การฟ้อนของชาวภูไท : กรณีศึกษาหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

นางสาวรัตติยา โกมินทรชาติ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย ภาควิชานาฏยศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2549

ISBN 974-14-2621-6

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE DANCING OF PHU-TAI : A CASE STUDY OF WARITCHAPHUM VILLAGE WARITCHAPHUM DISTRICT, SAKONNAKORN PROVINCE.

Miss Rattiya Komintarachart

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Thai Dance
Department of Dance
Fuculty of Fine and Applied Arts
Chulalongkron University
Academic Year 2006

ISBN 974-14-2621-6

Copyright of Chulalongkron University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การฟ้อนของชาวภูไท : กรณีศึกษาหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร
โดย	นางสาวรัตติยา โกมินทรชาติ
สาขาวิชา	นาฏยศิลป์ไทย
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์มาลินี อาชายุทธการ

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ พรรุ่งโรจน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ราชบัณฑิต)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์มาลินี อาชายุทธการ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีณา วีสเพ็ญ)

..... กรรมการ
(อาจารย์วิชชุตา วุธาทิตย์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พีรพงศ์ เสนไสย)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รัตติยา โกมินทรชาติ : การฟ้อนของชาวภูไท : กรณีศึกษา หมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร. (THE DANCING OF PHU-TAI : A CASE STUDY OF WARITCHAPHUM VILLAGE WARITCHAPHUM DISTRICT,SAKONNAKORN PROVINCE) อ.ที่ปรึกษา : ผศ.มาลินี อาชายุทธการ, 311 หน้า. ISBN 974-14-2621-6.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา วิเคราะห์รูปแบบ และท่าฟ้อนที่เป็นนาฏยลักษณ์เฉพาะตามแบบชาวบ้านดั้งเดิม โดยศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคล ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศิลปะด้านการฟ้อน และร่วมฝึกปฏิบัติการฟ้อนของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

ผลการศึกษาพบว่า ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิมีศิลปะการฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ และมีการสืบทอดจนเกิดเป็นพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน มี 2 ประเภท คือ ฟ้อนภูไทในพิธีกรรม และฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจ ฟ้อนภูไทในพิธีกรรม ปรากฏการฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ในงานประเพณีภูไทรำลึก มีพัฒนาการแบ่งเป็น 3 ยุค คือ 1. ยุคดั้งเดิม พ.ศ. 2469-2496 เป็นการฟ้อนที่มีรูปแบบอิสระ ท่าฟ้อนมี 4 ท่า ได้แก่ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ และท่ายอขาเดียว 2. ยุคฟื้นฟู พ.ศ. 2498-2520 เป็นการนำท่าฟ้อนที่มีอยู่เดิม มาจัดระเบียบท่าฟ้อนให้มีรูปแบบชัดเจน และประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ ซึ่งท่าฟ้อนเป็นการฟ้อนตีบท 3. ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน พ.ศ.2547 รูปแบบ และองค์ประกอบการฟ้อน มีการปรับเปลี่ยนเพื่อความเหมาะสม ท่าฟ้อนยังคงยึดท่าฟ้อนเดียวกันกับการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคฟื้นฟู

ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ปรากฏการฟ้อน 2 รูปแบบ คือ 1. ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์ ในปี พ.ศ. 2514 ยังคงยึดท่าฟ้อนเดียวกันกับการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคฟื้นฟู 2. การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อความบันเทิงโดยทั่วไป ปรากฏการฟ้อนอยู่ 2 โอกาส คือ 1.ฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม ในปี พ.ศ. 2521 รูปแบบ และท่าฟ้อนยังยึดท่าฟ้อนเช่นเดียวกันกับยุคฟื้นฟู 2. ฟ้อนภูไทในงานรวมน้ำใจสกลนคร ในปี พ.ศ. 2535 ยังคงยึดท่าฟ้อนเช่นเดียวกันกับการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน

จากการวิจัยพบว่า เอกลักษณ์การฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ คือ การวาดฟ้อนในลักษณะวงกว้างก่อนที่จะหยุดนิ่งในท่าฟ้อนแต่ละท่า โดยใช้ศีรษะและลำตัวจะเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการใช้มือและเท้า ซึ่งเอกลักษณ์การใช้เท้ามี 3 ลักษณะ คือการย่ำเท้าอยู่กับที่ การย่ำเท้าก้าวเดินในลักษณะต่อส้นเท้า และการยอขาข้างเดียว ในส่วนเนื้อร้องจะใช้เนื้อร้อง และลำเนียงการร้องเป็นภาษาภูไท

งานวิจัยฉบับนี้เป็นประวัติศาสตร์ทางด้านนาฏยศิลป์อีสาน ในแบบชาวบ้านดั้งเดิมอันเป็นแนวทางในการศึกษาฟ้อนอีสานต่อไป

ภาควิชา.....นาฏยศิลป์..... ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา.....นาฏยศิลป์ไทย..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ปีการศึกษา.... .2549.....

4786868435 : MAJOR THAI DANCE

KEY WORD: PHUTAI / FOLK DANCE / FONN PHUTAI / DANCE OF PHUTAI

RATTIYA KOMINTARACHART : THE DANCING OF PHU-TAI : A CASE STUDY OF WARITCHAPHUM VILLAGE WARITCHAPHUM DISTRICT, SAKONNAKORN PROVINCE. THESIS ADVISOR : ASST. PROF. MALINEE ACHAYUTTAKAN, 311 pp. ISBN 974-14-2621-6.

This thesis aims at studying the background of the Phu-Tai traditional folk dance and analyzing its unique forms and postures. The study is conducted by examining documents, interviews of those who are involved in the Phu-Tai dance and practices of the Phu-Tai dance in Waritchaphum Village.

The study has found that the Phu-Tai ethnic group in Waritchaphum Village has its unique dance style and the dance has been handed down from the older generation to the present time and it has developed, as seen nowadays, into two types: the Phu-Tai dance for religious rites and the Phu-Tai dance performed during special occasions. The Phu-Tai dance for religious rites was originally performed in homage of Chao Poo Mahaesuk during the festival held in commemoration of the Phu-Tai tradition. The dance has been developed during three stages; namely,

1. The original stage, 1926 -1953, presents a free-form dance which consists of four dance postures-walking, lotus buds and lotus blossoms, floating in the water and lifting one leg while bending the knee.

2. The restoration period, 1955 -1977, is when original dance postures were rearranged to make their forms more outstanding and to create new dance postures according to the roles of dancers.

3. The contemporary period, 1988 to the present time, is when the forms and elements of the dance have been changed and modified as appropriate. The dance postures still rely on those of the restoration period.

The Phu-Tai dance performed during special occasions comes in two forms; namely,

1. The Phu-Tai dance for entertainment in the royal presence of His Majesty the King in 1971. It relies on the dance postures of the Phu-Tai dance for religious rites during the restoration period.

2. The Phu-Tai dance performed during special occasions were presentedtwice:

   1. The Phu-Tai dance televised on the Bang Kunprom television station, Channel 4 in 1978. The forms and postures were those of the restoration period.
   2. The Phu-Tai dance during the Gathering of the People from Sakon Nakorn Province in 1992. It relies on the dance postures of those of the contemporary period.

The research has found that the unique characteristics of the Phu-Tai dance in Waritchaphum are the broadened arm movement of dancers before they remain still to present each dance posture while their head and body are inclined in the same direction as the hands and feet. The movement of the feet comes in three types-tramping the feet in the same place, walking in a line while the tip of the toes of the dancer in the back touches the sole of the front dancer and lifting one leg while bending the knee. The lyrics and tune are of the Phu-Tai dialect and style.

This research is significant for the study of the original northeastern dance. It will serve as a prototype for studies of other forms of northeastern folk dance.

Department.....Dance..... Student's signature.....

Field of study..... Thai Dance..... Advisor's signature.....

Academic year.... .2006.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยความเมตตา และความช่วยเหลือตลอดทั้งการให้คำปรึกษาจาก ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ราชบัณฑิต อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้อันมหาศาล ตลอดทั้งช่วยแนะแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีเสมอมา ผู้ช่วยศาสตราจารย์มาลินี อาชายุทธการ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีณา วีสเพ็ญ อาจารย์วิชชุตา วุธาทิตย์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ พีรพงศ์ เสนไสย ที่ให้ความช่วยเหลือและแนะแนวทางการทำวิทยานิพนธ์แก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ คุณยายอรพินธ์ วงศ์อนันต์ บุคคลที่ทำให้ผู้วิจัยได้ซึมซับวิถีชีวิตของชาวภูไทและให้ที่พักในการเก็บข้อมูล กราบขอบพระคุณ คุณตาปาน แก้วคำแสน คุณตากิตติศักดิ์ ศรีสำราญ อาจารย์แสงจันทน์ ศรีสำราญ คุณเกศิณี พูนพิพัฒน์ คุณพลูสวัสดิ์ บัวพาคำ ตลอดจนชาวภูไทวาริชภูมิทุกท่านที่มิได้เอ่ยนาม ซึ่งต่างมีน้ำใจและเมตตาต่อผู้วิจัย ทั้งยังให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลด้วยดีเสมอมา

กราบขอบพระคุณ อาจารย์ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์ คุณปู่โกศล โกมินทรชาติ ที่ให้คำปรึกษาด้วยดีเสมอมา ขอขอบคุณนางสาวสิริยาพร สาลีพันธ์ นางสาววิภารัตน์ ข่วงทิพย์ นายอาชา พาลี นายวัชรพงศ์ พิทักษ์ศฤงคาร นายนฤบดินทร์ สาลีพันธ์ นายพีระ พันลูกท้าว นายอาทิตย์ คำหงสา นางสาววารุณี ณ นคร นางเสาวลักษณ์ บุตรชา นางสาวสุภาพร คำยุธา นายคมสันต์ ประวะเสนัง และนายปราชญา โคตรรักษา รวมทั้งเพื่อนมหาบัณฑิตนาฏยศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่านที่ช่วยเหลือผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์และให้กำลังใจเสมอมา

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อสุริยา และคุณแม่ประนอม โกมินทรชาติ ตลอดทั้งครอบครัวของผู้วิจัยทุกคน ที่คอยให้กำลังใจและกำลังทรัพย์ในการส่งเสริมการศึกษาแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

บทที่ หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....จ

กิตติกรรมประกาศ.....ฉ

สารบัญ.....ช

สารบัญภาพ.....ญ

สารบัญตาราง.....ฑ

สารบัญแผนภูมิ.....ฒ

บทที่

บทที่ 1 บทนำ.....1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....3

ขอบเขตของการวิจัย.....3

คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....3

วิธีการดำเนินการวิจัย.....4

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....8

บทที่ 2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับชาวภูไท และอำเภอวาริชภูมิ.....9

2.1 ภูมิหลังของชาวภูไท.....9

2.2 ความเป็นมาสภาพทั่วไปของชาวภูไทวาริชภูมิ.....21

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการฟ้อนภูไท.....54

2.4 การฟ้อนที่ปรากฏในหมู่บ้านวาริชภูมิ.....66

สรุปท้ายบทที่ 2.....71

บทที่ 3 ฟ้อนภูไทวาริชภูมิ.....74

3.1 ฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิในพิธีกรรม.....74

3.1.1 ที่มาของการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม.....75

บทที่ หน้า

3.1.2 รูปแบบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาปู่มเหสักข์.....77
3.1.3 บทบาทการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมต่อชุมชนหมู่บ้านวาริชภูมิ.....90
3.1.3.1 บทบาทการฟ้อนเพื่อสืบสานประเพณี.....90
3.1.3.2 บทบาทการฟ้อนเพื่อส่งเสริมการบริการความบันเทิงต่อชุมชน.....94
3.1.3.3 วิเคราะห์ปัจจัยทำให้เกิดการฟ้อน พัฒนาการการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม...96
3.1.3.4 ปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม.....105
3.1.3.5 ปัจจัยด้านค่านิยม.....106
3.1.3.6 ปัจจัยด้านบุคคล.....106
3.1.3.7 ปัจจัยด้านอื่น ๆ.....107
3.1.3.8 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม.....107
3.2 ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ.....117
3.2.1 ที่มาฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง.....117
3.2.1.1 รูปแบบ พัฒนาการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง.....120
3.2.1.2 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง.....121
3.2.2 ที่มาของการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับงานบันเทิงทั่วไป.....125
3.2.2.1 ที่มาของการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์.....126
3.2.2.2.1.1 รูปแบบ และพัฒนาการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์.....127
3.2.2.2.1.2 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์.....131
3.2.2.2 ที่มาของการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร.....140
3.2.2.2.1 รูปแบบและพัฒนาการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร.....143
3.2.2.2.2 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจงานรวมน้ำใจสกลนคร....146
สรุปท้ายบทที่ 3.....149

บทที่ 4 ท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรม และท่าฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจ.....152
4.1 การฟ้อนภูไทในพิธีกรรม.....153

บทที่ หน้า

4.1.1 ท่าฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิม.....154
วิเคราะห์ท่าฟ้อนยุคดั้งเดิม.....156
4.1.2 ท่าฟ้อนภูไทในยุคฟื้นฟู.....160
วิเคราะห์ท่าฟ้อนยุคฟื้นฟู.....179
4.1.3 ท่าฟ้อนภูไทยุคปัจจุบัน.....187
วิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทยุคปัจจุบัน.....211
4.2 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ.....221
รูปแบบที่ 1 วิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ สำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง กษัตริย์ 222
รูปแบบที่ 2 วิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อบันเทิงโดยทั่วไป.....227
สรุปท้ายบทที่ 4.....241

บทที่ 5 บทสรุปผลและข้อเสนอแนะ.....269

รายการอ้างอิง.....281
ภาคผนวก.....284
ภาคผนวก ก ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดสกลนครและอำเภอวาริชภูมิ.....285
ภาคผนวก ข ประเพณีภูไทรำลึกของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ.....304
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....311

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพประกอบ		หน้า
1	แผนที่จังหวัดสกลนครแสดงตำแหน่งที่ตั้งของแต่ละอำเภอ	26
2	สภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านวาริชภูมิ	27
3	ถนนสายหลักของหมู่บ้านวาริชภูมิ	29
4	ลักษณะบ้านของชาวภูไท แบบที่ 1	32
5	ลักษณะบ้านของชาวภูไท แบบที่ 2	32
6	ลักษณะบ้านของชาวภูไท แบบที่ 3	33
7	การทำมาหากิน	37
8	ศาลเจ้าปู่มเหสักข์	46
9	การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในงานศาลเจ้าปู่มเหสักข์	49
10	การกินข้าวพาแลงของชาวภูไทวาริชภูมิ	50
11	พิธีบายศรีสู่ขวัญของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ	51
12	ลักษณะพานบายศรีหรือพาขวัญของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ	53
13	ฟ้อนภูไทหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระศรีนครินทรา พระบรมราชชนนี	67
14	ฟ้อนสินไชยของหนุ่มสาวชาวภูไท	68
15	การฟ้อนภูไทวาริชภูมิ	69
16	การฟ้อนภูไทวาริชภูมิยุคฟื้นฟู	82
17	การจัดรูปแบบขบวนฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน 1	88
18	การจัดรูปแบบขบวนฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน 2	88
19	แสดงรูปแบบแถวถลกหางงูในบวนฟ้อนภูไทวาริชภูมิในยุคปัจจุบัน	89
20	แสดงรูปแบบแถวหน้ากระดานในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิยุคปัจจุบัน	89
21	การซ้อมฟ้อนภูไทวาริชภูมิเพื่อร่วมงานพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์	91
22	การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 1	91
23	การฟ้อนภูไทวาริชภูมิพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 2	92
24	การฟ้อนภูไทวาริชภูมิพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 3	92
25	บรรยากาศในงานประเพณีภูไทรำลึก 1	93
26	บรรยากาศในงานประเพณีภูไทรำลึก 2	93
27	การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีเปิดมหกรรมวิชาการ	94

ภาพประกอบ หน้า

28 การฟ้อนภูไทในพิธีเปิดมหกรรมวิชาการ 2.....95
29 การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีเปิดมหกรรมวิชาการ 3..... 95
30 แสดงการแต่งกายประกอบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม.....108
31 ลักษณะเชิงผ้าถุงของชาวภูไทวาริชภูมิ แบบที่ 1.....110
32 ลักษณะเชิงผ้าถุงของชาวภูไทวาริชภูมิ แบบที่ 2.....110
33 การแต่งกายการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ที่ปรับปรุงแล้ว.....111
34 กลองตุ้ม.....112
35 แคน.....113
36 พังฮาด.....113
37 กลองเส็ง.....114
38 พิณ.....114
39 สมเด็จพระศรีนครินทรา พระบรมราชชนนี พระราชทานรางวัลแก่ผู้ฟ้อนภูไท.....118
40 ผู้ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และยกฉัตรพระธาตุศรีมงคล.....120
41 การแต่งกายการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถวายหน้าพระที่นั่ง.....121
42 กลองเส็ง.....122
43 แคน.....123
44 พังฮาด.....123
45 พิณ.....124
46 การจัดรูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ แบบที่ 1.....128
47 การจัดรูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ แบบที่ 2.....129
48 การจัดรูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ แบบที่ 3.....129
49 นักดนตรีกำลังบรรเลงดนตรี.....130
50 การบรรยายการฟ้อน ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม.....130
51 การแต่งกายประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์.....131
52 กลองเส็ง.....133
53 กลองหางหรือกลองยาว.....133
54 กลองตุ้ม.....134
55 โปงลางหรือกะลอ.....134
56 พังฮาด.....135

ภาพประกอบ หน้า

57 แคน.....135
58 ปี่ภูไท.....136
59 โหวด.....136
60 ซอบั้ง หรือซอกระบอกไม้ไผ่.....137
61 พิณ.....137
62 ฉิ่ง.....138
63 ฉาบหรือแซง.....138
64 ไม้กั๊บแก๊บ.....139
65 การจัดรูปแบบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร.....143
66 จัดรูปแบบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจขณะฟ้อนในขบวนแห่ 1.....144
67 จัดรูปแบบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจขณะฟ้อนในขบวนแห่ 2.....144
68 แสดงการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร 1 145
69 แสดงการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร 2 145
70 แสดงรูปแบบการจัดขบวนฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร.....146
71 การแต่งกายประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ.....147
72 ท่าฟ้อนในลักษณะท่าเดิน.....256
73 ท่าฟ้อนดอกบัวตูมบัวบาน.....256
74 ท่าลอยน้ำ.....257
75 ท่ายอขาเดียว.....257
76 ท่าสอดสร้อยมาลา.....258
77 ท่ายูงฟ้อนหาง.....258
78 ท่าดอกบัวตูมบัวบานที่มีการเปลี่ยนแปลง 1.....259
79 ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยน 2.....259
80 ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยน 3.....260
81 ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยน 4.....260
82 ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยน 5.....261
83 เครื่องราชอิศริยาภรณ์มงกุฎสยาม.....293
84 การเตรียมงานประเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์..... 303
85 การซ้อมฟ้อนภูไทบริเวณหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์.....303

ภาพประกอบ หน้า

86 การจัดนิทรรศการงานประเพณีภูไทรำลึก 1 304
87 การจัดนิทรรศการงานประเพณีภูไทรำลึก 2 304
88 การจัดนิทรรศการงานประเพณีภูไทรำลึก 2 305
89 อุปกรณ์ในการทำมาหากินของชาวภูไทวาริชภูมิ.....305
90 พวงมาลัยเพื่อสักการะเจ้าปู่มเหสักข์.....306
91 ชาวภูไทวาริชภูมิเดินทางมาร่วมงานเพื่อสักการะเจ้าปู่มเหสักข์.....306
92 บรรยากาศภายในงานประเพณีภูไทรำลึกบริเวณด้านข้างศาลเจ้าปู่มเหสักข์.....307
93 ผู้ฟ้อนภูไทถ่ายภาพร่วมกันก่อนจะฟ้อนบูชาเจ้าปู่มเหสักข์.....307
94 บรรยากาศการฟ้อนบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 1.....308
95 บรรยากาศการฟ้อนบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 2.....308

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	แสดงรายละเอียดหลักการเลือกท่าฟ้อน	83
2	แสดงพัฒนาการการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม	105
3	แสดงโน้ตเพลงประกอบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ	116
4	แสดงการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจกลนคร	142
5	แสดงรายละเอียดการฟ้อนยุคดั้งเดิม	156
6	แสดงรายละเอียดการฟ้อนยุคฟื้นฟู	178
7	แสดงรายละเอียดท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิยุคปัจจุบัน	211
8	แสดงรายละเอียดการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบทในยุคฟื้นฟูและยุคปัจจุบัน	212
9	แสดงการเปรียบเทียบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมทั้ง 3 ยุค	248
10	แสดงการเปรียบเทียบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ	255

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ		หน้า
1	แสดงรูปแบบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ในยุคดั้งเดิม	79
2	แสดงพัฒนาการของรูปแบบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม	84
3	แสดงพัฒนาการของรูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ	85
4	แสดงพัฒนาการของรูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิในลักษณะแถวถลกหางงู	85
5	แสดงรูปแบบการนำเสนอและทิศทางการเคลื่อนไหวฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน	87
6	แสดงทิศทางการฟ้อนภูไทวาริชภูมิหน้าพระที่นั่ง	120
7	ทิศทางการเคลื่อนไหวฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจแบบที่ 1	127
8	ทิศทางการเคลื่อนไหวฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจแบบที่ 2	128
9	แสดงลักษณะรูปแบบแถววงกลมยุคดั้งเดิม	159
10	แสดงจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนในยุคฟื้นฟู	183
11	แสดงการจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเองในยุคฟื้นฟู	184
12	แสดงจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวถลกหางงูในยุคฟื้นฟู	185
13	แสดงการจัดแถวตอนแบบ 2 แถวในยุคปัจจุบัน	216
14	แสดงการจัดแถวตอนแบบ 4 แถวในยุคปัจจุบัน	217
15	แสดงการจัดแถวตอนแบบ 4 แถวหมุนรอบตัวเองในยุคปัจจุบัน	217
16	แสดงการจัดแถวตอนแบบถลกหางงู 2 แถวในยุคปัจจุบัน	218
17	แสดงการจัดแถวตอนแบบถลกหางงู 4 แถวในยุคปัจจุบัน	218
18	แสดงการจัดแถวตอนแบบถลกหางงู และแถวหน้ากระดานในยุคปัจจุบัน	219
19	แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 1 ในลักษณะแถวตอน 2 แถว	225
20	แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 1 ในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว	226
21	แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 1 ในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถว	226
22	แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะแถวตอน 2 แถว	231
23	รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว	231
24	แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถว	232
25	แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะแถวหน้ากระดาน	232
26	แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะหน้ากระดานและแถวตอน	233
27	รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร แถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว	237
28	รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร แถวตอนหมุนรอบตัวเอง 4 แถว	237

แผนภูมิ		หน้า
29	รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร แถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว	238
30	รูปแบบฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร แถวตอนหมุนรอบตัวเอง 4 แถว	238
31	รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนครลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถว	239
32	รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนครลักษณะแถวตอนถลกหางงู 4 แถว	239

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แอ่งสกลนครนั้น ชุมชนโบราณในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และยุคต้นประวัติศาสตร์มักจะกระจายกันอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มของลำน้ำ เช่น ลุ่มน้ำสงครามตอนบน มากกว่าบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ทั้งนี้เพราะบริเวณดังกล่าวนี้ในฤดูน้ำท่วมสูงมาก เกินกำลังของมนุษย์ที่จะตั้งอยู่อาศัยถาวรได้ อีกทั้งการเพาะปลูกก็ทำไม่ได้ผลดี ผู้ที่เกี่ยวข้องกับบริเวณนี้ก็คงเป็นพวกเคลื่อนย้ายถิ่นฐานตามฤดูกาล [1]

จังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่แอ่งสกลนคร จากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ กล่าวได้ว่า เป็นเมืองที่มีผู้คนเข้ามาอาศัยตั้งหลักแหล่งทำมาหากินมิได้ขาดสาย นับตั้งแต่ยุควัฒนธรรมบ้านเชียง [2] การปรับตัวของคนกลุ่มต่าง ๆ ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทำให้เกิดวัฒนธรรมและเหลือหลักฐานไว้เป็นมรดกตกทอด ทั้งในด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมทั้งประเพณี ความเชื่อ สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ สกลนครจึงเป็นแหล่งที่มีมรดกทางวัฒนธรรมโดดเด่น จนเรียกดินแดนแห่งนี้ว่า “อู่อารยธรรมในแอ่งสกลนคร”

ทั้งนี้ด้วยปัจจัยเหล่านี้จึงทำให้สกลนครเป็นที่รวมของผู้คนในอดีต คือ ความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากที่เทือกเขาภูพานเป็นขอบแอ่งกระทะเป็นแนวยาว เทือกเขาภูพานจึงเป็นแหล่งเหมาะจะใช้เป็นที่พึ่งพาอาศัย ทำมาหากินและใช้ในการหลบซ่อนตัวเพื่อความปลอดภัย จึงทำให้มีกลุ่มชนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก รวมถึงชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาวโซ่ โย้ย ข่า ย้อ กะเลิง และภูไท ชาวภูไทเป็นชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่มากในบริเวณ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครพนม กาฬสินธุ์ และสกลนคร

---

[1] ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, **แอ่งอารยธรรมอีสาน** (กรุงเทพ : มติชน,2546),หน้า 6.

[2] ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, “**อารยธรรมบ้านเชียงกับความพินาศของมรดกวัฒนธรรมอีสานในแอ่งสกลนคร**,” **เมืองโบราณ**, 6,1): 27-29.

ภูไท จังหวัดสกลนคร เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในเขตท้องที่อำเภอวาริชภูมิ อำเภอพรรณานิคม อำเภอพังโคน [3] มีวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายตามแบบชาวบ้าน และยึดรูปแบบทางความเชื่อ พิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ดังจะเห็นได้จากความเชื่อในการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการนับถือผีเช่นเดียวกับชาวอีสานโดยทั่วไป ขณะเดียวกันระบบความเชื่อในอดีตของชาวภูไทยังส่งผลให้เกิดประเพณี พิธีกรรมหลายอย่าง เช่น พิธีกรรมการเหยา พิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ และพิธีกรรมตามฮีตสิบสองคลองสิบสี่

ภูไท อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร เป็นชนเผ่าภูไทที่อพยพย้ายถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งอพยพจากเมืองกะป๋อง (ในปัจจุบันอยู่ในลำเซกะตาก และลำเซกะปอง ในเขตคำม่วนประเทศลาว) โปรดเกล้าแต่งตั้งให้ท้าวพรหมสุวรรณ เมืองกะปองเป็น “พระสุรินทรบริรักษ์” เป็นเจ้าเมืองคนแรก ภายหลังต่อมาได้ย้ายเมืองไปตั้งอยู่ที่บ้านหนองหอย เขตเมืองสกลนคร คือ ท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร [4]

วัฒนธรรมชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ เป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยมีการสั่งสมสืบสาน จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ผ่านประสบการณ์ตรงในการดำรงวิถีชีวิต และการพบปะสังสรรค์ระหว่างชนกลุ่มเดียวกัน ได้แก่ วัฒนธรรมทางด้านภาษาภูไทที่ใช้ในการสนทนากันภายในกลุ่ม วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการกิน ตลอดจนวัฒนธรรมที่มีความสำคัญและบ่งชี้ถึงเอกลักษณ์ของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิได้เป็นอย่างดี คือ การฟ้อนภูไท

การฟ้อนภูไท มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตและพิธีกรรมของคนในชุมชน ดังปรากฏการฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 ซึ่งการฟ้อนในพิธีกรรมนี้ถือเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งในการดำรงชีวิตของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเป็นอย่างมาก

ฟ้อนภูไทเป็นศิลปะการฟ้อนที่บ่งบอกเอกลักษณ์ของชนชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิได้อย่างชัดเจน และถือเป็นการฟ้อนดั้งเดิมที่เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านวาริชภูมิ เดิมทีการฟ้อนภูไทนั้นเป็นการฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์เท่านั้น เมื่อการฟ้อนเป็นที่ประจักษ์แพร่หลายมากขึ้น จึงได้ปรากฏการฟ้อนภูไทในรูปแบบการฟ้อนเพื่องานเฉพาะกิจต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจนี้

---

[3] ถวิล เกษรราช, **ประวัติผู้ไทย** (กรุงเทพ : กรุงสยามการพิมพ์, 2521), หน้า 165-169.

[4] นรงศ์ วงศ์ปทุม, **ประวัติผู้ไทยกะปอง** (สกลนคร : โรงพิมพ์ศิริอักษร, 2522), หน้า 5-6.

ปรากฏขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2514 จวบจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นศิลปะการฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิได้เป็นอย่างดี

จากข้อมูลข้างต้นนั้นยังมิได้มีการศึกษาบันทึกข้อมูลด้านการฟ้อน ซึ่งอาจส่งผลให้การฟ้อนภูไทวาริชภูมิเกิดการสูญหายได้ ทั้งนี้ด้วยวิวัฒนาการทางสังคมยุคปัจจุบันที่สถาบันการศึกษาเข้ามามีบทบาทสำคัญ ในฐานะเป็นสถาบันที่ให้ความรู้และข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ให้คงอยู่ ความเจริญก้าวหน้าของสังคมจึงทำให้สถาบันศึกษาขยายโอกาสทางการศึกษาให้ประชาชน และชุมชนได้รับการศึกษามากขึ้น จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางด้านความคิดและทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น ทั้งนี้ย่อมส่งผลต่อวิถีความเป็นอยู่ ประเพณีและพิธีกรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนไป จากข้อมูลและความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงคุณค่าและสนใจที่จะศึกษาความเป็นมาและพัฒนาการของการฟ้อนดั้งเดิมของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร โดยรวบรวมข้อมูลเพื่อจารึกรากเหง้าของการฟ้อนอีสาน ก่อนที่ศิลปะการฟ้อนในแบบของชาวบ้านดั้งเดิมจะถูกกลืน หรือสูญหายไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของกลุ่มชนภูไท หมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและท่าฟ้อนที่เป็นนาฏยลักษณ์เฉพาะตามแบบชาวบ้านดั้งเดิมของชาวภูไท หมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

ขอบเขตของการวิจัย

มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการฟ้อนที่เป็นนาฏยศิลป์อีสานในแบบชาวบ้าน และปรากฏเป็นพัฒนาการของการฟ้อนที่มีความโดดเด่นและเป็นแบบแผน ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514-2547 โดยศึกษาการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม และการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นการฟ้อนที่บ่งบอกเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชนได้เป็นอย่างดี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

การฟ้อนของชาวภูไท หมายถึง การร่ายรำของชาวภูไทหมู่วาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

ภูไท หมายถึง ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิที่ใช้คำว่าภูไท เนื่องจากเป็นชื่อที่ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิใช้เรียกกันในชุมชน โดยภูไทคำนี้ หมายถึง คนที่อาศัยอยู่บนภูเขา

การฟ้อนแบบดั้งเดิม หมายถึง การร่ายรำแบบชาวบ้าน อันเกิดจากภูมิปัญญาของกลุ่มชนชาวภูไทวาริชภูมิ มีการสืบสานภายในกลุ่มชนอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลามากกว่า 25 ปี

การเดินถลกหางงู หมายถึง ลักษณะการเดิน เป็นชื่อเรียกเฉพาะในการแปรแถวแบบวนกลับในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ซึ่งการแปรแถวแบบวนกลับนี้จะมีทั้งวนกลับทางด้านซ้ายและขวา หลังจากนั้นแล้วมากลับอยู่ในตำแหน่งเดิมของผู้ฟ้อน

ผู้ฟ้อน หมายถึง นักแสดงหญิงที่ฟ้อนภูไท

การย่ำเท้า หมายถึง เป็นการย่ำเท้าข้างใดข้างหนึ่งโดยวางลงในลักษณะเต็มฝ่าเท้าในขณะเดียวกันเท้าอีกข้างหนึ่งก็ยกขึ้นเพื่อเตรียมวางลงต่อไป

ยอขาเดียว หมายถึง ชื่อท่าฟ้อนภูไทในยุคดั้งเดิม ซึ่งจะเป็นลักษณะการยกขาข้างใดข้างหนึ่งขึ้น

เจ้าปู่มเหสักข์ หมายถึง เทพคู่บ้านคู่เมืองของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ และชาวภูไทกะป๋อง เมื่อครั้งก่อนที่จะอพยพย้ายถิ่นฐานจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มาอาศัยอยู่ในจังหวัดสกลนคร

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการและบทความที่เกี่ยวข้องกับชาวภูไท จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- หอจดหมายเหตุ หอสมุดแห่งชาติ เพื่อทราบที่มาและประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์ของชาวภูไท และชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ
- สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อศึกษาด้านลักษณะวิถีชีวิตของชาวภูไทโดยทั่วไป
- สถาบันวิจัยสิริธร มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อทราบลักษณะประเพณี พิธีกรรม และลักษณะการดำเนินวิถีชีวิตของชาวภูไทในหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร
- สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จังหวัดสกลนคร เพื่อทราบลักษณะการจัดงานรวมน้ำใจ

สกลนคร หรืองานการชาด ที่มีชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสกลนคร รวมทั้งศึกษาลักษณะการแสดงของชาวภูไทหมู่บ้ายวาริชภูมิที่เข้าร่วมแสดงในงานรวมน้ำใจสกลนคร

- ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร จังหวัดสกลนคร เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาลักษณะวิถีชีวิตและรูปแบบประเพณีของชาวภูไทที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสกลนคร
- ที่ว่าการอำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร เพื่อทราบลักษณะสภาพภูมิประเทศต่าง ๆ โดยรวมของท้องที่อำเภอวาริชภูมิ
- ห้องสมุดประชาชนอำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร เพื่อทราบ
- สำนักงานเทศบาลอำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร เพื่อทราบลักษณะรูปแบบการจัดงานภูไทรำลึก ของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

2. ค้นคว้าข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการฟ้อนภูไท โดยพิจารณาจากผู้มีประสบการณ์ นักแสดง นักดนตรี คนในท้องถิ่นและผู้ที่รับผิดชอบในการจัดการแสดง อาทิ

- นายจำลอง นวลมณี อายุ 91 ปี ผู้เชี่ยวชาญและผู้ฟ้อนมวยโบราณจังหวัดสกลนคร เพื่อทราบข้อมูลกี่ยวกับการฟ้อนภูไทในพิธีบูชาองค์พระธาตุเชิงชุม
- นางอรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี ผู้ฟ้อนภูไทเก่าแก่ที่มีชีวิตอยู่เพียงคนเดียวในหมู่บ้านวาริชภูมิ ผู้มีบทบาทในการฟ้อนมากกว่า 47 ปี เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ และการฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจ
- นายปาน แก้วคำแสง อายุ 68 ปี ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์การอพยพ ของชาวภูไทวาริชภูมิ และผู้เล่นดนตรีในพิธีกรรมการฟ้อนบูชาปู่มเหสักข์
- นายชัยบดินทร์ สาลีพันธ์ อายุ 51 ปี ผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการทางด้านฟ้อนภูไทเรณูนคร จังหวัดนครพนม เพื่อทราบลักษณะการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม
- นางแสงจันทร์ ศรีสำราญ อายุ 50 ปี ผู้ฟ้อนภูไทวาริชภูมิ และผู้มีบทบาทในการฝึกการฟ้อนภูไท หมู่บ้านวาริชภูมิ เพื่อทราบลักษณะรูปแบบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ และการฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจ
- นายกิตติศักดิ์ ศรีสำราญ อายุ 67 ปี นักดนตรีเก่าแก่ประจำหมู่บ้าน ผู้เชี่ยวชาญและด้านพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ เพื่อทราบข้อมูลด้านดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ
- อาจารย์วิราวรรณ เหมะธุลิน อายุ 47 ปี ผู้ฟ้อนและฝึกซ้อมการฟ้อนภูไทในปัจจุบัน เพื่อทราบลักษณะรูปแบบการฟ้อนภูไทในปัจจุบัน
- นายคำภา แก้วคำแสน อายุ 70 ปี ผู้ดูแลเรื่องพิธีกรรม ของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ เพื่อทราบลักษณะพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ และการจัดเตรียมเครื่องบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ที่ใช้ใน

พิธีกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

- นางสาวอรนุช บุญรักษา นักวิชาการศึกษาอำเภอวาริชภูมิ เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดงานวันภูไทรำลึก
- นางสาวเกศิณี พูนพิพัฒน์ ผู้ฟ้อนภูไท เพื่อทราบลักษณะท่าฟ้อนภูไท และรูปแบบการแสดงการฟ้อนภูไท
- นายพูลสวัสดิ์ บัวพาคำ อายุ 46 ปี นักวิชาการวัฒนธรรม จังหวัดสกลนคร เพื่อทราบที่มาของการจัดงานประเพณีภูไทรำลึก
- นางสุรีพร อินทรประสิทธิ์ ผู้ฟ้อนภูไทเพื่อถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งพระมหากษัตริย์

3 . การออกภาคสนาม เก็บข้อมูลในพื้นที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดกลนคร โดยเข้าร่วมการสังเกตการณ์ ร่วมฝึกหัดท่าฟ้อน และบันทึกภาพ

4. รวบรวมข้อมูลนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยมีแนวทางการแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 บท ดังหัวข้อต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับชาวภูไท และอำเภอวาริชภูมิ

2.1 ภูมิหลังของชาวภูไท

2.2 ความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชาวภูไทวาริชภูมิ

2.3 ลักษณะทางสังคมของชาวภูไทวาริชภูมิ

2.4 การฟ้อนที่ปรากฏในหมู่บ้านวาริชภูมิ

บทที่ 3 ฟ้อนภูไทวาริชภูมิในจังหวัดสกลนคร

1. ฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

1.1 ที่มาของการฟ้อนในพิธีกรรม

1.2 รูปแบบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาปู่มเหสักข์

1.3 บทบาทการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมต่อชุมชนหมู่บ้านวาริชภูมิ

1.3.1 บทบาทการฟ้อนเพื่อสืบสานประเพณี

1.3.2 บทบาทการฟ้อนส่งเสริมการบริการความบันเทิงต่อชุมชน

1.4 วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดการฟ้อนและพัฒนาการของการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.5 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

1.5.1 การแต่งกาย

1.5.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนภูไท

2. ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ

2.1 ที่มาฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง

2.1.1 รูปแบบและพัฒนาการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง

2.1.2 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง

2.1.3 การแต่งกายประกอบการฟ้อน

2.1.4 เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อน

2.1.5 จำนวนนักแสดงในการฟ้อน

2.1.6 สถานที่ใช้ในการฟ้อน

2.2 ที่มาของการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับงานบันเทิงทั่วไป

2.2.1 ที่มาของการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์

2.2.2 รูปแบบและพัฒนาการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์

2.2.3 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อถ่ายทอดทางโทรทัศน์

2.2.4 การแต่งกายประกอบกาฟ้อน

2.2.5 เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อน

2.2.6 จำนวนนักแสดงในการฟ้อน

2.2.7 สถานที่ที่ใช้ในการฟ้อน

2.3 ที่มาของการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร

2.3.1 รูปแบบและพัฒนาการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร

2.3.2 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร

2.3.3 การแต่งกายประกอบการฟ้อน

2.3.4 เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อน

บทที่ 4 ท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรม และท่าฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจ

4.1 การฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

4.1.1 ท่าฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิม

วิเคราะห์ท่าฟ้อนยุคดั้งเดิม

4.1.2 ท่าฟ้อนภูไทในยุคฟื้นฟู

วิเคราะห์ท่าฟ้อนยุคฟื้นฟู

4.1.3 ท่าฟ้อนภูไทยุคปัจจุบัน

วิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทยุคปัจจุบัน

2.1 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ

รูปแบบที่ 1 วิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ สำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์

รูปแบบที่ 2 วิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อบันเทิงโดยทั่วไป

บทที่ 5 บทสรุปผลและข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบประวัติความเป็นมาของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

2. ได้เห็นภาพลักษณ์การฟ้อนอีสานตลอดจนาฏยลักษณ์การฟ้อนของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ จังหวัดสกลนครชัดเจนยิ่งขึ้น

3. ได้เชิดชูภูมิปัญญาของชาววาริชภูมิให้เป็นที่ประจักษ์

4. เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ ในการศึกษาวัฒนธรรมทางด้านการฟ้อนของชาวภูไท

5. เป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ และยังเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจ ทั้งนี้ได้เห็นความสำคัญต่อข้อมูลทางด้านนาฏยศิลป์พื้นบ้าน

6. สร้างทัศนคติที่ดีต่อชาวภูไทวาริชภูมิ ให้เห็นคุณค่าแห่งวัฒนธรรมดั้งเดิม และร่วมกันอนุรักษ์ สืบสานวัฒนธรรมเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป

บทที่ 2

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับชาวภูไท และอำเภอวาริชภูมิ

การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบในด้านต่าง ๆ อย่างละเอียด โดยเฉพาะลักษณะทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์บ่งบอกถึงวิถีการดำเนินชีวิตทางสังคมของชาวภูไทวาริชภูมิได้เป็นอย่างดี เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม ความเป็นมาของชาวภูไทวาริชภูมิได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะเชื่อมโยงถึงสาเหตุและที่มาของการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูล รวบรวมหลักฐานจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำรางานวิจัย และการสัมภาษณ์เรื่องราวเกี่ยวกับชาวภูไทและพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยจำแนกประเด็นเนื้อหาการนำเสนอออกเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้

2.1 ภูมิหลังของชาวภูไท
2.2 สภาพทั่วไปของชาวภูไทวาริชภูมิ
2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการฟ้อนภูไท
2.4 การฟ้อนที่ปรากฏในหมู่บ้านวาริชภูมิ

2.1 ภูมิหลังชาวภูไท

ในเรื่องราวที่มาของชาวภูไทนี้ มีนักวิชาการหลายท่านได้ทำการศึกษาเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้ศึกษาจากพงศาวดาร เอกสารโบราณหรือแม้แต่การบอกเล่าโดยผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งข้อมูลอาจมีผิดเพี้ยนไปบ้างทำให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติที่มาของชาวภูไทมีหลายกระแส ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการศึกษาเกี่ยวกับที่มาของชาวภูไทไว้ 2 ประเด็น คือ ภูมิหลังของชาวภูไทที่ว่าด้วยเรื่องราวที่เป็นนิทานหรือนิยายปรัมปรา ภูมิหลังด้านประวัติของชาวภูไทและการอพยพ พอสังเขป ดังนี้

2.1.1 ภูมิหลังของชาวภูไทว่าด้วยเรื่องราวที่เป็นนิทานหรือนิยายปรัมปรา

“ในเชิงความเชื่อในเรื่องราวของชาวผู้ไทยนั้น ชาวผู้ไทยถือว่าแต่เดิมอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับพวกข่าแจะ ลาวพุงขาว ฮ่อและแกวหรือญวน ซึ่งอยู่ในผลน้ำเต้าเดียวกันแต่เมื่อออกจากผลน้ำเต้า ต่างก็ออกไปตั้งบ้านตั้งเมืองแล้ว รูปร่าง ผิวพรรณ ภาษาก็แตกต่างกันออกไป ดังปรากฏในพงศาวดารเมืองแถงซึ่งเป็นจดหมายเหตุของชาวผู้ไทยเด่นชัดที่สุดกล่าวว่าแต่เดิมเมืองแถงเป็นทุ่งนาว่างเปล่ามีภูเขาและต้นไม้ตามชายทุ่ง บ้างยังมิได้เป็นบ้านเมืองมีคนอยู่

ไม่ ในครั้งนั้นมีเทพยดา 5 องค์ อยู่ในดาวดึงส์พิภพ และเป็นพี่น้องรักใคร่กัน ได้ปรึกษาหารือกันว่าควรจะไปจุติในโลกมนุษย์ เพื่อจะได้เป็นต้นมนุษยชาติบำรุงแผ่นดินให้เป็นบ้านเป็นเมือง เมื่อเห็นสอดคล้องต้องกัน จึงพากันไปปรึกษากับนางเทพธิดาทั้ง 5 อันเป็นบริจาริกาของตน แล้วต่างอธิษฐานว่าร่วมจิตนฤมิตเป็นรูปเต้าปุง (น้ำเต้า) เทพยดาและนางเทพธิดาก็เข้านั่งประชุมในรูปเต้าปุง รูปเต้าปุงนั้นก็บันดาลลอยไปบนฟ้า แล้วจุติลงมาบนภูเขาที่ทุ่งนาเตา ภูเขานั้นอยู่ในเขตแดนเมืองฝั่งขวาทิศตะวันออกแห่งเมืองแถง ระยะทางเดินเท้าจากเมืองแถง 1 วันจึง ถึง

น้ำเต้าที่เป็นเทพยดาจุตินั้น ครั้นแตกออกมาแล้วก็เป็นมนุษย์รูปกายแปลก ๆ กัน คือ พวกข่าแจะออกมาก่อนเป็นที่ 1 แล้วผู้ไทยดำออกมาเป็นที่ 2 ลาวพุงขาวออกมาเป็นที่ 3 ฮ่อออกมาเป็นที่ 4 และแกวออกมาเป็นที่ 5 รวม 5 แซ่แล้ว ผู้หญิงก็ออกมาด้วยเป็น 5 คน ครบตัวชายหญิงรวมกันเป็น 10 คน

ครั้นแล้วเหล่าชายหญิงก็ลงจากภูเขานั้น ไปอาบน้ำชำระกายและกินน้ำในหนอง ชื่อว่าหนองฮกหนองฮายที่เชิงเขา น้ำในหนองนั้นเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ เย็นสะอาด ใครได้อาบได้กินแล้วร่างกายก็ผ่องใสสะอาดงาม และมีสติปัญญารู้คิดราชการบ้านเมือง แต่ได้ข่าแจะซึ่งออกมาก่อนนั้นกลัวหนาว หาลงอาบชำระกายและกินน้ำในหนองนั้นไม่ รูปกายจึงได้หมองคล้ำดำมัวมอม ติดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ฝ่ายผู้ไทย ลาว ฮ่อและญวนทั้ง 4 ชาตินี้ ทั้งชายหญิงได้พากันลงอาบน้ำบริสุทธิ์ในหนองฮกหนองฮาย ผิวพรรณสัณฐานจึงได้ขาวผ่องใสเป็นนวลกว่าพวกข่าแจะ และมนุษย์ทั้ง 5 ชาตินี้ทั้งชายหญิงเมื่อเกิดมาเป็นเดิมต้นชาตินั้นเป็นอุปปาติกะ กำเนิดใหญ่โตเป็นหนุ่มเป็นสาวทีเดียว หาไม่ค่อย ๆ เจริญเหมือนอย่างทารกและกุมาร เช่น ปัจจุบันนี้มีมนุษย์หนุ่มสาวเหล่านั้นก็ได้เป็นสามีภรรยากันตามแซ่ และตระกูลที่เกิดมา แต่ผู้ไทย ลาวพุงขาว ฮ่อ และญวนทั้ง 4 ชาตินี้มีบุตรชายหญิงเกิดพันธุ์สืบไป และก็มีรูปกายและผิวเนื้อขาวตามบิดารมารดาต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบันนี้” [1]

[1] กรมศิลปากร, พงศาวดารเมืองแถง **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่** 9 (พระนคร: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2517), หน้า 113-114.

นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลังของภูไทกะป๋อง อำเภอวาริชภูมิ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัย ที่ว่าด้วยเรื่องราวและนิทานหรือนิยายปรัมปราเพิ่มเติม เพื่อทราบถึงที่มาและแนวความเชื่อที่ยึดถือในปัจจุบัน ดังนี้

ปาน แก้วคำแสน ได้รวบรวมไว้ในหนังสือประวัติ ภูไทกะป๋อง อำเภอวาริชภูมิ เกี่ยวกับตำนานของชาวภูไทกะป๋อง ไว้ว่า

“กาลครั้งเมื่อขุนเพายาว เจ้าเมืองดินแดนน้ำน้อยอ้อยหนู มีลูกชาย 2 คน ชื่อเจ้าหุนและเจ้าหาญ ขุนเพายาวได้ปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วยความสงบสุข เมื่อมาถึงระยะเวลาหนึ่งบ้านเมืองประสบภาวะฝนแล้ง ข้าวไร่ ข้าวนา เสียหายการเก็บเกี่ยวได้ผลนั้นไม่พออยู่พอกินประกอบกับความแห้งแล้งที่มีติดต่อกันมาหลายปี ขุนเพายาว พร้อมครอบครัวบ่าวนายไพร่ จึงต้องอพยพลงมาทางใต้ ขบวนเดินเท้ารอนแรมผ่านภู ผา ป่าเขา มาเป็นเวลาหลายเดือนเนื่องจากขบวนประกอบด้วยคนจำนวนมาก จึงเดินทางค่อนข้างช้า หากพบทำเลที่ตั้งเหมาะสมก็จะหยุดตั้งค่ายพัก 4 – 5 วัน ครั้นพอหายเหนื่อยและรวบรวมเสบียงได้บ้างก็ออกเดินทางมุ่งหน้าลงทางใต้ต่อไปเป็นอย่างนี้เรื่อยมา

ช่วงหนึ่งขุนเพายาว ได้สั่งให้ขบวนหยุดพัก ณ ที่แห่งหนึ่ง ด้วยเห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสม วันหนึ่งขณะที่ผู้คนต่างก็ออกหาเสบียง เจ้าหาญลูกชายขุนเพายาวผู้น้องยิงกวางบาดเจ็บ พร้อมพรรคพวกแกะรอยเท้าของกวางไปอย่างกระชั้นชิด จนไปพบกวางตัวดังกล่าวได้ตายเสียแล้ว ด้วยเหตุบังเอิญเมื่อกวางที่แกะรอยตามนั้นอยู่ตรงหน้าเจ้าหุนผู้เป็นพี่ ต่างฝ่ายต่างก็ถกเถียงกันว่ากวางควรเป็นของตนเพราะตนเป็นคนยิงกวางเจ็บตัวนี้มา เหตุการณ์ได้ลามปามไปต่างฝ่ายก็ไม่ยอมลดละ ร้อนถึงขุนเพายาวผู้เป็นพ่อต้องมาแก้ปัญหา และช่วยตัดสิน ขุนเพายาวดูที่รูปการและซักถามทั้งสองฝ่ายแล้วตัดสินใจว่ากวางตัวดังกล่าวให้เป็นของพี่ชาย เจ้าหาญเสียใจมากเห็นว่าบิดาไม่ตั้งอยู่ในสัจธรรม ลำเอียง เข้าข้างฝ่ายพี่ ไม่รักตน จึงได้ชักชวนบ่าวไพร่ผู้รักใคร่พร้อมครบครัวอพยพแยกออกจากขบวนของบิดาไปหาถิ่นที่อยู่ใหม่ ปรากฏว่ามีผู้คนติดตามไปด้วยจำนวนมาก ขบวนอพยพรอนแรมไปในป่าหลายวัน ผู้คนได้รับความลำบากเป็นอันมาก ในช่วงที่กล่าวถึงนี้ภูไทเรานับถือผีฟ้า ซึ่งเป็นการนับถือตามอย่างฮ่ออยู่บ้าง เจ้าหาญและบ่าวไพร่ได้คิดว่าขบวนอพยพภูไทนี้ ต่อไปข้างหน้าจะได้พบกับอันตรายอุปสรรคต่าง ๆ ตลอดจนจะต้องมีศึกสงครามเป็นแน่แท้ ต่างจนใจด้วยว่าภูไทเรานี้ไม่มีเจ้าผู้ยึดเหนี่ยวผนึกขวัญ หรือเป็นที่พึ่งทางใจช่วยคุ้มภัยเลย ครั้นขบวนอพยพมาถึงธารน้ำแห่งหนึ่งเห็นเป็นที่เหมาะจึงให้หยุดขบวนตั้งค่ายพัก คิดว่าเมื่อขบวนพร้อมอีกเมื่อใดจึงจะเริ่มอพยพกันอีก ด้านหลังของค่ายพักในครั้งนั้นเป็นภูเขาใหญ่ มีหน้าผาสูงชัน

แหงนดูจนคอตั้งบ่า ครั้นค่ำลงเจ้าหาญจึงได้สร้างศาลขึ้นหลังค่ายพักเชิงผาสูง ผู้คนบ่าวไพร่ต่างพร้อมใจกันอธิษฐานอัญเชิญเทพยาดาฟ้าดิน เจ้าปู่เจ้าผา เจ้าป่าเจ้าเขาให้มาสถิตอยู่ ณ ศาลนั้น และคอยเป็นกำแพงคุ้ยภัยแก่ขบวนของชาวภูไทตลอดไป

ครั้นทำพิธีเสร็จจึงได้พร้อมกันหาดอกไม้ ธูปเทียนบุชา จัดสำรับกับข้าวคาวหวานเลี้ยง และเรียกชื่อเทพที่สถิตอยู่ ณ ที่ศาลแห่งนั้นว่า “เจ้าปู่” “เจ้าปู่มเหสักข์” *ผู้คนในขบวนต่างก็ร่วมกันฉลองเป็นพิธีด้วย

ขบวนอพยพได้รอนแรมเรื่อยมา ค่ำลง ณ ที่ใดก็ให้ตั้งค่ายพัก เจอที่เหมาะสมก็พักกันหลายวัน ตั้งค่ายลงที่ใดก็ตั้งศาลเจ้าปู่ขึ้นไว้เคารพบูชามิได้ขาด และมุ่งลงทางใต้เรื่อยมา พอถึงฤดูกาลเดินทางลำบากก็หยุดพักขบวน ครั้นพอตกหน้าแล้งก็ออกเดินทางต่อไป ตกบ่ายวันหนึ่งขบวนอพยพผ่านเข้าไปในป่าใหญ่ อากาศร้อนอบอ้าวมาก บัดดลได้เกิดไฟป่าโดยมิได้คาดฝัน ไฟได้ลุกไหม้รายล้อมขบวนทุกด้านอย่างรวดเร็ว เสียงไฟประทุอื้ออึงไปหมด บรรดาสัตว์ป่าต่างก็วิ่งหนีไฟโดยไม่คิดชีวิต บางตัววิ่งฝ่าเข้าไปในขบวนตุการณ์ได้ชุลมุนคุมกันไม่อยู่ ต่างคนต่างชวนตัวไม่รู้จะหนีไปทางทิศใด จะคิดดับไฟก็เกินความสามารถ เจ้าหาญพลันนึกได้จึงร้องขอความช่วยเหลือต่อเจ้าปู่มเหสักข์ว่า บัดนี้ลูกหลานกำลังได้รับความลำบากยิ่ง ถึงคราวจวนตัวไฟป่ามาถึงแล้ว ขอบารมีท่านได้โปรดช่วยขจัดปัดเป่า ช่วยคุ้มภัย ช่วยเป็นกำแพงใหญ่กั้นไฟป่า ณ เวลาบ่ายอันสุดแสนจะเกี้ยวกราดในครั้งนี้ ให้แก่ลูกหลานด้วยเถิด

ท่ามกลางเสียงระงบร้องคร่ำครวญ เสียงกู่ก้องหากันประสานกับเสียงปะทุระบือไหม้ของไฟ กลางเปลวไฟร้อนระอุนั้นปาฏิหาริย์เจ้าปู่ก็ปรากฏ ไฟป่าได้อ่อนตัวลง บ้างก็ดับส่วนที่ไม่ดับก็เปลี่ยนทิศทางไปในทันที พลันท้องฟ้าแจ่มใสอากาศปลอดโปร่ง ขบวนอพยพต่างก็ปลอดภัยทั่วกัน เป็นที่อัศจรรย์ยิ่งนักคนทั้งปวงเห็นนิมิตมงคล เมื่อตั้งค่ายพักแรมในค่ำวันนั้น เจ้าหาญจึงได้จัดพิธีบวงสรวงเจ้าปู่ขึ้น ให้คนออกไปหาสัตว์เพราะโดนไฟป่ามาเซ่นสรวงเป็นการใหญ่ แต่นั้นมาหากผู้ใดได้ทุกข์ ตกระกำลำบากอะไรก็ได้อาศัยบนบานขอพึ่งบารมีเจ้าปู่ช่วยเหลือ และปัดเป่าคุ้มภัยให้ตลอดมาจนบัดนี้

เวลาล่วงผ่านไปเป็นปี ขบวนอพยพของชาวภูไทได้มาถึงที่เหมาะแห่งหนึ่งอยู่ระหว่าง “ฮ่อมภู” (ภูเขา) ในภูอ้ากใกล้แดนญวน และใกล้กับกับเมืองวังอ่างคำ พื้นที่นั้นเป็นทำเลเหมาะแก่

---

* มเหสักข์ หมายถึง เทวดาผู้เป็นใหญ่ (ผู้วิจัย)

การทำข้าวไร่ ปลูกพริก ปลูกฝ้าย มีแม่น้ำไหลผ่านจะทำนาก็ทำได้ น้ำสายนี้ไหลผ่านลงไปยังเมืองวังอ่างคำ ซึ่งเป็นเมืองพี่เมืองน้องภูไทเหมือนกัน เจ้าหาญจึงตั้งเมืองให้ชื่อว่า เมืองกะป๋อง ทั้งสองเมืองนี้ห่างกันระยะทางเดินเท้า 1 วัน (ประมาณ 4 กิโลเมตร)..."[2]

2.1.2 ภูมิหลังด้านประวัติของชาวภูไท และประวัติศาสตร์การอพยพ

ถวิล เกษรราช ได้กล่าวถึง ประวัติผู้ไทยว่า "ผู้ไทย" คำนี้เป็นชื่อชาติ ไม่ใช่พวก เมื่อบอกว่าผู้ไทย คือ ไทย ผู้ไทยที่มีอยู่ในสิบสองจุไทย ชาวหลวงพระบาง เรียกว่า ลาวเก่า (คือ พวกอ้ายลาวเดิม) และมีอยู่ในมณฑลยูนาน กับที่เมืองเซโปน ฝั่งซ้ายลำแม่น้ำโขงและให้ความต้นว่า ผู้ไทยที่อยู่ในประเทศไทย เป็นผู้ไทยดำ ซึ่งส่วนใหญ่อพยพมาจากเมืองวัง เวียง แขวงเวียงจันทร์ เมืองเซโปน เมืองพิณ และเมืองนองแขวงสุวรรณเขต และจากแขวงมหาชัยในประเทศลาว [3]

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไท ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับพงศาวดารเมืองไล เมืองพงและเมืองแถงไว้ว่า เจ้าพระยาฤทธิรงค์รณเฉท (ศุข ชูโต) กับเจ้าเมืองพระยาสุรศักดิ์นตรี ได้ขึ้นไปพักที่เมืองทั้งสองแล้วสอบปากคำพวกเท้าขุนเมืองทั้งสองนั้น ได้จดเรียบเรียงไว้และได้ทรงอธิบาย คำว่า "สิบสองจุไทย" นั้นเรียกว่า "สิบสองเจ้าไทย" และพลเมืองที่อยู่ในดินแดนสิลสองจุไทยเรียกว่า "ชาวผู้ไทย" ต่อมาแยกหัวเมืองจุไทออกเป็นหัวเมืองที่ขึ้นตรงกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์และหัวเมืองทั้งหกขึ้นตรงกับหลวงพระบาง[4]

ถวิล จันลาวงศ์ ได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไท ไว้ดังนี้

เมื่อราว พ.ศ. 400 ไทยได้เริ่มอพยพจากดินแดนจีนภาคใต้ คือมณฑลฮุนหนำ กุยจิ๋ว กวางใส กวางตุ้ง เมื่ออพยพลงมานั้นได้แยกกันออกและตั้งภูมิลำเนาแถบลุ่มแม่น้ำคงคา เรียกกันว่า

---

[2] ปาน แก้วคำแสน, **ประวัติภูไทก่าป๋อง อำเภอวาริชภูมิ** (สกลนคร: เทศบาลตำบลวาริชภูมิ, 2545), หน้า 17.

[3] ถวิล เกษรราช, **ประวัติผู้ไทย** (กรุงเทพ : กรุงสยามการพิมพ์, 2512), หน้า 472.

[4] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **เที่ยวต่าง ๆ ภาคที่ 4** (กรุงเทพ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากรการพิมพ์, 2463), หน้า 117.

“เงี้ยว” ตั้งตัวเป็นอิสระได้ราว พ.ศ. 800 มีราชธานีตั้งอยู่เมืองพง มีอาณาเขตกว้างขวาง อีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากทางใต้อยู่ที่เมืองหนองแส (น่านเจ้า) ระหว่างแม่น้ำดำกับแม่น้ำแดง (ที่ไหลสู่อ่าวตังเกี๋ยในเวียดนามเหนือ) เนื่องจากเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ กลุ่มนี้ได้อพยพโยกย้ายไปอีกหลายสาขา เช่น ลงไปทางเหนือของแคว้นสองหวี เมืองยะไข่แถบแม่น้ำสาละวิน แม่น้ำอิรวะดีขึ้นไปทางมณฑลอัสสัมของอินเดีย โดยตั้งอยู่แถบลุ่มแม่น้ำพรหมบุตรอพยพลงมาทางใต้ลุ่มแม่น้ำโขง ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ไปตั้งเมืองแถง ไปอยู่แถบเมืองสอง ทุ่งเชียงคำ และอยู่แถบเมืองเซ่า (หลวงพระบาง) จัดเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมาก ซึ่งต่อมาได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในหลายจังหวัด [5]

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 19 มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการจัดกลุ่มคนในอาณาจักรสิบสองจุไทย และเหตุผลของการจัดกลุ่มบุคคล ดังกล่าว โดยอธิบายไว้ว่า

“ชาวผู้ไทยมี 3 พวกด้วยกัน คือ “ผู้ไทขาว” อยู่ที่เมืองไล เมืองเจียง เมืองมุน และเมืองยาง พวกนี้มีผิวขาว ในพิธีต่าง ๆ เช่นงานศพนิยมนุ่งขาว มีหมู่บ้านต่าง ๆ ผู้ไทยขาวนี้คงอพยพกระจายไปอยู่ที่อื่น คือ แขวงสาลี หลวงพระบาง และแขวงหัวพัน นอกจากนั้นก็กระจายอยู่ทั่วไป แล้วแต่ที่ใดเหมาะจะเป็นแหล่งทำมาหากินดี ก็อพยพกันไปตามหัวหน้า พวกที่สอง “ผู้ไทดำ” อยู่ที่เมืองแถง เมืองควาย เมืองตุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองโมะ เมืองหวัด และเมืองซาง พวกนี้กล่าวกันว่ามีผิวดำ แต่มิใช่ดำแท้ แต่ชอบนุ่งดำ เครื่องแต่งกายชอบใช้ผ้าที่ทอด้วยฝ้ายพื้นเมืองย้อมคราม ซึ่งถ้าสีแก่ก็หนักไปทางดำ พวกนี้ต่อมายังอพยพไปอยู่ในแขวงหัวพัน ซึ่งมีเมืองซำเหนือเป็นศูนย์ตั้งแขนงและอยู่ที่นี่นาน พวกลาวเรียกผู้ไทยเหล่านี้ว่า “ไทยเหนือ” บ้าง “ผู้ไทย” บ้าง นอกจากนี้ก็กระจายไปทำมาหากินเป็นกลุ่มตามหัวหน้าปกครอง ไปอยู่ที่เมืองต่าง ๆ ตามแขวงเชียงขวางเวียงจันทน์ คำม่วน สุวรรณเขต และในประเทศไทย พวกที่สาม “ผู้ไทยแดง” พวกนี้ชอบแต่งกายด้วยผ้าแดง มีจำนวนน้อยเป็นพวกผู้ไทยลุ่มแม่น้ำแดง ในตั๋งเกี๋ยของเวียตนามเหนือ ปัจจุบันมีอยู่บ้างแถวแขวงหันพัน (แถวซำเหนือ) ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทั้งผู้ไทยขาว ผู้ไทยดำ และผู้ไทแดงอยู่กระจัดกระจายรวมเป็น 12 เมือง คงจะเป็นเพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า “สิบสองจุไทย” หรือ “สิบสองเจ้าไทย “หรือ “สิบสองผู้ไทย” ผู้ไทขาวและผู้ไทดำที่เมืองแถง และเมืองไลนั้น ผู้ครองเมืองต่างก็ตั้งตัวเป็นใหญ่ไม่ขึ้นแก่กัน มักจะมีการรบกันอยู่เสมอ ฝ่ายใดเข้มแข็งมากกว่าก็จะชนะไป ไม่มีเมืองไหนทรงอำนาจอยู่ได้ตลอด” [6]

---

[5] ถวิล จันลาวงศ์, **ผู้ไทยรำลึกกาฬสินธุ์** (กาฬสินธุ์ : โรงพิมพ์สุ่งไค่การพิมพ์, 2515), หน้า 2-4.

ธวัช ปุณโณฑก ได้กล่าวถึงกลุ่มชนต่าง ๆ ในภาคอีสานว่ามีทั้งหมด 4 กลุ่ม โดยอาศัยวัฒนธรรมในการจัดแบ่งกลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ได้แก่ ไทยลาวหรือชาวอีสาน ผู้ไท ไทยย้อ ไทยโย้ย และแสก
2. กลุ่มวัฒนธรรม มอญ- เขมร ได้แก่ เขมร กุย (ส่วย) กะโซ่ กะเลิงและชาวเนียะกูล
3. กลุ่มวัฒนธรรมไทย (ไทยโคราช) ได้แก่ ไทยโคราช
4. กลุ่มวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้แก่ กุลาและญวน [7]

ปาน แก้วคำแสน ได้กล่าวถึงประวัติของชาวผู้ไทกะปองไว้ ดังนี้

ผู้ไทยกะปอง แต่เดิมอยู่เมืองนาน้อยอ้อยหนู แคว้นสิบสองจุไท ในดินแดนแม่น้ำแท้หลวง (ซงกอย) หรือแม่น้ำแดงในปัจจุบัน และได้อพยพหนีความแห้งแล้งมาตั้งเมืองที่เมืองกะปอง เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ฝั่งไทยจึงเรียกตัวเองว่าผู้ไทกะปองตามชื่อเมืองที่เคยอยู่มาก่อน [8]

สัทธา อินทรพานิช ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไทกะปอง ดังนี้

ชาวผู้ไทกะปอง ซึ่งหมายถึง ชาวผู้ไทอำเภอวาริชภูมิ เป็นผู้ไทที่อพยพเข้ามาในระลอกที่ 3 สมัยรัชกาลที่ 3 โดยถูกกวาดต้อนมาบ้าง และโดยการเกลี้ยกล่อมมาจากเจ้านายไทย และหัวหน้าชาวผู้ไทที่ถูกกวาดต้อนมาก่อนแล้วบ้าง โดยฝ่ายไทยได้เกลี้ยกล่อมว่าหัวหน้าคนใดเกลี้ยกล่อมคนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในไทยได้มากก็จะให้ไปตั้งเมืองปกครองกันเอง ตามประวัติการอพยพของชาวผู้ไทย ดังนี้

1. เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ใน พ.ศ. 2369-2371 ฝ่ายไทยได้ยกกองทัพไปปราบและได้กวาดต้อนผู้คนมา

---

[6] **สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 19** (กรุงเทพ : 2527), หน้า 12320-13322.

[7] ธวัช ปุณโณฑก, **วัฒนธรรมพื้นบ้านความเชื่อ** (กรุงเทพ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 253-260.

[8] ปาน แก้วคำแสน, **ตำนานภูไทวาริชภูมิ** (สกลนคร : โรงพิมพ์สกลนครการพิมพ์, 2518), หน้า 13.

2. เกิดสงครามระหว่างไทยกับเวียดนามในระหว่างปี พ.ศ. 2376-2390 ด้วยยุทธวิธีข้อสงครามนั้น คือการตัดกำลังฝ่ายตรงข้าม ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายเวียดนามต่างกวาดต้อนประชากรในดินแดนลาวมาไว้ในดินแดนตน ในช่วงนั้นชาวผู้ไทถูกเวียดนามรบกวนข่มเหง ด้วยอ้างว่าเจ้าอนุวงศ์ให้ยกแผ่นดิน ตอนนั้นให้เวียดนามแล้ว ใครอยู่ในแผ่นดินนั้นก็ต้องเป็นข้าของเวียดนามหมด จึงตัดสินใจที่จะอพยพติดตามหัวหน้าผู้นำเข้าไปเกลี้ยกล่อมข้ามฝั่งอพยพมาอยู่ฝั่งไทย

3. ไม่มีงานทำนอกจากพากันไปหากินใส่ปากท้องเท่านั้น ที่ทำนาก็มีน้อย ห้วย หนอง คลอง บึง ก็มีแต่ขนาดเล็ก พอตกหน้าแล้งน้ำก็แห้งขอด พื้นดินทั่ว ๆ ไปก็เป็นหินและดินทราย พลเมืองต้องทำไร่เลื่อนลอยพอได้ปลูกข้าว เผือก มัน กินไปปีเดียวก็ทิ้งไปทำที่ใหม่ เหตุผลเหล้านี้จึงทำให้มีผู้สมัครใจหนีไปตายเอาดาบหน้า

ครั้งนี้มีผู้อพยพมา 8 กลุ่มด้วยกัน ส่วนชาวผู้ไทกะป่องอพยพมาประมาณ 300 คน เดินทางมาถึงฝั่งน้ำตรงข้ามกับเมืองนครพนม ทางฝ่ายไทยจึงจัดเรือไปรับข้ามฟากมาได้ และนำตัวไปมอบแก่พระสุนทรราชวงศาที่เมืองนครพนม พระสุนทรราชวงศาจึงจัดให้มาอยู่ที่เมืองสกลนคร ในช่วงที่อยู่เมืองสกลนครนี้ เจ้าเมืองสกลนครถือว่าชาวผู้ไทกะปองเป็นเฉลยที่ถูกจับตัวมา จึงต้องทำงานหนักมาก ผู้หญิงมีหน้าที่ตำข้าวขึ้นโฮงเจ้านาย ผู้ชายไปเกี่ยวหญ้ามาเลี้ยงมาให้เจ้านายเป็นประจำ คือ ถูกใช้อย่างเชลยนั่นเอง อยู่ที่เมืองสกลนครได้ 3 ปี ท้าวราชนิกูลจึงได้นำสมัครพรรคพวกหนีมาตั้งเมืองที่บ้านหนองหอย และได้แต่งตั้งให้ท้าวสุวรรณเป็นพระสุรินทรบริรักษ์ (ต้นตระกูลเหมะธุลิน)เป็นเจ้าเมืองคนแรก ในปี พ.ศ. 2410 ปลายรัชกาลที่ 4 [9]

สุรจิตร จันทรสาขา ได้กล่าวถึงประวัติการตั้งเมืองชาวผู้ไทยเมืองวาริชภูมิ ไว้ดังนี้

เมืองวาริชภูมิตั้งขึ้นในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2420 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพข้ามโขงมาจากเมืองกะป่อง มาตั้งอยู่ที่บ้านปลาเป้า เขตเมืองหนองหาน โปรดเกล้า ฯ ให้ตังขึ้นเป็นเมืองวาริชภูมิ ให้ท้าวสุพรมสุวรรณเป็นพระสุรินทรบริรักษ์ เจ้าเมืองวาริชภูมิ ต่อมาได้ย้ายเมืองไปตั้งที่อยู่บ้าน

---

[9] สัทธา อินทรพานิช, **ที่ระลึกเนื่องในโอกาสพระราชพิธียกยอดองค์พระธาตุศรีมงคลและพระราชทานพิธีอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นบรรจุในองค์พระธาตุศรีมงคล** (กรุงเทพ : ป. สัมพันธ์พานิช, 2526), หน้า 84-89.

หนองหอยเขตเมืองสกลนคร ชาวอำเภอวาริชภูมิมักเรียกตนเองว่า ผู้ไทกะปอง ที่จริงอพยพมาจากลำห้วยกะปองที่แยกจากลำน้ำเซบั้งไฟซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขง [10]

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ด้านการอพยพ เพื่อให้ทราบถึงที่มาด้านการอพยพของชาวภูไท เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

จารุบุตร เรืองสุวรรณ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์การอพยพของชาวผู้ไทยว่า

"ตามประวัติศาสตร์ เดิมคนท่องเที่ยวทำมาหากินอยู่ในที่ราบแถบเทือกภูเขาอัลไต ในแถบจำนวนพวกที่ท่องเที่ยวอยู่นี้ มีชนอยู่พวกหนึ่งเรียกตัวเองว่า "ไต" อยู่ในแถบลุ่มเทือกเขาอัลไตแห่งมงโก (อูฟัท) อยู่มาก่อน พ.ศ. 4500 ต่อมาความเป็นอยู่คงจะไม่สะดวก เช่น คนมากขึ้น การทำมาหากินอัตคัด ถูกรุกรานจากพวกอื่น หรืออาจจะจากพวกเดียวกัน โดยแย่งกันเป็นใหญ่ หรือทำมาหากินและอาจจะมีเหตุอื่นอีกก็ได้ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม เกิดโรคระบาด เป็นต้น จึงคิดเคลื่อนย้ายจากที่เดิม เพื่อไปหาที่อยู่กินใหม่ โดยเคลื่อนย้ายลงมาอยู่ทางภาคใต้ แถบภูเขา เซียวซีในประเทศจีน (แผ่นดินใหญ่) เดี๋ยวนี้อันเป็นที่ลุ่มราบของแม่น้ำฮวงโฮ (ตอนเหนือ) เมื่ออยู่ที่นี่ส่วนหนึ่งคงจะเป็นส่วนน้อย ได้แยกเคลื่อนไปอยู่ทางตะวันตกในประเทศจีน แถบภูเขาฮิงลีเมืองเตียงฮันห่างจากที่ตั้งเดิมประมาณ 600 กิโลเมตร และอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองหานกิงปัจจุบัน

เมื่ออยู่ในแถบภูเขาเซียวซีมาระยะหนึ่งแล้วก็ถอยร่นลงมาตรง ๆ ทางใต้ มาอยู่แถบมณฑลเสฉวนของประเทศจีน อันเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียงเป็นระยะ ควรจะนับว่าเป็นระยะที่สองและทำมาหากินกันต่อไป ต่อจากนี้เหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นก็จำให้มีการแยกย้ายเคลื่อนที่กันต่อไปอีกและแยกอพยพกันไปอีก 2 สาย คือ

สายที่หนึ่ง แยกอพยพไปทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน แถบเมืองเกียงเจี้ยงฝายหลิง ซีเอี้ยง กุยจิ๋ว กวางตุ้ง และบางพวกก็ลงไปจนถึงเกาะไหหลำ

---

[10] สุรจิตร จันทรสาขา, "กลุ่มชาติพันธุ์," ใน **เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการชนชาติพันธุ์กับการเปลี่ยนแปลงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** (มุกดาหาร : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร, 2539), หน้า 4.

สายที่สอง เมื่ออยู่ที่เสฉวน พอควรแล้วก็จะอพยพลงมาทางใต้อีกลงมาตรง ๆ มาตั้งอยู่ที่หนองแส (น่านเจ้า) เพราะที่นี่อยู่ระหว่างแม่น้ำดำกับแม่น้ำแดง (ที่ไหลลงไปสู่อ่าวตังเกี๋ยในญวนเหนือ) ซึ่งคงจะเป็นที่อุดมสมบูรณ์ และคงจะตั้งอยู่ที่นี่นานพอสมควรเพราะตอนนี้ปกครองกันเรียกว่าอาณาจักรน่านเจ้า หรืออาณาจักรหนองแส ยุคโก๊ะล่อฝง คงจะประมาณ พ.ศ. 1200-1300 มีเมืองสำคัญ คือ เจี้ยเช่ (อยู่ทางตอนเหนือ) ซี่ลวง (ถัดลงมา) เท่งเซี้ยง (ตะวันออกเฉียงเหนือ) ม่งเส (ตะวันออก) ม่งซุย (ตะวันตกเฉียงใต้) ล่างกง (ใต้) และมีนครหนองแสอยู่กลาง” [11]

และได้กล่าวถึงการอพยพผู้คนจากอาณาจักรหนองแส มาที่เมืองแถง(แถน)ว่ามีการแบ่งการอพยพออกเป็น 4 สาย กระจายออกไป โดยชาวผู้ไทยได้อพยพมาทางใต้ ดังนี้

“พวกที่อพยพลงมาทางใต้ เรียกกันว่า ไทน้อย มีเมืองแถง เป็นเมืองราชธานี เมื่อเมืองแถงอ่อนอำนาจลง วกผู้ครองเมืองต่าง ๆ ก็แข็งเมืองยกตนเป็นผู้ครองเมือง มีถึง 12 จึงเรียกดินแดนในส่วนนี้ว่า“สิบสองจุไทย หรือสิบสองเจ้าไท หรือสิบสองภูไทย” ไทยพวกนี้มีชื่อย่อยตามพวกของตนเอง อันได้แก่ ไทยโท้, ไทยนุง, ไทยทรงดำ, ไทยลาย, ไทยขาว, ลื้อ, ภูไท, พวน, ไทยย่อ, ไทยเวียง, ไทยหลวงจำนวนคนไทยสายนี้ตามตัวเลขเมื่อ 30 ปีมาแล้วประมาณ 2,000,000-2,500,000 คน” [12]

จารุบุตร เรืองสุวรณ ได้กล่าวเส้นทางการอพยพของชาวผู้ไทย เพื่อการสร้างบ้านแปลงเมืองว่ามีการแบ่งการอพยพเป็น 3 สาย ดังนี้

“ 1. สายที่ 1 เป็นชาวภูไท ในเขตอำเภอพรรณนานิคม จังหวัดสกลนคร อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

2. สายที่ 2 เป็นชาวภูไท บ้านเรณู (เมืองเว) อำเภอคำชะอี เมืองหนองสูง (อำเภอนาแก) จังหวัดนครพนม

[11] จารุบุตร เรืองสุวรรณ, **ประวัติบางเรื่องเกี่ยวกับภาคอีสาน** (กรุงเทพ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), หน้า 151-152.

[12] เรื่องเดียวกัน, หน้า 152-153.

3. สายที่ 3 เป็นชาวภูไท อำเภอวาริชภูมิ เมืองจำปา คือบ้านนาเหมือง ขณะนี้ เป็นอำเภอพังโคน บ้านม่วงโพนไค ขณะนี้เป็นกิ่งอำเภอขึ้นกับอำเภอวานรนิวาส (2512)" [13]

วิภาดา นามโสม ได้กล่าวไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ที่เกี่ยวกับประชากรที่ถูกกวาดต้อนและอพยพมาในระลอกที่ 3 นี้ มีถึง 8 กลุ่มด้วยกันคือ

"กลุ่มที่ 1 เป็นผู้ไทยเมืองวัง ถูกกวาดต้อนมาประมาณ 300 หลังคาเรือน ประมาณ 1,200 คน มาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ต่อมาขยายพื้นที่ตั้งหมู่บ้านในเขตอำเภอคำม่วง ตำบลโพน ตำบลทุ่งครอง และตำบลสำราญ อยู่ในเขตอำเภอสหัสขันธ์ 2 หมู่บ้าน และอยู่ในตำบลโนนศิลา

กลุ่มที่ 2 เป็นผู้ไทยเมืองวังเช่นเดียวกับกลุ่มแรก และถูกกวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีจำนวนถึง 14,421 คน ตั้งถิ่นฐานที่ตำบลบัวขาว 5 หมู่บ้าน ตำบลแจนแลน 4 หมู่บ้าน ตำบลภูแล่นช้าง 5 หมู่บ้าน ตำบลสงเปือย 6 หมู่บ้าน ตำบลคุ้มเก่า 11 หมู่บ้าน ปัจจุบัน 4 ตำบลหลังที่กล่าวข้างต้นขึ้นอยู่กับอำเภอเขาวง

กลุ่มที่ 3 อพยพจากเมืองวัง มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองพรรณนานิคม จังหวัดสกลนคร ใน พ.ศ. 2412 อำเภอพรรณนานิคม มี 7 ตำบล มีชาวผู้ไทยทั้งหมด 7 ตำบล รวม 64 หมู่บ้าน ประมาณ 32,077 คน ในอำเภอเมืองสกลนครมีผู้ไทย 48 หมู่บ้าน ใน13 ตำบล จาก 17 ตำบล อำเภอพังโคนมีผู้ไทย 4 ตำบล 23 หมู่บ้าน อำเภอบ้านม่วงมีผู้ไทย 3 ตำบล 16 หมู่บ้าน อำเภอวานรนิวาสมีผู้ไทย 4 ตำบล 8 หมู่บ้าน อำเภอกุสุมาลย์ 2 ตำบล 4 หมู่บ้าน อำเภอสว่างแดนดิน 2 ตำบล 3 หมู่บ้าน อำเภอกุดบาก 1 ตำบล 3 หมู่บ้าน อำเภอวาริชภูมิ 4 ตำบล 42 หมู่บ้าน รวมทั้งจังหวัดสกลนคร มีผู้ไทย 212 หมู่บ้าน 20,945 หลังคาเรือน ประมาณ 128,659 คน

กลุ่มที่ 4 อพยพมาจากเมืองวังและเมืองคำอ้อ มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองสูงและบ้านคำชะอี ซึ่งสมัยนั้นขึ้นอยู่กับเมืองมุกดาหาร (ปัจจุบัน 2 บ้านนี้ยกฐานะเป็น 2 อำเภอ)

---

[13] จารุบุตร เรืองสุวรรณ, **อีสานคดี** (กรุงเทพ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), หน้า 167-168.

กลุ่มที่ 5 อพยพจากเมืองวัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2373 มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหัวขัว บ้านบ่อควาย และบ้านดงหวาย ทางกรุงเทพ ฯ จึงได้ยกบ้านดงหวายเป็นเมืองเรณูนคร และให้ท้าวสายซึ่งเป็นผู้นำของชาวผู้ไทยกลุ่มนี้เป็นพระแก้ว โกมล เจ้าเมืองคนแรกใน พ.ศ. 2388 ในปีนี้ประชากรผู้ไทยในเมืองเรณูนครมี 2,648 คน ต่อมาใน พ.ศ. 2513 มีผู้ไทยในจังหวัดนครพนม 131 หมู่บ้าน 5 อำเภอ คือ อำเภอนาแก 78 หมู่บ้าน อำเภอเรณูนคร 28 หมู่บ้าน อำเภอธาตุพนม 14 หมู่บ้าน อำเภอศรีสงคราม 7 หมู่บ้าน อำเภอเมือง 4 หมู่บ้าน เฉพาะอำเภอเรณูนครมีผู้ไทย 19.070 คน

กลุ่มที่ 6 อพยพจากเมืองตะโปน (เซโปน ซึ่งอยู่ใกล้กับเมืองวัง) 1,847 ครอบครัว มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านซ่องนาง รัฐบาลไทยได้ยกบ้านซ่องนางเป็นเมืองเสนางคนิคมและตั้งท้าวจันศรีสุราชเป็นพระศรีสินธุสงคราม เจ้าเมืองคนแรกใน พ.ศ. 2388 และในปี พ.ศ. 2525 ชาวผู้ไทยกลุ่มนี้กระจายกันอยู่ 4 หมู่บ้าน ในอำเภอเสนางคนิคมและอำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

กลุ่มที่ 7 อพยพจากเมืองตะโปนมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านคำเมืองแก้ว รัฐบาลได้ยกเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว และตั้งท้าวสีหนาทเป็นพระรามนรินทร์เจ้าเมืองคนแรก ใน พ.ศ. 2388 ปัจจุบันเมืองคำเขื่อนแก้ว คือ อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร

กลุ่มที่ 8 อพยพจากเมืองกะปอง มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองหอย บ้านนี้ยกเป็นเมืองวาริชภูมิ และตั้งพระยาสุพรม เป็นพระสุรินทร์บริรักษ์ (ต้นตระกูลเหมะธุลิน) เป็นเจ้าเมืองคนแรกใน พ.ศ. 2410 ซึ่งตรงกับปลายรัชกาลที่ 4 ในปัจจุบันมีผู้ไทยกะปองในเขตอำเภอวาริชภูมิ 12 หมู่บ้าน ผู้ไทยเมืองวัง 5 หมู่บ้าน” [14]

จากข้อความข้างต้นทำให้ทราบถึงการอพยพของชาวภูไท ซึ่งได้อพยพเข้ามาในช่วงเวลาเดียวกันเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นแล้วยังมีชนกลุ่มอื่นที่ได้อพยพเข้ามาในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจำนวนมาก และกระจัดกระจายกันออกไปตามพื้นที่ต่าง ๆ พื้นที่ใดที่มีประชากรมากก็จะยกย่องฐานะให้เป็นเมือง โดยจะมีเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตร เป็นกรมการเมืองผู้ปกครองขึ้นกับเมืองใหญ่ในแขวงนั้น ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยได้เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส รัฐบาลจึงได้แบ่งเขตอำนาจการปกครองหัวเมืองเสียใหม่เพื่อสะดวกต่อการปกครองโดยเฉพาะการปกครองชนกลุ่มน้อยที่อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก

---

[14] วิภาดา นามโสภา, **อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ อนุรักษ์ แก้วอุ่นเรือน** (สกลนคร : สกลนครการพิมพ์, 2548), หน้า 50–51.

2.2 ความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชาวภูไทวาริชภูมิ

ประวัติความเป็นมาในการเดินทางมาสร้างบ้านแปลงเมืองของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมินี้ วิภาดา นามโสภา ได้รวบรวมไว้ในหนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ อนุรักษ์ แก้วอุ่นเรือน ไว้ว่า

"ผู้ไทยกะปองวาริชภูมินั้นได้อพยพมาในประเทศไทยประมาณ ปี พ.ศ. 2387 เป็นผู้ไทยดำ เหตุที่เรียกว่าผู้ไทยดำนั้น เนื่องจากตามประเพณีงานศพจะไว้ทุกข์ด้วยเสื้อผ้าสีดำและชอบนุ่งห่มเครื่องแต่งกายที่มีสีดำ จึงได้เรียกว่าผู้ไทยดำ และผู้ไทยกะปองวาริชภูมินี้ได้อพยพมาในช่วงหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์ โดยก่อนหน้านี้มีชาวผู้ไทยกะปองที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ก่อนแล้ว ในคราวที่พระมหาสงครามกับเจ้าอุปราชติสสะ เข้ามาเมื่อ พ.ศ. 2383 – 2389 ได้ผู้ไทยจากเมืองกะปองไป 575 คน มีหัวหน้าไปด้วย 2 คน คือ ท้าวไชยเชษฐ์และขุนป้องพลขันธ์ เมื่อถูกนำมามอบตัวที่กรุงเทพ ฯ ซึ่งราชการเปลี่ยนแผนกกวาดครัวกับ โดยยกกองทหารไปกวาดต้อนมาเป็นแผนใหม่ คือ ให้พวกผู้นำเหล่านั้นไปชักชวนพรรคพวกเข้ามาเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหัวรัชกาลที่ 3 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เชลยเหล่านั้นพากันเลือกหาที่ที่จะไปตั้งเมืองเอาเองตามสมัครใจ ผู้ที่เป็นหัวหน้าก็ทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ตามฐานะ ไปตั้งเมืองอยู่ในเขตใดก็ให้ขึ้นกับเมืองนั้น ท้าวไชยเชษฐ์กับขุนพลป้องขันธ์ไปตั้งบ้านเมืองที่บ้านส่องนาง เขตเมืองเขมราฐ จึงพระราชทานนามให้ว่าเมืองเสนางคนิคม แต่อพยพกลับมาถึงเขตเมืองเขมราฐ แทนที่จะไปตั้งเมืองที่บ้านส่องนาง กลับไปตั้งที่บ้านห้วยปลาแดกในอำเภออำนาจเจริญ

การที่ผู้ไทยกะปองถูกกวาดต้อนไปหลายครั้ง ครั้งสุดท้ายนี้ไม่ใช่การกวาดต้อนแต่เป็นการเกลี้ยกล่อม ต่อมาภายหลังที่เข้าอุปราชติสสะพระมหาสงครามกลับไปแล้ว พระสุนทรราชวงศายังอยู่นครพนม ต่อมาในระยะนั้นมีการเกลี้ยกล่อมผู้คนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาอยู่ทางฝั่งขวา เมื่อมาแล้วก็ให้ไปตั้งบ้านเมืองอยู่ที่ใดก็ไม่ว่า ผู้ที่เคยอยู่เป็นเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร และตำแหน่งกรมการใด ๆ มาก่อนก็จะให้เป็นเจ้านายครองตำแหน่งเดิม ชาวผู้ไทยเห็นว่าเนื่องจากหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ บ้านเมืองระส่ำระสายมาก ญวนว่าเจ้าอนุวงศ์ได้ยกดินแดนตอนนั้นให้ญวนแล้ว ใครอาศัยอยู่ก็ตกเป็นทาสญวนหมด เล่ากันว่าทรัพย์สินทุกอย่างกวาดต้อนไปจนหมด บังคับเอาทุกสิ่งทุกอย่างเอาสัตว์เลี้ยง พาหนะสัตว์งานไปหมด เมื่อไม่มีสัตว์งานไร่นาต้องใช้แรงคนจึงอยู่ด้วยความยากลำบาก ชาวผู้ไทยได้รับการข่มเหงจากญวนตลอดเวลาจึงเป็นเหตุผลให้ผู้สมัครใจหนีไปตายเอาดาบหน้า คราวนั้นมีผู้สมัครใจหนีเป็นส่วนมาก และตกลงใจจะให้คำตอบต่อเจ้านายไทยและเตรียมตัวเก็บข้าวของที่มีไปด้วย เจ้าอุปฮาดได้ใช้ให้คนไปบอกญวนก่อนดังนั้นท้าวแก้วกับท้าวราชนิกูลจึงรวบรวมพรรคพวกพี่น้องเอาเท่าที่จะไปกันได้ทันทีเท่านั้น เดินทางอย่างรีบด่วนเป็นเวลา

ถึง 3 คืน จึงถึงฝั่งโขงตรงข้ามเมืองธาตุพนม ทางฝ่ายไทยจึงจัดเรือไปรับข้ามฟากมาได้ และนำตัวไปมอบแก่พระสุนทรราชวงศาที่เมืองนครพนม พระสุนทรราชวงศาจึงให้มาอยู่ที่เมืองสกลนคร

เมื่อมาถึงเมืองสกลนคร ครั้งนั้นพระยาประจันตประเทศธานีเป็นเจ้าเมืองสกลนคร เจ้าเมืองจัดให้ครอบครัวอพยพไปตั้งชมรมอยู่ที่ชายหนองหาน ทางทิศเหนือสกลนคร ตรงที่ตั้งโรงเรียนสกลราชวิทยานุกูล และเรือนจำขณะนี้พื้นที่ตรงนั้นเวลาที่ฝนตกหน้าฝนน้ำจะขึ้นมาแฉะไปหมด ทำให้ผู้คนนั้นเจ็บป่วยล้มตายเป็นจำนวนมาก ความเดือดร้อนนี้เจ้าราชนิกูลเคยนำไปร้องเรียนต่อเจ้าเมือง และขอขยับขยายไปตั้งอยู่นอกเมือง เพื่อให้ราษฎรได้มีที่ทำกินและพ้นจากสภาพทำเลที่ไม่เหมาะสม แต่เจ้าเมืองไม่อนุญาต ถือว่าผู้ไทยเหล่านี้เป็นเชลยไม่มีสิทธ์จะร้องเรียนใด ๆ ทั้งสิ้น นอกจากผู้ไทยกะปองแล้ว ยังมีผู้ไทยโย้ยเมืองภูวาอีกพวกหนึ่งที่มีสภาพเหมือนกัน พวกผู้ไทยและไทยโย้ยอาศัยอยู่ 3 ปี ในระยะนั้นผู้หญิงต้องมีหน้าที่ตำข้าวขึ้นโฮงเจ้านาย พอได้ส่วนแบ่งไปเลี้ยงครอบครัวบ้าง ผู้ชายต้องไปเก็บเกี่ยวหญ้ามาเลี้ยงม้าเจ้านายเป็นประจำคือ จะถูกใช้อย่างเชลยนั่นเอง มียกเว้นบ้างเฉพาะผู้หญิงที่เป็นหัวหน้าเท่านั้น

เจ้าราชนิกูลเห็นว่าชาวผู้ไทยอัตคัดที่ทำกิน ทำให้กระอักกระอ่วนใจ เนื่องจากตกอยู่ในฐานะผู้อาศัย คิดจะขยับขยายก็ติดที่ของชาวเมือง โอกาสที่จะขยับขยายขอตั้งเมืองคงจะทำให้ได้ยากอีกประการหนึ่ง การที่ชาวผู้ไทยได้รับการบีบคั้นทางจิตใจไม่น้อย จึงได้นัดหมายรวมขบวนเพื่ออพยพต่อไปอีก ณ วัดสะพานคำ เมื่อขบวนพร้อมจึงเคลื่อนขบวนมุ่งหน้าไปทางตะวันตก ความได้ทราบถึงเจ้าเมืองสกลนคร และได้สั่งไพร่พลทหารออกห้ามปราม ขัดขวางไม่ให้ออกอพยพติดตามขบวนทัน ที่บริเวณสะพานหินหนองสนม ท้าวราชนิกูลเห็นดังนั้นจึงร้องสั่งให้ทุกคนเตรียมพร้อม ตนเองก็ขับม้าสีลาน (สีตะกั่ว) เข้าขวางฝ่ายตามมา ถอดดาบออกเงื้อง่าประกาศก้องว่าหากขัดขวางขบวนอพยพก็จะได้เห็นกัน ฝ่ายติดตามเห็นว่าเรื่องจะไปกันใหญ่ถึงขั้นฆ่ากันจึงมิได้ขัดขวาง แต่ได้ตามสังเกตการณ์ขบวนอยู่ห่าง ๆ ขบวนได้มุ่งหน้าสู่ตะวันตก ผ่านบ้านพังขว้าง บ้านพาน ผ่านเลยเมืองพรรณนานิคมได้มุ่งหน้าสู่ภูพาน เมื่อพบที่เหมาะแห่งหนึ่งมีลำน้ำไหลผ่านจึงตั้งบ้านขึ้นโดยให้ชื่อว่า บ้านพุ่ม * ที่ตั้งบ้านพุ่มในปัจจุบันยังคงมีคนเรียกกันจนติดปากว่า บ้านพุ่มหนองปิง ห้วยหนองพุ่ม ซึ่งอยู่ในเขตท้องที่อำเภอนิคมน้ำอูนในปัจจุบัน

ต่อมาท้าวราชนิกูล และชาวบ้านพุ่มจึงได้ตระเวนออกหาทำเลที่เหมาะสมแก่การทำนา ซึ่งหากพบแล้วจะได้ตั้งเป็นที่อยู่ของชาวผู้ไทยแห่งใหม่ด้วย และได้เดินทางไปถึงบ้านชาวลาวที่บ้าน

---

* คำว่า พุ่ม หมายถึง พุ่มไม้ หรือซุ้มไม้ แต่มีความหมายว่า ป่า หรือไม้สมบูรณ์ตามกฎหมาย (เถื่อน) ชาวผู้ไทยเรียกปืนที่ไม่ได้จดทะเบียนว่า ปืนเถื่อน หรือปืนพุ่ม

โต้น บ้านม่วง ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งสองหมู่บ้านนี้ได้แนะนำการเลือกทำเลที่เหมาะสม ให้เดินทางไปทางทิศตะวันออกจะไปถึงที่ลุ่มเป็นเลิง ** บ่อน้ำไหลเซาะ บ่อนเคราะห์ไหลหนี จึงจะแปลงเฮืองแปลงเมืองฮุ่งไปเมื่อหน้า จึงอพยพเดินทางผ่านป่าดงไปทางตะวันออก ได้พบที่ลุ่มเหมาะแก่การทำนา ตรงกลางมีหนองน้ำอุดมไปด้วยปลา ทางทิศเหนือห้วยปลาหาง จึงจะเห็นพร้อมกันให้ตั้งบ้านขึ้น ณ ที่นั้น ให้ชื่อว่า บ้านหนองหอย

ชาวบ้านผู้ไทยตั้งหลักปักฐานที่บ้านหนองหอยนี้เมื่อ พ.ศ. 2390 ส่วนบ้านพุ่มนั้นเมื่อผู้คนย้ายออกไปแล้วก็กลายเป็นบ้านร้าง*** ท้าวราชนิกูลและชาวผู้ไทยได้พาสมัครพรรคพวกเพื่อไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านหนองหอยได้ 9 ปี พระยาประจันตประเทศธานี (คำ) เจ้าเมืองสกลนคร ได้มาเกลี้ยกล่อมให้ท้าวราชนิกูลไปขึ้นกับเมืองสกลนคร และสัญญาว่าหากท้าวราชนิกูลยินยอมไปขึ้นกับเมืองสกลนครแล้ว เจ้าเมืองสกลนครก็จะเป็นธุระขอตั้งบ้านหนองหอยเป็นเมืองให้ภายหลัง ท้าวราชนิกูลจึงได้พาครอบครัว บ่าวไพร่ส่วนหนึ่งไปอยู่ที่เมืองสกลนคร ส่วนบ้านหนองหอยนั้นพระยาประจันตประเทศธานีให้แต่งตั้งให้ท้าวประทุม ซึ่งเป็นคนไทยในตระกูลราชนิกูล เป็นผู้ดูแลแทนไปก่อน บ้านหนองหอยก็ได้ขึ้นอยู่กับเมืองสกลนคร ท้าวราชนิกูลได้อยู่ที่เมืองสกลนครเป็นเวลาถึง 17 ปี จนท้าวประทุม (ที่มาแห่งสกุลวงศ์ประทุม) ผู้เป็นนายกองแห่งบ้านหนองหอยได้ถึงแก่กรรม

ประมาณปี พ.ศ. 2419 ท้าวราชนิกูลเห็นว่าพระยาประจันตประเทศธานีชักไม่ชอบมาพากล ด้วยเห็นว่าล่วงเลยเวลามานาน จึงทวงสัญญาเรื่องดำเนินการขอตั้งบ้านหนองหอยขึ้น แต่ไม่ประสบผล ท้าวราชนิกูลจึงให้ท้าวสุพรมบุตรชายไปร้องเรียนต่อพระยาภูธรอภัยเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่กรุงเทพ ฯ เมื่อพระยาประจันตประเทศธานีทราบเรื่องดังกล่าวจึงโกรธมาก หาว่ากระด้างกระเดื่อง จึงได้สั่งจองจำท้าวราชนิกูลพร้อมครอบครัวไว้ทั้งหมด และหลักฐานบันทึกต่าง ๆ ของชาวผู้ไทยกะปองก็ถูกยึดไปสิ้น และได้ถูกทำทำลายไปในครั้งนั้น ท้าวสุพรมได้เดินทางไปร้องเรียนต่อพระยาภูธรอภัยที่กรุงเทพ ฯ ว่าท้าวราชนิกูลเคยเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองเมื่อครั้งอยู่ฝั่งซ้ายมาก่อน ประสงค์จะขอตั้งบ้านหนองเป็นเมืองตามตระกูล ดังนั้นพระยาภูธรอภัยจึงได้ทำการ

** คำว่าเลิง ในความหมายของผู้วิจัย หมายถึง ที่ราบลุ่ม (ผู้วิจัย)

*** บ้านร้าง หมายถึง บ้านที่ไม่มีผู้คนอยู่อาศัย (ผู้วิจัย)

สืบประวัติท้าวราชนิกูลจากเจ้าเมืองต่าง ๆ เพื่อเป็นเหตุผลในการแต่งตั้งท่านพระยาภูธรอภัยจึงให้ท้าวสุพรมนำท้องตราพระราชสีห์ จากกรุงเทพ ฯ ขึ้นมาสั่งการให้พระยาประจันตประเทศธานีจัดการดำเนินการตั้งเมืองให้แก่ท้าวราชนิกูล” [15]

จุลศักราช 1238 ปรากฏว่าพระยาประจันตประเทศธานี ไม่ดำเนินการอย่างไร และไม่ออกหนังสือรับรองด้วย เพียงแต่ไม่ได้ปล่อยท้าวราชนิกุลและครอบครัวบ่าวไพร่ให้พ้นจากการจองจำใน พ.ศ. 2419 ปีชวดอัฐศก (จุลศักราช 1238) ท้าวราชนิกูลพร้อมด้วยครอบครัวได้อพยพมาอยู่ที่บ้านหนองหอยตามเดิม ครั้นเหตุการณ์ปกติสุขดีท้าวสุพรมจึงได้ไปร้องเรียนต่อพระพิทักษ์ เขตขันธ์ เจ้าเมืองหนองหานซึ่งเป็นเมืองทางทิศตะวันตก และขอขึ้นกับเมืองหนองหานด้วย ขณะนั้นพระยาอำมาตยธานี (ชื่น กัลยาณมิตร) มาเป็นข้าหลวงใหญ่ ภาคอีสานกำลังสักเลกฉกรรจ์ * อยู่ที่เมืองอุบล ได้รับคำสั่งให้เป็นแม่ทัพใหญ่ไปปราบฮ่อ โดยให้เกณฑ์ไพร่พลจากเมืองในภาคอีสานทั้งหมดซึ่งในเวลานั้นมีไม่กี่เมือง คือ เมืองอุบล ยโสธร ร้อยเอ็ด สุวรรณภูมิ ขอนแก่น สกลนคร นครพนม หนองหาน หนองคาย เป็นทัพหน้า และให้เมืองนครราชสีมา สุรินทร์ นางรอง ขุขันธ์เป็นทัพหนุนให้เกณฑ์ส่งโดยด่วน ท่านแม่ทัพใหญ่ไปรอรับทัพหัวเมืองอยู่ที่หนองหาน โดยเฉพาะเมืองหนองหานได้ถึง 5,000 คน ตรงไปเวียงจันทน์ 3 ค่าย เมื่อกองทัพไทยไปถึงก็ยกทัพตีพวกฮ่อจนแตกทัพ และหนีไปแดนญวน กองทัพของพระยามหาอำมาตย์จึงยกกำลังมาฟังเหตุการณ์ที่เมืองหนองคาย

ในระหว่างพักรบอยู่ที่เมืองหนองคายนั้น ท้าวสุพรมผู้แทนเจ้ากองทัพไทยจากบ้านหนองหอย ได้ทราบข่าวว่าท้าวราชนิกูลผู้เป็นบิดาป่วยหนัก จึงขอลาแม่ทัพไปเยี่ยมบิดาซึ่งถึงแก่กรรมพอดี เมื่อจัดการฌาปนกิจศพบิดาเสร็จแล้วจึงกลับเมืองหนองคาย และเข้ารายงานตัวต่อท่านแม่ทัพ ท่านแม่ทัพชมเชยว่าท้าวสุพรมเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีดีมาก ทั้งเป็นผู้กล้าหาญในการปราบฮ่อ ด้วยเหตุนั้นเองท้าวสุพรมก็นำเรื่องราวเมืองวาริชภูมิเข้าหารือกับพระพิทักษ์เขตขันธ์ เจ้าเมืองหนองหานขอให้ท่านช่วยเหลือแม่ทัพจึงเรียกบรรดาเจ้าเมืองต่าง ๆที่มาในกองทัพเพื่อสอบสวนข้อเท็จจริง โดยมีท้าวสุพรมเป็นผู้ให้การ ท้าวสุพรมได้เล่าเรื่องเดิมแต่ครั้งอยู่เมืองกะปองจนถึงที่สุดให้ที่ประชุมฟัง ซึ่งขณะนั้นมีเจ้าเมืองหนองหาน เจ้าเมืองมุกดาหาร เจ้าเมืองไชยบุรี

---

[15] วิภารัตน์ นามโสภา, **อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ อนุรักษ์ แก้วอุ่นเรือน** (สกลนคร, 2548), หน้า 50–51, อ้างถึงใน สัทธา อินทราพาณิช, (2526), หน้า 26.

* การสักเลก หมายถึง การคัดเลือกทหาร (ผู้วิจัย)

เจ้าเมืองท่าอุเทน เจ้าเมืองกาฬสินธุ์รับรองว่าเป็นความจริงทุกประการ ท่านแม่ทัพรับรองว่าจะดำเนินการเรื่องนี้ให้เสร็จ และให้ขึ้นกับเมืองหนองหานต่อไป ต่อมาในปี พ.ศ. 2420 ก็ได้รับตราภูมิใหม่ให้ตั้งเมืองวาริชภูมิที่บ้านป่าเป้าขึ้นกับเมืองหนอหาน พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ท้าวสุพรมเป็นพระสุรินทร์บริรักษ์ เจ้าเมืองวาริชภูมิแต่นั้นมา” [16] และในปี พ.ศ. 2457 หลังจากที่พระสุรินทรบริรักษ์ถึงแก่กรรมได้ 2 ปี อำเภอวาริชภูมิก็ถูกยุบเป็นตำบลโดยให้ขึ้นกับอำเภอพรรณานิคม

ในปี พ.ศ. 2468 ชาวอำเภอวาริชภูมิได้ยื่นคำร้องต่อมหาเสวกโทพระยาชลภักดี และสมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดร ขอยกฐานะตำบลวาริชภูมิขึ้นเป็นอำเภอวาริชภูมิและได้ขอรองอำมาตย์กิ่ง เหมะธุลิน(บุตรชายคนสุดท้องของพระสุรินทรบริรักษ์)ปลัดอำเภอไชยบุรีมาเป็นนายปลัดอำเภอ ผู้เป็นกำลังสำคัญในครั้งนั้นได้แก่ หลวงสฤษดิ์วาริชภูมิ ขุนสถานวาริชภูมิ หลวงมาลานิกร และ นายเกษร เหมะธุลิน

พ.ศ. 2496 ทางราชการให้ยกฐานะตำบลวาริชภูมิ เป็นกิ่งอำเภอวาริชภูมิ แบ่งเขตพื้นที่ออกเป็น 4 ตำบล คือ ตำบลวาริชภูมิ ตำบลปลาโหล ตำบลหนองลาด และตำบลคำบ่อ โดยได้ให้รองอำมาตย์กิ่ง เหมะธุลิน ปลัดอำเภอไชยบุรีมาเป็นปลัดกิ่ง ต่อมารองอำมาตย์กิ่ง เหมะธุลิน ได้รับพระราชทานยศเป็น ขุณทัณฑกิจบรรหาร และเมื่อสิ้นสมัยขุณทัณฑกิจบรรหารแล้ว ทางราชการได้แต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งปลัดกิ่งสืบต่อมา ดังต่อไปนี้

- ขุนศรีปทุมวงศ์ เป็นคนภูไทบ้านนาเหมือง
- นายเจียม ศิริขันธ์
- นายสุนทร โสภณ
- นายวิรัช นุวงศรี
- ร้อยตำรวจโทพงษ์ผจญ ฤทธิสาร (พ.ศ. 2469 - 2495)
- นายอุ่น พีระธรรม
- นายเขียน อบเชย

[16] เรื่องเดียวกัน, หน้า 52 – 59.

2.2.1 ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตของอำเภอวาริชภูมิ

อำเภอวาริชภูมิ เป็น 1 ใน 18 อำเภอของจังหวัดสกลนคร จัดตั้งเป็นอำเภอขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2496 มีเนื้อที่ประมาณ 476.125 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 297,578.125 ไร่ ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดสกลนครไปทางทิศตะวันตกประมาณ 70 กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 600 กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอพังโคน และอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
ทิศใต้	ติดต่อกับ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ และอำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อำเภอนิคมน้ำอูน จังวัดสกลนคร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอส่องดาว และอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

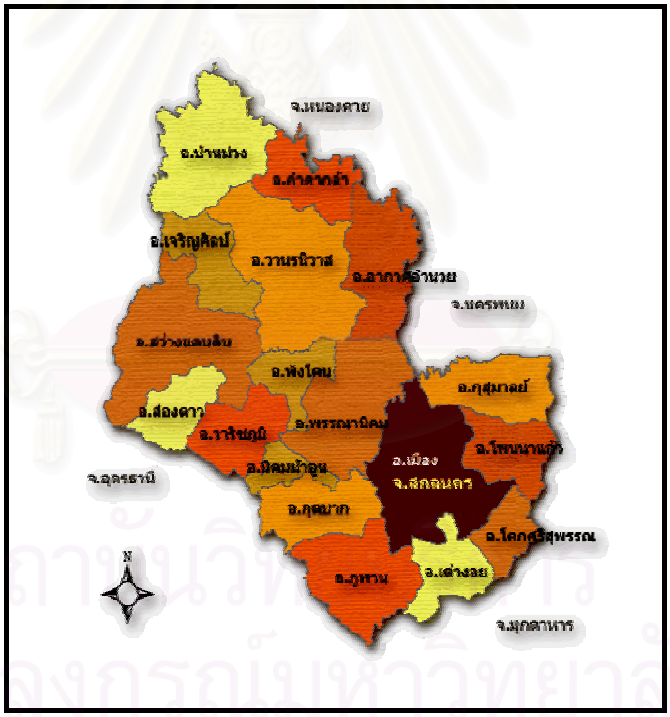

ภาพที่ 1 แผนที่จังหวัดสกลนครแสดงตำแหน่งที่ตั้งของแต่ละอำเภอ

ที่มา : สำนักงานเทศบาลตำบลวาริชภูมิ

2.2.2 **สภาพภูมิประเทศ**

สภาพพื้นที่ มีลักษณะคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนใหญ่เป็นที่ราบและบางส่วนเป็นภูเขา พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะสำหรับการทำนา ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ อีกส่วนหนึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย ส่วนพื้นที่ที่อยู่ในเขตเทือกเขาภูพาน ได้แก่ ตำบลวาริชภูมิ ตำบลคำบ่อ และตำบลค้อเขียว

ลำน้ำที่ไหลผ่านเป็นลำห้วยขนาดเล็กที่สำคัญ ๆ ได้แก่

- ลำน้ำห้วยปลาหาง ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาภูพานในเขตตำบลคำบ่อ ไหลผ่านตำบลวาริชภูมิ ตำบลปลาโหล ผ่านไปทางอำเภอพังโคน

- ลำน้ำห้วยยาม ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาภูพานในเขตตำบลค้อเขียว ไหลผ่านตำบลหนองลาด ผ่านไปทางอำเภอสว่างแดนดิน

ภาพที่ 2 สภาพภูมิประเทศของบ้านวาริชภูมิ

คำอธิบายภาพ : สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านวาริชภูมิ ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบและบางส่วนเป็นภูเขา พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะสำหรับการทำนา ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์

ที่มา: ผู้วิจัย 6 มิถุนายน 2547

2.2.3 **ภาพภูมิอากาศ**

ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบมรสุม 3 ฤดู คือ

- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ เดือนมีนาคม – เมษายน
- ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ เดือน พฤษภาคม – ตุลาคม
- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน – กุมภาพันธ์

2.2.4 **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**

ทรัพยากรดิน สภาพดินโดยส่วนใหญ่ของหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิเป็นดินร่วนปนทราย มีสภาพเป็นกรดและถูกยกร่องเกิดจากตะกอนแม่น้ำ การระบายน้ำสามารถให้น้ำไหลผ่านได้ปานกลาง การไหลบ่าของน้ำบนผิวดินค่อนข้างเร็ว มีความเหมาะสมในการปลูกพืช เช่น ข้าว มะม่วง ยางพารา เป็นต้น แหล่งน้ำธรรมชาติ มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ลำห้วยปลาหาง และมีแหล่งน้ำอื่น ๆ ดังนี้

- แม่น้ำลำคลอง 84 สาย
- สระน้ำ 63 แห่ง
- ฝายประชาอาสา 36 แห่ง

ทรัพยากรป่าไม้ มีพื้นที่เป็นเขตป่าสงวน 2 แห่ง คือ

- ป่าโคกศาลา มีพื้นที่ประมาณ 5,000 ไร่ (ป่าเสื่อมโทรม)

2.2.5 **การแบ่งเขตการปกครอง**

อำเภอวาริชภูมิแบ่งเขตการปกครองท้องที่ ออกเป็น 5 ตำบล 71 หมู่บ้าน ได้แก่

- ตำบลวาริชภูมิ มี 20 หมู่บ้าน (อยู่ในเขตเทศบาลตำบลวาริชภูมิ 2 หมู่บ้าน)
- ตำบลปลาโหล มีจำนวน 16 หมู่บ้าน
- ตำบลคำบ่อ มีจำนวน 18 หมู่บ้าน
- ตำบลหนองลาด มีจำนวน 11 หมู่บ้าน
- ตำบลค้อเขียว มีจำนวน 6 หมู่บ้าน

มีผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอ ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 – ปัจจุบัน จำนวน 25 คน ผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอคนปัจจุบัน คือ นายธรรมศักดิ์ รัตนธัญญา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.2.6 ประชากร

ประชากรมีจำนวนทั้งสิ้น 51,011 แยกเป็นชาย 25,248 คน หญิง 25,763 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ยต่อพื้นที่ประมาณ 106 คน/ ตารางกิโลเมตร

2.2.7 โครงสร้างพื้นฐานสาธารณูปโภค

การไฟฟ้า มีหน่วยบริการผู้ใช้ไฟฟ้า สังกัดการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอพังโคน จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาควาริชภูมิ ปีงบประมาณ 2548 ได้ดำเนินตามนโยบายของรัฐบาลคือ โครงการไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ และงานขยายเขตระบบจำหน่ายโครงการไฟฟ้าชนบท (คฟช.3) จำนวน 34 งาน โครงการไฟฟ้าเอื้ออาทร จำนวน 2 หลังคา

ภาพที่ 3 ถนนสายหลักของหมู่บ้านวาริชภูมิ

คำอธิบายภาพ : ถนนสายหลักของหมู่บ้านวาริชภูมิ บริเวณสองข้างถนน จะเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชน ซึ่งถนนสายหลักนี้ ใช้เป็นเส้นทางเชื่อมต่อของหลายจังหวัดเช่น จังหวัดนครพนม จังหวัดอุดรธานี

ที่มา: ผู้วิจัย 6 มิถุนายน 2547

2.2.8 การศึกษาในหมู่บ้านวาริชภูมิ

บ้านวาริชภูมิ มีสถานศึกษาที่อยู่ในศูนย์เครือข่ายการศึกษามัธยมวาริชภูมิ (อำเภอวาริชภูมิ) ศูนย์ที่ 9 เป็นโรงเรียน 16 แห่ง เครือข่ายการศึกษาธรรมบวรวิทยา (อำเภอวาริชภูมิ) ศูนย์ที่ 10 โรงเรียน 14 แห่ง และโรงเรียนเอกชน จำนวน 3 แห่ง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

2.2.9 **ลักษณะทางสังคมของชาวภูไทวาริชภูมิ**

ลักษณะทางสังคมของชาวภูไทวาริชภูมิ มีลักษณะเป็นสังคมแบบชนบท อาศัยรวมกันเป็นครอบครัว มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย แต่เดิมนั้นจะไม่ติดต่อและพบปะกับสังคมภายนอกเท่าใดนัก แต่เมื่อมีความเจริญในด้านต่าง ๆ เข้ามาสู่ชุมชน ชาวภูไทจึงได้ปรับตัว และปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตตามสภาพของสังคม มีการติดต่อและยอมรับกับการปรับเปลี่ยนจากสังคมภายนอกมากขึ้น ในขณะเดียวกันชาวภูไทวาริชภูมิก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนด้วยเช่นกัน ผู้วิจัยได้จำแนกลักษณะทางสังคมของชาวภูไทวาริชภูมิออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

2.2.9.1 **ลักษณะนิสัยและความสัมพันธ์ในครอบครัวของชาวภูไทวาริชภูมิ**

ลักษณะครอบครัวของชาวภูไทวาริชภูมินั้น มีลักษณะเป็นครอบครัวขยายมักอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ และให้ความสำคัญต่อสถาบันครอบครัวเป็นอย่างมาก ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิโดยส่วนใหญ่ มักนิยมแต่งงานกับผู้ที่มีเชื้อสายภูไทด้วยกัน แต่ในปัจจุบันก็มีชาวภูไทที่แต่งงานกับชาวไทยกลาง และชาวไทยอีสานแต่การจะมีคู่ครองของชาวภูไทวาริชภูมินั้นจะต้องเห็นพ้องต้องกันในครอบครัว ซึ่งครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยตัดสินใจเช่นกัน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสและใช้ชีวิตอยู่ที่หมู่บ้านวาริชภูมิ ทำให้ผู้วิจัยได้สัมผัสถึงวิถีการดำรงชีวิต และลักษณะนิสัยของชาวภูไทวาริชภูมิได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยได้สรุปลักษณะนิสัยของชาวภูไทวาริชภูมิ ออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

- ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังจะเห็นได้จากการแบ่งปันอาหารการกินซึ่งกันและกัน มีน้ำใจในต้อนรับผู้มาเยือน ถึงแม้ว่าบุคคลดังกล่าวจะไม่ใช่ลูกหลานตนเองก็ตาม แต่ก็ปฏิบัติต่อผู้มาเยือนเสมือนกับเป็นบุตรหลานในครอบครัว
- ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ รักความสงบ และความยุติธรรมไม่ชอบเอาเปรียบผู้อื่น จะเห็นได้จากความสงบสุขในหมู่บ้าน ไม่มีเรื่องราวเกี่ยวกับการทะเลาะเบาะแว้งในชุมชน
- มีความเชื่อถือ และเชื่อฟังในหัวหน้าของตน ผู้อาวุโส รักเพื่อนพ้องของตนเอง

- มีความกล้าหาญเสียสละ จะเห็นได้จาก ชาวภูไทวาริชภูมิได้ร่วมมือกันต่อสู้กับเหล่าคอมมิวนิสต์ ที่มารุกรานชุมชน เป็นต้น

- ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิยึดมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และชอบทำบุญ เข้าวัดฟังธรรมเทศนา จากการณ์สังเกตพบว่าในช่วงเช้าทุกวันชาวภูไทวาริชภูมิจะทำบุญตักบาตรที่หน้าบ้านของตนเอง ส่วนหนึ่งก็ไปทำบุญตักบาตรที่วัดปฏิบัติเช่นนี้อยู่เป็นประจำทุกวัน

- ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิรักความสนุกสนาน จะเห็นได้จากการร่วมมือกันจัดขบวนและเตรียมการฟ้อนในงานประเพณีต่าง ๆ ของหมู่บ้าน

- ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิมีความสามัคคีกันในหมู่คณะ เห็นได้จากการช่วยกันจัดเตรียมงานบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์ที่ปกปักรักษาชาวภูไทวาริชภูมิมาโดยตลอด นอกจากนี้ยังมีความสามัคคีในการร่วมกันต่อต้านยาเสพติด จนได้เป็นหมู่บ้านปลอดยาเสพติด

- ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิรักความก้าวหน้าและให้ความสำคัญกับการศึกษา โดยให้การสนับสนุนบุตรหลานให้มีโอกาสในการศึกษา เพื่อที่จะกลับมาพัฒนาหมู่บ้าน

- ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิเป็นผู้มีเหตุผล และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

- ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ มีความมานะ อดทน

- ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ มีความกตัญญูต่อบิดามารดา และผู้มีพระคุณ เห็นได้จากในช่วงเทศกาลต่าง ๆ จะเดินทางกับมายังหมู่บ้านเพื่อกราบไหว้บิดามารดา ตลอดจนการดูแลเอาใจใส่ในด้านสุขภาพของบิดามารดา

2.2.9.2 **ลักษณะที่อยู่อาศัย**

ลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ ส่วนใหญ่มีโครงสร้างที่คล้ายคลึงกันคือเป็นบ้านในลักษณะยกสูง มีใต้ถุนโล่งเพื่อการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่นการทอผ้า การจัดเก็บอุปกรณ์ในการทำมาหากิน เลี้ยงสัตว์

ในแต่ละครอบครัวจะปลูกเรือนให้เหมาะสมกับขนาดของครอบครัว ใครมีลูกมากก็สร้างบ้านให้ใหญ่โตตามจำนวนผู้อยู่อาศัย โดยส่วนมากจะไม่นิยมกันเป็นห้องมากนัก มีการแบ่งเนื้อที่ในการใช้สอย เช่นระเบียง ห้องครัว ไม่นิยมสร้างห้องน้ำไว้ในตัวบ้าน [17]

[17] สัมภาษณ์ กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ, 7 มิถุนายน 2547.

ภาพที่ 4 ลักษณะบ้านของชาวภูไท แบบที่ 1

คำอธิบายภาพ : ลักษณะบ้านจะเป็นบ้านที่ทำมาจากไม้ หลังคาสูง บริเวณชานบ้านแยกออกจากตัวบ้านอย่างชัดเจน

ที่มา : ผู้วิจัย 10 มิถุนายน 2547

ภาพที่ 5 ลักษณะบ้านของชาวภูไท แบบที่ 2

คำอธิบายภาพ : เป็นลักษณะบ้านที่เรียบง่าย ทำด้วยไม้เป็น ห้องครัวและห้องน้ำจะแยกออกจากตัวบ้าน บันไดเป็นบันไดแบบโบราณ คือเป็นแบบขั้นห่าง ๆ มีอยู่ 5-6 ขั้นอยู่ในระนาบเดียวกัน

ที่มา : ผู้วิจัย 10 มิถุนายน 2547

ภาพที่ 6 ลักษณะบ้านของชาวภูไท แบบที่ 3

คำอธิบายภาพ : เป็นลักษณะบ้านที่บันไดมีลักษณะเรียงขั้น เป็นลักษณะที่มีการพัฒนาตามสมัย มีความสะดวกมากขึ้นในการขึ้นและลงบันได ลักษณะของใต้ถุนบ้านจะเปิดโล่ง เพื่อใช้สำหรับเก็บอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ บางบ้านใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย

ที่มา : ผู้วิจัย 12 มิถุนายน 2547

จะเห็นได้ว่าลักษณะบ้านทั้ง 3 แบบข้างต้น แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและ ความเป็นอยู่ มีการปรับเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงตระหนักถึงประโยชน์และพื้นที่ใช้สอยสำหรับจัดเก็บอุปกรณ์ในการทำมาหากินบริเวณใต้ถุนบ้านเช่นเดิม

แม้วิถีชีวิตของชาวภูไทในอดีตนั้น ยังมีความผูกพันกับธรรมชาติทั้งสภาพความเป็นอยู่และอาหารการกิน เนื่องจากในสมัยก่อนไม่มีตลาดเพื่อซื้อขายอาหาร ชาวภูไทจะหาอาหารที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น หน่อไม้ หวาย เห็ด ผักหวาน แม้ในบางครั้งการหาอาหารมาได้นั้น ก็มีการแบ่งปันอาหารให้กับเพื่อนพ้องที่ไปหาอาหารด้วยกัน หรือในบางครั้งก็มีการแลกเปลี่ยนอาหารด้วย

ปัจจุบันสังคมภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเริ่มมีการพัฒนามากขึ้น มีตลาดสดเพื่อค้าขายอาหารต่าง ๆ มากมาย มีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิก็ยังมิเคยลืมวิถีชีวิตเดิมในการหาอาหารตามธรรมชาติ

2.2.9.3 **สภาพเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ**

ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำนา และทำไร่ เป็นหลัก สภาพโดยทั่วไปของชุมชนจึงขึ้นอยู่กับการประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวภูไทวาริชภูมิ ได้แก่ ข้าวเหนียว ต้นหวาย พุทรา

ภาพที่ 7 การทำมาหากิน

คำอธิบายภาพ : ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ อาชีพส่วนใหญ่จะทำการเกษตรกรรม ในภาพจะเป็นการตัดหวาย ซึ่งเป็นผลิตผลที่ได้จากการทำไร่ และอีกอย่างหนึ่งคือ เก็บอาหารจากธรรมในป่ามาขาย เช่น เห็ด ผักหวาน ฯลฯ

ที่มา : ผู้วิจัย 12 มิถุนายน 2547

นอกจากอาชีพทางการเกษตรแล้ว ชาวภูไทวาริชภูมิยังมีรายได้เสริมจากการทอผ้าและการจักรสานเครื่องมือเครื่องใช้จากไม้ไผ่ จึงทำให้สภาพเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี และยังเป็นข้อบ่งชี้ให้เห็นถึงวิถีคุณค่าทางภูมิปัญญา ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ

2.3 **ลักษณะทางวัฒนธรรมของชาวภูไทวาริชภูมิ**

วัฒนธรรมของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ โดยได้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง และเป็นที่มาของระเบียบแบบแผนที่สืบทอดกันมา

ตั้งแต่อดีต ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากประสบการณ์ตรงในการดำรงชีวิต และอีกส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมภูไทบ้านวาริชภูมินั้นจะถูกถ่ายทอดจากทางสายเลือดของชาวภูไท วัฒนธรรมที่ได้ปฏิบัติสืบทอดมานี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไท

2.3.1 ภาษาของชาวภูไท

ภาษาที่ชาวภูไทวาริชภูมิใช้ในการดำเนินชีวิตนั้นมีด้วยกัน 3 ภาษา ประกอบไปด้วยภาษาภูไท ภาษาอีสาน และภาษาไทยกลาง กล่าวคือ ด้วยเหตุที่ชาวภูไทมีการพบปะพูดคุยกับบุคคลภายนอกนั้น ก็มักจะพูดภาษาอีสาน หรือภาษากลางตามแต่คู่ที่สนทนา หากในการสนทนานั้นผู้สนทนาเป็นชาวภูไทด้วยกัน ก็มักจะพูดภาษาภูไท เนื่องจากชาวภูไทเชื่อกันว่าการพูดภาษาภูไทนั้น เป็นการบ่งบอกถึงเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวภูไทได้เป็นอย่างดี เพื่อต้องอนุรักษ์และสืบทอดภาษาของกลุ่มชนไว้ [18]

จากการศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมทั้งได้เข้าไปใช้ชีวิตสัมผัสกับวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ในหมู่บ้านภูไทวาริชภูมิ พบว่าภาษาภูไทที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันในการทักทายกันของชาวภูไทวาริชภูมิ ได้แก่

“เป็นแนวเลอ	ความหมาย	เป็นอย่างไร
อยู่ดีมีแฮงอยู่บ๊อ	ความหมาย	สบายดีหรือไม่
ฮ้าวหันมั้นยืน	ความหมาย	สุขภาพดี
เว้าว่า	ความหมาย	คิดไว้แล้ว
แม้นเผลอ	ความหมาย	อะไร
ซ่ำพอ	ความหมาย	เพราะว่า
ท่อเล่อ	ความหมาย	เท่าไหร่
แนวเลอกะย่า	ความหมาย	เป็นอย่างไรก็แล้วแต่
เอ็ดแนวเลอ	ความหมาย	ทำอย่างไร
มื้อลายแล้ว	ความหมาย	ก็ไหนล่ะ

[18] สัมภาษณ์ กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ, 7 มิถุนายน 2547.

ภาษาภูไทบ้านวาริชภูมิที่ใช้กับสิ่งของ หรือเรียกสิ่งของต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวภูไทวาริชภูมิ ได้แก่

จะเอิ่ง	คือ	ครก
ก้อมี้	คือ	ถ่านไฟที่เหลือมาจากการใช้งานและดับสนิทแล้ว
พะเนง	คือ	ที่เก็บดินปืน ทำด้วยขนสัตว์
โห	คือ	คำที่ใช้กับหน่วยนับ เช่น สมุด แฟ้ม จับขนมจีน
โน่ย	คือ	ผลลูก
มะติ่ง	คือ	กระดุมเสื้อ
เซ้อ	คือ	เสื้อ
ไม้ฟุต	คือ	ไม้บรรทัด
ซง	คือ	กางเกง
พักตู	คือ	ประตู
กะหยัง	คือ	ตะกร้า
เกิบ	คือ	รองเท้า
สีโนน	คือ	แป้งทาหน้า” [19]

2.3.2 **พิธีกรรมความเชื่อของชาวภูไท**

ชาวภูไทวาริชภูมิ แต่เดิมจะนับถือผีบรรพบุรุษและผีหลักเมือง ซึ่งพวกผีบรรพบุรุษเหล่านี้ก็จะประกอบไปด้วย ผีไท้ ผีแถน ผีปู่ ย่า ตา ยาย ผีผีไร่ ผีนา ฯลฯ ต่อมาภายหลังจึงหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ควบคู่ไปกับระบบความเชื่อแบบเดิม

ศาสนาและความเชื่อของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิจะมีความเชื่อในเรื่องผีขวัญและสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ชาวภูไทเชื่อว่าโลกมนุษย์อยู่ภายใต้อำนาจของผีต่าง ๆ ผีนั้นมีทั้งประเภทให้คุณและโทษ ซึ่งแบ่งออกเป็นประเภท ดังนี้

ผีฟ้าหรือผีแถน เป็นเทวดาที่อยู่บนฟ้า มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลาย สามารถบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่าง ๆ ได้ ทั้งด้านให้คุณและโทษต่อชีวิตคน ตลอดจนพืชพันธุ์

---

[19] สัมภาษณ์ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์, 9 มิถุนายน 2547.

ต่าง ๆ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของผีฟ้าหรือผีแถน เพื่อที่จะให้แถนบันดาลให้ความสุขแก่ตนได้ ถ้าผู้ใดกระทำสิ่งใดที่ไม่ประสบอารมณ์แก่แถนแล้ว อาจได้รับภัยพิบัติต่าง ๆ ได้ ดังนั้นการดำเนินชีวิตของคนจึงอยู่ภายใต้การควบคุมของแถน แถนชาวภูไทมีมากมาย แต่ละแถนมีหน้าที่ให้คุณแลโทษต่อมนุษย์ต่าง ๆ กันคือ แถนหลวง แถนกัวป่าลาวี แถนชาด แถนแนน แถนบุน แถนเคอ แถนเคาะ แถนชิง แถนสัด และแถนนุ่งขาว

แถนหลวง เป็นหัวหน้าของแถนทั้งปวง มีหน้าที่คอยควบคุมดูแลการปฏิบัติของแถนให้เป็นไปตามปกติ และตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ ให้เกิดความยุติธรรมแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

แถนกัวป่าลาวี เป็นแถนที่ดูแลทุกข์สุข และความอุดมสมบูรณของมนุษย์โลก ควบคุมดินฟ้าอากาศ และทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

แถนชาด เป็นผู้กำเนิดชะตาชีวิตมนุษย์ให้เกิดมาบนโลก

แถนแนน เป็นมิ่งขวัญของคน ทำให้มนุษย์มีอายุสั้นยาวตามที่กำหนด

แถนบุน เป็นผู้บันดาลความมั่งคั่ง และอุดมสมบูรณ์ให้เกิดแก่มนุษย์

แถนเคอ เป็นผู้บันดาลให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ โดยเฉพาะในหมู่เด็ก

แถนเคาะ เป็นผู้บันดาลให้เกิดเคราะห์ร้ายและภัยพิบัติแก่มนุษย์

แถนชิงเป็นแถนประจำตระกูลของภูไทดำรักษาอยู่ในวงศ์วานให้อยู่เย็นเป็นสุข

แถนสัด เป็นแถนที่ดูแลมนุษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัย ติดตามจับคนผิดมาลงโทษ และคุ้มครองคนดีให้พ้นพิบัติต่าง ๆ

แถนนุ่งขาว เป็นผู้ดลบันดาลให้เกิดแสงสว่าง ทำให้คนมีความสวยงาม

“ผีปู่ตา ผีบ้านผีเมือง ผีเมืองเป็นผีเจ้าที่ ผู้คุ้มครองรักษาบ้านเมืองให้ร่มเย็น แต่ขณะเดียวกันนั้นชาวภูไทวาริชภูมิจะไม่เรียกว่าผีบ้านผีเมือง แต่จะเรียกว่าเจ้าปู่ หรือเจ้าปู่มเหสักข์ เนื่องจากว่าชาวภูไทวาริชภูมิเชื่อกันว่าผู้ที่ช่วยคุ้มครองบ้านเมืองตนเองนั้นเปรียบเสมือเป็นเทพ ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวเพื่ออันเชิญในการจะบวงสรวง เจ้าจ้ำจะกล่าวว่า มาเด้อ มาเย้อ บาดนี้ เจ๊าภูหน่วยหนา เจ๊าผาหน่วยใหญ่ เจ๊าหูกว้างตาทิพย์...”[20]

จากคำกล่าวอันเชิญนี้เองที่ชาวภูไทวาริชภูมิได้เรียกเจ้าปู่มเหสักข์ว่าเป็น

[20] สัมภาษณ์ อำภา แก้วคำแสน อายุ 67 ปี, 9 มิถุนายน 2547.

เสมือนเทพ มิใช่ผีบ้านหรือผีเมือง ผู้วิจัยจึงได้ทำการค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับคำว่า มเหศักดิ์ และมเหสักข์ ที่ชาวภูไทวาริชภูมิที่ใช้เรียก คือ มเหศักดิ์ แปลว่า เจ้าผี ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นเจ้าเมืองในถิ่นนั้น ส่วนมเหสักข์คำนี้นั้นแปลว่าเทวดาผู้เป็นใหญ่

จากข้อความข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่า เหตุผลประการหนึ่งที่ชาวภูไทวาริชภูมิเรียกเจ้าปู่มเหสักข์ว่าเป็นดั่งเทพ เนื่องมาจากชาวภูไทวาริชภูมิเชื่อว่าสิ่งศักดิ์ที่คอยปกปักรักษาบ้านเมืองของตนนั้น จะต้องเป็นผู้มีความสามารถและพลังอำนาจพอสมควร ถึงจะปกป้องบ้านเมืองได้จึงได้เปรียบเจ้าปู่มเหสักข์ว่าเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่เป็นต้น

ผีบรรพบุรุษ เมื่อพ่อแม่หรือบรรพบุรุษถึงแก่ความตาย ส่วนหนึ่งของขวัญจะถูกเชิญเข้ามาอยู่ในบ้านเรือนของบุตรชายคนโต ซึ่งจัดแทนไว้ให้อยู่เป็นพิเศษ เรียกว่า “ห้องฮอง” เมื่อถึงปีจะมีพิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ โดยเชื่อกันว่าผีบรรพบุรุษอาจทำให้สมาชิกภายในครอบครัวเจ็บป่วยได้ นอกจากนั้นการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษเสมอ ๆ ยังทำให้ครอบครัวมีความสุขและความเจริญอีกด้วย

ผีป่า ผีขวง และผีอื่น ๆ เป็นผีที่สิงสถิตอยู่ตามป่าเขา แม่น้ำ หรือวัตถุอื่น ๆ หากคนไปทำให้ไม่พอใจ ผีอาจทำให้คนเจ็บไข้ได้ ฉะนั้นเมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นกะทันหัน สมาชิกในครอบครัวนั้นจะต้องเชิญให้หมอมดมาทำพิธีเสี่ยงทายว่าผีชนิดใดทำให้เจ็บป่วย ต่อจากนั้นก็จะทำพิธีเลี้ยงผีนั้นเพื่อเป็นการไถ่โทษ

ในส่วนพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับการนับถือผีอีกพิธีหนึ่ง คือ พิธีเหยา ซึ่งเกิดจากปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เช่น โรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยพิบัติที่เกินขีดความสามรถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ จึงมีความคิดว่าน่าจะมีอำนาจลึกลับที่มาทำให้เป็นไปเช่นนั้น หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผิดผี” นั่นเอง ด้วยเหตุนี้จึงต้องพึ่งพา หมอเหยามาประกอบพิธีเหยาเพื่อขจัดความชั่วร้ายและปัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากร่างกาย

พิธีกรรมการรักษานี้ ชาวภูไทจะเรียกว่า เหยา ซึ่งก็เป็นการสื่อสารกันระหว่างมนุษย์และวิญญาณ โดยผู้ที่ทำหน้าที่สื่อสารนั้นเรียกว่า หมอเหยา ในการเหยานั้นมีจุดประสงค์เพื่อรักษาผู้ป่วย เพื่อต่ออายุเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต เพื่อขอบคุณผีหรือวิญญาณที่มาช่วยรักษาผู้ป่วย หรือเพื่อมาช่วยปกป้องรักษาให้อยู่ดีสุข ในด้านพิธีกรรมการเหยาของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมินั้นสามารถจำแนกได้ 4 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

ลักษณะแรก เป็นการเหยาเพื่อชีวิต เป็นลักษณะเหยาเพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วย หรือการเหยาเพื่อต่ออายุ ซึ่งภาษาหมอเหยาเรียกว่า เหยาเพื่อเลี้ยมหิ้งเลี้ยมหอ

ลักษณะที่สอง เป็นลักษณะการเหยาเพื่อกุมผีออก จะเป็นการสืบทอดหมอเหยา กล่าวคือ เมื่อมีผู้ป่วยและรักษาอย่างไรก็ไม่หาย เมื่อทำพิธีเหยาดูแล้ว ผีบอกว่าจะต้องเป็นหมอเหยารักษาจึงจะหาย ดังนั้นหมอเหยาจึงมีการเหยาเพื่อคุมผีออก (เนื่องมาจากมีผีร้ายมาสิงสถิตในร่างกาย) ถ้าผีออกผู้ที่ป่วยก็จะลุกขึ้นมาร่ายรำกับหมอเหยาด้วยจะทำให้อาการป่วยไข้นั้นหาย ผู้ที่เป็นหมอเหยาที่มาทำหน้าที่เหยาก็จะมีตำแหน่งเป็นแม่เมือง ส่วนผู้ป่วยที่หายก็จะกลายเป็นหมอเหยาต่อและจะมีตำแหน่งเป็นลูกเมืองต่อไป

ลักษณะที่สาม เป็นการเหยาเพื่อเลี้ยงผี เนื่องจากในปีหนึ่ง ๆ หมอเหยาจะไปเหยาเพื่อรักษาผู้ป่วยบ้าง หรือไปเหยาเพื่อจุดประสงค์อื่นก็ตาม จำเป็นที่หมอเหยาจะต้องจัดงานเลี้ยงขอบคุณผี โดยจะจัดในช่วงเดือน 4 และเดือน 6 ของทุก ๆ ปี แต่ถ้าในปีใดหมอเหยาไม่ได้เหยามากนักหรือข้าวปลาอาหารไม่อุดมสมบูรณ์ก็จะไม่เลี้ยง หากแต่จะทำพิธีฟายน้ำเหล้า *แทน

ลักษณะที่สี่ เป็นการเหยาเพื่อเอาฮูปเอาฮอย เป็นพิธีกรรมการเหยาในงานประเพณี การเหยาเอาฮูปเอาฮอยนี้จะทำกันในงานบุญพระเวสฯ ของแต่ละปี และจะทำติดต่อกัน 3 ปี เว้น 1 ปี จึงจะทำอีก พิธีเหยานี้ส่วนใหญ่ผู้ที่ทำพิธีจะเป็นผู้ชายล้วน คำเหยาหรือกลอนจะเป็นไปในเรื่องของอวัยวะเพศหรือเรื่องเพศสัมพันธ์แม้แต่การสอยก็จะเป็นคำลามก

การเหยาเอาฮูปเอาฮอยที่ชาวภูไทเหยา เป็นการเอารูปอวัยวะเพศชายและหญิงมาผูกติดกันแล้วนำไปฝังไว้ในตอนกลางคืน พอตกตอนสายของวันใหม่ก็จะต้องหาหมอเหยามาทำพิธีเพื่อที่จะเอาฮูปเอาฮอย ซึ่งเมื่อเหยาได้เอาฮูปเอาฮอยแล้วก็จะมีชาวบ้านมาขอซื้อเพื่อจะนำไปแขวนไว้ในที่เลี้ยงไหม เพราะชาวภูไทเชื่อว่าหากผู้ใดได้ไปแล้วจะทำให้เลี้ยงหม่อนไหม ซึ่งหมายถึงเจริญรุ่งเรืองทั้งในด้านการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมอันจะเป็นปัจจัยหลักในการทอผ้าไหมนั่นเอง

สำหรับสถานที่ที่จะทำการเหยานั้น ชาวภูไทใช้สถานที่ที่มีความแตกต่างกันนั้น

---

* ฟายน้ำเหล้า คือ การใช้ใบและดอกไม้มาจุ่มน้ำเหล้าแล้วประพรมให้กระจายออกไป (ผู้วิจัย)

เป็นต้นว่า ถ้าหากการเหยาเพื่อชีวิตเช่นเหยาต่ออายุ และเหยาเพื่อคุมผีออกนั้นจะทำในบ้านผู้ป่วย ถ้าจะเลี้ยงผีนั้นจะทำในบ้านเจ้าภาพซึ่งอาจเป็นบ้านของแม่เมืองหรือลูกเมืองคนใดคนหนึ่ง โดยเจ้าบ้านจะตั้งศาลหรือพิธีปะรำขึ้นที่หน้าบ้าน ในปะรำนั้นจะมีหิ้งของหมอเหยาแต่ละคน ซึ่งได้นำสิ่งของมาตกแต่งไว้และถ้าเจ้าภาพเชิญหมอเหยามา 10 คน ก็จะมี 10 หิ้ง โดยจะตกแต่งให้สวยงามด้วยดอกลั่นทม ดอกตะแบก และดอกไม้ต่าง ๆ สิ่งที่ขาดไม่ได้คือดอกไม้ฝ้าย หมอเหยาจะนำเอาฝ้ายมาทำเป็นดอกไม้ เป็นต้น

2.3.3 ประเพณีของชาวภูไท

ชาวภูไทวาริชภูมิยึดมั่นในประเพณีตามฮีตสิบสอง * เช่นเดียวกับชาวอีสานทั่วไป โดยที่ประเพณีฮีตสิบสองนั้นเชื่อว่า ฮีตเป็นประเพณีที่บริสุทธิ์ซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา ประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามฮีตสิบสอง นอกจากจะเป็นการจรรโลงและสืบสานซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามแล้ว ยังเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวภูไทเรณูนครได้พบปะร่วมชุมนุมและร่วมมือในการประกอบกิจกรรมนั้น ๆ ด้วยดี อันจะส่งผลถึงความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ

ประเพณีฮีตสิบสองประกอบด้วยงานบุญต่าง ๆ ดังนี้

เดือนอ้าย เป็นงานบุญเข้ากรรม ซึ่งเป็นการออกจากอาบัติประจำปีของเหล่าพระภิกษุสงฆ์ เป็นระยะเวลา 6 วัน กล่าวคือพระสงฆ์ที่กระทำความผิดทางวินัยจะต้องเข้ากรมเพื่อสารภาพผิดต่อหน้าคณะสงฆ์

เดือนยี่ เป็นงานบุญคูณลาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเกี่ยวข้าว และการบูชาพระแม่โพสพ เป็นประเพณีดั้งเดิมที่สำคัญ สำหรับชาวอีสานที่ทำนาเป็นอาชีพหลัก อีกประการหนึ่งการทำบุญคูณลานในเดือนยี่จุดมุ่งหมายในการทำบุญคูณลาน** ก็เพื่อเป็นสิริมงคลแด่ข้าวในลานของตนเอง และเพื่อขออานิสงส์ให้ได้ข้าวมากขึ้น มูลเหตุแห่งการทำบุญคูณลานเนื่องมาจาก ชาวนาเมื่อทำนาเสร็จในฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ก่อนที่จะขนข้าวขึ้นยุ้งฉางมักจะทำบุญให้ทานเสียก่อน

---

*ฮีตสิบสอง หมายถึง ประเพณี 12 เดือนของชาวไทยอีสาน

** คูณลาน หมายถึง การเพิ่มเข้าหรือทำจำนวนให้มากขึ้น ส่วนลาน คือสนามที่นวดข้าว ดังนั้นการทำบุญคูณลานจึงไม่ได้ทำที่วัดแต่จะทำที่สนามนวดข้าวที่เรียกกันว่า ลาน (ผู้วิจัย)

[21] สัมภาษณ์ อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี, ชาวภูไทวาริชภูมิ, 9 มิถุนายน 2547.

เดือนสาม เป็นการทำบุญข้าวจี่ ซึ่งเป็นการทำบุญด้วยข้าวเหนียวสุก ที่ปั้นเป็นก้อนจากนั้นโรยด้วยเกลือแล้วนำไปย่างไฟ มูลเหตุแห่งการทำบุญข้าวจี่นั้นทราบได้ว่า การทำบุญข้าวจี่ของชาวไทยอีสานและชาวภูไทวาริชภูมิไม่ได้เป็นการทำบุญที่ใหญ่โตมากนัก แต่การทำบุญข้าวจี่ก็มีจุดเด่นเช่นกัน กล่าวคือ ข้าวจี่แสดงให้เห็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวอีสานในชนบทได้เป็นอย่างดี เมื่อถึงเดือนสามจะเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านหมดภาระจากการทำงาน จึงร่วมกันทำข้าวจี่เพื่อถวายแด่พระสงฆ์ ซึ่งข้าวนั้นถือได้ว่าเป็นอาหารหลักในชีวิตประจำวัน

การทำบุญข้าวจี่นั้นมีเล่าไว้ว่า ได้กระทำมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล วันหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จไปบิณฑบาตที่บ้านเศรษฐีปุณณ ขณะนั้นนางปุณณทาสีผู้เป็นคนใช้ของเศรษฐีเจ้าของบ้าน กำลังย่างข้าวเหนียวเพื่อรับประทานเอง ครั้นนางเห็นพระพุทธองค์ออกบิณฑบาต นางไม่มีสิ่งอื่นที่พอจะถวายได้จึงเอาข้าวย่างก้อนนั้นใส่บาตรแด่พระพุทธองค์ เมื่อนางใส่บาตรไปแล้วนางทาสีมีจิตพะวงว่าพระพุทธองค์คงจะไม่เสวย เพราะภัตตาหารที่นางถวายไม่ประณีต ข้าวย่างหรือข้าวจี่นั้นเป็นอาหารของชาวบ้านที่ค่อนข้างยากจน พระพุทธองค์ทรงทราบวาระจิตของนางจึงรับสั่งให้พระอานนท์ปูอาสนะลงตรงนั้นให้ศีลและฉันภัตตาหารของนาง เมื่อฉันเสร็จแล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดนาง ทำให้นางปลื้มปิติและตั้งใจฟังธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผล ครั้นนางตายไปได้ไปเกิดบนสวรรค์ ด้วยอานิสงส์ของการให้ทานข้าวจี่ก้อนนั้น ดังนั้นชาวภูไทและชาวไทยอีสานจึงเชื่อว่าหากได้ทำบุญด้วยข้าวจี่จะได้รับผลบุญมาก การให้ทานด้วยก้อนข้าวจี่นั้นเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่าความยากจนไม่ได้เป็นอุปสรรคในการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน

พิธีการทำบุญข้าวจี่นั้นจะใช้เวลาในการทำเพียงวันเดียว และใช้เวลาไม่นานนัก ก่อนจะถึงวันทำบุญชาวบ้านจะประชุมตกลงกันก่อนว่าจะทำบุญข้าวจี่ในวันใด เมื่อตกลงกำหนดวันได้แล้วนั้นชาวบ้านจะส่งตัวแทน ซึ่งมักจะเป็นมักคทายกผู้สูงอายุไปนิมนต์พระบ้านใกล้เรือนเคียงมาร่วมทำบุญด้วย ตอนเย็นของวันก่อนจะถึงวันงาน ชาวบ้านจะไปร่วมกันฟังสวดชัยมงคลที่วัดและจัดเตรียมหมากพลู มวนบุหรี่ ไว้ถวายพระในวันรุ่งขึ้น เมื่อถึงวันงานทำบุญจริงชาวบ้านจะตื่นแต่เช้านำข้าวจี่มาตักบาตร เสร็จแล้วร่วมกันถวายภัตตาหาร เป็นอันเสร็จพิธี

เดือนสี่ เป็นงานบุญพระเวส (พระเหวด) หรือบุญเทศมหาชาติซึ่งมีการจัดถึง 3

วัน ในบุญพระเวสของชาวภูไทและชาวไทยอีสานมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าบุญเดือนสี่ ที่เรียกเอาเช่นนี้เพราะถือเอาวาระของการทำบุญเป็นเหตุ การทำบุญพระเวสกำหนดเวลาไว้ระหว่างเดือนสี่ข้างแรมถึงเดือนห้า จะถือเอาวันใดเป็นวันทำบุญก็ได้ และมีการแห่กัณหลอน* ไปทำบุญที่วัดด้วย

"มูลเหตุแห่งการทำบุญพระเวส มีเล่าไว้ในหนังสือเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน ไว้ว่า ครั้งหนึ่งนั้นมาลัยเถรเจ้าได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้สนทนากับพระศรีอริยเมตตรัย ผู้ซึ่งได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตว่า ถ้ามนุษย์ผู้ใดปรารถนาจะไปเกิดในศาสนาพระศรีอารย์ จะต้องเคารพบิดามารดา สมณะ ครูบาอาจารย์ และจะต้องฟังเทศน์มหาชาติคาถาพันให้จบภายในวันเดียว เหตุที่หวังอานิสงส์จากการฟังเทศน์มหาชาติเหล่านี้เองจึงเกิดประเพณีการทำบุญพระเวสขึ้น ซึ่งคนทั้งหลายจึงปรารถนาไปเกิดในโลกพระศรีอารย์ ก็เพราะว่าดลกมมนุษย์ในยุคของพระศรีอารย์จะเป็นโลกที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด" [22]

เดือนห้า เป็นงานบุญสงกรานต์หรือบุญฮดน้ำ (ปะรำ) แล้วนำพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานยังแท่นบูชา

เดือนหก เป็นงานบุญบ้องไฟ * โดยการจุดบ้องไฟขึ้นบนท้องฟ้าเพื่อบูชาและอ้อนวอนกับพญาแถน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล มูลเหตุความเชื่อของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ และชาวไทยอีสานโดยส่วนใหญ่ เชื่อว่าพระยาแถนเป็นเทพยดาผู้มีหน้าที่ควบคุมฝนฟ้าให้ตกต้องตามฤดูกาลนั้น หากกระทำการเซ่นสรวงบูชาให้พระยาแถนพอใจ พระยาแถนจะอนุเคราะห์ให้การทำนาในปีนั้นได้ผลผลิตบริบูรณ์ดี ตลอดจนดลบันดาลให้มีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ดีอีกด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากหมู่บ้านใดทำบุญบ้องไฟติดต่อกันถึงสามปี ข้าวปลาอาหารในหมู่บ้านนั้นจะบริบูรณ์มิได้ขาด เช่นเดียวกันกับชาวภูไทวาริชภูมิมีความเชื่อว่าการทำบุญบ้องไฟเพื่อเป็นการส่งสัญญาณให้พระยาแถนได้ทราบว่า ได้ถึงฤดูการทำนาแล้วขอให้ฝนตกต้องตาม

---

* แห่กัณหลอน คือ การรวบรวมเครื่องไทยทาน หรือเงินจากชาวบ้านแล้วนำมาประดับกับกิ่งไม้หรือต้นไม้สามารถเคลื่อนที่ได้ (ผู้วิจัย)

[22] จารุวรรณ ธรรมวัตร, **คติชาวบ้าน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพ ฯ : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, 2539), 28.

* บ้องไฟ หมายถึง กระบอกไม้ไผ่ที่บรรจุเชื้อเพลิง (ดินปืน) สำหรับจุดให้ติดไฟพุ่งขึ้นไปในอากาศ (ผู้วิจัย)

ฤดูกาลนอกจากนี้การทำบุญบั้งไฟของชาวภูไทวาริชภูมิส่วนหนึ่งนั้น เป็นการทดสอบความพร้อมของของประชาชนว่ามีความสามัคคีกันดีหรือไม่ และเป็นการตระเตรียมอาวุธไว้ป้องกันสังคมตนเองเพราะสิ่งที่ต้องใช้ทำบ้องไฟต่างๆคือดินปืน

เดือนเจ็ด เป็นบุญซำฮะ เพื่อการชำระล้างจิตใจให้ผ่องใสสะอาดปราศจากมลทิน

เดือนแปด เป็นงานบุญเข้าพรรษา มีการแห่เทียนไปถวายที่วัดเป็นพุทธบูชา

เดือนเก้า เป็นงานบุญข้าวประดับดิน คือ ห่อข้าว และของคาวหวานพร้อมทั้งหมากพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองกล้วยแล้วนำไปวางไว้ตามพื้นดิน เหตุผลในการนำข้าวไปวางไว้ตามพื้นดินก็คือ เป็นการให้ทานแก่ผีบรรพบุรุษเป็นประการสำคัญ และอีกเหตุผลประการหนึ่งในการทำบุญประดับดิน คือ เพื่อเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์ บุญข้าวประดับดินมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเดือนเก้า ที่เรียกเช่นนี้เพราะกำหนดการทำบุญข้าวประดับดินจะทำในวันข้างแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า

พิธีทำบุญข้าวประดับดินของชาวภูไทวาริชภูมิ ถือเอาวันแรม 13 ค่ำ เป็นวันโฮม** ในวันนี้ชาวบ้านจะเตรียมอาหารคาวหวาน จีบหมากพลู และม้วนบุหรี่ ไว้ทำบุญทำทาน อาหารคาวหวานที่เตรียมไว้ต้องทำให้มากพอที่จะแบ่งเป็นสี่ส่วนได้ เพราะอาหารส่วนที่หนึ่งใช้เลี้ยงดูกันในครอบครัว อาหารส่วนที่สองนำไปแจกจ่ายญาติพี่น้อง อาหารส่วนที่สามนำไปอุทิศเป็นทานกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว และอาหารส่วนที่สี่นำไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์

จะเห็นได้ว่าอาหารทั้งสองส่วน คือส่วนที่หนึ่งและส่วนที่สี่นั้นเป็นการทำบุญให้กับตนอง เหลืออีกสองส่วน คือส่วนที่สามกับส่วนที่สี่เป็นการทำบุญให้กับญาติของตนเองทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความมีน้ำใจต่อกันในหมู่ญาติมิตรของชาวภูไทวาริชภูมิ ความผูกพันเช่นนี้จะทำให้ระบบเครือญาติไม่ขาดสาย และในส่วนที่ทำบุญให้กับญาติที่ล่วงลับไปนั้น เป็นการแสดงถึงความกตัญญูกตเวทีของตนเอง และเป็นการรำลึกถึงคุณงามความดีของบรรพบุรุษที่ได้กระทำต่อเราเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่

เดือนสิบ เป็นงานบุญข้าวสาก เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับไปแล้วจุดประสงค์ของการทำบุญข้าวสากของชาวภูไทวาริชภูมิซึ่งคล้ายคลึงกันกับชาวไทยอีสาน คือจะมีอยู่สองประการเช่นเดียวกับการทำบุญข้าวประดับดิน จุดประสงค์แรก คือ เพื่อเป็นการถวายทานแด่พระสงฆ์และเพื่อเป็นกุศลแก่ญาติผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

** โฮม หมายถึง การนำรวมกัน (ผู้วิจัย)

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้กล่าวไว้ในหนังสือคติชาวบ้านอีสานเกี่ยวกับการเรียกประเพณีการทำบุญในเดือนสิบว่า บุญข้าวสาก กล่าวว่า บุญข้าวสากที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะการถวายทานในเดือนนี้ จะจัดทำสำรับคาวหวานแบบสลากภัตร โดยชาวบ้านจะเขียนชื่อของตนเองใส่สลากแล้วนำไปใส่ไว้ในบาตรพระ หากพระจับได้สลากชื่อใคร เจ้าของชื่อนั้นก็จะทำสำรับไปถวายพระ ดังนั้นคำว่า สาก จึงเป็นคำกร่อนมาจากคำว่าสลาก [23]

เดือนสิบเอ็ด เป็นงานออกพรรษามีการจุดประทีปลอยกระทงเป็นพุทธบูชา

เดือนสิบสอง เป็นการจัดงานบุญกฐิน โดยมีการถวายองค์กฐินและผ้าป่าแก่พระภิกษุสงฆ์

จะเห็นได้ว่าชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ จะปฏิบัติตามฮีตสิบสองเป็นประจำทุกเดือนนั้น โดยจะมีการจัดงานเล็กบ้างใหญ่บ้าง ตามสภาพสังคมในช่วงเวลานั้น

ประเพณีของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ซึ่งมีการจัดงานที่ยิ่งใหญ่นั้นจะเกี่ยวข้องกับองค์กรบริหารชุมชน คือเทศบาลตำบลวาริชภูมิเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เรื่องการจัดทำโครงการงบประมาณและการดูแลรูปแบบของงาน แต่เดิมนั้นจะเป็นบทบาทของวัดที่เข้ามาดูแล โดยได้มีผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้านปรึกษาหารือกันเอง แต่เมื่อสังคมมีความเจริญขึ้นผู้คนมีจำนวนมากขึ้นตามลำดับรูปแบบการบริหารชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปองค์กรบริหารสังคมจึงมีบทบาทและหน้าที่ในการบริหารงานประเพณีอย่างชัดเจน

ปัจจุบันงานประเพณีที่สำคัญและถือได้ว่าเป็นงานใหญ่ประจำปีของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร คืองานประเพณีภูไทรำลึก ที่มีการจัดงานสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี ซึ่งงานประเพณีภูไทรำลึกนี้ มีการจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนและความร่วมมือของกลุ่มชนชาวภูไทกะป๋องได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาและเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่านอกจากการจัดงานประเพณีภูไทรำลึกของชาวภูไทบ้านวาริชที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นการจรรโลงไว้ซึ่งประเพณีที่มีการสืบทอดมาโดยตลอดของชาวภูไทแล้วนั้น งานภูไทรำลึกยังถือได้ว่าเป็นประเพณีที่ช่วยส่งเสริมให้ศิลปะการฟ้อนของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิมีความเฟื่องฟู และยังเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการฟ้อนในแบบของชาวบ้านดั้งเดิมอีกด้วย

---

[23] เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

ดังนั้นผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประเพณีงานภูไทรำลึกของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ เพื่อที่จะใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกเนื้อหาของการฟ้อนของชาวภูไทต่อไปโดยละเอียด ดังรายมีละเอียดต่อไปนี้

งานประเพณีภูไทรำลึก หรือที่ชาวภูไทเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า งานบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ เป็นงานประเพณีที่ชาวภูไทวาริชภูมิปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต งานภูไทรำลึกนี้เนื้อหาและความสำคัญของการจัดงานนั้น มีอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรกเป็นการรำลึก และบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งพี่น้องชาวภูไทวาริชภูมิมักจะกล่าวกันเป็นภาษาภูไทว่า “เจ้าภูหน่วยหนา เจ้าผาหน่วยใหญ่ เจ้าปุ่มเหสักข์”ผู้เป็นเทพคู่บ้านคู่เมือง ที่ชาววาริชภูมิยึดมั่นด้วยความศรัทธาและเคารพยึดมั่นอย่างภาคภูมิใจ เป็นศูนย์รวมจิตใจแห่งความสามัคคี ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างพี่น้องชาวภูไทกะป๋องด้วยกัน ส่วนประการที่สองนั้น จะเป็นการพบปะและการกลับมาพบกันของครอบครัวและพี่น้องชาวภูไทกะป๋อง กล่าวคือ เมื่อชาวภูไทวาริชภูมิหลายครอบครัวต้องพลัดถิ่น เพื่อไปประกอบอาชีพการงาน หรือ แต่งงานแล้วย้ายถิ่นฐานตามผู้เป็นสามี หรือแม้แต่การการไปศึกษายังถิ่นฐานอื่น งานประเพณีภูไทรำลึกนี้จึงเปรียบเสมือนการรวมญาติพี่น้องชาวภูไทกะป๋องและชาวภูไทวาริชภูมิทั่วทุกหนแห่ง เพื่อกลับมาพบปะญาติพี่น้องและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ รวมถึงการรำลึกถึงประวัติและที่มาของชาวภูไทกะป๋อง การจัดงานประเพณีนี้จึงเป็นงานที่ยิ่งใหญ่และจะต้องมีการจัดประเพณีนี้ทุกปี เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ครอบครัวและชาวภูไทกะป๋อง เป็นต้น

การจัดงานประเพณีภูไทรำลึกนี้ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่ชาวภูไทกะป๋องทั่วทุกที่นั้นต่างได้ให้ความสำคัญกับงานสำคัญนี้เป็นอย่างมาก ในการจัดงานแต่ละครั้งนั้นยังได้เชิญชาวภูไทอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ชาวภูไทกะป๋องมาร่วมงานด้วย เช่นชาวภูไทเมืองวังจากอำเภอเรณูนคร ชาวภูไทจากจังหวัดกาฬสินธุ์ ฯลฯ การเชิญชาวภูไทต่าง ๆ นี้ ก็เพื่อเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวภูไทด้วยกัน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อดำรงไว้ซึ่งชาติพันธุ์ภูไทและรักษาไว้ซึ่งประเพณี วัฒนธรรมของชาวภูไทจากการเก็บข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ตลอดจนการออกภาคสนามผู้วิจัยพบว่า การจัดงานภูไทรำลึกในแต่ละครั้งของชาวภูไทวาริชภูมิมีรายละเอียดการจัดงานดังนี้

“ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อเกิดประเพณี แต่เดิมนั้นจะอยู่ที่บ้านภูแฉะน้อย(อยู่ที่หลังบ้านคุณสาย ใกล้ฝน) ซึ่งจะไม่ค่อยสะดวกต่อการที่จะไปสักการะเนื่องจากพื้นที่คับแคบ และอีกประการหนึ่งนั้นเนื่องจากสภาพของตัวศาลเจ้าปู่มเหสักข์ทรุดโทรมจึงทำให้ดูไม่

สง่างามเท่าใดนัก ชาวภูไทวาริชภูมิจึงได้ริเริ่มพากันสร้างศาลขึ้นใหม่ โดยใช้ที่ดินวัดสระแก้ววารีราม (เดิม) มาอยู่ที่กลางเมืองวาริชภูมิเป็นสถานที่ก่อสร้างใหม่ โดยได้จัดงาน “ภูไทรำลึก” เพื่อหาทุนในการก่อสร้างขึ้น โดยรายได้มาจากการรวมเงินทุนตามแต่ศรัทธาของชาวภูไทวาริชภูมิ และผู้บริจาคเงินเป็นทุนเริ่มต้นในการก่อสร้างศาลเป็นจำนวนเงินถึง 9,260 บาท” [24]

ภาพที่ 8 ศาลเจ้าปู่มเหสักข์

คำอธิบายภาพ : ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ชาวภูไทวาริชภูมิ มาสักการะกราบไหว้ และเป็นสถานที่ในการชุมนุมของชาวภูไท ลักษณะของตัวโครงสร้างของศาลจะเป็นลักษณะคล้ายโบสถ์วัด ทำด้วยปูน มีบันไดด้านหน้า

ที่มา : ผู้วิจัย 20 สิงหาคม 2547

การจัดงานภูไทรำลึก ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2514 สถานที่จัดงาน ณ บริเวณสนามที่ว่าการอำเภอวาริชภูมิ โดยมีพันตรีดาวเรือง นิชรัตน์ เป็นประธานในการจัดงาน ได้เงินทั้งสิ้นจากการจัดงานเป็นจำนวน 19,756.50 บาท

การจัดงานภูไทรำลึก ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2515 สถานที่จัดงาน ณ ที่ว่าการอำเภอวาริชภูมิ โดยมี ดร. บุณย์ เจริญไชย อดีตรัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม เป็นประธานในการจัดงาน ได้เงินทั้งสิ้นจากการจัดงานเป็นจำนวน 17,000 บาท

[24] สัมภาษณ์ คำภา แก้วคำแสน, 20 สิงหาคม 2547.

การจัดงานภูไทรำลึก ครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2516 สถานที่จัดงาน ณ ที่ว่าการอำเภอวาริชภูมิ โดยมีพันตรีประสิทธิ์ พูลสวัสดิ์ นายอำเภอวาริชภูมิ เป็นประธานในการจัดงาน ได้เงินทั้งสิ้นจากการจัดงานเป็นจำนวน 17,000 บาท

การจัดงานภูไทรำลึก ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2517 สถานที่จัดงาน ณ ที่ว่าการอำเภอวาริชภูมิ โดยมีนายเขียน อัคนิจ เป็นประธานในการจัดงาน ได้เงินทั้งสิ้นจากการจัดงานเป็นจำนวน 17,387.75 บาท

จากการจัดงานภูไทรำลึกตั้งแต่ครั้งที่ 1-4 นั้น ก็ได้มีการก่อสร้างศาลเพิ่มเติมมาเรื่อย ๆ ตามกำลังเงินที่มีอยู่และที่ได้จากการจัดงาน จนสามารถวางรากฐานและยกโครงสร้างของหลังคาศาลจนแล้วเสร็จ ทั้งนี้โดยมีนายประยุทธ วงศ์ประทุม เป็นผู้ออกแบบศาลเจ้าปู่มเหสักข์และเมื่อมีการได้จัดงานภูไทรำลึก ครั้งที่ 4 แล้วเสร็จจึงได้มีเงินเพื่อเป็นทุนก่อสร้างหลังคาในส่วนที่ยังไม่เสร็จจนเสร็จเรียบร้อย

หลังจากนั้นมาการจัดงานภูไทรำลึกและก่อสร้างศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ได้ประสบกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและปัญหาสังคม จึงส่งผลให้ไม่สามารถจัดงานภูไทรำลึกขึ้นมาได้อีก ทำให้การก่อสร้างศาลจึงได้หยุดชะงักลงระยะหนึ่ง จนกระทั่งนายประสิทธิ์ พรรณพิสุทธิ์ ได้มาย้ายเป็นนายอำเภอวาริชภูมิ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2520 นายประสิทธิ์ พรรณพิสุทธิ์ จึงได้มีแนวคิดริเริ่มเกี่ยวกับการจัดทำเหรียญเจ้าปู่มเหสักข์ขึ้น เพื่อให้ผู้เลื่อมใสได้เช่าเพื่อเป็นการบูชา จึงได้นำเรื่องการจัดทำเหรียญนี้เข้าที่ประชุมเพื่อปรึกษาหารือจากทุกฝ่าย และมีความเห็นพร้อมให้มีการจัดทำเหรียญ และเป็นการจัดหาทุนเพื่อมาดำเนินการจัดทำเหรียญเป็นครั้งแรก

เมื่อมีการจัดทำเหรียญเสร็จจึงได้นำไปให้พระอาจารย์วัน อุตตโม พระภิกษุวัดอภัยดำรงธรรมเป็นองค์ปลุกเสกเหรียญ แล้วนำมาเผยแพร่ให้แก่ผู้ที่เคารพและเลื่อมใส ตลอดจนลูกหลานชาวภูไทได้เช่ากัน เหรียญดังกล่าวเป็นที่นิยมอย่างมาก การจัดทำเหรียญครั้งนี้รวบรวมเงินได้เป็นจำนวน 90,760 บาท และได้นำเงินที่ได้จากการเช่าเหรียญนี้ไปดำเนินการจัดสร้างศาลต่อจนเสร็จเรียบร้อยและสมบูรณ์นอกจากการจัดทำเหรียญแล้วนั้น แต่ในขณะเดียวกันยังได้จัดทำรูปหุ่นจำลองท่านเจ้าปู่มเหสักข์ ตลอดจนเครื่องยศประกอบไว้จนเสร็จเช่นกัน นอกจากนี้ชาววาริชภูมิยังได้รวบรวมเงินทุนเพื่อจัดซื้อหินลูกรัง เพื่อถมที่และทำกรปรับปรุงบริเวณรอบ ๆ ศาลเป็นจำนวนเงิน 10,890 บาท และได้รวบรวมชาวบ้านเพื่อเป็นกำลังในการจัดการเกลี่ยหินและจัดทำทางระบายน้ำสร้างสะพานข้ามห้วยปลาหางบริเวณด้านหลังของศาล จัดหาไม้มาทำมาทำพนัง

กั้นดินฝั่งลำห้วยปลาหางเพื่อไม่ให้เกิดพังทลายลงมา โดยมีคุณประนอม เจริญชัย บริจาคอุปกรณ์ไฟฟ้าสำหรับติดในศาลจนครบถ้วน ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ถือเป็นถาวรวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่บ้านคู่เมืองวาริชภูมิและเหล่าชาวภูไทกะป๋องมาโดยตลอด

เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2521 ได้มีการจัดงานฉลองศาลเจ้าปู่มเหสักข์ โดยได้จัดให้มีการแห่ขบวนเพื่ออันเชิญวิญญาณเจ้าปู่ เทพคู่บ้านคู่เมืองวาริชภูมิ จากศาลเก่ามาสถิตอยู่ ณ ศาลที่ตั้งแห่งใหม่ใจกลางเมืองวาริชภูมิ มีการโฮมกันของชาวบ้านและกินข้าวพาแลง มีการฟ้อนภูไทถวายเจ้าปู่มเหสักข์ และรำเซิ้งถวายเจ้าปู่มเหสักข์ โดยมีอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ เป็นผู้ควบคุมและดูแลในเรื่องการฟ้อน ซึ่งผู้คนชาวภูไทวาริชภูมิได้ให้ชื่องานนี้ว่า “งานศาลเจ้าปู่” ซึ่งการจัดงานครั้งนี้ถือว่าเป็นงานศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ครั้งที่ 1

การจัดงานศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ครั้งที่ 2 ชาวบ้านวาริชภูมิได้จัดการประชุมชาวบ้านบริเวณด้านหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์ว่า งานในครั้งนี้น่าจะกำหนดวันในการจัดงานให้เป็นมาตรฐาน เพื่อการอำนวยความสะดวกแก่ลูกหลานชาวภูไทที่จากไปอยู่ต่างบ้านต่างเมือง จะได้ไม่มีปัญหาในการมาร่วมงาน เนื่องจากแต่ก่อนนั้นไม่มีการกำหนดวันที่แน่นอนจึงทำให้ชาวภูไทส่วนหนึ่งไม่สามารถมาร่วมงานประเพณีนี้ที่สำคัญได้ การประชุมในครั้งนั้นจึงได้กำหนดเอาวันจักรีที่ 6 เมษายน ของทุกปีเป็นวันจัดงาน และในการจัดงานในปีนี้ได้มีการจัดการแห่พาข้าวพาแลงใหญ่ และมีการจัดฟ้อนภูไทถวายเจ้าปู่มเหสักข์ การจัดงานครั้งนี้ได้มีการเก็บเงินผู้มาร่วมงานเพื่อเป็นค่าบำรุงศาล มีการจัดบูชาเพื่อเซ่าเหรียญตามแต่ศรัทธา

ในการฝึกซ้อมนั้นการฟ้อนในช่วงอาทิตย์แรก จะซ้อมกันในช่วงเวลากลางคืนซึ่งเป็นช่วงหลังจากเวลารับประทานอาหารเย็น และเป็นช่วงเวลาว่างจากการประกอบภารกิจส่วนตัวของผู้ฟ้อนแต่ละคน โดยจะรวมกัน ณ บริเวณลานฟ้อนซึ่งโดยส่วนใหญ่มักจะเป็นที่โล่ง เช่นลานกว้างกลางหมู่บ้าน สนาม เป็นต้น ซึ่งแล้วแต่ความสะดวก โดยจะมีช่างฟ้อนผู้ฟ้อนและที่มีความชำนาญและมีประสบการณ์ในการฟ้อนเป็นผู้ถ่ายทอดกระบวนท่าฟ้อนให้กับผู้ฟ้อนทุกคน การซ้อมจะซ้อมเข้ากับดนตรีสดเหมือนกับการแสดงจริง เพียงแต่เครื่องดนตรีจะมีไม่ครบชิ้น เช่นอาจจะใช้แค่เครื่องประกอบจังหวะ ไม่ว่าจะเป็นกลองหาง หรือกลองกิ่ง เป็นต้น

ในช่วงระยะ 1 อาทิตย์ก่อนจะถึงวันงานก็จะมีการซ้อมฟ้อนทั้งกลางวันและกลางคืน โดยมีการผลัดเปลี่ยนผู้ควบคุมการฟ้อนบ้างหากผู้ควบคุมการฟ้อนนั้นติดภารกิจ โดยการซ้อมฟ้อนภูไทนั้นจะมีการนัดหมายช่วงเวลาอย่างชัดเจนเพื่อไม่ให้เป็นการเสียเวลาจนเกินไป จาก

การสังเกตการณ์ในการซ้อมขบวนฟ้อนของชาวภูไทวาริชภูมิ ผู้วิจัยพบว่าผู้ฟ้อนแต่ละคนให้ความร่วมมือในการฝึกฝนกระบวนท่าฟ้อนเป็นอย่างดี เพราะต่างตระหนักถึงหน้าที่และรักในศิลปะการฟ้อนภูไทกันทุกคน การฟ้อนในงานประเพณีภูไทรำลึก หรืองานศาลเจ้าปู่มเหสักข์จึงเป็นผู้หญิงที่มีบทบาทมาก จากการศึกษาพบว่าผู้ฟ้อนในงานประเพณีดังกล่าวจะเป็นผู้หญิง ซึ่งมีอายุระหว่าง 15 – 45 ปี

ภาพที่ 9 การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในงานศาลเจ้าปู่มเหสักข์

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนจะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท คือนุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้าและสวมเสื้อแขนกระบอก เสื้อและผ้าถุงจะขลิบด้วยผ้าฝ้ายสีแดงบริเวณชายเสื้อ และชายแขนเสื้อทั้งสองข้างมีผ้าพาดบ่า มีเครื่องประดับคือสร้อยคอที่ทำมาจากดอกไม้สดแล้วนำมาร้อยเป็นวงกลมพอสวมใส่คอได้ ชุดที่สวมใส่นั้นจะเป็นผ้าทอมือของชาวบ้าน การแสดงเมื่อปี พ.ศ. 2514

ที่มา : ผู้วิจัย สำเนาภาพจากอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์, วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2547

นอกจากนี้ประเพณีงานภูไทรำลึกของชาวภูไทวาริชภูมิแล้ว ผู้วิจัยพบว่าชาวภูไทวาริชภูมิยังได้มีการบายศรีสู่ขวัญประกอบในงานประเพณีนี้ด้วย เนื่องจากว่าชาวภูไทวาริชภูมิบางส่วนจากบ้านจากเมืองของตนเองไปด้วยเหตุต่าง ๆ และเมื่อมีโอกาสกลับมาบ้านเมืองหรือชุมชนตนเอง ก็ได้จัดทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ เพื่อเป็นการเรียกขวัญและการต้อนรับตามธรรมเนียมภูไท ผนวกกับเป็นการเสริมความเป็นสิริมงคลให้กับชุมชนผู้คนในชุมชนอีกด้วย ซึ่งพิธีบายศรีของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมินี้ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การจัดงานศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ครั้งที่ 3 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2523

กล่าวได้ว่า การจัดงานในปีนี้ เป็นการร่วมมือของชุมชนอย่างแท้จริง ไม่มีการจัดเก็บค่าบัตรเข้างานเหมือนกับปีก่อน ๆ เนื่องจากมีการจัดแบ่งหน้าที่ในการทำงานอย่างชัดเจน เช่น ฝ่ายพิธีกรรม ฝ่ายการต้อนรับแขก และฝ่ายการแสดง เป็นต้นการจัดงานครั้งนี้มีการประกวดแข่งขันการพูดผญา นอกจากนี้ภายในงานยังมีการร่วมพาข้าวพาแลงกันระหว่างชาวบ้านเหมือนทุกปีที่ผ่านมา

ภาพที่ 10 การกินข้าวพาแลงของชาวภูไทวาริชภูมิ

คำอธิบายภาพ : ผู้มาร่วมงานจะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท ใส่เสื้อสีดำหรือสีกรมท่าซึ่งทำมาจากผ้าพื้นเมือง บางคนแต่งตัวตามสมัยนิยม ซึ่งอาหารที่นำมารับประทานนั้นจะมาจากการนำมาอาหารจากบ้านของแต่ละคนแล้วมารวมกัน ซึ่งชาวภูไทบ้านวาริชภูมิถือว่าเป็นการแบ่งปันและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ในปี พ.ศ. 2515

ที่มา : สำเนาภาพจากปาน แก้วคำแสน, วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2547

นอกจากนี้ประเพณีงานภูไทรำลึกของชาวภูไทวาริชภูมิแล้ว ผู้วิจัยพบว่าชาวภูไทวาริชภูมิยังได้มีการบายศรีสู่ขวัญประกอบในงานประเพณีนี้ด้วย เนื่องจากว่าชาวภูไทวาริชภูมิบางส่วนจากบ้านจากเมืองของตนเองไปด้วยเหตุต่าง ๆ และเมื่อมีโอกาสกลับมาบ้านเมืองหรือชุมชนตนเอง ก็ได้จัดทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ เพื่อเป็นการเรียกขวัญและการต้อนรับตามธรรมเนียมภูไท ผนวกกับเป็นการเสริมความเป็นสิริมงคลให้กับชุมชนผู้คนในชุมชนอีกด้วย ซึ่งพิธีบายศรีของชาวภูไทวาริชภูมินี้ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

พิธีสู่ขวัญโบราณของชาวภูไทวาริชภูมิ เรียกกันว่าบาศรี หรือบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมที่นิยมทำกันมา ถือว่าเป็นมงคลทำให้เกิดความสุขสวัสดี เหตุที่เรียกว่าบายศรี

เนื่องมาจากเป็นพิธีที่บุคคลชั้นเจ้านายผู้ใหญ่ทำกัน จึงมีคำว่า บา อยู่ด้วย บาในภาษาโบราณอีสานนั้นจะใช้เป็นคำนำหน้าเรียกเจ้านาย เช่น บาควรญ บาท้าว บาบ่าว บาบ่าวท้าว บาควรญท้าว เป็นต้น ในส่วนคำว่าศรีคงหมายถึงผู้หญิง และสิ่งที่เป็นสิริมงคล บาศรี จึงหมายถึง การทำพิธีที่เป็นสิริมงคลแก่ สถานที่ สัตว์ สิ่งของต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นต้น

"คำว่า ขวัญ ตามที่เข้าใจกันมีความหมาย 2 อย่าง คือขนที่ขึ้นเวียนกันเป็นก้นหอย ซึ่งโดยส่วนมากมีที่ศีรษะ หรืออาจจะมีตามร่างกายส่วนอื่นก็ได้ เชื่อกันว่าถ้าขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบายทำให้จิตใจมั่นคง ตลอดปลอดภัย ถ้าหากตกใจหรือขวัญเสียนั้นขวัญก็มักออกจากร่างกายหรือออกจากสิ่งนั้นไป อาจทำให้คนหรือสิ่งของนั้นได้รับผลร้ายหรืออันตราย นอกจากคนที่นิยมว่ามีขวัญและทำพิธีสู่ขวัญ ได้แก่ สัตว์ใหญ่ ซึ่งคนใช้เป็นพาหนะและใช้งานต่าง ๆ เช่น ควาย วัว ช้าง ม้า เป็นต้น เพราะถือว่าสัตว์เหล่านี้มีบุญคุณ เป็นต้น" [25]

ภาพที่ 11 พิธีบายศรีสู่ขวัญของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

คำอธิบายภาพ : พิธีบายศรีสู่ขวัญนี้ ชาวภูไทจะนั่งรอบวงพาขวัญ พาขวัญหรือขันบายศรีเครื่องประกอบนี้จะทำบนพาน และตกแต่งให้สวยงามโดยทำด้วยใบไม้ เช่น ใบตองกล้วย เป็นต้น บายศรีอาจจะจัดเป็นบายศรีชนิด 3 ชั้น 5 ชั้น แล้วแต่ความสะดวกและความเหมาะสม

ที่มา : ผู้วิจัย งานประเพณีภูไทรำลึก 6 เมษายน, 2547

---

[25]วัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **ชีวิตไทย ชุด บูชาพญาแถน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. 2540.

พิธีบายศรีสู่ขวัญของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ มีมูลเหตุแห่งการสู่ขวัญอยู่ 2 ประการกล่าวคือเพราะปรารถนาในเหตุที่ดีอย่างหนึ่ง และปรารถนาในเหตุไม่ดีอย่างหนึ่ง การสู่ขวัญในเหตุที่ดี ได้แก่ การทำเนื่องในการได้รับโชคลาภ หรือสิ่งที่น่าพอใจ เช่น ได้เลื่อนยศถาบรรดาศักดิ์ แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เจ้านายหรือผู้ใหญ่ที่เคารพไปมาหาสู่จากบ้านไปนานแล้วกลับมาเยี่ยมบ้าน หรือการสู่ขวัญเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนของตนเองมีแต่ความสุขสงบ และความเจริญรุ่งเรือง เช่นเดียวกับการบายศรีสู่ขวัญในงานประเพณีภูไทรำลึกของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิที่จัดงานอย่างยิ่งใหญ่ในทุกปี เป็นต้น ส่วนเหตุในทางที่ไม่ดี จัดการสู่ขวัญเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ให้หายเสนียดจัญไรต่าง ๆ เช่นเจ็บไข้ได้ป่วย หรือหายจากป่วยอกสั่นขวัญหายจากเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็จะทำการสู่ขวัญเพื่อเรียกขวัญหรือเชิญขวัญผู้นั้นให้มาอยู่กับเนื้อกับตัวจะได้ทำให้จิตใจผู้มีความสุขสบาย หรือหายจากเคราะห์ต่าง ๆ

การทำพิธีสู่ขวัญโดยทั่วไปมีวิธีการคล้าย ๆ กัน แต่ในบางท้องถิ่นนั้นอาจทำแตกต่างกันบ้างซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความนิยมความเชื่อถือของบุคคลในแต่ละท้องถิ่น และความคิดเห็นของผู้กระทำพิธีด้วย ดังจะกล่าวต่อไปนี้ การทำพิธีเรียกขวัญของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเพื่อให้ขวัญและกำลังใจดีนั้น อาจทำได้ 2 วิธี แล้วแต่ศรัทธาหรือความประสงค์ของผู้จัด เป็นต้นว่าการจัดให้มีการสู่ขวัญตามพิธีที่เคยปฏิบัติกัน วิธีนี้เมื่อจัดพาขวัญหรือเครื่องขวัญเสร็จก็ทำพิธีสู่ขวัญเลยทีเดียว จัดให้มีพิทางศาสนาแล้วจึงทำพิธีบายศรสู่ขวัญ วิธีดำเนินการนั้นจะจัดพิธีทางศาสนาก่อน คือนิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูป อาจเป็น 7 รูป หรือ 9 รูปก็ได้มาเจริญพระพุทธมนต์ โดยมีการตั้งบาตรหรือจะมีหม้อน้ำมนต์ มีด้ายสาบสิญจน์วงรอบในพิธี มีการไหว้พระ รับศีล เมื่อเสร็จพิทางพุทะศาสนาจึงทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ผู้มีความรู้ความชำนาญในทางเรียกขวัญ ทำพิธีสู่ขวัญอีกทีหนึ่ง

พาขวัญ *หรือขวัญบายศรี ก่อนที่จะทำพิธีสู่ขวัญจะต้องมีการจัดพาขวัญหรือขันบายศรี เครื่องประกอบนี้จะทำบนพาน และตกแต่งให้สวยงามโดยทำด้วยใบไม้ เช่น ใบตองกล้วย เป็นต้น นำมาพับเป็นนกรวยหรือพับเป็นมุมแหลมแล้ว เย็บซ้อนกันให้สวยงาม บายศรีอาจจะจัดเป็นบายศรีชนิด 3 ชั้น 5 ชั้น แล้วแต่ความสะดวกและความเหมาะสม บายศรีแต่ละชั้นจะมีพานรองรับ โดยชั้นล่างมีขนาดใหญ่ และชั้นถัดไปมีขนาดเล็กลดหลั่นกันตามลำดับ ชั้นล่างจะมีเครื่องขวัญ เช่น เมี่ยง หมาก ข้าวเปลือก ข้าวสาร กล้วย อ้อย ข้าวต้มมัด ขนมรูปเทียน ไก่ และไข่ต้ม ข้าวเหนียวนึ่ง แต่ละชั้นประดับด้วยดอกไม้อย่างสวยงาม

---

* พาขวัญ หรือขันบายศรี หมายถึงภาชนะใส่เครื่องบูชาในการเรียกขวัญ (ผู้วิจัย)

ภาพที่ 12 ลักษณะพานบายศรีหรือพาขวัญของชาวภูไทวาริชภูมิ

คำอธิบายภาพ : ลักษณะพานบายศรี หรือพาขวัญจะทำด้วยใบตองกล้วยพับเป็นลักษณะปลายแหลมต่าง ๆ นำมาเย็บซ้อนกัน ประดับตกแต่งด้วยดอกไม้มงคล เช่นดอกดาวเรือง และดอกบานไม่รู้โรย

ที่มา : ผู้วิจัย 14 มิถุนายน 2547

ปัจจุบันการจัดงานประเพณีภูไทรำลึก ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ลูกหลานชาวภูไทที่เดินทางไปประกอบอาชีพหรือตั้งหลักปักฐานอยู่ที่อื่น ต่างพากันเดินทางกลับมายังถิ่นฐานบ้านเดิมที่วาริชภูมิ เพื่อร่วมงานประเพณีภูไทรำลึก หรืองานศาลเจ้าปู่มเหสักข์ แม้สังคมจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลก แต่ระบบทางความเชื่อเกี่ยวกับงานประเพณีภูไทรำลึกของชาวภูไทวาริชภูมินั้น ยังยึดมั่นกับระบบความเชื่อแบบเดิมที่เคยปฏิบัติมา ซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการจรรโลงไว้ซึ่งประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามที่ปฏิบัติสืบทอดมาอย่างยาวนานของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

ในทางตรงกันข้ามความเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคม กลับทำให้รูปแบบการจัดงานประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง มุ่งเน้นที่การดึงดูดผู้คนให้มาร่วมงานมากขึ้น มีการจัดประกวดแข่งขันต่าง ๆ เพื่อให้รูปแบบของงานมีความน่าสนใจ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้การฟ้อนภูไทในงานประเพณีภูไทรำลึกเกิดการปรับเปลี่ยน และเกิดการพัฒนาเรื่อยมา

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการฟ้อนภูไท

ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาในการศึกษาวิจัยออกเป็น 2 ประเด็น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.1 การใช้แนวคิดด้านการแสดง และการสื่อความหมาย

2.3.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการฟ้อนภูไท

2.3.1 การใช้แนวคิดด้านการแสดง และการสื่อความหมาย

ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดในการวิเคราะห์การฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ โดยได้ใช้แนวคิดของ แดน เบ็น- เอโมส โกลสไตน์ ดังนี้

แนวคิดด้านการวิเคราะห์ด้านการแสดงและการสื่อความหมาย ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับคติชนและแนววิเคราะห์ด้านการแสดงและการสื่อความหมาย เน้นความสำคัญด้านภาวะแวดล้อม คือ เหตุการณ์ และการสังสรรค์สัมพันธ์ในรูปแบบของการแสดงที่มีการสื่อความหมาย มีการใช้ถ้อยคำเป็นสัญลักษณ์ สาระความหมายและความเป็นตัวเป็นตนของคติชนอยู่ที่เหตุการณ์สื่อความหมายและข่ายของการสื่อความหมาย การแสดงและการสื่อความหมายของเนื้อหาออกไปจะผูกพันอยู่กับผู้สื่อความหมาย คือผู้พูด ต้องการที่จะให้การแสดงของตนสื่อความหมายในรูปแบบใด อย่างไร [26]

จากแนวความคิดของแดน เบ็น- เอโมส โกลสไตน์ ผู้วิจัยได้ใช้กรอบในการศึกษาด้านการแสดงและการสื่อความหมาย โดยดูจากเหตุการณ์และพฤติกรรมที่ปรากฏในการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ว่ามีส่วนช่วยในการสร้างเอกลักษณ์และศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชนได้อย่างไร เพื่อจะได้นำไปสู่การศึกษาด้านการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มชนได้เป็นอย่างดี

เดลล์ ไฮมส์ กล่าวถึง การแสดงและความหมายที่แฝงไว้ว่า การแสดงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ได้เกิดขึ้นแบบอัตโนมัติ แต่เป็น กระบวนการสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้น บรรลุผลสำเร็จและสื่อ

---

[26] ศรีพรหม กฤดากร, ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, ปราณี วงศ์เทศ และอาภรณ์ อุกฤษณ์, **พื้นถิ่นพื้นฐานอมิติใหม่ของคติชนวิทยาและวิถีชีวิตสามัญของพื้นบ้านพื้นเมือง** (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2531), หน้า 42-44.

ความหมายไปได้ไกลและลึกซึ้งกว่าตัวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การศึกษาในแง่ของการแสดงและการสื่อความหมายเป็นการศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการแสดงอย่างละเอียดถี่ถ้วน ศึกษาว่าใครเป็นผู้แสดง ศึกษาถึงสิ่งที่แสดง เวลาและโอกาสที่แสดง สถานที่แสดง สาเหตุที่ก่อให้เกิดมีการแสดงนั้น ๆ แสดงอย่างไร และการแสดงนั้นเป็นการแสดงให้ใครชม องค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อ ความหมาย ที่ผู้แสดง ผู้เล่า ต้องการสื่อ และความหมายที่ได้รับการตีความจากผู้ชม ผู้ฟัง

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ใช้เป็นกรอบในการวิจัย ตลอดจนการวิเคราะห์เกี่ยวกับศิลปะการฟ้อนภูไทในหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ตลอดจนการศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ในการฟ้อนภูไท

2.3.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการฟ้อนภูไท

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความในงานนาฏกรรม เพื่อจะได้ทำความเข้าใจและเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์การฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ เกี่ยวกับการสื่อความในนาฏกรรม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

“เมื่อมองนาฏกรรมในแง่ของการสื่อความ นาฏกรรมจึงอาจเปรียบเทียบได้กับภาษาการสื่อความด้วยภาษานั้นย่อมเปลี่ยนศัพท์, สำนวน ,น้ำเสียง ,วากยสัมพันธ์ ฯลฯ ไปตามผู้รับการสื่อความ นาฏกรรมก็เหมือนจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันในการสื่อความแก่ผู้รับเช่นกัน ผู้รับ “ความ” ที่นาฏกรรมสื่อให้ในวัฒนธรรมไทยมีอยู่หลายกลุ่ม และด้วยเหตุดังนั้นจึงอาจแบ่งนาฏกรรมไทยออกเป็นประเภทได้ตามประเภทของการสื่อความ ได้ดังนี้

1) นาฏกรรมที่สื่อความแก่ผู้ชม ซึ่งอาจหมายนับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน, ชาวรั้ว, ชาววัง ไปจนถึงสามัญชนในตลาดเช่นการแสดงลำตัด ก็มีการเคลื่อนไหวร่างกายหรือการร่ายรำเช่นกัน รวมทั้งผู้ชมที่สำคัญอย่างมากอีกอย่างหนึ่งก็คือผีหรือเทพ เช่นการ่ายรำเพื่อถวายมือ, ฟ้อนผีฟ้าในภาคอีสาน, หรือรำแก้บนเป็นต้น อาจเรียกนาฏกรรมประเภทที่มุ่งจะแสดงแก่ผู้ชมต่าง ๆ เหล่านี้ได้ว่าเป็นนาฏกรรมเชิงละคร

ความที่นาฏกรรมเชิงละครสื่อนั้น มีลักษณะเป็นความหมายสูงกว่านาฏกรรมประเภทอื่น ที่กล่าวถึง ความหมาย ในที่นี้ก็คือสามารถเอาภาษามาทดแทนความหมายที่ปรากฏในการร่ายรำได้มาก (แต่ก็ไม่สามารถทดแทนได้หมด เพราะถึงอย่างไรภาษาและนาฏกรรมก็เป็นสื่อที่ต่างกัน)

2) นาฏกรรมที่สื่อความแก่ผู้ที่ร่วมแสดงนาฏกรรม ส่วนใหญ่นั้นจะปรากฏในนาฏกรรมที่ประกอบในเพลงพื้นบ้าน นับตั้งแต่รำโทน, ระบำชาวไร่, เต้นกำรำเคียว ฯลฯ ซึ่งไม่ได้มุ่งจะร่ายรำให้คู่รำของตน (ซึ่งไม่จำเป็นต้องหมายถึงคนเดียว) ได้ชม ความที่สื่อผ่านนาฏกรรมประเภทนี้จะมีลักษณะหลวมกว่าความในนาฏกรรมเชิงละคร เพราะเป็นความรู้สึกเสียมากกว่าความหมาย ฉะนั้นจึงได้ใช้ภาษามาทดแทน ความ ในนาฏกรรมเชิงสังคมเช่นนี้ได้น้อย เช่นสีหน้าที่ยิ้มกริ่ม คอที่เอียง และการเคลื่อนตัวอย่างกระชั้นเข้าใกล้สาวคู่รำในเต้นกำรำเคียวนั้น ไม่อาจเอาถ้อยคำใดมาทดแทนความรู้สึกในใจของผู้ร่ายรำได้

3) นาฏกรรมที่สื่อความแก่กลุ่ม จะนับว่าเป็นนาฏกรรมเชิงสังคมเช่นเดียวกับนาฏกรรมประเภทที่สองก็ได้ แต่กรณีนี้ยิ่งให้ความสนใจแก่ผู้ชมน้อยลงไปอีก ในวัฒนธรรมไทยเก่านาฏกรรมเช่นนี้มักปรากฏในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีบรรพบุรุษเช่นฟ้อนผีมดผีเม็งในภาคเหนือ ซึ่งรวมกลุ่มเครือญาติมาร่ายรำในลักษณะกึ่งตกอยู่ในภวังค์ แต่ก็หาใช่เป็นการฟ้อนรำเพื่อถวายแก่ผีเหล่านั้นไม่ เพราะไม่มีข้อกำหนดตายตัวการบังคับเคลื่อนไหวในการร่ายรำเอาไว้ ครั้นเหนื่อยก็หยุดใครอยากรำก็ขึ้นไปร่วมในวงได้ตลอดเวลา

นาฏกรรมประเภทนี้มักจะเกี่ยวข้องกับการละลายตัวเองให้หายไปในกลุ่มเสมอ จะหายไปเพราะสร้างอาการทางจิตขึ้น (เช่นรำแม่ศรีหรือรำลิงลม.... ถึงแม้ไม่ได้รำพร้อมกันทั้งหมด แต่หากมองการร่ายรำคือการเคลื่อนไหวร่างกาย คนอื่นก็เคลื่อนไหวด้วยการร้องเพลง ,ปรบมือ และโยกตัว ตลอดจนกระโดดโลดเต้น หลบหนี ก็นับเป็นการ ร่ายรำ ร่วมกันได้เพียงแต่ทำกันคนละท่าเท่านั้น) หรือหายไปเพียงด้วยความรู้สึกที่ยังมีสำนึกก็ตาม

ความที่สื่อในนาฏกรรมเชิงสังคมประเภทนี้แทบจะไม่มีความหมายอยู่เลย ถ้าจะมีความ ในการสื่ออยู่บ้างก็เป็นความรู้สึกของกลุ่มทั้งหมด คนร่ายรำไปตาม ความ ของกลุ่มซึ่งอาจฝังรากลึกในประสบการณ์ของทุกคนที่ร่วมอยู่ในชุมชนนั้นๆ อยู่แล้วโดยไม่รู้สึกตัว และนี่อาจเป็นเหตุผลที่หลายคนด้วยกันสามารถร่ายรำได้ สวยงาม เมื่อถูกแม่ศรีเข้า เพราะได้เห็นการร่ายรำที่สวยงาม มาแต่เล็กแต่น้อย แม้ว่าตนเองไม่เคนร่ายรำมาเลยในชีวิตก็ตาม

การสื่อความไม่ว่าในภาษาหรือนาฏกรรมทำได้สำเร็จ ก็เพราะขนบหรือจารีต เพราะมีขนบที่คนไทยทุกคนได้เรียนรู้มาแล้วว่าเสียง ช้าง นั้นหมายถึงสัตว์ใหญ่ที่มีงวง งาน่ารัก เมื่อคนอื่นพูดถึง ความหมายไว้แล้ว เมื่อมีผู้ทำท่าทางเช่นนั้น ผู้อื่นจึงเข้าใจความหมายได้ ท่าทางเหล่านี้บางท่าอาจตรงกับมุทราที่มีอยู่ในตำราฟ้อนรำของแขก แต่ก็คงมีหลายท่าหลายกระบวนท่าที่พัฒนาขึ้นจากการฟ้อนรำของชนเผ่าไทย-ลาว หรือพัฒนาขึ้นในบางท้องถิ่นของไทยเอง พื้นฐานของขนบในนาฏกรรมไทยก็เหมือนภาษาไทย กล่าวคือเป็นสมบัติของชนเผ่าไทย-ลาว แต่ก็ถูกแต่งแต้มต่อเติมด้วยสิ่งที่ยืมมาจากขนบของวัฒนธรรมหลวงเช่นอินเดียและเขมรด้วย

อย่างไรก็ตามภาษากับนาฏกรรมก็ต่างกัน ภาษาต้องให้ความที่ชัดและกระชับกว่าท่าทางและการร่ายรำในนาฏกรรมมาก แม้กระนั้นการเปรียบนาฏกรรมกับภาษาก็ให้ประโยชน์เพราะทำให้เข้าใจกำเนิดของท่าร่ายรำในนาฏกรรมได้ดี

การเคลื่อนไหวร่างกายนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม กล่าวคือ คนเราไม่ได้เคลื่อนไหวร่างกายตามธรรมชาติล้วนๆ แต่ถูกอบรมกล่อมเกลาให้เกิดแบบแผนที่ละม้ายคล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็นการยืน,เดิน,นั่ง,นอน.ไหว้,เกาหัว,ชี้นิ้ว,สั่นหน้า,กระทืบเท้า ฯลฯ เปรียบเทียบกับภาษา การเปล่งเสียงเป็นธรรมชาติล้วนๆ แต่เมื่อเปล่งเสียงที่เป็นภาษาก็กลายเป็นเรื่องของการอบรมกล่อมเกลาจนเป็นแบบแผนหรือเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่ง นาฏกรรมพัฒนาขึ้นมาจากการเคลื่อนไหวร่างกายของคนในชีวิตประจำวันของวัฒนธรรมหนึ่งๆ แต่ดัดให้การเคลื่อนไหวเหล่านั้นงามขึ้น (งามตามสายตาของคนในวัฒนธรรมนั้น ในขณะเดียวกันก็เคารพต่อหลักเกณฑ์ของฟิสิกส์และสรีรศาสตร์ไปพร้อมกัน) จนเกิดเป็นแบบแผนที่แน่นอนในระดับหนึ่งว่า การเคลื่อนไหวแต่ละอย่างนั้นพึงทำอย่างไรในนาฏกรรม หากเปรียบเทียบกับภาษา กฎเกณฑ์การเคลื่อนไหวร่างกายของนาฏกรรมก็คือฉันทลักษณ์นั่นเอง เพราะฉันทลักษณ์ก็พัฒนาขึ้นมาจากภาษาที่ใช้ในสังคมและสมัยหนึ่ง ๆ แต่ตั้งข้อกำหนดที่เชื่อว่าจะทำให้ภาษางามขึ้น

หากมองจากแง่สุนทรียศาสตร์ ฉันทลักษณ์ของนาฏกรรมมีจุดมุ่งหมายก่อให้เกิดความงาม แต่หากมองจากแง่ของการสื่อความ ฉันทลักษณ์ของนาฏกรรมก็มีไว้เพื่อการสื่อความดังที่กล่าวแล้วว่า ความ เกิดมีได้ในภาษาและนาฏกรรมได้ก็เพราะมีขนบหรือจารีตเป็นพื้นฐาน ฉะนั้นนาฏกรรมใดที่มีความต้องสื่อในลักษณะที่เป็นความหมาย (คือความทดแทนกันได้ด้วยภาษา) มาก นาฏกรรมนั้นก็จำเป็นต้องมีฉันทลักษณ์กำกับอยู่มาก นาฏกรรมใดที่มีความต้องสื่อในลักษณะที่เป็นความหมายน้อย นาฏกรรมนั้นก็จำเป็นต้องมีฉันทลักษณ์กำกับอยู่น้อย

ประเภทของนาฏกรรมที่กล่าวข้างต้นนั้นจะตั้งใจจะเรียงจากการสื่อความมากไปหาน้อยตามลำดับ นาฏกรรมเชิงละครย่อมสื่อความมาก ในบางกรณีเป็นการเล่าเรื่องโดยตรงเช่นการเล่นโขนละคร จึงไม่แปลกที่นาฏกรรมเช่นนี้จะมีข้อกำกับการเคลื่อนไหวร่างกายละเอียดซับซ้อนโดยเฉพาะหากเป็นนาฏกรรมของราชสำนัก แม้แต่ที่เป็นนาฏกรรมของประชาชนเช่นละครนอก, ละครชาตรีหรือลิเก ฉันทลักษณ์ของนาฏกรรมไม่ละเอียดเท่าการแสดงของราชสำนัก แต่ก็นับว่ามีฉันทลักษณ์กำกับมากกว่านาฏกรรมประเภทอื่นของประชาชน

ยิ่งนาฏกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมของกลุ่ม ยิ่งหาระเบียบแบบแผนที่แน่ชัดได้ยากขึ้นไปอีก อย่างไรก็ตามทั้งหมดนี้ไม่ได้หมายความว่าขาดระเบียบแบบแผนโดยสิ้นเชิง อย่างน้อยก็มีขนบหรือจารีตของการเคลื่อนไหวร่างกายที่มีอยู่ในวัฒนธรรมนั้น ๆ กำกับอยู่แล้ว เปรียบเทียบกับภาษาแล้วจะเห็นว่าแม้แต่ถ้อยคำที่ใช้ด่ากันในตลาดก็ยังถูกไวยากรณ์ของภาษากำกับอยู่ ฉะนั้นนาฏกรรมที่สื่อความหมายได้น้อยจึงมีอิสรเสรีในการเคลื่อนไหวร่างกายมากกว่า แต่ก็เป็นความอิสรเสรีในขอบเขตที่ได้ถูกกำหนดกฎเกณฑ์ไว้อย่างคร่าวๆ"[27]

นอกจากการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความในงานนาฏกรรมแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการฟ้อนภูไท เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการศึกษาวิจัยและวิเคราะห์เกี่ยวกับการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

จิราพันธ์ วุฒิพันธุ์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการฟ้อนผู้ไทย โดยทำการศึกษาการฟ้อนผู้ไทยใน 3 จังหวัด ได้แก่

2.3.1 ผู้ไทยบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

2.3.2 ผู้ไทยบ้านโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

2.3.3 ผู้ไทบ้านเรณู อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

โดยได้แบ่งเนื้อหาการศึกษาออกเป็นลำดับ คือ ท่าฟ้อน ดนตรี การแต่งกาย ผู้แสดง โอกาสและจุดมุ่งหมายที่แสดง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

---

[27] ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล, **เบิกโรง ข้อพิจารณานาฏกรรมในสังคมไทย**, (กรุงเทพ : อัมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊พ, 2534), หน้า 152-157.

2.3.1. **ผู้ไทยบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์** [28]

ฟ้อนผู้ไทยเพิ่งก่อกำเนิดขึ้นอย่างเป็นระบบเมื่อไม่นานมานี้เอง เดิมจะเป็นการฟ้อนเล่นกันในงานเทศกาลต่าง ๆ ของหมู่บ้านเท่านั้น เช่น บุญบั้งไฟ บุญเผวส ลักษณะการฟ้อนไม่มีรูปแบบที่ตายตัวสุดแต่ว่าใครจะต้องการฟ้อนอย่างไรก็ฟ้อนกันไป

ก. ผู้ฟ้อน การฟ้อนของผู้ไทยบ้านโพน เป็นการฟ้อนเพื่อประกอบทำนองลำผู้ไทย ฉะนั้นลีลาท่าฟ้อนจึงแตกต่างไปจากการฟ้อนผู้ไทยในถิ่นอื่น ๆ เพราะท่าฟ้อนนั้นได้ประยุกต์ท่ารำมาจากการรำเซิ้งของอีสาน ซึ่งมีท่าที่ใช้ฟ้อนทั้งหมด 8 ท่า การฟ้อนผู้ไทยของบ้านโพนมี 2 แบบ คือ มีทั้งสวมเล็บและไม่สวมเล็บ ถ้าสวมเล็บบางครั้งก็เรียกว่ารำช่วยมือ แต่เพลงที่ประกอบการฟ้อนก็เป็นเพลงเดียวกัน

ข. ดนตรี เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการฟ้อนผู้ไทยมี ดงนี้ ในยุคแรกที่มีการฟ้อนผู้ไทยอย่างไม่เป็นระบบนั้น เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบคือ กลองตุ้ม ปี่ ฉิ่ง ฉาบ แคน พิณ กรับ เท่านั้น ต่อมาเมื่อมีร้องลำประกอบก็มีโปงลางเข้ามาผสมด้วย ปี่ก็หายไปมีโหวดเข้ามาแทนจนกลายเป็นวงโปงลาง เพราะนอกจากจะมีการฟ้อนผู้ไทยแล้วชาวบ้านยังมีการฟ้อนที่เป็นจังหวะเซิ้งต่าง ๆ เครื่องดนตรีที่ใช้ในปัจจุบันมี กลองตุ้ม โปงลาง พิณ แคน กลองหาง โหวด และเครื่องกำกับจังหวะ ได้แก่ ฉิ่ง ฉาบ กรับ ไห

ค. การแต่งกาย สวมเสื้อแขนยาวสีดำหรือน้ำเงิน คอตั้ง คอเสื้อใช้ผ้าขิดขลิบริมสาบเสื้อด้วยผ้าสีขาว ด้านบนใช้ลูกปัดเล็ก ๆ ร้อยประดับโดยรอบกระดุมใช้เหรียญเก่า ๆ เจาะรู แล้วกระดาษสีต่าง ๆ ร้อยทับเหรียญอีกทีหนึ่ง เย็บเป็นแถวลงมาเกือบถึงชายเสื้อ ผ้าถุงใช้ผ้าซิ่นไหมทอเป็นลวดลายต่าง ๆ หรือใช้ผ้าไหมมัดหมี่ ริมผ้าซิ่นลวดลายเป็นเชิง ลวดลายนั้นเป็นลายเอกลักษณ์ของผู้ไทยบ้านโพนโดยเฉพาะ สไบใช้ผ้าแพรวาพาดเฉียงห่มทับไหล่ซ้ายปล่อยชายทิ้งไว้ด้านหลังหรือห่มเฉียงจากที่ติดเข็มกลัดที่เอวขวา หรือผูกชายยาว ผมเกล้ามวยสูงประดับด้วยดอกไม้รอบมวยผมและมีฝ้ายทำเป็นชายอุบะห้อยทิ้งชายด้านหนึ่ง สร้อย ต่างหู ใช้เครื่องเงินเท่าที่จะหาได้ ถ้ามีการสวมเล็บ เล็บจะทำด้วยโลหะ และติดด้วยกระดาษทองด้านนอก ปลายงอนยาว ตรงปลายติดด้วยพู่ด้วยไหมสีแดงเวลาสวมฟ้อนจะสวม10 นิ้ว

---

[28] จิราภรณ์ วุฒิพันธุ์, "ฟ้อนผู้ไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535), หน้า 26.

ง. ผู้แสดง ผู้แสดงฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนจะเกณฑ์หนุ่มสาวในหมู่บ้านมาฝึกการฟ้อน จะมีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ถ้าแต่งงานแล้วก็จะไม่ฟ้อน ช่างฟ้อนจะเป็นผู้หญิงทั้งหมด ในส่วนผู้ชายจะเป็นนักดนตรีอีกกลุ่มหนึ่งจะเป็นกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งกลุ่มนี้เป็นช่างฟ้อนที่ฟ้อนเพื่อความสนุกสนาน หรือเวลามีงานตามเทศกาลต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ซึ่งช่างฟ้อนเหล่านี้ก็เคยเป็นช่างฟ้อนมาก่อนในสมัยเมื่อยังสาว ส่วนช่างฟ้อนที่เป็นหญิงสาวจะใช้ฟ้อนเพื่อรับแขกเมืองหรือไปแสดงโชว์ในงานต่างๆที่เจ้าภาพติดต่อ

จ. โอกาสและจุดมุ่งหมายที่แสดง การฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนแสดงได้หลายโอกาส ได้แก่ แสดงในพิธีกรรมการเลี้ยงผีบรรพบุรุษในหมู่บ้าน แสดงในงานบุญประเพณีต่าง ๆ ตามเทศกาล เช่น กฐิน บุญเผวส แสดงเมื่อมีแขกเมืองมาเยี่ยม

จุดมุ่งหมายในการแสดง เพื่อต้องการรักษาเอกลักษณ์ศิลปะท่าฟ้อนผู้ไทย เพื่อเป็นการสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อหารายได้ให้กับครอบครัวและตัวเอง จุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้จะมีความสำคัญขึ้นอยู่กับโอกาสที่ใช้แสดงนั่นเอง

2.3.2 ผู้ไทยบ้านโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

การฟ้อนผู้ไทยสกลนคร ดั้งเดิมนั้นเป็นการฟ้อนเพื่อถวายองค์พระธาตุเชิงชุม กล่าวคือ เมื่อถึงเวลาข้าวออกรวงใหม่ ๆ ชาวเมืองสกลนครที่ทำนาจะนำข้าวใหม่ไปทำข้าวเม่าไปถวายองค์พระธาตุเชิงชุมทุกปี ชาวสกละครเรียกพิธีนี้ว่า “พิธีแห่ข้าวเม่า” ในพิธีดังกล่าวจะมีชาวผู้ไทยฟ้อนรำไปรอบ ๆ องค์พระธาตุเป็นการบูชา การฟ้อนผู้ไทยที่เป็นที่รู้จักกันมาก คือ ชุดฟ้อนที่ผู้ไทยที่อาจารย์บุญปัน วงศ์เทพ (ถึงแก่กรรมแล้ว) เป็นชาวภูไทบ้านโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เป็นผู้ประดิษฐ์และปรับปรุงขึ้น การฟ้อนผู้ไทยบ้านโนนหอมจะเป็นการรำที่มีเนื้อร้องประกอบและมีท่าฟ้อนผู้ไทยที่เป็นมาตรฐานในการฟ้อนต่อจากสร้อยเพลงแต่ละท่อน ในขณะที่กลองรับมี 6 ท่า สำหรับท่าฟ้อนนั้นขึ้นอยู่กับการตีบทตามเนื้อเพลงของแต่ละครูผู้ฝึกหัด

ก. ท่าฟ้อน ท่าฟ้อนผู้ไทยบ้านโดนหอม มีท่าฟ้อนทั้งหมด 6 ท่า ประกอบด้วย ท่าดอกบัวตูม ท่าดอกบัวบาน ท่าแซงแซวเลาะหาดและมยุเรศรำแพน ท่าบังแสงสุริยา ท่านางไอ่เลียบดอน ท่านาคีม้วนหาง

ข. ดนตรี ดนตรีที่ใช้เป็นเครื่องดนตรีประเภทใช้จังหวะ เช่น กลองจิ่งหรือกลองเส็ง จำนวน 2 ลูก นอกจากนี้ยังมีฉิ่ง ฉาบ กรับ ฆ้อง เป็นเครื่องมือตีประกอบจังหวะในการแสดง บางครั้งจะเพิ่มแคน กระจับปี่ ช่วยบรรเลงทำนองเพลงไปด้วยก็ได้

ค. เครื่องแต่งกาย ฟ้อนผู้ไทยบ้านโนนหอม เป็นการฟ้อนที่ใช้ผู้หญิงล้วน ส่วนผู้ชายจะเล่นดนตรี การแต่งกายของผู้ฟ้อนจะแต่งกายชุดพื้นเมือง คือ นุ่งผ้าถุงสีดำมีเชิงยาวกรอมเท้า เสื้อสีดำขลิบแดงรอบคอลงมาที่สาบด้านหน้า ติดกระดุมมาถึงชายเสื้อ ติดกระดุมเงินหรือวัสดุอื่นสีขาวก็ได้ มีผ้าสีขาวห่มเป็นสไบเฉียง ผ้าเป็นผ้าพื้นเมือง ผมจะเกล้ามวยสูง มีดอกไม้ติดรอบมวยผมไม่มีอุบะห้อยชายลงมาเครื่องประดับมีสร้อยคอที่ทำด้วยเงิน ที่สำคัญของการฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนจะต้องสวมเล็บยาว 10 เล็บ เล็บจะทำด้วยโลหะหรือกระดาษแข้งก็ได้ แล้วแต่งด้วยกระดาษสีล้อมรอบเล็บ ปลายพู่ทำด้วยไหมพรมหรือด้ายสีแดง

ง. ผู้แสดง การฟ้อนผู้ไทยบ้านโนนหอม ผู้แสดงจะเป็นหญิงสาวภายในหมู่บ้าน ไม่จำกัดอายุแต่เป็นคนโสดยังไม่แต่งงาน ถ้าแต่งงานแล้วจะไม่แสดง ไม่แบ่งการแสดงเป็นคณะแต่จะรวมเป็นฟ้อนผู้ไทยบ้านโนนหอม

จ. โอกาสและจุดมุ่งหมายในการแสดง การฟ้อนผู้ไทยบ้านโนนหอม จะแสดงได้หลายโอกาส ได้แก่ แสดงเนื่องในโอกาสงานเฉลององค์พระธาตุเชิงชุม แสดงในงานต้อนรับแขกเมือง แสดงในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น เทศกาลออกพรรษามีประเพณีไหลเรือไฟ ก็จะมีฟ้อนผู้ไทยแสดงในงานด้วย งานประเพณีแห่ปราสาทผึ้งก็จะนำการฟ้อนผู้ไทยไปฟ้อนประกอบขบวนแห่ เป็นต้น

จุดมุ่งหมายในการแสดง จะแสดงเพื่อความเพลิดเพลิน แสดงเพื่อการบูชาองค์พระธาตุเชิงชุม และเพื่อต้องการเผยแพร่ศิลปะการแสดงฟ้อนผู้ไทยให้คนทั่วไปได้รู้จัก

2.2.3 ฟ้อนผู้ไทยบ้านเรณู อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

การฟ้อนผู้ไทย หรือรำผู้ไทยนี้เป็นประเพณีที่มีมาช้านานแต่ครั้งโบราณ เดิมเป็นการฟ้อนที่ไม่เป็นรูปแบบเหมือนอย่างในปัจจุบัน เพราะเน้นความสนุกสนานภายในกลุ่มที่ร่วมฟ้อนด้วยกัน ซึ่งเรียกว่า “รำละครไทย” เป็นการฟ้อนของพวกหนุ่ม ๆ เพื่ออวดสาว ๆ ในงานในงาน

บุญมหาชาติ งานนมัสการพระธาตุพนม พระธาตุเรณู และงานเทศกาลอื่น ๆ ตลอดจนกระทั่งการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง

ในปี พ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันมาฆบูชา ที่วัดพระธาตุพนมวรวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม นายสง่า จันทรสาขา ผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนมสมัยนั้น ได้ให้จัดการฟ้อนรำของประชาชนชาวเผ่าย้อ แสก โซ่ ลาว และฟ้อนผู้ไทย เฉพาะฟ้อนผู้ไทยนั้น นายคำนึง อินทร์ติยะ ครูใหญ่โรงเรียนเรณูวิทยาคาร มีความคิดปรับปรุงฟ้อนรำละครไทยให้เป็นแบบแผนเป็นเอกลักษณ์ในการฟ้อนผู้ไทย และถือเป็นการฟ้อนผู้ไทยที่เป็นเอกลักษณ์ประจำกลุ่มผู้ไทยเรณูนครตลอดจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

ก. ท่าฟ้อน ฟ้อนผู้ไทยเรณูนคร เป็นศิลปการแสดงพื้นบ้านที่มีลีลาท่าทางของการฟ้อนเป็นแบบฉบับเฉพาะ ลีลาการกรายมือ ยกแขน การเดิน ของผู้ฟ้อนจะไม่พร้อมกัน ฉะนั้นจะดูว่าความงามเป็นอย่างไร ต้องดูที่ลีลาในแต่ละคู่ ลักษณะท่าฟ้อนดัดแปลงมาจากธรรมชาติต่าง ๆ เช่น การเดิน การบิน การเต้น ของสัตว์ต่าง ๆ ขณะที่ฟ้อนหนุ่มสาวจะหยอกล้อกันเล่น พูดคุย สนทนา กระเซ้า เย้าแหย่ สร้างความสนุกสนานระหว่างผู้ชมและผู้แสดง ท่าฟ้อนประกอบด้วย ท่าโยกหรือท่าเตรียม ท่าบิน ชื่อเต็มเรียกว่านกกระบาบินเลียบหาด ท่าเพลิน ท่ากาเต้นก้อนขี้ไถ (เชิด) ท่าการเต้นก้อนข้าวเย็น (รำม้วน) ท่ารำส่าย (เตี้ยลง) และท่าถวายพระยาแถน (หนุมานถวายแหวน)

ต่อจากนี้ก็จะมีผู้ชายคนหนึ่งออกมารำเดี่ยวในท่ามวยโบราณ โดยจะฟ้อนไปโค้งผู้หญิงที่ตัวเองพอใจออกมารำเป็นคู่อยู่กลางวง พวกที่เหลือจะนั่งปรบมือตามจังหวะกลองจนกว่าคู่ที่ออกมาแสดงเดี่ยวฟ้อนจบลง จึงลุกขึ้นยืนเริ่มฟ้อนด้วยท่าเชิด ม้วน แล้วท่าบิน เดินกลับก็จบการแสดงหรือตังแถวนั่งลงไหว้ ท่ามวยโบราณมี ท่าเสือชมหมอก (เสือหมดน้ำลาย) ท่าเสือออกเหล่า ท่าตมผลามาร (ปราบมาร) ท่าจระเข้ฟาดหาง ท่าลมพัดพร้าว

ข. ดนตรี เครื่องดนตรีที่ประกอบการฟ้อนผู้ไทยเรณูนคร เป็นดนตรีพื้นเมืองทั้งสิ้นได้แก่กลองใหญ่ 2 ลูก (กลองจิ่ง) พังฮาด กลองหาง ฉิ่ง แบ ไม้กั๊บแก๊บ ซอ พิณ และที่สำคัญที่สุดจะขาดไม่ได้คือ คนเป่าแคน เพราะท่ารำและจังหวะของกลองขึ้นอยู่กับทำนองเสียงแคนทั้งสิ้น

ค. การแต่งกาย ผู้หญิง ฝ่ายผู้หญิงนุ่งผ้าถุงสีน้ำเงิน สวมเสื้อแขนกระบอกสีน้ำเงินขลิบแดง มีผ้าสไบสีขาวห่มพาดจากๆไหล่ซ้ายมาทิ้งที่ชายเอวขวา มีดอกไม้สีแดงกลัดติดกับอกด้านซ้ายทับบนผ้าสไบขาว เสื้อจะมีกระดุมเป็นเงิน เกล้าผมมวยมีดอกไม้สีขาวประดับผมและส่วนเครื่องประดับมีสร้อยคอที่ทำด้วยเงิน กำไลข้อมือที่ทำด้วยเงินผู้ชาย นุ่งกางเกงขาก๊วยสีเดียวกับผู้หญิง จะมีขลิบแดงริมขากางเกงก็ได้ ไม่มีก็ได้ เสื้อคอพระราชทานสีเดียวกับกางเกง แต่มีขลิบแดงที่คอ และสาปตรงติดกระดุม มีผ้าขาวม้าผูกเอว ปะแป้ง แต่งหน้า มีดอกไม้สีแดงทัดหูอย่างสวยงาม ข้อมือข้อเท้าจะสวมกำไลเงินตามฐานะทางเศรษฐกิจของผู้รำ

ง. ผู้แสดง ฝ่ายหญิง เป็นสาวโสดอายุไม่เกิน 30 ปี แต่งงานแล้วฟ้อนรำไม่ได้ เพราะถือว่าผู้ฟ้อนไม่บริสุทธิ์ ต้องใช้สาวบริสุทธิ์เท่านั้นเป็นผู้ฟ้อน ชาวผู้ไทยบ้านเรณูจะไม่ใช้ผู้ฟ้อนที่แต่งงานแล้ว ถือว่าเป็นการลบหลู่ จะทำให้เจ้าพ่อถลา (วิญญาณบรรพบุรุษ) ไม่พอใจ จะทำให้เกิดเภทภัย ดังนั้นจึงต้อใช้ผู้หญิงสาวโสดเท่านั้นเป็นผู้ฟ้อน ฝ่ายชาย ผู้ชายจะโสดหรือไม่โสดก็ฟ้อนได้ไม่จำกัดชาวผู้ไทยเรณูนครทั้งชาย และหญิงจะฟ้อนผู้ไทยเป็นเกือบทุกคน เพราะได้ยินได้เห็นมาตั้งแต่เกิดและได้รับการถ่ายทอดมาเรื่อย ๆ นอกจากนั้นยังได้บรรจุไว้ในหลักสูตรโรงเรียนต่าง ๆ ในท้องถิ่นนั้น

จ. โอกาสและจุดมุ่งหมายที่แสดง โอกาสที่ใช้ในการแสดงฟ้อนผู้ไทยเรณูนครจะมีหลายโอกาส คือ เพื่อฟ้อนบูชาพระธาตุพนม บูชาพระธาตุเรณู ฟ้อนบูชาเจ้าพ่อถลา (วิญญาณบรรพบุรุษ) ของชาวผู้ไทยเรณูนคร ฟ้อนให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้ทอดพระเนตร ฟ้อนในงานบุญมหาชาติ และงานเทศกาลอื่น ๆ ที่มีการสนุกสนานรื่นเริง ฟ้อนในโอกาสต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง จุดมุ่งหมายในการแสดง เพื่อเป็นการรำขอฝน ให้ถูกต้องตามฤดูกาล เพื่อให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสพบกันและคุยกัน เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน

สุภาพร คำยุธา ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการฟ้อนของชาวผู้ไทย กรณีศึกษาหมู่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

“ฟ้อนผู้ไทยบ้านโพน เป็นการฟ้อนที่เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการให้มีการแสดงประจำกลุ่มชนเพื่อฟ้อนทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ พระราชวังไกลกังวล ในครั้งนั้นมีการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นมาใหม่ โดยฟ้อนประกอบกลองและแคน ใช้ผู้ฟ้อน 20 คน แต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองผู้ไทย โดยแบ่งพัฒนาการของการฟ้อนผู้ไทยออกเป็น การฟ้อนใน

ช่วงแรก และการฟ้อนในปัจจุบัน โดยการฟ้อนมีการสวมเล็บ การฟ้อนจะปรากฏในงานบุญบั้งไฟ

เอกลักษณ์ท่าฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนในช่วงแรก เป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่มีการกำหนดลีลาและแบบแผนมากนัก ท่าฟ้อนที่ปรากฏจะค่อนข้างสมจริงกับสิ่งที่ได้เลียนแบบมา ท่าฟ้อนมี 5 ท่า ได้แก่ ท่าเดินผู้ไทย ท่าฟ้อนข้าง ท่ายิง ท่าม้วนหาง และท่าวงเดือน

- การใช้เท้า ประกอบด้วย การเตะเท้า การไขว้เท้า การเขย่งเท้าโดยใช้ปลายเท้า ในขณะที่ก้าวไปข้างหน้าเรื่อย ๆ
- การใช้แขนและมือ ประกอบด้วย การม้วนมือเข้าหาลำตัว การหมุนข้อมือตวัดม้วน การวาดแขนที่กว้างอิสระจนสุดแขน
- การใช้ลำตัวและศีรษะ มีการเฉียงลำตัวตามจังหวะการก้าวเท้า ศีรษะเอียงตามเท้าเช่นกัน

เอกลักษณ์ท่าฟ้อนผู้ไทยยุคปัจจุบัน เป็นการคิดท่าเพิ่มเติมจากเดิมอีก 2 ท่า ท่าฟ้อนมีระเบียบแบบแผนมากขึ้น ท่าฟ้อนประกอบด้วย ท่าเดินผู้ไทย ท่าฟ้อนข้าง ท่ายิง ท่าม้วนหาง ท่าวงเดิน ท่าฟ้อนเฉียง และท่าลง

- การใช้เท้า มีการเตะเท้าสูง การไขว้เท้า การเขย่งและการก้าวสืบเท้า
- การใช้แขนและมือ ประกอบด้วย การจีบม้วนมือ การหมุนข้อมือ การตั้งมือโดยการกำหนดระยะที่ชัดเจน
- การใช้ลำตัวและศีรษะ ลำตัวบิดไปมา โดยเอียงตัวตามเท้าที่ก้าว ศีรษะเอียงตามเท้าที่ก้าวเช่นกัน” [29]

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เจริญชัย ชนไพโรจน์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ สกลนครศึกษาเนื่องในงานฉลอง 150 ปี สกลนคร กล่าวไว้ว่า

[29] สุภาพร คำยุธา, “การฟ้อนของชาวผู้ไทย กรณีศึกษาบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 241-243.

“การฟ้อนผู้ไทย เป็นศิลปะการแสดงที่ขึ้นหน้าขึ้นตามากอย่างหนึ่งชาวผู้ไทย การฟ้อนผู้ไทยที่มีคนรู้จักมากที่สุด คือ ฟ้อนผู้ไทยที่อาจารย์บุญปัน วงศ์เทพ (ถึงแก่กรรมแล้ว) โรงเรียนบ้านหนองศาลา ต. พังขว้าง อ. เมือง จ. สกลนคร เป็นผู้ประดิษฐ์และปรับปรุงขึ้น ท่าฟ้อนของการฟ้อนผู้ไทยมีผู้สืบต่อ และปรับปรุงกันมากมายหลายท่า บางท่าก็ไม่มีชื่อเรียก เรียกกันแต่เพียงเป็นที่หมายรู้ว่า “ท่าฟ้อนผู้ไทย” ท่าฟ้อนมีชื่อเรียกต่าง ๆ ดังนี้ ท่าดอกบัวตูม ท่าดอกบัวบาน ท่าม้วนข้าง ท่ามโนรา ท่ากาเต้นก้อน ท่าเสืออกเหล่า ท่าหนุมานถวายแหวน และท่าสีดาเลาะหาด” [30]

ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล ได้กล่าวถึงการศึกษาการฟ้อนภูไท อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม ในหนังสือเจ้าแม่ คุณปู่ ช่างซอ ช่างฟ้อนและเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“ฟ้อนผู้ไท มีพัฒนาการมาจากการฟ้อนในลักษณะที่ไม่มีแบบแผน ซึ่งเป็นการแสดงความสนุกสนานของชาวบ้านในงานบุญ จนกระทั่งเกิดการประดิษฐ์เป็นท่ารำที่เป็นการจัดระเบียบภายหลัง และกลายเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประการหนึ่งของชาวผู้ไท ถูกนำเสนอและได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการในเอกสารของราชการ “ฟ้อนผู้ไท” จึงมีความน่าสนใจและน่าศึกษาพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนฟ้อนผู้ไท ในกลุ่มชาวผู้ไท อ. เรณูนคร จ. นครพนม

ฟ้อนผู้ไทนั้นวัฒนธรรมได้ปรากฏอยู่ในบริบทของประเพณี พิธีกรรม เช่นฟ้อนรำบายศรี ฟ้อนผูกข้อต่อแขน และการฟ้อนทั่วไปในงานบุญ ในคำกล่าวที่บอกว่า “ฟ้อนเดิน (เดือน) หก” นั้น หมายถึง การฟ้อนในเดือนหก ซึ่งเป็นเดือนที่ชาวเรณูมีประเพณีบุญพระเวส หรือเทศน์มหาชาติในฮีตสิบสองของชาวอีสาน การฟ้อนช่วงแรกจึงเป็นการฟ้อนที่เกี่ยวเนื่องกับงานบุญและบทบาทการฟ้อนที่สำคัญตกเป็นบทบาทของผู้ชาย เนื่องจากลักษณะทางสังคมเรณูที่ผู้ชายต้องออกไปทำการค้า ช่วงเวลาประเพณีจึงเป็นช่วงเวลาที่ผู้ชายแสดงท่วงท่าแห่งการฟ้อนก็เป็นทำนองความสนุกสนาน การออกลีลาอิสระสะท้อนถึงภาพชีวิตของผู้ชาย ที่มีเสรีในการออกไปหาประสบการณ์ชีวิตจากข้างนอก

---

[30] กาญจนา คูวัฒนะศิริ, เจริญชัย ชนไพโรจน์, เทพบังอร บุญเสนอ, พเยาว์ เข็มนาค และวิจิตรา ขอนยาง, **สกลนครศึกษา** (สกลนคร : คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สหวิทยาลัยอีสานเหนือ, 2532), หน้า 253.

ฟ้อนผู้ไทซึ่งได้รับการจัดระเบียบท่ารำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 เป็นต้นมา ได้กลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวผู้ไท อย่างไรก็ดีการฟ้อนในยุคของการจัดระเบียบนี้ เน้นเรื่องความงาม อ่อนช้อย คุณค่าของการฟ้อนรำจึงเป็นคุณค่าของความงามและความเป็นระเบียบ ผู้ฟ้อนรำในสมัยนี้มีทั้งหญิงและชาย ในส่วนของผู้ชายนั้นจะเน้นจังหวะครึกครื้นและออกลีลาคล้ายรำมวยโบราณ ส่วนฝ่ายหญิงจะเน้นความอ่อนช้อยของแขนและมือ เมื่อทั้งชายหญิงมารำคู่กัน ก็จะเป็นไปตามระเบียบแบบแผนตั้งแต่ขั้นเริ่มต้นจนถึงขั้นสิ้นสุด” [31]

2.4 การฟ้อนที่ปรากฏในหมู่บ้านวาริชภูมิ

ชาวภูไทวาริชภูมิ มีศิลปะการฟ้อนที่มีพัฒนาการควบคู่กับความเจริญก้าวหน้าทางสังคมที่มีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ซึ่งในอดีตจะเป็นสังคมแบบกลุ่มชนที่มีการพบปะกันเฉพาะชนเผ่าเดียวกัน มีการถ่ายทอดกระบวนการฟ้อนในแบบฉบับของชาวบ้านดั้งเดิม จึงก่อให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของการฟ้อนที่บ่งบอกวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอันงดงามตราบปัจจุบัน

จากการศึกษาข้อมูลผู้วิจัยพบว่า ชาวภูไทเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตซึ่งมีความสัมพันธ์กับศิลปะการฟ้อนมาตั้งแต่อดีต ซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นการแสดงออกทางด้านอารมณ์และความรู้สึกสนุกสนาน กล่าวคือ เป็นกิริยาอาการเคลื่อนไหวของร่างกายอย่างอิสระ และเป็นไปตามธรรมชาติ ต่อมาภายหลังเมื่อกลุ่มชนชาวภูไทได้มีการพบปะกับสังคมภายนอกมากขึ้น จึงได้จดจำเอกลักษณ์ของศิลปะการแสดง หรือสิ่งที่ได้พบเห็นมาแต่งเติมเพิ่มความน่าสนใจ โดยความพยายามที่จะลอกเลียนสิ่งที่ได้พบเห็นให้เกิดความเหมือนหรือคล้ายคลึงมากที่สุดจึงเกิดเป็นรูปแบบการฟ้อน ที่ถือว่าเป็นสิ่งสร้างความเป็นเอกลักษณ์และความบันเทิงให้กับกลุ่มชน ทั้งนี้ทั้งนั้นศิลปะการฟ้อนยังถือได้ว่าเป็นเครื่องนันทนาการและสร้างความบันเทิง และถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในงานประเพณีสืบมา

ในช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2498 ได้ปรากฏรูปแบบการฟ้อนภูไทขึ้น โดยท่าฟ้อนจะเป็นการฟ้อนเลียนแบบท่าทางธรรมชาติ ที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน ท่าฟ้อน 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าลอยน้ำ และท่าดอกบัวตูมบัวบาน และท่ายอขาเดียว รูปแบบการฟ้อนจะฟ้อนเป็นลักษณะวงกลมวนตามเข็มนาฬิกา ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิได้จึงได้อนุรักษ์และสืบทอดท่าฟ้อนมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีอาจารย์ อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ซึ่งเป็นผู้ฟ้อนเก่าแก่ และเป็นผู้สืบทอด อนุรักษ์ท่าฟ้อนภูไท ให้คงอยู่

---

[31] ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล, **เจ้าแม่ คุณปู่ ช่างซอ ช่างฟ้อนและเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม**, (กรุงเทพ : มติชน, 2535), หน้า 22-24.

เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของกลุ่มชนชาวภูไทวาริชภูมิ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นทำให้ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ให้ความสำคัญกับเรื่องราวของการฟ้อนเป็นอย่างมาก

จากการศึกษาข้อมูล และการสังเกตการณ์พบว่า การฟ้อนในงานประเพณีภูไทรำลึกในปัจจุบันประกอบด้วย การฟ้อนที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอก และการฟ้อนดั้งเดิม ซึ่งเป็นศิลปะการฟ้อนที่ปรากฏในงานประเพณีดังกล่าวมาเป็นระยะเวลากว่า 34 ปี โดยกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อศิลปะการฟ้อนภูไทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ กลุ่มสตรีชาวภูไทวาริชภูมิ มีอายุระหว่าง 15 – 50 ปี ซึ่งกลุ่มสตรีเหล่านี้ตระหนักถึงความสำคัญของศิลปะการฟ้อนเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญแล้ว ยังเป็นเครื่องนันทนาการที่สำคัญของกลุ่มชนภูไทอีกด้วย และได้มีการจัดการฟ้อนภูไทขึ้นทุกปีเพื่อเป็นเครื่องสักการะเจ้าปู่มเหสักข์นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2515-2516 ศิลปะการฟ้อนภูไทของชาววาริชภูมิเป็นที่นิยมเป็นอย่างมาก และมีความเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก จนได้มีโอกาสไปแสดงเพื่อเผยแพร่ศิลปะการฟ้อนของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ณ ที่ประทับเขื่อนน้ำอูน อำเภอนิคมน้ำอูน จังหวัดสกลนคร [32]

ภาพที่ 13 ฟ้อนภูไทวาริชภูมิหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระศรีนครินทรา พระบรมราชชนนี

คำอธิบายภาพ : สมเด็จพระศรีนครินทรา พระบรมราชชนนี ทรงพระราชทานเหรียญเสมารัชกาลที่ 9 แก่บรรดาผู้ฟ้อนภูไทและนักแสดงทั้งหมด เมื่อปี พ.ศ. 2514

ที่มา : สำเนาภาพจากอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์

[32] สัมภาษณ์ อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี, ชาวภูไทวาริชภูมิ, 20 มิถุนายน 2547.

การฟ้อนภูไทถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญต่อชุมชนและสังคมของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเป็นอย่างมาก ทำให้ชุมชนภูไทวาริชภูมิร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานประเพณีและศิลปะการฟ้อนของท้องถิ่นตลอดจนมีส่วนช่วยในการจัดการและทำนุบำรุงศิลปะเหล่านั้นสืบมา

ภาพที่ 14 การฟ้อนสินไชยของหนุ่มสาวชาวภูไทวาริชภูมิ

คำอธิบายภาพ : การฟ้อนสินไชยเป็นการฟ้อนอีกชุดหนึ่งการฟ้อนจะเป็นลักษณะของการหยอกล้อและการเกี้ยวพาราสีของหนุ่มสาวชาวภูไทผู้ฟ้อนฝ่ายหญิง คือ คุณสุรีพร อินทรประสิทธิ์ และนายกอง ไม่ทราบชื่อจริงและนามสกุลจริงจัดแสดง ณ เขื่อนน้ำอูน วันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2514

ที่มา : สำเนาภาพจากคุณ สุรีพร อินทรประสิทธิ์

นอกจากนี้ฟ้อนภูไทวาริชภูมิมีความเจริญและมีการพัฒนามาโดยตลอด จนได้มีโอกาสนำการฟ้อนภูไทไปแสดงเพื่อเผยแพร่ศิลปะการฟ้อนของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม

ภาพที่ 15 การฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

คำอธิบายภาพ : สตรีชาวภูไทวาริชภูมิกำลังฟ้อนภูไทในท่าลอยน้ำ (ซึ่งเป็นภาษาของท่าที่ชาวภูไทใช้เรียกกันในการฟ้อน) ซึ่งออกอากาศทางสถานีช่อง 4 บางขุนพรม เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2521 การฟ้อนครั้งนี้ผู้ควบคุมการฝึกซ้อม คือ อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ผู้ฟ้อนจะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท

ที่มา : สำเนาภาพจากอาจารย์แสงจันทร์ ศรสำราญ, วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2547

ศิลปะการฟ้อนของชาวภูไทวาริชภูมิ ได้ประสบกับปัญหาทางด้านความมั่นคงทางการเมืองไทย ซึ่งรับการรุกรานจากกลุ่มคอมมิวนิสต์ ผนวกกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้การฟ้อนภูไทได้หยุดชะงักลงในช่วงปี พ.ศ. 2518- 2520 ทำให้ไม่สามารถจัดงานประเพณีนี้ได้

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ชาวภูไทวาริชภูมิจะประสบกับปัญหาต่าง ๆ แต่ชาวภูไทก็ได้รวมตัวกันในวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2520 เพื่อร่วมกันจัดงานประเพณีนี้อีกครั้ง ตลอดจนฝึกฝนกระบวนการฟ้อนภูไทมาอย่างต่อเนื่อง และจัดการฟ้อนในงานประเพณีภูไทรำลึกมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ศิลปะการฟ้อนของชาวภูไทวาริชภูมิ ที่ปรากฏในชุมชนนั้น โดยส่วนใหญ่นั้นได้คิดประดิษฐ์มาจากความเคยชินในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวภูไทเอง ได้แก่ เซิ้งสวิง รำสินชัย รำบายศรี รำเกี้ยว เป็นต้น

ปัจจุบันการฟ้อนของชาวภูไทบ้านวาริช ได้รับอิทธิพลจากกระแสสังคมภายนอก ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดสกลนครเป็นจังหวัดที่มีศิลปะการฟ้อนที่หลากหลาย เมื่อชาวภูไทมีการเปิดกว้างทางสังคมและมีการแพร่กระจายศิลปะการฟ้อนของตนเองออกไป ย่อมที่จะรับเอาวัฒนธรรมจาก

ภายนอกเข้ามาสู่สังคมตนเองได้เช่นกัน ศิลปะการฟ้อนจึงเริ่มมีการเปลี่ยนสภาพ จากแต่เดิมเป็นการฟ้อนที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ในแบบชาวบ้าน เมื่อได้พบเห็นสิ่งที่แปลกใหม่ออกไปจึงเกิดการหยิบยืมและจดจำนำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมของตนเอง จนบางครั้งอาจส่งผลทำให้เอกลักษณ์บางส่วนถูกกลืนและเลือนหายไป

จากการศึกษาข้อมูลการฟ้อนที่ปรากฏในชาวภูไทบ้านวาริช ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจะได้สรุปการฟ้อนที่ปรากฏในหมู่บ้านวาริชภูมิ และมูลเหตุแห่งการฟ้อนหรือที่มาของการนำเสนอชุดฟ้อน ซึ่งแบ่งประเภทการฟ้อนที่ปรากฏเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. การฟ้อนดั้งเดิม กล่าวคือเป็นการฟ้อนที่เกิดขึ้นในกลุ่มชนชาวภูไทเป็นระยะเวลา 20 ปี มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง และปัจจุบันยังมีปรากฏเป็นรูปแบบการฟ้อนอย่างเด่นชัด ทั้งนี้ยังมีการอนุรักษ์การฟ้อนให้คงอยู่ โดยมิได้ปรับเปลี่ยนหรือกลายสภาพจากเอกลักษณ์ของชนเผ่ามากนัก จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ชาวภูไทบ้านวาริชภูมิ มีศิลปะการฟ้อนดั้งเดิม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการฟ้อนประจำกลุ่มชน คือ ฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

2. การฟ้อนที่เกิดจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นโดยชาวภูไทวาริชภูมิ ด้วยการนำเอาภาพลักษณ์และความคุ้นเคยหรือความเคยชินในการดำรงชีวิตประจำวันของชาวภูไท มาเป็นแนวทางในการคิดประดิษฐ์ท่ารำ เช่น เซิ้งกระหยัง ฟ้อนสินชัย เป็นต้น

3. การฟ้อนที่เกิดจากอิทธิพลภายนอก กล่าวคือเป็นการฟ้อนที่ชาวภูไทได้พบเห็นชุดการแสดงมาจากที่อื่น แล้วนำมาฟ้อนในหมู่บ้าน หรือนำมาปรับปรุงผสมผสานกับวัฒนธรรมของการฟ้อนของตนเองที่มีอยู่เดิม เช่น รำบายศรี เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปท้ายบทที่ 2

ชาวภูไท เดิมอาศัยอยู่ในอาณาจักรสิบสองจุไทย ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของเวียงจันท์ ในปี 2321 ซึ่งเป็นสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อไทยยกทัพไปตีเวียงจันท์และหลวงพระบางได้แล้วนั้น จึงทำให้ดินแดนสิบสองจุไทยต้องตกมาเป็นของไทย ในราวสมัยรัชกาลที่ 1 หรือต้นรัชกาลที่ 2 เกิดฝนแล้งที่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนูทำให้บ้านเมืองดังกล่าวเกิดความอัตคัดราษฎรอดอยากและเดือนร้อนเป็นอย่างมาก เจ้าเมืองที่ปกครองเมืองกดขี่ข่มเหงราษฎรจึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกับท้าวก่า ท้าวก่าจึงได้เกลี้ยกล่อมราษฎรภูไท แล้วอพยพมาพึ่งโพธิ์สมภารที่นครเวียงจันท์ ในราว พ.ศ. 2347-2369 พระเจ้าอนุรุธราชผู้ครองนครเวียงจันท์จึงรีบรับสั่งให้ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองวัง ซึ่งอยู่ในเขตของเวียงจันท์ทางทิศตะวันออก

ในปี พ.ศ. 2369 เจ้าอนุวงศ์ซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครเวียงจันท์ได้ก่อกบฏ กองทัพไทยจึงได้ไปปราบการก่อกบฏ และได้กวาดต้อนผู้คนอพยพชาวภูไทเข้าสู่ประเทศไทย 3 ละรอก คือ

ระลอกที่ 1 ระหว่างปี พ.ศ. 2321 - 2322 ได้กวาดต้อนเอาลาวทรงดำเป็นผู้ไทยระลอกแรกที่เข้ามายังประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีรับสั่งให้ตั้งบ้านเรือนที่เพชรบุรี

ระลอกที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2335-2338 ได้กวาดต้อนลาวทรงดำหรือผู้ไทยดำ และลาวพวน เป็นเชลยส่งมาที่กรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีรับคำสั่งให้ลาวทรงดำไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรีเช่นเดียวกับชาวภูไทดำในระลอกแรก

ระลอกที่ 3 เป็นการอพยพระลอกใหญ่ที่สุด คือ การอพยพชาวภูไทยและประชากรกลุ่มอื่นๆ บริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาไว้ในภาคอีสาน สาเหตุของการอพยพเกิดจากรัฐบาลไทยในรัชกาลที่ 3 เกิดการขัดแย้งกับรัฐบาลญวน และต้องใช้ทรัพยากรมนุษย์ไปเป็นอันมาก

การอพยพในช่วงหลังจากเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งเป็นการอพยพครั้งใหญ่ และกวาดต้อนชาวภูไทมาถึง 8 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เป็นภูไทเมืองวัง มาตั้งถิ่นฐานที่ อำเภอ สหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอคำม่วง ตำบลโพน ตำบลทุ่งครอง ตำบลสำราญ ตำบลโนนศิลา

กลุ่มที่ 2 จะเป็นภูไทเมืองวังเช่นเดียวกัน ถูกกวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยตั้งถิ่นฐานที่ตำบลบัวขาว ตำบลแจนแลน ตำบลภูแล่นช้าง ตำบลสงเปือย ตำบลคุ้มเก่า

กลุ่มที่ 3 อพยพจากเมืองวัง มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

กลุ่มที่ 4 อพยพมาจากเมืองวังและเมืองคำอ้อ มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองสูงและบ้านคำชะอี ซึ่งสมัยนั้นขึ้นอยู่กับเมืองมุกดาหาร

กลุ่มที่ 5 อพยพจากเมืองวัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2373 มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหัวขัว บ้านบ่อควายและบ้านดงหวาย ภูไทในจังหวัดนครพนมอาศัยอยู่ในอำเภอนาแก อำเภอเรณูนคร อำเภอธาตุพนม อำเภอศรีสงคราม อำเภอเมือง

กลุ่มที่ 6 อพยพจากเมืองตะโปน มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านช่องนางชาวภูไทกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในท้องที่อำเภอเสนางคนิคมและอำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

กลุ่มที่ 7 อพยพจากเมืองตะโปน มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านคำเมืองแก้ว อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร

กลุ่มที่ 8 อพยพจากเมืองกะปอง มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองหอยในท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ทางราชการได้ยกกิ่งอำเภอวาริชภูมิขึ้นเป็นอำเภอวาริชภูมิเมื่อปี พ.ศ. 2496

ลักษณะทางสังคมของชาวภูไทวาริชภูมิ มีลักษณะเป็นสังคมแบบชนบทมีวิถีชีวิตการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายมีอาชีพหลัก คือ อาชีพเกษตรกรรมโดยมีอาชีพเสริมคือการทอผ้าและการจักรสาน อาศัยรวมกันเป็นครอบครัวขยายนิยมปลูกบ้านหรือออกเรือนในพื้นที่เดียวกัน เพื่อความสะดวกในการติดต่อมีน้ำใจโอบเอื้ออารี รักความสงบ มีความสามัคคีในกลุ่มชนมีความขยันและอดทน แต่เดิมจะไม่ติดต่อและพบปะกับสังคมภายนอกเท่าใดนัก เมื่อมีความเจริญในด้านต่าง ๆ เข้ามาสู่ชุมชนจึงปรับตัวและปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตตามสภาพของสังคม มีการติดต่อและยอมรับกับการปรับเปลี่ยนจากสังคมภายนอกมากขึ้น ขณะเดียวกันยังคงรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนตนเองด้วย

วัฒนธรรมของชาวภูไทวาริชภูมิเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ โดยได้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง และเป็นที่มาของระเบียบแบบแผนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นชาวภูไทวาริชภูมิจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากประสบการณ์ตรงในการดำรงชีวิต และอีกส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมภูไทวาริชภูมินั้น จะถูกถ่ายทอดจากทางสายเลือดของชาวภูไท ประเพณีที่สำคัญของชาวภูไทวาริชภูมิ คืองานประเพณีภูไทรำลึกที่มีการจัดงานสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องประจำทุกปี ซึ่งเนื้อหาและความสำคัญของการจัดงานมี 2 ประการ คือ 1) เป็นการรำลึก และบูชาเจ้าปู่มเหสักข์

เทพคู่บ้านคู่เมืองที่ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิยึดมั่นด้วยความศรัทธา 2) เป็นการพบปะกันของครอบครัวเสมือนการรวมญาติพี่น้องประเพณีภูไทรำลึกถือได้ว่าเป็นสิ่งที่จรรโลงไว้ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมอันงดงาม ของชาวภูไทวาริชภูมิ ทั้งนี้ยังมีศิลปะการฟ้อน คือ ฟ้อนภูไท ซึ่งถือว่าเป็นการฟ้อนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตามแบบของกลุ่มชน ที่มีพัฒนาการควบคู่กับความเจริญก้าวหน้าทางสังคมที่ปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาเป็นการฟ้อนที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิต และวัฒนธรรมอันงดงามที่มีการสืบสานควบคู่กับงานประเพณีของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิสืบมาจนถึงปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

การฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเป็นกลุ่มชนที่มีการอนุรักษ์ศิลปะการฟ้อน และมีการสืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถือได้ว่าการฟ้อนถือเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตแห่งวัฒนธรรมประจำกลุ่มชนเสมอมา นอกจากนี้ศิลปะการฟ้อนของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิยังเป็นสิ่งสะท้อนถึงลักษณะนิสัยของผู้ที่มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาค้นคว้าและเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ผู้วิจัยได้สอบถามถึงเรื่องราวการฟ้อนที่ปรากฏเป็นรูปแบบ และถือว่าเป็นศิลปะการฟ้อนที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ประจำกลุ่มชนได้อย่างชัดเจนที่สุด พบว่าศิลปะการฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์ และได้มีการสืบสานการฟ้อนมาอย่างต่อเนื่องมีด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ

3.1 การฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิในพิธีกรรม
3.2 ฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเฉพาะกิจ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงที่มา พัฒนาการของการฟ้อน องค์ประกอบของการฟ้อน (ยกเว้นท่าฟ้อน ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดบทต่อไป) และวิเคราะห์สรุปปัจจัยที่ทำให้เกิดการฟ้อน การพัฒนาการ และการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการฟ้อนอย่างละเอียด ดังเนื้อหาต่อไปนี้

3.1 ฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

ฟ้อนภูไทในพิธีกรรม เป็นศิลปะการฟ้อนที่มีความเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณีของชาวภูไทวาริชภูมิมาโดยตลอด จนเป็นที่มาสำคัญอย่างหนึ่งในการก่อกำเนิดศิลปะการฟ้อนในปัจจุบัน จากการศึกษาค้นคว้า และเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ชาวภูไทวาริชภูมิ ทำให้ทราบได้ว่า การฟ้อนในพิธีกรรมเป็นสิ่งสะท้อนเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของกลุ่มชนได้อย่างชัดเจนที่สุด ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาและเก็บข้อมูลในเรื่องประวัติความเป็นมา ดังเนื้อหาดังนี้

3.1.1 ที่มาของการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

การฟ้อนภูไทในพิธีกรรม เป็นศิลปะการฟ้อนที่เกี่ยวเนื่องกับชาวภูไทวาริชภูมิมาเป็นระยะเวลายาวนาน เกิดขึ้นในช่วงใดไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน หากแต่มีหลักฐานที่น่าจะตั้งข้อสันนิษฐานได้ คือ เมื่อ พ.ศ. 2469 พระครูสกลสมณกิจสังฆวาหะ (ธรรม) เจ้าคณะจังหวัดพร้อมด้วยคณะสงฆ์ และศาสนิกชนได้ร่วมทำการปฏิสังขรณ์พระธาตุเชิงชุม (หรือพระธาตุศาสดาราม) โดยการซื้อทองคำเปลวมาปิดที่องค์พระธาตุและยอดฉัตร รวมถึงได้ปิดยอดคูหาทั้งสี่ด้านขององค์พระธาตุ และในวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2469[1] จึงได้มีการจัดงานฉลองสมโภชองค์พระธาตุเชิงชุมขึ้น ในการสมโภชครั้งนั้นได้มีการฟ้อนของชาวภูไทรวมอยู่ด้วย* หลังจากทำการปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุเชิงชุมในครั้งนั้นแล้ว กรมศิลปากรจึงได้ประกาศขึ้นทะเบียนบัญชีพระธาตุเชิงชุมเป็นโบราณสถานจังหวัดสกลนคร ตามประกาศกิจจานุเบกษา เล่มที่ 56 ตอนที่ 75 ในวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 [2]

“อาจารย์จำลอง นวลมณี ผู้เชี่ยวชาญการรำมวยโบราณในจังหวัดสกลนครได้กล่าวให้ฟังว่าการฟ้อนภูไทเกิดในสมัยที่มีการก่อสร้างองค์พระธาตุเชิงชุม ซึ่งแต่เดิมนั้นได้มีชาวภูไทจากเมืองต่าง ๆ เช่น ชาวภูไทจากเมืองวังและชาวภูไทเมืองกะป๋อง อพยพมาและพักอาศัยอยู่ใกล้บริเวณองค์พระธาตุเชิงชุมตรงบริเวณจวนข้าหลวงเก่า ซึ่งปัจจุบันคือสถานีประมงจังหวัดสกลนคร เป็นการชั่วคราว เนื่องจากยังไม่มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินเป็นหลักแหล่ง ชนเผ่าภูไทรับหน้าที่อาสาในการหาเครื่องสักการบูชาพระธาตุเชิงชุม ซึ่งในทุกปีนั้นเมื่อถึงฤดูที่ข้าวออกรวงใหม่ ๆ ข้าวยังไม่แก่มากนัก จะมีการเก็บเกี่ยวข้าวบางส่วน นำมาทำข้าวเม่าแล้วจึงนำมาถวายองค์พระธาตุเชิงชุม ซึ่งการนำข้าวเม่ามาถวายองค์พระธาตุนั้นเรียกว่า พิธีแห่ข้าวเม่าในขณะที่กระทำพิธีแห่ข้าวเม่ารอบองค์พระธาตุนี้ก็จะมีขบวนฟ้อนภูไท ซึ่งจะฟ้อนตามหลังขบวนข้าวแห่เม่าเพื่อเป็นการสักการบูชาอีกอย่างหนึ่ง ” [3]

---

[1] วิศิษฏ์ วัฒนสุชาติ, **สกลนครในอดีต** (สกลนคร : สกลนครการพิมพ์, 2532), หน้า 140.

* ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นภูไทกลุ่มใด

[2] เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

[3] สัมภาษณ์ จำลองนวลมณี อายุ 91 ปี, ผู้เชี่ยวชาญการรำมวยโบราณ, พฤษภาคม 2548.

นับจากที่ชาวภูไทกะป๋องได้อพยพย้ายที่อยู่อาศัยจากในตัวเมืองสกลนคร เนื่องจากชาวภูไทกระป๋องประสบปัญหาด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งชาวภูไทกะป๋องตกอยู่ในฐานะผู้อาศัยจะขยับขยายพื้นที่ในการตั้งหลักแหล่งชุมชนของตนเองก็ติดที่ชาวเมือง** โอกาสที่จะขยับขยายขอตั้งเป็นเมืองคงเป็นไปได้ยาก จึงได้อพยพมาตั้งเมืองและอาศัยอยู่ที่บ้านป่าเป้า ปัจจุบัน คือ ท้องที่อำเภอวาริชภูมิและได้ทำพิธีอันเชิญเจ้าปู่มเหสักข์ *** เทพคู่บ้านคู่เมืองมาสถิต ณ เมืองวาริชภูมิ

ในปี พ.ศ. 2498 ปรากฏการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ขึ้นครั้งแรก หลักจากที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในท้องที่อำเภอวาริชภูมิ การฟ้อนครั้งนั้นเป็นการฟ้อนเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการฟ้อนที่เก่าแก่ที่เกิดขึ้นควบคู่กับพัฒนาการ และความเจริญทางสังคมของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิมาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังส่งผลให้รูปแบบและวิธีการฟ้อนเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยมีลักษณะของพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ดังจะกล่าวต่อไป

ลักษณะของพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ในสมัยก่อนมักทำในช่วงเดือนมีนาคมของทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ชาวนาเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้น มีเงินทองจับจ่ายอย่างสะดวกเป็นช่วงเวลาที่สามารถเดินทางได้อย่างสะดวกก่อนที่จะถึงฤดูฝน และมักจะทำพิธีสามปีต่อครั้ง ดังที่กล่าวกันว่า “สอง ปี ฮาม สามปี คอบ " โดยการเซ่นสังเวยในยุคนั้นเชื่อว่า วัว -ควาย ที่ถึงคราวหมดอายุขัยจะมาตายเองที่บริเวณหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ผู้คนเตรียมเครื่องปรุงอาหารไว้ให้พร้อมเพื่อทำ ลาบแดง ลาบขาว เนื้อหาบ เนื้อคอน ถวายเจ้าปู่ก่อน หลังจากนั้นลูกหลานเจ้าปู่จึงบริโภคให้หมดสิ้นและห้ามนำอาหารที่ถวายเจ้าปู่มเหสักข์กลับบ้าน เนื่องจากเชื่อกันว่าหากนำอาหารที่ถวายเจ้าปู่มเหสักข์กลับไปจะทำให้พบกับความเดือดร้อน หลังจากทำพิธีเสร็จก็จะฟ้อนบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ อย่างไรก็ดีพิธีกรรมดังกล่าวในปัจจุบันก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา โดยจะให้เฒ่าจ้ำและ

** ชาวเมือง หมายถึง กลุ่มคนที่มาอาศัยและตั้งถิ่นฐานก่อนที่ชาวภูไทจะอพยพมาอยู่ในจังหวัดสกลนครเฒ่าจ้ำ คือ ผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งมีหน้าที่ติดต่อกับเทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์

*** เจ้าปู่มเหสักข์ คือ เทพคู่บ้านคู่เมืองของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ และชาวภูไทกะป๋องเมื่อครั้งก่อนที่จะอพยพย้ายถิ่นฐานจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มาอาศัยอยู่ในจังหวัดสกลนคร

ผู้รับภารหน้าในการจัดพิธีกรรมซึ่งจะเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือในชุมชน ซึ่งจะจัดเครื่องเซ่นสังเวยอาหาร คาว พานบายศรี ขันธ์ ๕ ขันธ์ ๘ ตามธรรมเนียมเพื่อไหว้เจ้าปู่มเหสักข์เป็นอันเสร็จพิธีในช่วงเช้า ส่วนในตอนกลางคืนจะเป็นการชุมนุมของพี่น้องชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิในการทำพิธีบายศรี ขณะเดียวกันก็จะมีการผูกข้อต่อแขนให้ศีลขอพรจากผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งในปัจจุบันจะจัดในวันที่ 6 เมษายนของทุกปี ซึ่งเป็นวันที่มีความหมายของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิรวมถึงชาวภูไททั้งที่อยู่ใกล้และไกล ที่จะกลับมาตุ้มโฮมและหลั่งไหลเข้ามาบูชากราบไหว้เจ้าปู่มเหสักข์ อย่างไม่ขาดสายท่ามกลางเสียงอวยชัยอวยพรของคนนับหมื่นคนกลางลานหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์แสดงถึงความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่หาไม่ได้ในสังคมปัจจุบัน

3.1.2 **รูปแบบของฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์**

ฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ แต่เดิมเป็นการฟ้อนที่อิสระโดยจะฟ้อนตามแบบของแต่ละบุคคล การฟ้อนโดยส่วนใหญ่เกิดจากการเลียนแบบสิ่งที่ตนได้พบเห็นมาและต่อมาภายหลังได้มีการปรับเปลี่ยนเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยและอิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม การเมืองการปกครองจึงทำให้ฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิมีพัฒนาการเกิดขึ้น ผู้วิจัยได้แบ่งเป็นรูปแบบและพัฒนาการของการฟ้อนภูไทวาริชภูมิพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ โดยอาศัยช่วงระยะเวลาเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏและความชัดเจนเห็นได้จากความเปลี่ยนแปลงซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงลักษณะของพิธีกรรม ตลอดจนองค์ประกอบต่าง ๆ ของการฟ้อน จึงจำแนกพัฒนาการออกเป็น 3 ช่วง คือ ยุคดั้งเดิมยุค ฟื้นฟู และยุคปัจจุบัน ทั้งนี้การแบ่งยุคของการฟ้อนภูไท ผู้วิจัยแบ่งยุคการฟ้อนตามเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในการฟ้อนโดยมีรายละเอียดดังนี้

ก. ยุคดั้งเดิม (พ.ศ. 2469 - พ.ศ. 2496)

ฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ มีปรากฏในกลุ่มชนชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิในระยะใดนั้นไม่อาจทราบได้ จากการสัมภาษณ์ อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี ผู้ฟ้อนเก่าแก่ของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ซึ่งผู้วิจัยได้จัดไว้ในยุคดั้งเดิมได้เล่าให้ฟังว่า ฟ้อนภูไทในหมู่บ้านวาริชภูมิยุคดั้งเดิมนี้ ตนเองได้เห็นฟ้อนภูไทอยู่คู่กับชาวภูไทวาริชภูมิตั้งแต่จำความได้และได้ฝึกฟ้อนภูไทตั้งแต่อายุ15 ปี ในครั้งนั้นมี นางหนูอิ่น เหมะธุลิน ซึ่งเป็นมารดาของอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ซึ่งเป็นทายาทชั้นหลานของพระสุรินทร์บริรักษ์เจ้าเมืองวาริชภูมิ

จากการบอกเล่าของอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ เล่าว่านางหนูอิ่น เหมะธุลิน ได้รับการถ่ายทอดการฟ้อนจากผู้ฟ้อนในรุ่นก่อนหน้านั้นอีกทีแต่ไม่สามารถจำข้อมูลได้ทั้งนี้ทั้งนั้นข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์เท่าที่สามารถสืบค้นได้เพียงเท่านี้

ลักษณะการฟ้อนในพิธีกรรมยุคดั้งเดิมนี้ จะฟ้อนเพื่อการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ ปรากฏมีท่าฟ้อนทั้งหมด 4 ท่า ดังนี้ คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำและท่ายอขาเดียว ซึ่งท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิมนี้ เป็นท่าฟ้อนตามแบบวิถีชาวบ้าน ท่าฟ้อนจะมาจากการเลียนแบบธรรมชาติ โดยท่าฟ้อนสามารถสื่อความหมายได้ในชีวิตประจำวัน ผู้ฟ้อนเป็นผู้หญิงโดยมีอายุระหว่าง 20-30 ปี การฟ้อนจะฟ้อนเป็นลักษณะวงกลมวนทางด้านขวามือ โดยท่าฟ้อนนั้นจะฟ้อนตามผู้ฟ้อนนำและฟ้อนโดยไม่มีเนื้อร้องประกอบ ทั้งนี้การฟ้อนจะขึ้นอยู่กับอารมณ์ของผู้ฟ้อน และเสียงเร้าจากเสียงของดนตรี ในส่วนจำนวนของผู้ฟ้อนนั้นไม่มีการกำหนดจำนวนผู้ฟ้อนจะฟ้อนจำนวนเท่าไหร่ก็ได้

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนภูไทในยุคดั้งเดิม ประกอบไปด้วย กลองเส็ง แคนและพังฮาดโดยจะใช้กลองเป็นเครื่องดนตรีหลัก ส่วนแคนและพังอาดใช้เป็นเครื่องประกอบจังหวะเสริม จากการสัมภาษณ์ อาจารย์กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ ซึ่งเป็นนักดนตรีเก่าแก่และเป็นผู้ตีกลองในการฟ้อนภูไทมากว่า 20 ปี กล่าวว่า ทั้งนี้การให้กลองเป็นเครื่องดนตรีหลักนั้น เนื่องมาจากเสียงกลองเมื่อเกิดการตีด้วยไม้แล้วจะมีเสียงดังกว่าเสียงเครื่องดนตรีอื่นๆ และผู้ฟ้อนจะฟ้อนตามเสียงของจังหวะกลองเป็นหลัก ฉะนั้นการฟ้อนภูไททุกครั้งจึงต้องใช้กลองเป็นเครื่องดนตรีหลักมาตลอด [4]

นอกจากนี้ยังมีปรากฏเครื่องแต่งกายที่ใช้สวมใส่ คือ ผู้ฟ้อนจะใส่เสื้อแขนยาวสีดำ กระดุมเสื้อจะทำด้วยโลหะเงินหรือเหรียญสตางค์และสวมกำไลเงินทั้งข้อมือและข้อเท้า นิยมนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าสีดำ หรือสีเข้มเสื้อผ้าทำมาจากผ้าฝ้ายทอมือ" [5] ด้วยเหตุที่ชาวภูไทดำนิยมนุ่งห่มเสื้อผ้าสีดำหรือสีเข้มนี้ จึงได้เรียกชื่อและแบ่งกลุ่มของชาวภูไทตามลักษณะสีของเครื่องแต่งกาย เช่น กลุ่มชาวภูไทดำนิยมนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าสีดำ ภูไทขาวก็จะนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าขาว เป็นต้น

---

[4] สัมภาษณ์ กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ, 12 พฤษภาคม 2548.

[5] สัมภาษณ์ จำลอง นวลมณี อายุ 91 ปี, ผู้เชี่ยวชาญการรำมวยโบราณ, พฤษภาคม 2548.

รูปแบบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ยุคดั้งเดิม เขียนเป็นแผนภูมิ ได้ดังนี้

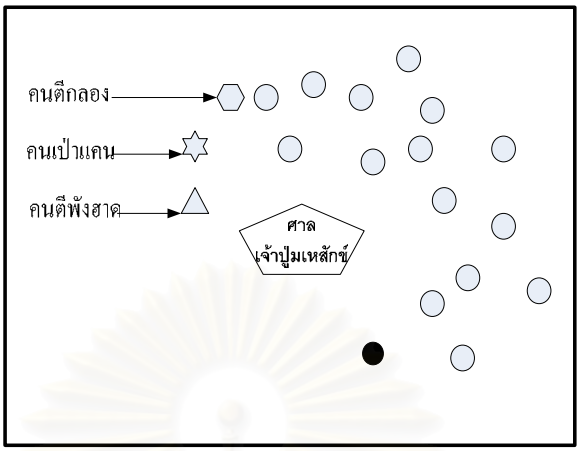

ลักษณะแถวแบบวงกลม

แผนภูมิที่ 1 แสดงรูปแบบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิม

จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นได้ว่ารูปแบบการฟ้อนในยุคดั้งเดิมนี้ ผู้ฟ้อนจะฟ้อนในรูปแบบลักษณะแบบแถววงกลมซึ่งจะวนทางด้านขวาตามเข็มนาฬิกา จะมีเพียงผู้ฟ้อนหน้าขบวนที่มีการระบุตำแหน่งการฟ้อนที่ชัดเจน คือด้านหน้าขบวนฟ้อน ผู้ฟ้อนอื่น ๆ จะอยู่ในตำแหน่งใดก็ได้ ส่วนนักดนตรีจะเล่นดนตรีตามหลังผู้ฟ้อนโดยมีกลองเป็นเครื่องดนตรีที่ให้จังหวะหลักในการฟ้อนนอกจากนั้นยังมีแคนและพังฮาดเป็นเครื่องประกอบจังหวะเสริม

ข. ยุคฟื้นฟู (พ.ศ. 2498 - พ.ศ. 2520)

การฟ้อนในยุคฟื้นฟู ถือได้ว่าเป็นยุคที่มีพัฒนาการด้านต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องท่าฟ้อน รูปแบบการฟ้อน และองค์ประกอบในการฟ้อน

ภายหลังจากปี พ.ศ. 2469 - พ.ศ. 2496 ฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ได้หายไปจากชุมชนชาวภูไทวาริชภูมิเป็นระยะเวลาเกือบ 27 ปี เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาที่ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิยังประสบปัญหาเรื่องการเมืองการปกครอง กล่าวคือ ชาวเมืองวาริชภูมิได้ยื่นคำขอร้องต่อ มหาเสวกโทพระยาชลภักดี อุปราชภาคอีสานและสมุห์เทศาภิบาลมณฑลอุดรขอยกตำบลวาริชภูมิเป็นกิ่งอำเภอวาริชภูมิ ชาวภูไทวาริชภูมิได้ต่อสู้และมุ่งมั่นพยายามขอเป็นกิ่งอำเภอ

วาริชภูมิเพื่อยกฐานะบ้านเมืองของตนเองเพื่อมิให้ตกอยู่ในฐานะผู้อยู่อาศัย เมื่อครั้งที่อพยพมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2496 ทางราชการจึงให้ยกฐานะตำบลวาริชภูมิเป็นกิ่งอำเภอวาริชภูมิ [6]

นับจากที่ได้ยกฐานะจากตำบลวาริชภูมิขึ้นเป็นกิ่งอำเภอวาริชภูมิแล้วนั้น ในปี พ.ศ. 2498 อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี ทายาทชั้นเหลนของเจ้าเมืองวาริชภูมิ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งอาจารย์ทำการสอนอยู่โรงเรียนราษฎร์ในอำเภอวาริชภูมิ โดยได้คิดที่จะฟื้นฟูศิลปะการฟ้อนภูไทวาริชภูมิขึ้นโดยได้หารือกับเพื่อน และชาวภูไทวาริชภูมิได้ลงความเห็นว่าให้อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ซึ่งเคยได้ฝึกการฟ้อนและเป็นผู้ฟ้อนภูไทในอดีตมาให้คำปรึกษาในการฟื้นฟูศิลปะการฟ้อนดังกล่าว ซึ่งใช้ระยะเวลาเกือบ 2 ปี ในการฟื้นฟูการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

ในการฟื้นฟูศิลปะการฟ้อนนี้ ยังคงยึดรูปแบบการฟ้อนไว้ซึ่งแบบแผนเดิม กล่าวคือ เป็นศิลปะการฟ้อนที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ฟ้อน ซึ่งมีอายุระหว่าง 20 – 30 ปี โดยจะฟ้อนในลักษณะวงกลม และฟื้นฟูท่าฟ้อนดั้งเดิมทั้ง 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ และท่ายอขาเดียว โดยลักษณะการฟ้อนจะฟ้อนท่าทั้ง 4 ซ้ำไปมาจนครบทุกท่า จากนั้นก็เริ่มฟ้อนใหม่ไปเรื่อย ๆ ไปจนจบ ทั้งนี้ยึดแบบอย่างการฟ้อนและ การเปลี่ยนท่าฟ้อนจากท่าหนึ่งไปท่าหนึ่งนั้นโดยจะเปลี่ยนท่าฟ้อนตามผู้ฟ้อนนำ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับรูปแบบการการฟ้อนเพื่อความชัดเจนมากยิ่งขึ้น “[7] เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2501-2510 อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ได้แต่งเนื้อร้องประกอบการฟ้อนภูไทขึ้น เนื้อร้องที่แต่งขึ้นนั้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับการมารวมกันของกลุ่มชนชาวภูไท เพื่อมาสักการบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิคู่บ้านคู่เมืองของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิมาโดยตลอดซึ่งเนื้อร้องประกอบฟ้อนภูไทวาริชภูมิ มีรายละเอียดดังนี้

เนื้อร้องฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

ผู้แต่งอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์

มาเด้อเฮามา ภูไทเฮามาซุมซ้อง
มาโฮมอ้ายโฮมน้อง โฮมภูไทของเฮา

---

[6] มัธยมวาริชภูมิ, โรงเรียน. **ประวัติภูกะป่อง**. สกลนคร : กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ, 2520. (อัดสำเนา)

[7] สัมภาษณ์แสงจันทร์ ศรีสำราญ, 19 พฤษภาคม 2547.

ข้อยอยู่เทิ่งเขา ข้อยยังเอาเจ๋อมาซอย
พวกข้อยขออำนวย อวยชัยเฮ้อละเน้อ
เทิ่งเขาแสนไกล ทางไปกะแฮงยาก
ไทข้อยมิได่ลำบาก มาฟ้อนรำเฮอเจ้าเบิ่ง
ขออำนาจมเหสักข์ จงปกปักฮักษา
เฮอภูไททั่วหน้า ให้วัฒนาฮุ่งเฮืองต่อไป
เวลาก็โจน ไทข้อยละด่วนเมอ
เห้ออ้ายน้องเลิศเลอ สู่ผู้สู่คน
ข้อยละได่เมอละเน้อ ข้อยละได่เมอละเน้อ" [8]

จากเนื้อร้องข้างต้นจะเห็นได้ว่าเนื้อร้องที่ใช้จะเป็นสำเนียงภาษาภูไท โดยทั้งนี้เนื่องมาจากภาษาภูไทเป็นภาษาหลักที่ใช้สื่อสารในชุมชน จากการสัมภาษณ์อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ผู้แต่งเนื้อร้องเพลงภูไทวาริชภูมิ กล่าวว่าสาเหตุของการแต่งเนื้อร้องขึ้นนั้น เนื่องมาจากเพื่อต้องการให้ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิได้ตระหนักและให้ความสำคัญกับพิธีบูชากรรมเจ้าปู่มเหสักข์ตลอดจนการฟ้อนภูไทที่เป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งในพิธีกรรม ซึ่งได้เคยสูญหายจากชุมชนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิช่วงระยะเวลาหนึ่ง อีกทั้งมีความต้องการมีการอนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ และการฟ้อนภูไทซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาวภูไทวาริชภูมิ รวมทั้งภาษาภูไทที่ใช้สื่อสารกันในชุมชนให้คงอยู่อีกด้วย

นับจากที่มีการแต่งเนื้อร้องประกอบการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิขึ้นแล้วนั้น อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ได้คิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้น โดยท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นเป็นท่าฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง ซึ่งท่าฟ้อนจะสื่อความหมายของเนื้อร้อง การฟ้อนภูไทในยุคฟื้นฟูนี้จะเป็นการฟ้อนในลักษณะที่ผสมผสานของดั้งเดิมและการคิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ประกอบกัน

ในปี พ.ศ. 2514 ได้มีการเพิ่มท่าฟ้อน 2 ท่า คือ ท่าสอดสร้อยมามาลา และท่ายูงฟ้อนหาง ซึ่งเป็นท่ารำวงมาตรฐานกรมศิลปากร จากการสัมภาษณ์ อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ในการที่คิดเพิ่มท่าฟ้อนนั้น ได้กล่าวว่า ในช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2514 อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ได้ศึกษาและฝึกหัดนาฏศิลป์ไทยเป็นครั้งแรก กับอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ ที่จังหวัด

[8] สัมภาษณ์สุรีพร อินทรประสิทธิ์, 21 พฤษภาคม 2547.

อุดรธานี ในการเรียนครั้งนั้นได้ศึกษาเกี่ยวกับรำวงมาตรฐานใช้ระยะเวลาในการเรียน 45 วัน หลังจากการเรียนนาฏศิลป์กับอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์แล้ว อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ก็ได้นำรำวงมาตรฐานมาฝึกหัดให้อาจารย์ในโรงเรียน เช่น อาจารย์เพ็ญแข (ไม่ทราบนามสกุล) อาจารย์แสงจันทน์ ศรีสำราญ เป็นต้น และได้นำท่ารำวงมาตรฐาน คือ ท่าสอดสร้อยมาลา และท่ายูงฟ้อนหางมาเพิ่มเติมใส่ในฟ้อนภูไท สาเหตุที่มีการเพิ่มท่าฟ้อนนั้นสืบเนื่องมาจาก เพื่อใช้เป็นท่าเชื่อมระหว่างการแปรแถวจากแถวหนึ่งไปสู่อีกแถวหนึ่ง [9]

ภาพที่ 16 ฟ้อนภูไทวาริชภูมิยุคฟื้นฟู

คำอธิบายภาพ : ลักษณะการฟ้อนในท่าสอดสร้อยมาลาที่เป็นท่าเชื่อมในการแปรแถวและการปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อนจากวงกลมมาเป็นการจัดขบวนแถว โดยผู้ฟ้อน 3 คนแถวแรกเป็นผู้ฟ้อนนำในขบวน ในงานบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ปี พ.ศ. 2514

ที่มา : สำเนาภาพจากอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์

ในส่วนหลักการเลือกท่าฟ้อนทั้งสองท่า 2 ท่านั้น คือท่าสอดสร้อยมาลา และท่ายูงฟ้อนหาง มาเป็นท่าเชื่อมในการแปรแถว ผู้วิจัยได้ศึกษาจากการสัมภาษณ์ อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ซึ่งเป็นผู้ฟ้อนภูไทเก่าแก่ เกี่ยวกับหลักการในการเลือกท่าฟ้อน ดังตารางแสดงรายละเอียดต่อไปนี้

[9] สัมภาษณ์ อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี, 21 พฤษภาคม 2548.

ท่าฟ้อน	หลักการเลือกท่าฟ้อน	การปฏิบัติท่าฟ้อน
ท่าสอดสร้อยมาลาและท่ายูงฟ้อนหาง	- เป็นท่าฟ้อนที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก เนื่องจากคำนึงถึงความสามารถของผู้ฟ้อนเป็นสำคัญ - ผู้ฟ้อนสามารถฟ้อนได้ทุกคน - เป็นท่าฟ้อนที่สามารถเดินแปรแถวจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งได้ - เป็นท่าฟ้อนที่สามารถเข้ากับจังหวะดนตรี	- ให้ผู้ฟ้อนนำ คืออาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ สาธิตท่าฟ้อนให้ผู้ฟ้อนคนอื่น ๆ ได้ดูเป็นแบบอย่าง - ให้ผู้ฟ้อนทุกคนลองปฏิบัติท่าฟ้อน โดยยังคงให้มีผู้นำฟ้อนด้านหน้าอยู่ - ให้ผู้ฟ้อนทุกคนลองปฏิบัติท่าฟ้อน พร้อมกับการแปรแถว

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดหลักการเลือกท่าฟ้อน

นอกจากการแต่งเนื้อร้องประกอบการฟ้อนแล้ว ในการฟ้อนยุคฟื้นฟูนี้ ยังได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อน จากเดิมที่ฟ้อนในลักษณะเป็นวงกลมมาเป็นการฟ้อนจัดขบวนแถว จากการสัมภาษณ์อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ผู้ฟ้อนเก่าแก่ของชาวภูไทวาริชภูมิเกี่ยวกับการปรับรูปแบบขบวนแถว กล่าวว่า ผู้ฟ้อนในสมัยก่อนมีจำนวนมากประมาณ 200 คนต่อการฟ้อนหนึ่งครั้ง ซึ่งแต่เดิมจะฟ้อนในลักษณะแถวแบบวงกลมไม่มีการกำหนดตำแหน่งของผู้ฟ้อน เมื่อผู้ฟ้อนมีมากขึ้นจึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบมาจัดเป็นขบวนแถวในแบบลักษณะแถวตอน 3 แถว และมีการกำหนดจุดหรือตำแหน่งของผู้ฟ้อนแต่ละคน แต่ยังคงมีผู้ฟ้อนนำอยู่ด้านหน้าแถวเพื่อเป็นต้นแบบให้ผู้ฟ้อนมีความพร้อมเพรียงกันมากขึ้นและเพื่อที่จะได้มองเห็นผู้ฟ้อนได้ทั้งหมด [10]

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[10] สัมภาษณ์ อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี, 21 พฤษภาคม 2548.

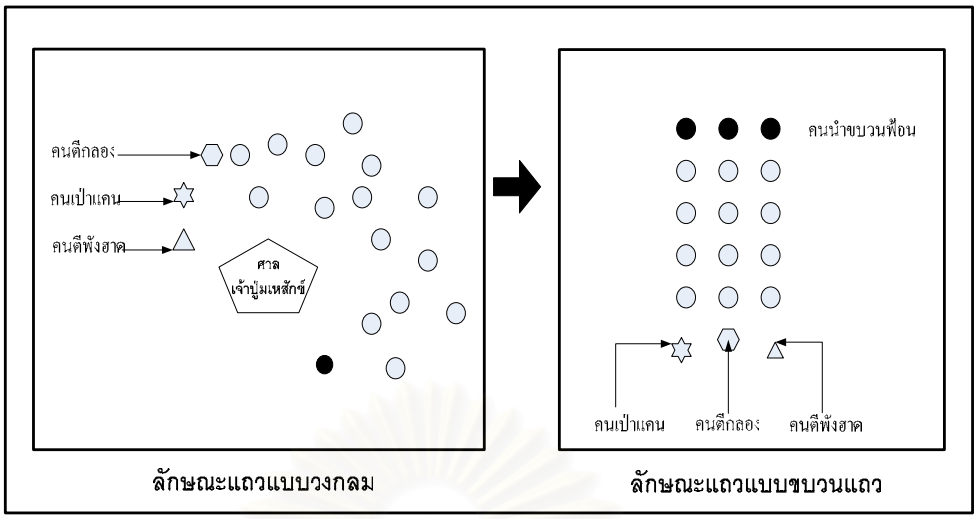

แผนภูมิที่ 2 แสดงพัฒนาการของรูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรม

จากแผนภูมิแสดงพัฒนาการข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อนจากลักษณะวงกลมมาเป็นแบบขบวนแถว แต่ยังคงใช้ผู้ฟ้อนนำหน้าขบวน และยังคงใช้เครื่องดนตรีทั้ง 3 ชนิดเช่นเดิมโดยให้กลองเป็นเครื่องดนตรีหลัก และอยู่ใกล้ผู้ฟ้อนเนื่องมาจากการฟ้อนภูไทนั้นผู้ฟ้อนจะใช้เสียงกลองเส็งหรือกลองแต้เป็นตัวกำหนดในการเปลี่ยนท่าฟ้อน จากท่าฟ้อนหนึ่งไปสู่อีกท่าฟ้อนหนึ่ง ส่วนแคนและพังฮาดจะใช้เป็นจังหวะเสริมในการฟ้อน

ปี พ.ศ. 2519-2520 ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของขบวนแถว จากขบวนแถวตอนแบบคี่ สามแถว มาเป็นการจัดขบวนแถวตอนแบบคู่ 4 แถว คือเพิ่มจำนวนแถวจาก 3 แถวมาเป็น 4 แถว แต่ยังคงเป็นลักษณะแถวตอนและยังคงผู้ฟ้อนนำหน้าขบวนฟ้อนเช่นเดิม นอกจากนี้ยังได้มีการเพิ่มเติมการแปรแถว คือ จะเป็นแถวแบบการเดินถลกหางงู**** โดยให้แถวที่อยู่รอบนอกทั้งสองด้านเดินวนกลับไปต่อด้านหลังผู้ฟ้อนคนสุดท้ายจากนั้นจึงกลับมาอยู่ในตำแหน่งเดิมของ

**** การเดินถลกหางงู เป็นชื่อเรียกเฉพาะการแปรแถวแบบวนกลับในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ซึ่งการแปรแถวแบบวนกลับนี้จะมีทั้งวนกลับทางด้านซ้ายและขวา หลังจากนั้นแล้วมากลับอยู่ในตำแหน่งเดิมของผู้ฟ้อน

ตนเอง ส่วนผู้ฟ้อนแถวตอนด้านในทั้งสองแถวจะวนแถวกลับด้านในและเดินคู่ขนานของแถวไปเรื่อย ๆแล้วจึงกลับมาอยู่ในตำแหน่งเดิมของตนเองเช่นเดิม การแปรแถวในลักษณะถลกหางงูนี้ จะทำพร้อมกันทั้ง 4 แถว

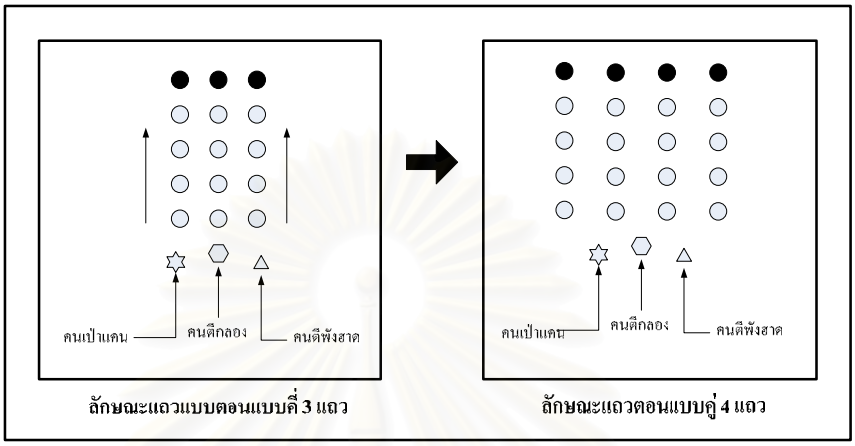

● วงกลมสีดำ หมายถึง ผู้ฟ้อนนำในขบวนฟ้อน

○ วงกลมสีขาว หมายถึง ผู้ฟ้อนในขบวน

แผนภูมิที่ 3 แสดงพัฒนาการรูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

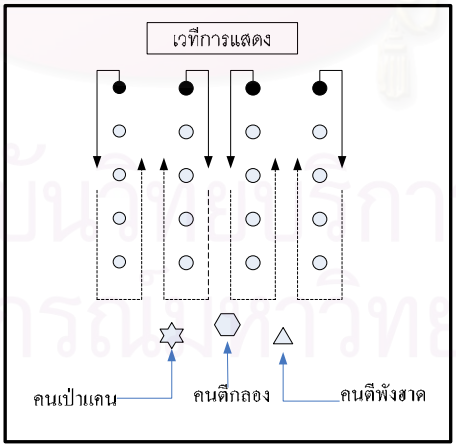

แผนภูมิที่ 4 แสดงพัฒนาการรูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ในลักษณะแถวถลกหางงู

จากแผนภูมิแสดงพัฒนาการข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่ามีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ

ขบวนแถวจากลักษณะแถวตอนแบบคี่มาเป็นลักษณะแถวตอนแบบคู่และมีการแปรแถวแบบถลกหางงูเพิ่มเติมแต่ยังคงใช้ผู้ฟ้อนนำหน้าขบวนและเครื่องดนตรีแบบดั้งเดิมอยู่

ค. ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2521 – ปัจจุบัน พ.ศ. 2547)

สืบเนื่องมาจากฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อน ท่าฟ้อน และองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งการปรับเปลี่ยนเหล่านี้มีสาเหตุมาจากมีการหยิบยืมและถ่ายเททางด้านวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ มากขึ้น ผู้ฟ้อน ผู้ควบคุมการฟ้อน มีโอกาสไปพบเห็นการฟ้อนหรือศิลปะของกลุ่มชนไม่ว่าจะเป็นด้านความเชื่อ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษา รวมถึงศิลปะการฟ้อนของกลุ่มชนนั้น ๆ ด้วย จึงทำให้การฟ้อนในยุคนี้ถูกปรับปรุง และประยุกต์มากขึ้น

จากการศึกษาจากการสัมภาษณ์ การออกภาคสนามและสังเกตการณ์ฟ้อนภูไทในยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่ามีการลดข้อจำกัดบางอย่างและเปิดกว้างในด้านการฟ้อนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของจำนวนผู้ฟ้อน กล่าวคือ การฟ้อนในยุคเก่ามีจำนวนของผู้ฟ้อน ประมาณ 200 คน ต่อการฟ้อนหนึ่งครั้ง แต่ในปัจจุบันผู้ฟ้อนมีจำนวนอยู่ระหว่าง 40-50 คน ต่อฟ้อนหนึ่งครั้ง ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงมีบทบาทและหน้าที่รับผิดชอบในการทำมาหากินรวมถึงดูแลครอบครัวมากขึ้น การรวมกลุ่มของผู้ฟ้อนค่อนข้างยากจึงทำให้บทบาทในฐานะผู้ฟ้อนลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้แล้วผู้ฟ้อนเก่าแก่ในอดีตหยุดการฟ้อนภูไท เนื่องจากสภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวยต่อการฟ้อน และอีกส่วนหนึ่งเสียชีวิตซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้จำนวนผู้ฟ้อนลดลงส่วนผู้ฟ้อนเก่าแก่ที่ยังคงมีชีวิตอยู่ก็จะทำหน้าที่ในการฝึกซ้อมและให้คำแนะนำ รวมถึงสาธิตท่าฟ้อนต้นแบบให้แก่ผู้ฟ้อนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง [15]

ฟ้อนภูไทในยุคนี้ นอกจากองค์ประกอบในหลาย ๆ ด้านแล้ว ยังมีการปรับรูปแบบการนำเสนอ กล่าวคือ เดิมทีมีการกำหนดรูปแบบแถวจะต้องเป็นแถวตอน 4 แถวในการฟ้อนแต่ในยุคปัจจุบันการปรับเปลี่ยนจำนวนแถวโดยในการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคนี้จะใช้แถวตอน 2 แถว ทั้งนี้ทั้งนั้นจะขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้ฟ้อนและสถานที่ที่ใช้ในการฟ้อน หากผู้ฟ้อนมีจำนวนมากก็เพิ่มจำนวนแถวให้มากขึ้น และสถานที่ในการฟ้อนมีพื้นที่คับแคบก็ปรับเปลี่ยนแถวได้ตามสภาพของพื้นที่ในการฟ้อน เป็นต้น

---

[15] สัมภาษณ์แสงจันทน์ ศรีสำราญ ผู้ควบคุมการฟ้อน, 30 พฤษภาคม 2547.

รูปแบการนำเสนอที่มีการปรับเปลี่ยนมีรายละเอียด ดังนี้ ผู้ฟ้อนยืนประจำจุดที่จะฟ้อน เมื่อดนตรีเริ่มบรรเลง จึงจะเริ่มฟ้อน โดยผู้ฟ้อนนำเดินฟ้อนในรูปแบบแถวถลกหางงู ส่วนผู้ฟ้อนอื่น ๆก็เดินฟ้อนตามผู้ฟ้อนนำจนครบ จากนั้นให้ผู้ฟ้อนแถวที่ 1 และ 2 เดินฟ้อนมาเปลี่ยนเป็นแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง ส่วนผู้ฟ้อนแถวที่ 3 เป็นต้นไปเมื่อเห็นผู้ฟ้อนแถวที่ 1 และ 2 เป็นแถวหน้ากระดานแล้ว ก็เดินฟ้อนออกไปจากลานฟ้อน จากนั้นให้ผู้ฟ้อนในแถวที่ 1 และ 2 จะเดินฟ้อนไปเรื่อย ๆ จนถึงจุดที่กำหนด คือ ด้านหน้าลานฟ้อนและจบการฟ้อนด้วยการกราบด้านหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์ (ลานฟ้อน) จากนั้นจึงเดินเรียงแถวออกไปจากลานฟ้อนเป็นการสิ้นสุดการนำเสนอ [16]

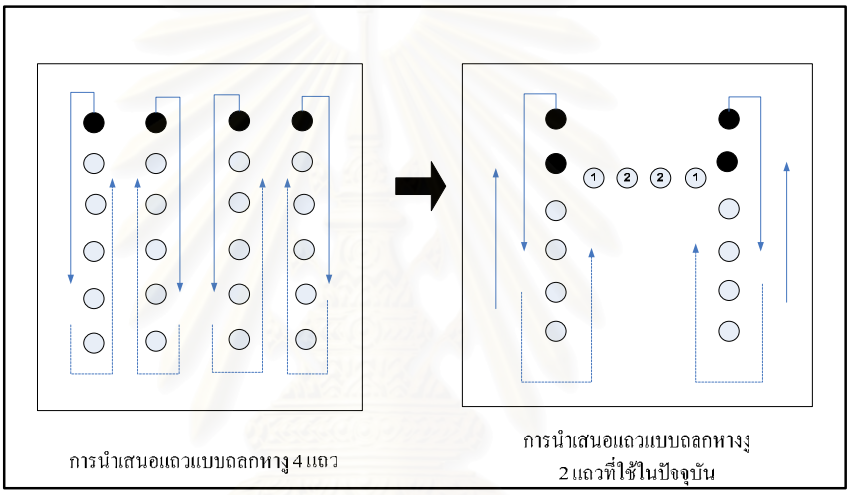

● วงกลมสีดำ หมายถึง ผู้ฟ้อนนำในบวนฟ้อน

○ วงกลมสีขาว หมายถึง ผู้ฟ้อนในขบวน

แผนภูมิที่ 5 แสดงลักษณะการนำเสนอ และทิศทางการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน

ในส่วนของเครื่องดนตรีในยุคนี้จะใช้เครื่องดนตรี คือ กลองเส็ง พิณ และฉิ่ง เป็นเครื่องดนตรีหลัก และใช้เครื่องขยายเสียงเพิ่มความดังของเครื่องดนตรี

[16] สัมภาษณ์ แสงจันทน์ ศรีสำราญ, 30 พฤษภาคม 2547.

ภาพที่ 17 การจัดรูปแบบขบวนฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน 1

คำอธิบายภาพ : รูปแบบการฟ้อนจะแบ่งเป็นแถวตอน 2 แถว มีการกำหนดทางเข้า – ออก ในการแสดงอย่างชัดเจน ซึ่งโดยส่วนใหญ่การแสดงจะใช้ทางเข้า – ออกทางเดียวกัน

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 18 การจัดรูปแบบขบวนฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน 2

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนจะเริ่มฟ้อนเข้าสู่ลานฟ้อนในลักษณะแถวตอน 2 แถว เมื่อถึงจุดที่กำหนด คือ หน้าพานบายศรีผู้ฟ้อนจึงจะฟ้อนท่าต่อไปโดยมีกลองเส็งเป็นเครื่องดนตรีหลัก ตีให้สัญญาณในการฟ้อนท่าต่อไป

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 19 แสดงรูปแบบแถวถลกหางงูในขบวนฟ้อนภูไทวาริชภูมิยุคปัจจุบัน

คำอธิบายภาพ : การแปรแถวแบบถลกหางงู 2 แถว ผู้ฟ้อนจะหมุนออกด้านนอกของแต่ละแถว แล้วจึงวนกลับมาในตำแหน่งเดิมของตนเอง เป็นแถวตอนเช่นเดิม

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 20 แสดงรูปแบบแถวหน้ากระดานในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิยุคปัจจุบัน

คำอธิบายภาพ : การแปรแถวแบบหน้ากระดานจะเป็นการแปรแถวช่วงสุดท้ายในการฟ้อน หลังจากที่ผู้ฟ้อนแปรแถวแบบถลกหางงู 2 แถว แล้วจึงให้ผู้ฟ้อนคู่ที่ 1 และ 2 แปรแถวเป็นหน้ากระดาน แล้วกราบไปยังศาลเจ้าปู่มเหสักข์เป็นการเสร็จสิ้นการฟ้อน

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

3.1.3 บทบาทการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมต่อชุมชนหมู่บ้านวาริชภูมิ

ฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์เป็นศิลปะการฟ้อนเก่าแก่ของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ซึ่งมีบทบาทสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และชุมชนชาวภูไทมายาวนาน สังคมชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิถึงแม้จะเป็นสังคมของชนกลุ่มน้อย แต่ในทางกลับกันก็มีพัฒนาการทางสังคมที่ไม่ด้อยไปกว่าสังคมเมืองโดยทั่วไป เมื่อสังคมมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนา ศิลปะการฟ้อนจึงต้องทำหน้าที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาของสังคมไปด้วย

ผู้วิจัยได้จำแนกบทบาทการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมออกเป็น 2 หัวข้อ คือ บทบาทการฟ้อนเพื่อสืบสานพิธีกรรม และบทบาทการฟ้อนเพื่อส่งเสริมด้านการบริการความบันเทิงในชุมชน โดยใช้สาเหตุและโอกาสที่ฟ้อนในการแบ่งบทบาทดังกล่าว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.3.1 บทบาทการฟ้อนเพื่อสืบสานประเพณี

ฟ้อนภูไทในพิธีกรรมเป็นการฟ้อนที่เกี่ยวเนื่อง และมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวภูไทวาริชภูมิมายาวนาน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายหลักในการฟ้อน คือ ฟ้อนเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ เพื่อให้เกิดความเป็นสวัสดิมงคลแก่ตนเองและชุมชนชาวภูไท ซึ่งเป็นประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันสืบทอดมา[17] การฟ้อนภูไทในพิธีกรรมเป็นการฟ้อนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องเจ้าปู่มเหสักข์ ผู้เปรียบเสมือนเทพคู่บ้านคู่เมืองของชาวภูไทวาริชภูมิ การฟ้อนจึงปรากฏรูปแบบขึ้นตามจุดประสงค์ดังกล่าว

การฟ้อนภูไทในพิธีกรรมในสมัยก่อนมีจุดประสงค์เพียงเพื่อบูชา แต่ในขณะเดียวกันการฟ้อนยังถือเป็นสิ่งที่สร้างความบันเทิงได้ ซึ่งย่อมควบคู่กับงานที่ปรากฏขึ้นจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเพณี และเมื่อกาลเวลาผ่านไปศิลปะการฟ้อนดังกล่าวจึงกลายเป็นระเบียบแบบแผนที่ควบคู่กับประเพณี อันเป็นข้อบ่งชี้ที่แสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของงานปะเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ประเพณีภูไทรำลึกของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

---

[17] สัมภาษณ์อรนุช บุญรักษา, นักวิชาการศึกษาอำเภอวาริชภูมิ, 6 กุมภาพันธ์ 2547.

ภาพที่ 21 การซ้อมฟ้อนภูไทวาริชภูมิเพื่อร่วมงานพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนจะซ้อมฟ้อนภูไทก่อนถึงวันงานเพื่อเตรียมความพร้อมอยู่เป็นประจำ โดยจะใช้สถานที่ที่ใช้ซ้อมจะเป็นบริเวณลานหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งจะใช้เป็นสถานที่จัดงานด้วยเช่นกัน

ที่มา : ผู้วิจัย 3 เมษายน 2547

ภาพที่ 22 การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 1

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนภูไทในพิธีกรรมซึ่งฟ้อนเป็นประจำทุกปี เป็นการฟ้อนที่ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิอนุรักษ์ สืบสานมาโดยตลอด และยังคงยึดรูปแบบการฟ้อนในพิธีกรรมเช่นเดิม

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 23 การฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 2

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนภูไทแสดงการฟ้อนภูไท ซึ่งเป็นการฟ้อนที่ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิอนุรักษ์และสืบสานมาโดยตลอด

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 24 การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 3

คำอธิบายภาพ : หลังจากแสดงการฟ้อนเสร็จสิ้นผู้ฟ้อนทุกคนจะก้มกราบไปที่ด้านหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์ เพื่อเป็นการสักการะ

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 25 บรรยากาศในงานประเพณีภูไทรำลึก 1

คำอธิบายภาพ : ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ จะมารวมกันที่บริเวณด้านหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์เพื่อเข้าร่วมในงานประเพณีของชุมชน

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 26 บรรยากาศในงานประเพณีภูไทรำลึก 2

คำอธิบายภาพ : ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ เดินทางเพื่อร่วมงานประเพณีภูไทรำลึก และเพื่อมาสักการะเจ้าปู่มเหสักข์เทพคู่บ้านคู่เมืองชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

3.1.3.2 บทบาทการฟ้อนเพื่อส่งเสริมการบริการความบันเทิงต่อชุมชน

บทบาทการฟ้อนเพื่อส่งเสริมด้านการบริการความบันเทิงต่อชุมชน ปรากฏขึ้นในช่วงที่สังคมเกิดการพัฒนามากขึ้น โดยการฟ้อนนอกเหนือจากในพิธีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์แล้ว การฟ้อนภูไทยังฟ้อนเพื่อเป็นการตอบสนองต่อชุมชน ซึ่งมีนโยบายการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมประจำกลุ่มชนสู่สาธารณชนมากขึ้น รวมถึงการประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง จึงส่งผลทำให้การฟ้อนภูไทมีปรากฏในงานเฉพาะกิจต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมากขึ้น

การฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ นอกจากไปจากบทบาทการฟ้อนภูไทวาริชภูมิยังมีส่วนร่วมในงานบริการสังคม ต่าง ๆ อาทิ เข้าร่วมในพิธีเปิดงานรวมน้ำใจสกลนคร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่างานกาชาด ได้เข้าร่วมงาน “ของดีเมืองอีสาน” ณ ถนนสีลม กรุงเทพมหานคร ร่วมพิธีเปิดงานมหกรรมวิชาการ เขตพื้นที่การศึกษาสกลนครเขตที่ 2 ณ โรงเรียนพรรณาวุฒาจารย์ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

ภาพที่ 27 การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีเปิดมหกรรมวิชาการ

คำอธิบายภาพ : บทบาทการฟ้อนในอีกรูปแบบหนึ่ง ในการฟ้อนเพื่อส่งเสริมด้านการบริการความบันเทิงต่อชุมชนและเผยแพร่วัฒนธรรมประจำกลุ่มชนสู่สาธารณชนมากขึ้น

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 28 การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีเปิดมหกรรมวิชาการ 2

คำอธิบายภาพ : บทบาทการฟ้อนในอีกรูปแบบหนึ่ง ในการฟ้อนเพื่อส่งเสริมด้านการบริการความบันเทิงต่อชุมชนและเผยแพร่วัฒนธรรมประจำกลุ่มชนสู่สาธารณชนมากขึ้น

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 29 การฟ้อนภูไทในพิธีเปิดมหกรรมวิชาการ 3

คำอธิบายภาพ : บทบาทการฟ้อนในอีกรูปแบบหนึ่ง ในการฟ้อนเพื่อส่งเสริมด้านการบริการความบันเทิงต่อชุมชนและเผยแพร่วัฒนธรรมประจำกลุ่มชนสู่สาธารณชนมากขึ้น

ที่มา : ผู้วิจัย 9 เมษายน 2547

3.1.3.3 วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดการฟ้อน พัฒนาการของฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

ฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรม เป็นศิลปะการฟ้อนเพื่อประกอบพิธีกรรมและสร้างความศรัทธา ความเชื่อ และความบันเทิงรวม ทั้งการแสดงออกถึงความรื่นเริงในบุญประเพณีของชนเผ่า หรืออีกกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นมหรสพอย่างหนึ่งในงานประเพณีของยุคสมัยที่ยังไม่มีพัฒนาการและเครื่องบันเทิงใจต่าง ๆ ขึ้นมาเอง โดยการลุกขึ้นมาฟ้อนในท่าทางต่าง ๆ โดยมีแบบแผนค่อนข้างอิสระในแบบของตนเอง

มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวถึงพื้นฐานความเชื่อของมนุษย์ ไว้ว่า “ความเชื่อเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ทั้งด้านดีและด้านร้าย คนโบราณจึงได้สร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลาน เช่น ความเชื่อเรื่องภูตผีว่ามีอิทธิฤทธิ์ ที่จะบันดาลความสุขสวัสดี มาให้ และหากทำให้ผีโกรธก็จะนำความทุกข์อยากลำบากมาให้ เมื่อมีการพูดและการนำไหว้กราบ เช่น สร้างสักการะบ่อย ๆ เข้าก็จะปลูกความเชื่อให้ลึกลงไปในสำนึกของแต่ละคน ไม่สามารถถอดถอนได้เมื่อความเชื่อมีเต็มที่แล้วจะทำสิ่งที่คนต้องการมากขึ้นกว่าเดิม ความเชื่อจึงนับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และแยกออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
2. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
3. ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์
4. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
5. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม
6. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา
7. ความเชื่อทำให้การศาสนาได้อย่างมั่นคง
8. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ” [18]

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าซึ่งความเชื่อถือเป็นพื้นฐานสำคัญ ของการ

---

[18] มณี พยอมยงค์. **ความเชื่อของคนไทย วัฒนธรรมพื้นบ้าน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิยาลัย. 2536, อ้างถึงใน พีรพงศ์ เสนไสย. **สายธารแห่งฟ้อนอีสาน**. ขอนแก่น: พิมพ์ที่โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2547. หน้า 7.

เกิดพิธีกรรมของการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และประเพณี ดังนั้นผู้วิจัยจึงตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่าเหตุที่ชาวภูไทลุกขึ้นมาฟ้อนครั้งแรก ในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์นั้นมาจากความเชื่อของคนในชุมชน และเกิดจากความต้องการใช้นาฏยศิลป์ในพิธีกรรมเพื่อความเป็นสวัสดิมงคล โดยแสดงกิริยาท่าฟ้อนในแบบของตนเองออกมา ซึ่งท่าโดยส่วนใหญ่มาจากการเลียนแบบธรรมชาติที่พบเห็นแล้วนำมาฟ้อนเลียนแบบ เมื่อเห็นว่าสวยงามจึงปฏิบัติต่อ ๆ กัน จนปรากฏเป็นรูปแบบที่ชัดเจนในการฟ้อนมากขึ้น

นอกจากนี้ยังสันนิษฐานได้อีกว่า นอกจากความต้องการใช้นาฏยศิลป์ในพิธีกรรมเพื่อความเป็นสวัสดิมงคล หรือเพื่อแสดงความถึงรื่นเริงยินดีอันเกิดเกิดจากการสร้างสรรค์ของคนในท้องถิ่นแล้ว อาจยังรวมถึงการได้แสดงออกเพื่อความบันเทิงใจของชนเผ่า

การฟ้อนภูไทในพิธีกรรมที่สำคัญ คือ การฟ้อนที่ใช้ผู้หญิงฟ้อนทั้งหมด ท่าฟ้อนมีแม่ท่าฟ้อนดั้งเดิมในอดีตที่อนุรักษ์และสืบทอดท่าฟ้อนมา คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ และท่ายอขาเดียว ซึ่งท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิมนี้เป็นท่าฟ้อนตามแบบวิถีชาวบ้าน ท่าฟ้อนจะมาจากการเลียนแบบธรรมชาติ ท่าฟ้อนสามารถสื่อความหมายได้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ ผู้ฟ้อนจะสวมเสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำหรือสีกรมท่า ขลิบด้วยผ้าสีแดงที่บริเวณ คอเสื้อ แขนเสื้อ ชายเสื้อ และบริเวณแถบกระดุม กระดุมทำมาจากเงิน และสตางค์แดง นุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้า ต่อตีนซิ่น (ต่อเชิงผ้าถุง) พาดผ้าสไบที่ทำมาจากผ้าพื้นเมืองสีแดง บริเวณไหล่ซ้าย สวมสร้อยคอ กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า เครื่องประดับทำมาจากเงิน และสตางค์แดงเท่าที่ผู้ฟ้อนจะหามาสวมใส่ได้

ฟ้อนภูไทในพิธีกรรมเป็นการฟ้อนภูไทในยุคแรก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งเป็นเทพคู่บ้านคู่เมืองให้เกิดความเป็นสวัสดิมงคลกับภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ แต่เมื่อกาลเวลาได้เปลี่ยนไป จุดประสงค์การฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิก็ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคม นอกจากจะทำการฟ้อนในพิธีกรรมแล้ว ฟ้อนภูไทยังปรากฏรูปแบบการฟ้อนในงานเฉพาะกิจอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม มีการอนุรักษ์ให้คงอยู่ควบคู่กับชุมชนชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิสืบไป

จากการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยพบว่าชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ได้มีการสืบทอดฟ้อนภูไทจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยมีพัฒนาการที่ชัดเจนซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ยุคเก่า ยุคฟื้นฟู และยุคปัจจุบัน

ผู้วิจัยจึงได้แสดงรายละเอียดของการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมเป็นรูปแบบตาราง เพื่อนำข้อมูลของการฟ้อนในพิธีกรรมที่ได้มาแสดงให้เห็นพัฒนาการของการฟ้อนมากยิ่งขึ้น ดังนี้

วัน/เดือน/ปี	รายละเอียดการฟ้อน	สถานที่
ยุคเก่า **พ.ศ. 2496**	**จุดมุ่งหมายการฟ้อน** - ฟ้อนในพิธีกรรมเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ **ผู้ฟ้อน** - ผู้หญิงล้วน อายุระหว่าง 20 – 25 ปี **รูปแบบการนำเสนำเสนอ** - การฟ้อนผู้ฟ้อนจะฟ้อนเป็นลักษณะวงกลม โดยวนทางด้านขวามือ ของศาลเจ้าปู่มเหสักข์ กำหนดจุดในการฟ้อนเฉพาะผู้ฟ้อนนำ ไม่มีการเข้า-ออกในการนำเสนอ **ท่าฟ้อน** - ท่าฟ้อนมี 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ ท่ายอขาเดียว **การคิดและการถ่ายทอดกระบวนท่าฟ้อน** - คิดท่าฟ้อนแบบลองผิดลองถูกโดยการทำท่าเคลื่อนไหวต่างๆ ซึ่งท่าส่วนใหญ่จะมาจากการเลียนแบบธรรมชาติ - การถ่ายทอดการฟ้อนคือ ผู้ฟ้อนเก่าแก่จะฟ้อนให้ดูเป็นแบบอย่าง จากนั้นให้ผู้ฟ้อนคนอื่น ๆ ฟ้อนตามและฝึกจนชำนาญ **การเตรียมตัวในการฟ้อน** - ไม่มีการเตรียมตัวในการฟ้อน เพราะอาศัยความชำนาญการฟ้อนแต่ละคน **การแต่งกายประกอบการฟ้อน** - เสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ หรือสีกรมท่า ขลิบด้วยผ้าสีแดงที่บริเวณ คอเสื้อ แขนเสื้อ ชายเสื้อ และบริเวณแถบกระดุม กระดุมทำมาจากเงิน และสตางค์แดง - นุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้า ต่อตีนซิ่น (ต่อเชิงผ้าถุง) - พาดผ้าสไบทำมาจากผ้าพื้นเมือง สีแดง บริเวณไหล่ซ้าย - สวมสร้อยคอ กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า เครื่องประดับทำมาจากเงิน และสตางค์แดงเท่าที่ผู้ฟ้อนจะหามาสวมใส่ได้	**ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ศาลเดิม**

วัน/เดือน/ปี	รายละเอียดการฟ้อน	สถานที่
	ดนตรีประกอบการฟ้อน - กลอง แคน และพังฮาด	
ยุคฟื้นฟู **พ.ศ.** 2501-2510	**จุดมุ่งหมายการฟ้อน** - ฟ้อนในพิธีกรรมเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ **ผู้ฟ้อน** - ผู้หญิงล้วน อายุระหว่าง 20 – 45 ปี **รูปแบบการนำเสนำเสนอ** - ผู้ฟ้อนยืนประจำจุดที่จะฟ้อน เมื่อดนตรีเริ่มบรรเลง จึงจะเริ่มฟ้อนและหยุดฟ้อนในขณะที่ยืนประจำจุดของตนเองเช่นเดิม - มีการกำหนดตำแหน่งของผู้ฟ้อน - มีการแต่งเนื้อร้องประกอบการฟ้อนขึ้น(โดย อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์) - มีการปรับเปลี่ยนแถวจากแถววงกลม เป็นลักษณะแถวตอน 3 แถว **ท่าฟ้อน** - คิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ โดยท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นเป็นท่าฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง ซึ่งท่าฟ้อนจะสื่อความหมายของเนื้อร้อง และยังคงยึดท่าฟ้อนเดิมมี 4 ท่า ดังนี้ คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ ท่ายอขาเดียว ท่าฟ้อนภูไทในช่วงนี้จะเป็นการฟ้อนในลักษณะที่ผสมผสานของดั้งเดิมและการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ประกอบกัน **การคิดและการถ่ายทอดกระบวนท่าฟ้อน** - คิดท่าฟ้อนแบบลองผิดลองถูก โดยการทำท่าเคลื่อนไหวต่าง ๆ ซึ่งเมื่อเห็นว่าสวยงามและเหมาะสม ก็จะถ่ายทอดและฝึกซ้อมกับผู้ฟ้อนคนอื่น ๆ จนชำนาญ ต่อไป **การเตรียมตัวในการฟ้อน** - ใช้เวลาฝึกซ้อมประมาณ 2-3 เดือน	

วัน/เดือน/ปี	รายละเอียดการฟ้อน	สถานที่
	การแต่งกายประกอบการฟ้อน - เสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ หรือสีกรมท่า ขลิบด้วยผ้าสีแดงที่บริเวณ คอเสื้อ แขนเสื้อ ชายเสื้อ และบริเวณแถบกระดุม กระดุมทำมาจากเงิน และสตางค์แดง - นุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้า ต่อตีนซิ่น (ต่อเชิงผ้าถุง) - พาดผ้าสไบทำมาจากผ้าพื้นเมือง สีแดง บริเวณไหล่ซ้าย - สวมสร้อยคอ กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า เครื่องประดับทำมาจากเงิน และสตางค์แดงเท่าที่ผู้ฟ้อนจะหามาสวมใส่ได้ - ผมปล่อยตามธรรมชาติ ในบางครั้งก็ติดด้วยดอกไม้สด **ดนตรีประกอบการฟ้อน** - กลอง แคน และพังฮาด	
พ.ศ. 2514	**จุดมุ่งหมายการฟ้อน** - ฟ้อนในพิธีกรรมเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ **ผู้ฟ้อน** - ผู้หญิงล้วน อายุระหว่าง 20 – 45 ปี **รูปแบบการนำเสนอ** - ผู้ฟ้อนยืนประจำจุดที่จะฟ้อน เมื่อดนตรีเริ่มบรรเลง จึงจะเริ่มฟ้อนและหยุดฟ้อนในขณะที่ยืนประจำจุดของตนเองเช่นเดิม - มีการกำหนดทางเข้า – ออกในการฟ้อนแต่ละครั้ง - มีปรับเปลี่ยนรูปแบบแถวจากวงกลมเป็นลักษณะแถวตอน **ท่าฟ้อน** - ยึดท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นท่าฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง ซึ่งท่าฟ้อนจะสื่อความหมายของเนื้อร้อง และยังคงท่าฟ้อนเดิมมี 4 ท่า อยู่ คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ ท่ายอขาเดียว - ได้นำท่ารำวงมาตรฐาน 2 ท่า ได้แก่ ท่าสอดสร้อยมาลา และท่ายูงฟ้อนหาง มาเพิ่มใส่ในการฟ้อน เพื่อใช้เป็นท่าเชื่อมในการแปรแถว ท่าฟ้อนภูไทในช่วงนี้จะเป็นการฟ้อนในลักษณะที่ผสมผสานของดั้งเดิมและการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ประกอบกัน	**ที่ว่าการอำเภอวาริชภูมิ**

วัน/เดือน/ปี	รายละเอียดการฟ้อน	สถานที่
	การคิดและการถ่ายทอดกระบวนท่าฟ้อน - คิดท่าฟ้อนแบบลองผิดลองถูก โดยการทำท่าเคลื่อนไหวต่าง ๆ ซึ่งเมื่อเห็นว่าสวยงามและเหมาะสม - ท่าฟ้อนจะสื่อความหมายของเนื้อร้อง - นำท่าฟ้อนในรำวงมาตรฐาน มาผสมผสานกับท่าฟ้อนที่มีอยู่เดิม ท่าฟ้อนในช่วงนี้จะเป็นการฟ้อนในลักษณะที่ผสมผสานของดั้งเดิมและการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ประกอบกัน **การเตรียมตัวในการฟ้อน** - ใช้เวลาฝึกซ้อมประมาณ 2-3 เดือน **การแต่งกายประกอบการฟ้อน** - เสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ หรือสีกรมท่า ขลิบด้วยผ้าสีแดงที่บริเวณ คอเสื้อ แขนเสื้อ ชายเสื้อ และบริเวณแถบกระดุม กระดุมทำมาจากเงิน และสตางค์แดง - นุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้า ต่อตีนซิ่น (ต่อเชิงผ้าถุง) - พาดผ้าสไบทำมาจากผ้าพื้นเมือง สีแดง บริเวณไหล่ซ้าย - สวมสร้อยคอ กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า เครื่องประดับทำมาจากเงิน และสตางค์แดงเท่าที่ผู้ฟ้อนจะหามาสวมใส่ได้ - ผมปล่อยตามธรรมชาติ ในบางครั้งก็ติดด้วยดอกไม้สด **ดนตรีประกอบการฟ้อน** - กลอง แคน และพังฮาด เป็นเครื่องประกอบจังหวะหลัก - มีการเพิ่มจำนวนเครื่องดนตรีในการบรรเลงประกอบการฟ้อน ได้แก่ กลองเส็ง กลองหางหรือกลองยาว พิณ ซอบั้งหรือซอกระบอกไม้ไผ่ ปี่ภูไท โหวด โปงลาง ฉิ่ง ฉาบหรือแซง ไม้กั๊บแก๊บ นำมาเล่นผสมวงร่วมกันในการฟ้อน	

วัน/เดือน/ปี	รายละเอียดการฟ้อน	สถานที่
ยุคฟื้นฟู **พ.ศ.** 2519-2520	**จุดมุ่งหมายการฟ้อน** - ฟ้อนในพิธีกรรมเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ **ผู้ฟ้อน** - ผู้หญิงล้วน อายุระหว่าง 20 – 45 ปี **รูปแบบการนำเสนอ** - ผู้ฟ้อนยืนประจำจุดที่จะฟ้อน เมื่อดนตรีเริ่มบรรเลง จึงจะเริ่มฟ้อนและหยุดฟ้อนในขณะที่ยืนประจำจุดของตนเองเช่นเดิม - มีการกำหนดทางเข้า – ออก ในการฟ้อนแต่ละครั้ง - มีการกำหนดรูปแบบของขบวนแถว จากแถวตอน 3 แถว เป็นแถวตอน 4 แถว - มีการเพิ่มเติมลักษณะรูปแบบแถว คือ การแปรแถวแบบเดินถลกหางงู **ท่าฟ้อน** - ยึดท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นท่าฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง ซึ่งท่าฟ้อนจะสื่อความหมายของเนื้อร้อง และยังคงท่าฟ้อนเดิมมี 4 ท่า อยู่ คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ ท่ายอขาเดียว - ใช้ท่าสอดสร้อยมาลา และท่ายูงฟ้อนหางเป็นท่าเชื่อมในการแปรแถวเช่นเดียวกับการฟ้อนในช่วงปี พ.ศ. 2519 **การคิดและการถ่ายทอดกระบวนท่าฟ้อน** - คิดท่าฟ้อนแบบลองผิดลองถูก โดยการทำท่าเคลื่อนไหวต่าง ๆ ซึ่งเมื่อเห็นว่าสวยงามและเหมาะสม - ท่าฟ้อนจะคำนึงถึงการสื่อความหมายของเนื้อร้องเป็นหลัก - นำท่าฟ้อนในรำวงมาตรฐาน มาผสมผสานกับท่าฟ้อนที่มีอยู่เดิมเพื่อใช้ในการแปรแถว ท่าฟ้อนในช่วงนี้จะเป็นการฟ้อนในลักษณะที่ผสมผสานของดั้งเดิมและการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ประกอบกัน **การเตรียมตัวในการฟ้อน** - ใช้เวลาฝึกซ้อมประมาณ 2-3 เดือน	**ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน**

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัน/เดือน/ปี	รายละเอียดการฟ้อน	สถานที่
	การแต่งกายประกอบการฟ้อน - เสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ หรือสีกรมท่า ขลิบด้วยผ้าสีแดงที่บริเวณ คอเสื้อ แขนเสื้อ ชายเสื้อ และบริเวณแถบกระดุม กระดุมทำมาจากเงิน และสตางค์แดง - นุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้า ต่อตีนซิ่น (ต่อเชิงผ้าถุง) - พาดผ้าสไบทำมาจากผ้าพื้นเมือง สีแดง บริเวณไหล่ซ้าย - สวมสร้อยคอ กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า เครื่องประดับทำมาจากเงิน และสตางค์แดงเท่าที่ผู้ฟ้อนจะหามาสวมใส่ได้ **ดนตรีประกอบการฟ้อน** - ใช้กลอง แคน และพังฮาด เป็นเครื่องประกอบจังหวะหลัก - มีการเพิ่มจำนวนเครื่องดนตรีในการบรรเลงประกอบการฟ้อน ได้แก่ กลองเส็ง กลองหางหรือกลองยาว พิณ ซอบั้งหรือซอกระบอกไม้ไผ่ ปี่ภูไท โหวด โปงลาง ฉิ่ง ฉาบหรือแซง ไม้กั๊บแก๊บ นำมาเล่นผสมวงร่วมกันในการฟ้อน - นำเครื่องขยายเสียงมาใช้ประกอบกับเครื่องดนตรี	
ยุคปัจจุบัน **พ.ศ.2521-2547**	**จุดมุ่งหมายการฟ้อน** - ฟ้อนในพิธีกรรมเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ **ผู้ฟ้อน** - ผู้หญิงล้วน อายุระหว่าง 15 – 45 ปี **รูปแบบการนำเสนอ** - มีการกำหนดทางเข้า – ออก ในการฟ้อนแต่ละครั้ง - ผู้ฟ้อนยืนประจำจุดที่จะฟ้อน เมื่อดนตรีเริ่มบรรเลง จึงจะเริ่มฟ้อนและหยุดฟ้อน โดยการฟ้อนแถวที่สองฟ้อนออกไปจากลานฟ้อน และให้ผู้ฟ้อนนำในแถวแรกเดินฟ้อนในแถวถลกหางงูมาเปลี่ยนเป็นแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง และจบการฟ้อนด้วยการกราบด้านหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์(ลานฟ้อน) และจึงเดินเรียงแถวออกไปจากลานฟ้อน - มีการกำหนดรูปแบบ คือ จะต้องเป็นแถวตอน 4 แถว หรือแถวตอน 2 แถว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ฟ้อน	**ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน**

วัน/เดือน/ปี	รายละเอียดการฟ้อน	สถานที่
	- ยังคงยึดรูปท่าฟ้อนในการแปรแถว คือ ท่าสอดสร้อยมาลา ท่ายูงฟ้อนหาง และการแปรแถวแบบเดินถลกหางงูเช่นเดิม **ท่าฟ้อน** (1) **ช่วงปี พ.ศ**.2521-2543 - ยึดท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นท่าฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง ซึ่งท่าฟ้อนจะสื่อความหมายของเนื้อร้อง และยังคงท่าฟ้อนดั้งเดิมมี 4 ท่า อยู่ คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ ท่ายอขาเดียว - ใช้ท่าสอดสร้อยมาลา และท่ายูงฟ้อนหางเป็นท่าเชื่อมในการแปรแถวเช่นเดียวกับการฟ้อนในช่วงปี พ.ศ. 2519-2520 **ท่าฟ้อน** (2) **ช่วงปี พ.ศ**. 2545 - 2547 - ท่าฟ้อนในช่วงปี พ.ศ. 2545 – 2547 มีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องในบางส่วน - มีการเพิ่มท่าฟ้อนอีก 1 ท่า คือ ท่าข้าง ซึ่งใช้ในการแปรแถวในช่วงการฟ้อนแปรแถวออกจากลานฟ้อน **การเตรียมตัวในการฟ้อน** - ใช้เวลาฝึกซ้อมประมาณ 1 เดือน **การแต่งกายประกอบการฟ้อน** - เสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ หรือสีกรมท่า ขลิบด้วยผ้าสีแดงที่บริเวณ คอเสื้อ แขนเสื้อ ชายเสื้อ และบริเวณแถบกระดุม กระดุมทำมาจากเงิน และสตางค์แดง - นุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้า ต่อตีนซิ่น (ต่อเชิงผ้าถุง) - พาดผ้าสไบทำมาจากผ้าพื้นเมือง สีแดง บริเวณไหล่ซ้าย - สวมสร้อยคอ กำไลข้อมือ ไม่มีการใส่กำไลข้อเท้า แต่ในส่วนเครื่องประดับยังทำมาจากเงิน สวมใส่ได้(เครื่องประดับ ในช่วงปี พ.ศ. 2540 – 2547 มักจะนิยมใช้เครื่องประดับที่ทำมาจากลูกปัดหรือไข่มุก มาแทนเครื่องประดับที่ทำมาจากเงิน - ทรงผม (ในช่วงปี พ.ศ. 2540 – 2547) จะเกล้าผมมวยสูงกลางศีรษะ ซึ่งแต่เดิมจะปล่อยผมตามธรรมชาติ	

วัน/เดือน/ปี	รายละเอียดการฟ้อน	สถานที่
	- มีอุบะทำด้วยไม้สดห้อยบริเวณด้านขวามือ (ปัจจุบันใช้ดอกไม้ที่ทำด้วยไม้พลาสติกแทนดอกไม้สด เนื่องจากจัดเก็บไว้ได้นาน) **ดนตรีประกอบการฟ้อน** - ดนตรีประกอบการฟ้อน (ในช่วงปี พ.ศ. 2540 – 2547) จะใช้กลองเส็ง พิณและฉิ่ง เป็นเครื่องดนตรีหลัก และใช้เครื่องขยายเสียงช่วยในการบรรเลงทุกครั้ง ส่วนเครื่องดนตรีชนิดอื่น ไม่นำมาบรรเลง เนื่องมาจากเครื่องดนตรีบางชิ้น เช่น ซอบั้งหรือซอไม้ไผ่ ผู้เล่นได้เสียชีวิต และไม่มีใครสืบทอด จึงไม่มีการนำมาเล่นในปัจจุบัน - จะเห็นได้ว่าเครื่องดนตรีในการฟ้อน ที่ใช้เป็นเครื่องดนตรีหลัก คือ กลองเส็ง แคน พังฮาด ยังคงยึดเครื่องดนตรีเหล่านี้เป็นหลักในการบรรเลงตั้งแต่ พ.ศ. 2496 – 2547 มีเพียงพิณเท่านั้นที่เข้ามาเพิ่มเป็นเครื่องดนตรีหลัก ในช่วงปี พ.ศ. 2540	

ตารางที่ 2 แสดงพัฒนาการ การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรม

จากข้อมูลพัฒนาการในการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมข้างต้น เป็นข้อบ่งชี้ให้ทราบว่า การฟ้อนภูไทในพิธีกรรมเป็นการฟ้อนในแบบชาวบ้านดั้งเดิม ที่มีการสืบสานจนเกิดเป็นพัฒนาการของการฟ้อน ทำให้รายละเอียดช่วงการฟ้อนมีความแตกต่างกันเป็นบางส่วน ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยและผลกระทบจากสภาพสังคมในด้านต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้การฟ้อนภูไทในพิธีกรรมเกิดพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนที่มีผลกระทบต่อการฟ้อนมาจากหลายสาเหตุ ดังนี้

3.1.3.4 ปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม

กล่าวคือในขณะที่สังคมมีการปรับเปลี่ยนจากรูปแบบสังคมชนเผ่า ที่เป็นลักษณะสังคมปิดจะทำมาหากินหรือติดค้าขายก็มักจะกระทำกันเฉพาะชนเผ่าของตนเอง มีการปรับเปลี่ยนสู่สังคมในช่วงการพัฒนามากขึ้น ชาวชุมชนจึงต้องปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จนบางครั้งอาจส่งผลหรือมองข้ามระเบียบ แบบแผนข้อจำกัดทางด้านประเพณีที่เคยยึดถือและปฏิบัติมา ทั้งนี้อาจเกิดจากความไม่เข้าใจในประเพณีดั้งเดิมว่ามีความสำคัญเพียงใดหรืออาจไม่

เข้าใจในความสำคัญของศิลปะอันเกิดจากภูมิปัญญาว่ามีคุณค่า ซึ่งส่งผลทำให้คุณค่าแห่งภูมิปัญญาบางอย่างได้หายไปกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม

3.1.3.5 **ปัจจัยด้านค่านิยม**

กล่าวคือ เมื่อได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคม ย่อมส่งผลให้ระบบค่านิยมในแบบชาวบ้านถูกปรับเปลี่ยนไป ตามค่านิยมใหม่ ๆ ที่แทรกซึมกับสังคม ค่านิยมที่เข้ามาใหม่ย่อมเป็นจุดดึงดูดความสนใจ สำหรับชุมชนซึ่งเป็นเรื่องปกติในกับซึมซับค่านิยมใหม่ ๆ ทั้งนี้ย่อมขึ้นกับการรับเอาค่านิยมใหม่มาใช้ในสังคมชนเผ่าภูไทมากน้อยเพียงใด สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากด้านค่านิยมของชาวบ้าน ในการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมก็คือ ท่าฟ้อน ซึ่งท่าฟ้อนในพิธีกรรมดั้งเดิมของชาวภูไทวาริชภูมิ ส่วนใหญ่จะใช้การม้วนมือเข้าหาลำตัวแล้วม้วนมือออก และไม่มีการจีบเหมือนกับการจีบมือในนาฏยศิลป์ไทย แต่ในขณะเดียวกันการฟ้อนในปัจจุบันพบว่าการใช้มือมีการปรับเปลี่ยนเป็นมือในแบบนาฏศิลป์ไทยมากขึ้น ทำให้ค่านิยมใหม่ที่รับเข้ามาส่งผลต่อท่าฟ้อนให้มีการเปลี่ยนไปเช่นกัน เช่นเดียวกันกับเรื่องการแต่งกายในการฟ้อน มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบทรงผมมากขึ้น จากเดิมซึ่งจะปล่อยผมตามธรรมชาติแล้วทัดด้วยดอกไม้สด แต่ในปัจจุบันมีการเกล้มผม และห้อยอุบะในการฟ้อน เป็นต้น

3.1.3.6 **ปัจจัยด้านบุคคล**

กล่าวคือ สังคมชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเป็นสังคมที่มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้นในชุมชน นอกจากจะมีบทบาททางด้านการฟ้อนแล้วยังมีบทบาทด้านการช่วยเหลือชุมชนชนในด้านต่าง ๆ ในทางกลับกันปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงจากบุคคลนั้นมีสาเหตุมาจาก ชาวภูไทวาริชภูมิเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบปิด และได้เปิดกว้างทางด้านสังคมมากขึ้น มีการติดต่อหรือพบปะกับบุคคลกลุ่มอื่น ๆที่ใช่ชนเผ่าของตนเองมากขึ้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด หรือหยิบยืมวัฒนธรรมกันเกิดขึ้นแล้วนำมาปรับเปลี่ยน หรือมีการประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิต วัฒนธรรมกลุ่มชนของตนเองซึ่งบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นบุคคลที่มีความสำคัญและคนในชุมชนให้ความเคารพเป็นส่วนใหญ่ในขณะเดียวกันบุคคลถือเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนการฟ้อนในปัจจุบันอีกด้วย

3.1.3.7 **ปัจจัยด้านอื่น ๆ**

ปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยกล่าวถึงนั้น ประกอบไปด้วยนโยบายของรัฐบาลด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว ข้อนี้เห็นได้ชัดเจนจากโอกาสในการฟ้อน กล่าวคือ ฟ้อนภูไทวาริชภูมิแต่เดิมจะฟ้อนเฉพาะในพีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ และสำหรับฟ้อนถวายกษัตริย์เท่านั้น แต่เมื่อชุมชนเติบโตและมีชื่อเสียงมากขึ้น นโยบายรัฐบาลและการท่องเที่ยวก็เข้ามามีบทบาทในสังคมชาวภูไท การฟ้อนจึงมีบทบาทในการสนองต่อนโยบายดังกล่าว ทำให้ฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรมมีปรากฏในงานของชุมชน หรืองานบริการสังคมต่าง ๆ มากขึ้น

3.1.3.8 **องค์ประกอบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม**

จากการศึกษาข้อมูลของการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม ทำให้ผู้วิจัยพบว่าองค์ประกอบของการฟ้อนเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ศิลปะการฟ้อนดังกล่าว มีเอกลักษณ์เฉพาะที่บ่งบอกพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะประกอบไปด้วย ท่าฟ้อน การแต่งกายประกอบการฟ้อนและดนตรีที่ใช้ในการฟ้อน องค์ประกอบดังกล่าวนอกจากจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ปรากฏในสังค**ม**ภูไทในปัจจุบัน แล้วยังมีการพัฒนาการตามรูปแบบของการฟ้อนอีกด้วย

ในส่วนเนื้อหารายละเอียดขององค์ประกอบการฟ้อนนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบของการแต่งกายประกอบการฟ้อนและดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนเท่านั้น ส่วนรายละเอียดของท่าฟ้อนจะกล่าวในเนื้อหาบทต่อไป

ก. การแต่งกายและองค์ประกอบการฟ้อนในพิธีกรรม

การแต่งกายประกอบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ชุดการแสดงเกิดความสวยงาม จากการศึกษาข้อมูลซึ่งเห็นได้จากวิวัฒนาการของการฟ้อนทั้ง 3 ยุค พบว่าการแต่งกายของยุคดั้งเดิม จนกระทั่งถึงปัจจุบันนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากเท่าใดนักและ มีการปรับเปลี่ยน ในปี พ.ศ.2501 ซึ่งเป็นช่วงหลังจากที่มีการฟื้นฟูฟ้อนภูไทในพิธีกรรมขึ้นมาใหม่ โดยมีรายละเอียด ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 30 แสดงการแต่งกายประกอบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนสวมเสื้อสีดำแขนกระบอกยาว นุ่งผ้าถุงต่อตีนซิ่นสีดำยาวกรอมเท้า (ในสมัยก่อนนุ่งห่มเสื้อผ้าสีเข้มมีทั้งสีดำ สีกรมท่า ซึ่งเป็นผ้าฝ้ายย้อมมือ) มีผ้าแพรพาดบ่าคล้ายการห่มผ้าสไบ โดยผ้าแพรที่ห้อยชายมาด้านหน้านั้น จะอยู่บนไหล่ข้างซ้าย เครื่องประดับคอ แขน และขา ทำมาจากลูกปัดเงิน หรือเหรียญสตางค์ แดง โดยเท่าที่ผู้ฟ้อนจะหามาใส่ได้

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

อธิบายภาพเพิ่มเติม

หมายเลข 1 ผ้าแพรหรือผ้าพาดบ่า ทำมาจากผ้าฝ้าย โดยส่วนใหญ่จะใช้ผ้าพาดบ่าสีแดง

หมายเลข 2 ผ้าถุงยาวสีดำต่อตีนซิ่นจะเป็นลักษณะแนวขวางขนานกับผ้าถุง นิยมใช้สีแดง

หมายเลข 3 เครื่องประดับนั้นจะประกอบด้วย สร้อยคอ กำไลข้อมือ และกำไลข้อเท้า โดยส่วนใหญ่เครื่องประดับของผู้ฟ้อน จะขึ้นอยู่กับผู้ฟ้อนจะหามาสวมใส่ได้

หมายเลข 4 เสื้อที่สวมใส่จะเป็นเสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ บริเวณชายเสื้อ แขน และคอจะขลิบด้วยผ้าสีแดง บริเวณกระดุมจะขลิบด้วยสีแดงเช่นกัน ส่วนกระดุมจะนำมาเรียงกัน ทำด้วยเงิน

การทอผ้าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งของชาวภูไทวาริชภูมิ ซึ่งในสมัยก่อนนั้น

ผู้หญิงชาวภูไทวาริชภูมิจะทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ในบ้านเอง งานสำคัญอย่างหนึ่ง คือ การทำเสื้อผ้า ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ไว้ใช้กันในครอบครัว ในพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย ก็ต้องใช้ผ้า ผ้าทอจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตของชาวภูไทวาริชภูมิ

ลักษณะเครื่องแต่งที่สำคัญของชาวภูไทวาริชภูมิ คือ ลักษณะผ้าถุงจะเป็นผ้าถุงต่อตีนซิ่น (หรือที่เรียกว่าต่อเชิงผ้าถุง) ทำมาจากผ้าทอมือ กรรมวิธีและเทคนิคการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่างๆ เป็นเทคนิค และความสามารถของแต่ละคน ผู้ทอต้องสามารถจดจำลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ ถึงแม้แต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลายแต่ก็สามารถนำมาประสานกันได้อย่างงดงามแสดงถึงภูมิปัญญา และความสามารถของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิได้เป็นอย่างดี

ผ้าทอของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ มีรูปแบบที่บ่งชี้ถึงกลุ่มชน ได้ ผ้าซิ่นที่นุ่งก็มีการทอให้แตกต่างกัน สามารถบอกได้ว่าหญิงคนใดยังเป็นโสดและหญิงคนใดแต่งงานแล้ว ผ้าซิ่นของหญิงมีสามีจะเป็นซิ่นที่นำผ้าสามชิ้นมาต่อกัน แบ่งเป็นส่วนบน ส่วนกลาง และส่วนเชิง แต่ละส่วนจะทอเป็นลวดลายแตกต่างกันทั้ง 3 ส่วน ผ้าซิ่นของหญิงสาวจะเป็นผ้าผืนเดียวกันตลอดทั้งผืน

ในปัจจุบันการทอผ้าพื้นบ้านของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิสัญลักษณ์และลวดลายบางอย่างก็เชื่อมโยงกับคติ และความเชื่อของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ที่นับถือสืบต่อกันมาหลาย ๆ ชั่วอายุคน และยังสามารถเชื่อมโยงกับลวดลายที่ปรากฏอยู่ในศิลปะอื่น ๆ เช่น บนจิตรกรรมฝาผนัง และสถาปัตยกรรม หรือบางทีก็มีกล่าวถึงในตำนานพื้นบ้าน และในวรรณคดี เป็นต้น บางลวดลายก็เป็นคติร่วมกับความเชื่อสากลและปรากฏอยู่ในศิลปะของหลายชาติ เช่น ลายขอหรือลายก้นหอย ซึ่งนับว่าเป็นลายเก่าแก่แต่โบราณของหลาย ๆ ประเทศทั่วโลก ลวดลายต้นแบบ สามารถแบ่งได้ ดังนี้ ลายเส้นตรง หรือเส้นขาด ลายฟันปลา ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน หรือลายกากบาท ลายขดเป็นวงเหมือนก้นหอย หรือตะขอ ลวดลายที่มีความเชื่อมโยงกับความเชื่อและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอ เชื่อกันว่ามีความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อต่าง ๆ เช่น สัญลักษณ์งูหรือนาค งูหรือนาคปรากฏอยู่ในลายผ้าพื้นเมืองของคนไทยกลุ่มต่างๆ เกือบทุกภูมิภาคของประเทศ โดยเฉพาะในล้านนาและในอีสาน นอกจากนี้ยังพบในศิลปะของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไท ที่อาศัยอยู่นอกดินแดนของไทยในปัจจุบัน เช่น ในสิบสองปันนา ในลาว อีกด้วย

ภาพที่ 31 ลักษณะเชิงผ้าถุงของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ แบบที่ 1

คำอธิบายภาพ : เชิงผ้าถุง จะเป็นลักษณะผ้าฝ้ายมัดหมี่ทอมือ ซึ่งมีลักษณะลวดลายและรูปแบบแตกต่างกันไปตามความถนัดของผู้ทอ ในภาพจะเห็นได้ว่าจะมีลักษณะลวดลายการทอคล้ายรูปเลขาคณิต ลวดลายจะทอเป็นลักษณะลายขวาง

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 32 ลักษณะเชิงผ้าถุงของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ แบบที่ 2

คำอธิบายภาพ : ลักษณะเชิงผ้าถุงมีลักษณะเป็นผ้ามัดหมี่ทอมือสีเขียวขลิบด้วยสีแดง แต่ในส่วนขนาดของความกว้างนั้นจะแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากการทอผ้าในแต่ละแบบ จะทอผ้ากันในครัวเรือน จะทอเชิงผ้าถุงขนาดกว้างหรือเล็กเท่าใดก็แล้วแต่ผู้ทอ ทำให้ผ้ามีขนาดไม่เท่ากัน

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

การแต่งกายประกอบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ชุดการแสดงเกิดความสวยงาม จากการศึกษาข้อมูลซึ่งเห็นได้จากวิวัฒนาการของการฟ้อนทั้ง 3 ยุค พบว่าการแต่งกายของยุคดั้งเดิม จนกระทั่งถึงปัจจุบันนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากเท่าใดนักและ มีการปรับเปลี่ยน ในปี พ.ศ.2501 ซึ่งเป็นช่วงหลังจากที่มีการฟื้นฟูฟ้อนภูไทในพิธีกรรมขึ้นมาใหม่ โดยมีรายละเอียด ดังภาพต่อไปนี้

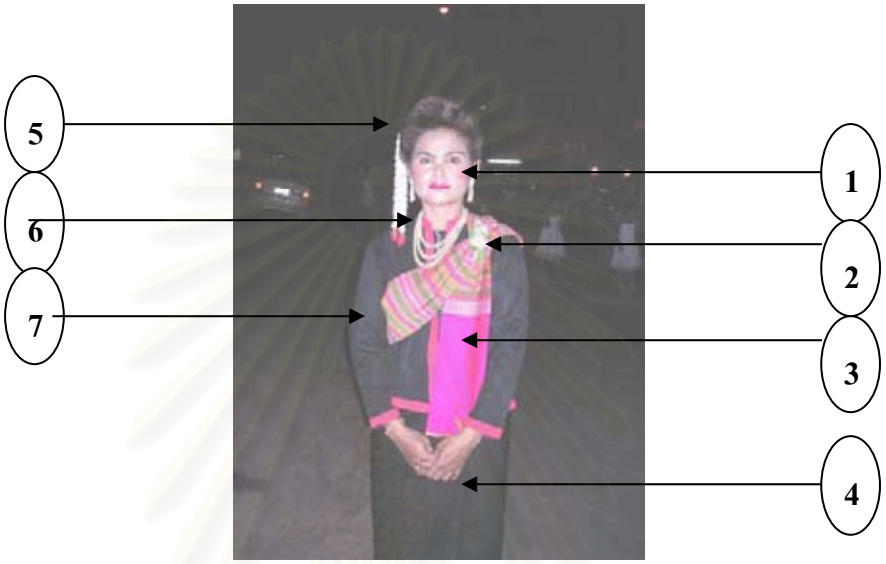

ภาพที่ 33 การแต่งกายการฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรมที่ปรับปรุงแล้ว

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนสวมเสื้อสีดำแขนกระบอกยาว นุ่งผ้าถุงต่อตีนซิ่นสีดำยาวกรอมเท้ามีผ้าแพรพาดบนบ่าคล้ายการห่มผ้าสไบ

อธิบายภาพเพิ่มเติม

หมายเลข 1 ตุ้มหูทำมาจากเงินหรือลูกปัด

หมายเลข 2 เข็มกลัด

หมายเลข 3 ผ้าแพรหรือผ้าพาดบ่า ทำมาจากผ้าฝ้าย โดยส่วนใหญ่จะใช้ผ้าพาดบ่าสีแดง

หมายเลข 4 ผ้าถุงยาวสีดำต่อตีนซิ่น จะเป็นลักษณะแนวขวางขนานกับผ้าถุงนิยมใช้สีแดง

หมายเลข 5 อุบะติดผม

หมายเลข 6 สร้อยคอมาจากเงินหรือลูกปัด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมายเลข 7 เสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ บริเวณชายเสื้อ แขน และคอจะขลิบด้วยผ้าสีแดง บริเวณกระดุมจะขลิบด้วยสีแดงเช่นกัน ส่วนกระดุมจะนำมาเรียงกัน ทำด้วยเงิน

ข. เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนภูไท

เครื่องดนตรีที่ใช้ให้จังหวะในการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมช่วงแรกจะประกอบด้วยเครื่องดนตรี 3 ชนิด คือ กลองตุ้ม แคน และพังฮาด ซึ่งกลองจะเป็นตัวกำหนดจังหวะในการฟ้อน ส่วนแคนและพังฮาดจะเป็นเครื่องดนตรีเสริม เพื่อเน้นจังหวะ

ภาพที่ 34 กลองตุ้ม

คำอธิบายภาพ : กลองตุ้มเป็นดนตรีประเภทเครื่องตีของชาวภูไท ซึ่งทำมาจากไม้ประดู่หรือไม้เนื้อแข็งต่าง ๆ ซึ่งกลองตุ้มนี้จะเป็นเป็นกลองที่กำหนดจังหวะที่สำคัญ เวลาบรรเลงจะมีเสียง “ตุม – ตุม – ตุม – ตุม”

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 35 ภาพแคน

คำอธิบายภาพ : แคนเป็นดนตรีพื้นบ้าน จัดเป็นดนตรีประเภทเครื่องเป่า ส่วนประกอบของแคนแบ่งเป็น 4 ส่วน คือ กู่แคน ลิ้นแคน เต้าแคน และซันมะโรง ในส่วนของลิ้นแคนจะทำมาจากโลหะเงินและทองแดง มีหน้าที่ทำให้เกิดเสียงจะบรรเลงแคน เป็นลายภูไทใหญ่ และลายภูไทน้อย

ที่มา : ผู้วิจัย 2 สิงหาคม พ.ศ. 2548

ภาพที่ 36 พังฮาด

คำอธิบายภาพ : คำอธิบายภาพ : พังฮาดเป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของชาวภูไท ส่วนใหญ่ใช้ควบคู่กับกลองตุ้ม ใช้ 2 คนหามเดินตีในขบวนแก่ พังฮาดทำมาจากทองเหลือง ทองแดงและเงินนำมาผสมกัน เวลาตีเสียงจะดัง ผ่าง- ผ่าง- ผาง มีลักษณะทรงกลมขนาดใหญ่

ที่มา : ผู้วิจัย 2 สิงหาคม พ.ศ. 2548

ภาพที่ 37 กลองเส็ง

คำอธิบายภาพ : กลองเส็งเป็นเครื่องดนตรีหลักในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ มีลักษณะเป็นกลองเป็นสองหน้า กลองเส็งหนึ่งชุดมี 2 ลูกใช้ตีเป็นคู่ กลองเส็งที่ใช้ในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิจะมีขนาดด้านหน้ากลอง 18 ซ.ม. ด้านหลังของกลอง 15 ซ.ม. ความยาวของกลอง 36 ซ.ม. ใช้ตีด้วยไม้มะขามหรือไม้เส็ง [19]

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 38 พิณ

คำอธิบายภาพ : พิณหรือกระจับปี่ เป็นเครื่องดนตรีประเภทดีดชนิดหนึ่ง พิณมีลักษณะคล้ายกีต้าร์ มี 2 สาย 3 สาย หรือ 4 สาย แต่ที่พบส่วนมากจะมี 3 สาย จะนิยมเล่นไปในแนวเดียวกันกับลายแคน

ที่มา : ผู้ศึกษา 2 สิงหาคม พ.ศ. 2547

---

[19] สัมภาษณ์ กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ, 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547.

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเครื่องดนตรีในการบรรเลงประกอบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรม ทำให้ทราบถึงการประสานเสียงของดนตรีภูไท ที่เกิดขึ้นมี 3 ลักษณะคือ

1. เสียงประสานที่เกิดขึ้นในเครื่องดนตรีแต่ละชนิด หมายถึง เสียงที่เกิดจากเสียงที่เป็นทำนองและเสียงที่เป็นเสียงประสาน ซึ่งเสียงประสานนี้ชาวภูไทเรียกว่า “เสียงหล่อม” และพวกกลุ่มแคนเรียกว่าเสียงเสพ

2. เสียงประสานที่เกิดจากเครื่องดนตรีภายในวง ในการดำเนินทนองเครื่องดนตรีภายในวง เครื่องดนตรีแต่ละอย่างจะยึดทำนองแคนเป็นหลัก ในทางกลับกันเมื่อไม่ใช้แคนในการบรรเลง ก็จะยึดตามทำนองของการตีกลองเส็งเป็นหลัก

3. เสียงประสานที่เกิดจากวงดนตรีและเสียงลำ เมื่อวงดนตรีบรรเลงประกอบการลำ เสียงลำจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินทำนองเอง ในขณะที่เสียงดนตรีจะทำหน้าที่เป็นเสียงกล่อมหรือเสียงประสาน

ผู้วิจัยจึงศึกษาถึงลักษณะเนื้อเพลง โดยทำการถอดทำนองของเนื้อเพลงภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ เป็นลักษณะของตัวโน๊ตของทางดนตรี ดังรายละเอียด ดังนี้

โน้ตเพลงประกอบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

ท่อนที่ 1	**ล ท ล ล** (มาเด้อเฮามา) **ล ม ล ฟ ร** (มาโฮมอ้ายโฮมน้อง)	**ล ล ล ล ล ล ท** (ภูไทเฮามามาซุมมาซ้อง) (ซ้ำ) **ด ร ม ซ ล** (โฮมภูไทของเฮา)
ท่อนที่ 2	**ล ล ล ท** (ข้อยอยู่เทิ่งเขา) **ล ม ล ฟ ร** (พวกข้อยขออำนวย)	**ล ท ล ล ล ซ** (ข้อยยังเอาเจ๋อมาซอย) **ด ร ม ซ ล** (อวยชัยเฮ้อละเน้อ)
ท่อนที่ 3	**ล ท ล ล** (เทิ่งเขาแสนไกล) **ล ม ล ฟ ม ร** (ไทข้อยมิได่ลำบาก)	**ล ท ล ล ล ซ** (ทางไปกะแฮงยาก) **ด ร ด ม ซ ล** (มาฟ้อนรำเฮอเจ้าเบิ่ง)

ท่อนที่ 4	**ล ล ล ท ล ซ** (ขออำนาจมเหสักข์) **ล ท ล ซ** (ภูไททั่วหน้า)	**ล ล ท ล ซ** (จงปกปักฮักษา) **ล ท ล ซ ล ด ร** (ให้วัฒนาสุ่งเฮืองต่อไป)
ท่อนที่ 5	**ล ท ล** (เวลาก็โจน) **ล ร ท ล ซ** (เห้ออ้ายน้องเลิศเลอ)	**ล ท ล ล ซ** (ไทข้อยละด่วนเมอ) **ม ซ ล ร** (สู่ผู้สู่คน)
ท่อนที่ 6	**ล ล ด ล ด ร** (ข้อยละได่เมอละเน้อ	**ล ล ด ล ล ร** ข้อยละได่เมอละเน้อ)

ตารางที่ 3 แสดงโน้ตเพลงประกอบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

จากการวิเคราะห์ทำนองของเครื่องดนตรีภูไท พบว่ามีทำนองอยู่เพียงประโยคเดียว หรือวรรคเดียวเท่านั้น ซึ่งหนึ่งวรรคมี 4 จังหวะ จังหวะสุดท้ายของแต่ละวรรคจะมีลักษณะจบประโยคไปในตัว เมื่อทำนองเพลงมีวรรคเดียว เมื่อบรรเลงไปนาน ๆ ก็เกิดเป็นทำนองซ้ำ การผสมวงของดนตรีภูไทไม่มีกำหนดมาตรฐานตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับความสะดวกและสิ่งที่พอจัดหาได้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะประกอบไปด้วยพิณ และกลองเส็ง เป็นหลัก ส่วนเครื่องกำกับจังหวะอื่น ๆ จะมีหรือไม่มีก็ได้ เช่น ฉิ่ง ฉาบ เป็นต้น

แต่เดิมนั้นแคนเป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญของชาวภูไท เพราะการบรรเลงดนตรีทุกอย่างของชาวภูไทจะต้องยึดเสียงของแคนเป็นหลัก ซึ่งจะบรรเลงแคน เป็นลายภูไทใหญ่ และลายภูไทน้อย ทำนองเพลงของเครื่องดนตรีต่าง ๆ ก็ล้วนแล้วแต่ยึดแบบอย่างของเพลงแคนทั้งสิ้น แต่ในปัจจุบันการบรรเลงดนตรีของชาวภูไท หมู่บ้านวาริชภูมิ ได้มีการปรับเปลี่ยนจากการบรรเลงดนตรีโดยยึดเสียงและทำนองของแคน ปรับเปลี่ยนมาใช้การบรรเลงดนตรีโดยยึดเสียงกลองเส็ง ซึ่งเป็นดนตรีที่สำคัญที่สุด และพิณแทน

จะเห็นได้ว่าเครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก เครื่องดนตรีส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องดนตรีที่ให้จังหวะหลักในการฟ้อน ไม่ว่าจะเป็น กลองเส็ง กลองตุ้ม ซึ่งยังคงยึดและใช้เครื่องดนตรีที่ใกล้เคียงกับของเดิม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป็นเครื่องดนตรีประจำท้องถิ่น หรือเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมในสมัยนั้นก็เป็นได้

3.2 ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ

ฟ้อนภูไทเป็นศิลปะการฟ้อนที่บ่งบอกเอกลักษณ์ของชนชาวภูไทวาริชภูมิได้อย่างชัดเจน และถือเป็นการฟ้อนดั้งเดิมที่เกิดขึ้นในชุมชนวาริชภูมิ ฟ้อนภูไทวาริชภูมินั้นเดิมทีเป็นการฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์เท่านั้นแต่ในขณะเดียวกันฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ยังได้นำการฟ้อนภูไทเพื่อฟ้อนในงานเฉพาะกิจอื่น ๆ อีกด้วย จากการศึกษารูปแบบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ผู้วิจัยพบว่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจมีลักษณะรูปแบบการฟ้อนที่แตกต่างกันในบางส่วน แต่ทั้งนี้ยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์การฟ้อนได้เป็นอย่างดี

การฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิง จากการวิจัยพบว่าการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ เพื่อการบันเทิงนั้น ปรากฏรูปแบบการฟ้อนอยู่ 2 รูปแบบ คือ

3.2.1 เป็นการฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์
3.2.2 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไป

3.2.1 ที่มาเป็นมาของฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง

ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่ง เป็นศิลปะการฟ้อนที่มีปรากฏรูปแบบการฟ้อนขึ้น ในปี พ.ศ. 2514 สืบเนื่องด้วยสมเด็จพระศรีนครินทราพระบรมราชชนนี เสด็จพระราชดำเนินเยือนเหล่าพสกนิกรในท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ซึ่งท้องที่อำเภอวาริชภูมิเป็นเขตพื้นที่สีแดง ได้ถูกกลุ่มคอมมิวนิสต์เข้าคุกคามพื้นที่และสร้างความเดือนร้อนให้กับประชาชนในท้องที่อย่างมาก การเสด็จพระราชดำเนินในครั้งสร้างขวัญและกำลังใจให้ประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างดี[20] การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้นชาวภูไทวาริชภูมิและประชาชนพื้นที่ใกล้เคียงได้เข้าเฝ้าเพื่อรับเสด็จกันอย่างล้นหลาม โดยชาวภูไทแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท พร้อมทั้งถวายดอกไม้และ เครื่องจักสานที่ทำมาจากไม่ไผ่ เป็นต้น

สมเด็จพระศรีนครินทรา พระบรมราชชนนี เสด็จประทับแรม ณ เขื่อนน้ำอูน จังหวัดสกลนคร โดยมีพันตรีดาวเรือง นิชรัตน์ ในขณะนั้นดำรงตำแหน่งนายอำเภอวาริชภูมิ ได้นำการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเพื่อฟ้อนถวายหน้าพระที่นั่ง หลังจากฟ้อนถวายหน้าพระที่นั่งเสร็จสิ้นลง สมเด็จ

---

[20] สัมภาษณ์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี, 2 มิถุนายน 2547.

พระศรีนครินทราพระบรมราชชนนี ได้ตรัสกับอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์และผู้แสดงการฟ้อนภูไททุกคนว่า “ฟ้อนงาม และยิ้มทุกสวยทุกคน” ผู้ฟ้อนทุกคนตอบว่า ขอบพระทัยเพคะ พร้อมกับก้มศีรษะและกราบลงที่พระบาทของสมเด็จพระศรีนครินทรา พระบรมราชชนนี หลังจากนั้นสมเด็จพระศรีนครินทราพระบรมราชชนนีได้พระราชทานรางวัลแก่ผู้ฟ้อน[21]

ผู้ฟ้อนเป็นหญิงล้วนอายุระหว่าง 25-30 ปี นักดนตรีแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดง ประกอบด้วย กลองเส็งหรือกลองแต้ แคน และพังฮาด โดยใช้กลองเส็งเป็นเครื่องดนตรีหลักในการฟ้อน ส่วนแคนและพังฮาดใช้เป็นจังหวะเสริม สถานที่ที่ใช้ในการฟ้อนจะฟ้อนบนลานหญ้า ไม่ปรากฏการยกพื้นเวที

ภาพที่ 39 สมเด็จพระศรีนครินทรา พระบรมราชชนนี พระราชทานรางวัลแก่ผู้ฟ้อนภูไท

คำอธิบายภาพ : สมเด็จพระศรีนครินทรา พระบรมราชชนนี พระราชทานรางวัลแก่ผู้ฟ้อนภูไทวาริชภูมิ บริเวณลานหญ้า ณ เขื่อนน้ำอูน ผู้ฟ้อนแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

ในปี พ.ศ. 2515 - 2518 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยือนเหล่าพสกนิกร ในท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ซึ่งท้องที่อำเภอวาริชภูมิเป็นเขตพื้นที่สีแดง หลังจากนั้นทั้งสองพระองค์ เสด็จประทับแรม

[21] สัมภาษณ์เกศิณี พูนพิพัฒน์, 12 มิถุนายน 2547.

ณ เขื่อนน้ำอูน พร้อมทั้งทรงจัดเลี้ยงเหล่าข้าราชการและข้าราชบริพารที่ปฏิบัติงาน ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิจึงได้นำการฟ้อนภูไทวาริชภูมิถวายหน้าพระที่นั่งอีกครั้ง

การฟ้อนภูไทในครั้งนั้นใช้ผู้ฟ้อนที่เป็นหญิงทั้งหมด ผู้ฟ้อนมีทั้งหมด 14 คน มีอายุระหว่าง 20-30 ปี ผู้คิดประดิษฐ์ท่าฟ้อน คือ อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ โดยลองทำท่าทางต่าง ๆ ดู เมื่อเห็นว่าสวยงาม และท่าฟ้อนสื่อความหมายของเนื้อร้องและสอดคล้องกับเนื้อร้อง จากนั้นจึงนำมาถ่ายทอดให้กับผู้ฟ้อนอื่น ๆ ต่อไป การฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจหน้าพระที่นั่งนี้ ท่าฟ้อนจะเป็นลักษณะเดียวกันกับท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ยุคฟื้นฟู กล่าวคือ จะเป็นท่าฟ้อนที่ผสมผสานของดั้งเดิมและการคิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ประกอบกันซึ่งเป็นการฟ้อนฟ้อนตีบท

หลังจากฟ้อนภูไทเสร็จสิ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตรัสถามอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ว่า “ท้องที่อำเภอวาริชภูมิเป็นเขตพื้นที่สีแดงใช่มั๊ย ไม่กลัวหรือ” อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ตอบว่าใช่เพคะ แต่ไม่กลัวเพคะ หม่อมฉันเกิดที่นี่ อยู่ที่นี่มาตั้งแต่เกิดก็ขอตายที่นี่เพคะ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯทรงแย้มพระสรวล แล้วตรัสถามว่า “ฟ้อนมาตลอดเลยหรือ” อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ตอบว่าเพคะ หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระแย้มสรวล แล้วจึงเสด็จกลับที่ประทับแรม [22] หลังจากถวายการฟ้อนภูไทหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯครั้งนั้น อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ จึงได้นำพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นำมาบอกเล่าให้ชาวภูไทวาริชภูมิได้ฟัง ทุกคนที่ได้ฟังต่างปลาบปลื้มใจและสร้างขวัญกำลังใจให้ชาวภูไทวาริชภูมิเป็นอย่างมาก และได้ทำการฝึกหัดการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ในวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2526 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน ในพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และทรงยกฉัตรเจดีย์พระธาตุศรีมงคล ณ บริเวณวัดพระธาตุศรีมงคล อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร หลังจากที่ทำพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทรงยกฉัตรเจดีย์พระธาตุศรีมงคลแล้ว ได้มีการฟ้อนภูไทวาริชภูมิโดยมีจุดประสงค์ในการฟ้อนคือฟ้อนเพื่อถวายหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ [23]

---

[22] สัมภาษณ์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี, 2 มิถุนายน 2547.

[23] จากหนังสือ พระราชกรณียกิจ ระหว่างเดือน ตุลาคม 2526 - กันยายน 2527 พิมพ์ที่ไทยวัฒนาพานิช กรุงเทพฯ, 2530.

ภาพที่ 40 ผู้ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ในพิธียกฉัตรพระธาตุศรีมงคล

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท สีดำขลิบด้วยผ้าฝ้ายสีแดง ถ่ายภาพหมู่หลังจากฟ้อนภูไทเสร็จสิ้น ในวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2526 บริเวณลานวัดพระธาตุศรีมงคล

ที่มา : สำเนาภาพจากอาจารย์กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ 11 มิถุนายน 2547

3.2.1.1 รูปแบบและพัฒนาการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถวายหน้าพระที่นั่ง

การฟ้อนภูไทวาริภูมิหน้าพระที่นั่งครั้งแรก ณ เขื่อนน้ำอูน เป็นการฟ้อนเพื่อถวายสมเด็จพระศรีนครินทรา พระบรมราชชนนี จนถึงปัจจุบันรูปแบบการฟ้อนในแบบของชาวบ้านจะไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก กล่าวคือการฟ้อนจะเป็นลักษณะแถวตอนสองแถว และแถวแบบถลกหางงู ใช้ผู้ฟ้อน 10-14 คน การฟ้อนส่วนใหญ่จะเริ่มต้นการฟ้อนด้วยการกราบ และสิ้นสุดการฟ้อนด้วยการกราบไปทางด้านหน้าพระที่นั่งเสมอ

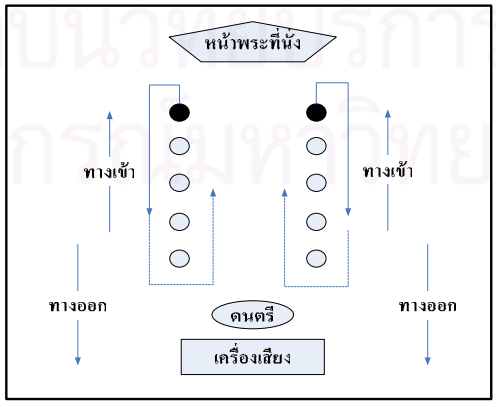

แผนภูมิที่ 6 แสดงทิศทางการฟ้อนภูไทวาริชภูมิหน้าพระที่นั่ง

3.2.1.2 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ฟ้อนภูไทสำหรับถวายหน้าพระที่นั่ง

ในส่วนเนื้อหารายละเอียดขององค์ประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ฟ้อนภูไทสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบของการแต่งกายประกอบการฟ้อนและดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนเท่านั้น ส่วนรายละเอียดของท่าฟ้อนจะกล่าวในเนื้อหาบทต่อไป

ก. การแต่งกายประกอบการฟ้อน

การแต่งกายประกอบการฟ้อนถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ชุดการแสดงเกิดความสวยงาม โดยมีรายละเอียดดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 41 การแต่งกายการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถวายหน้าพระที่นั่ง

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนสวมเสื้อสีดำแขนกระบอกยาว นุ่งผ้าถุงต่อตีนซิ่นสีดำยาวกรอมเท้า (ในสมัยก่อนนุ่งห่มเสื้อผ้าสีเข้มมีทั้งสีดำ สีกรมท่า ซึ่งเป็นผ้าฝ้ายย้อมมือ) มีผ้าแพรพาดบ่าคล้ายการห่มผ้าสไบ โดยผ้าแพรที่ห้อยชายมาด้านหน้านั้น จะอยู่บนไหล่ข้างซ้าย เครื่องประดับคอ แขน และขา ทำมาจากลูกปัดเงิน หรือเหรียญสตางค์ แดง โดยเท่าที่ผู้ฟ้อนจะหามาใส่ได้

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

อธิบายภาพเพิ่มเติม

หมายเลข 1 ผ้าแพรหรือผ้าพาดบ่า ทำมาจากผ้าฝ้าย โดยส่วนใหญ่จะใช้ผ้าพาดบ่าสีแดง

หมายเลข 2 ผ้าถุงยาวสีดำต่อตีนซิ่น จะเป็นลักษณะแนวขวางขนานกับผ้าถุง นิยมใช้สีแดงหมายเลข 3 เครื่องประดับจะประกอบด้วยสร้อยคอ กำไลข้อมือและกำไลข้อเท้า ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับผู้ฟ้อนจะหามาสวมใส่ได้

หมายเลข 4 เสื้อจะเป็นเสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ บริเวณชายเสื้อ แขน และคอจะขลิบด้วยผ้าสีแดง บริเวณกระดุมจะขลิบด้วยสีแดงเช่นกันส่วนกระดุมจะนำมาเรียงกัน ทำด้วยเงิน ลักษณะของทรงผม จะเป็นทรงผมที่ปล่อยตามธรรมชาติของผู้ฟ้อนแต่ละคน

ข. เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อน

เครื่องดนตรีที่ใช้ให้จังหวะในการฟ้อนภูไทในการฟ้อนจะประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี 3 ชนิด คือ กลองเส็ง แคน พังฮาด พิณ ซึ่งกลองหางเล็กจะเป็นตัวกำหนดจังหวะในการฟ้อน ส่วนแคนและพังฮาดจะเป็นเครื่องดนตรีเสริม เพื่อเน้นจังหวะ

ภาพที่ 42 ภาพกลองเส็ง

คำอธิบายภาพ : กลองเส็งเป็นเครื่องดนตรีหลักในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ มีลักษณะเป็นกลองเป็นสองหน้ากลองเส็งหนึ่งชุดมี 2 ลูกใช้ตีเป็นคู่ ตัวกลองเส็งทำด้วยไม้หุ้มหน้ากลองด้วยหนังดึงให้ตึงด้วยเชือกหนังระหว่างหน้ากลองทั้งสองหน้า แต่โดยทั่วไปกลองเส็งที่ใช้ในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิจะมีขนาดด้านหน้ากลองประมาณ 18 เซนติเมตร และด้านหลังของกลอง 15 เซนติเมตร ความยาวของกลอง 36 เซนติเมตร ใช้ตีด้วยไม้มะขามหรือไม้เส็ง [24]

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

[24] สัมภาษณ์ กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ, 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547.

ภาพที่ 43 ภาพแคน

คำอธิบายภาพ : แคนเป็นดนตรีพื้นบ้าน จัดเป็นดนตรีประเภทเครื่องเป่าที่มีความไพเราะ ส่วนประกอบของแคนแบ่งเป็น 4 ส่วน คือ กู่แคน ลิ้นแคน เต้าแคน และชันมะโรง ในส่วนของลิ้นแคนจะทำมาจากโลหะเงินและทองแดง มีหน้าที่ทำให้เกิดเสียง

ที่มา : ผู้วิจัย 2 สิงหาคม พ.ศ. 2548

ภาพที่ 44 พังฮาด

คำอธิบายภาพ : คำอธิบายภาพ : พังฮาดเป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของชาวภูไท ส่วนใหญ่ใช้ควบคู่กับกลองตุ้ม ใช้ 2 คนหามเดินตีในขบวนแก่ พังฮาดทำมาจากทองเหลือง ทองแดงและเงินนำมาผสมกัน เวลาตีเสียงจะดัง ผ่าง- ผ่าง- ผาง มีลักษณะทรงกลมขนาดใหญ่

ที่มา : ผู้วิจัย 2 สิงหาคม พ.ศ. 2548

ภาพที่ 45 พิณ

คำอธิบายภาพ : พิณหรือกระจับปี่ เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องดีดชนิดหนึ่งของชาวภูไทวาริชภูมิ ซึ่งในสมัยนั้นหนุ่มสาวชาวภูไทนิยมดีดขณะเดินทางไปหาสาวคนรัก ในยามหัวค่ำและขณะเดินทางกลับก็ดีดพิณเป็นเสียงหรือลายเพลงที่คร่ำครวญถึงการจากไปของคู่รัก พิณมีลักษณะคล้ายกีต้าร์ มี 2 สาย 3 สาย หรือ 4 สาย แต่ที่พบส่วนมากจะมี 3 สาย การเล่นนิยมเล่นในแนวเดียวกันกับลายแคน

ที่มา : ผู้ศึกษา 2 สิงหาคม พ.ศ. 2547

ค. จำนวนนักแสดงในการฟ้อน

นักแสดงในการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถวายหน้าพระที่นั่ง ผู้ฟ้อนจะเป็นผู้หญิงล้วนอายุระหว่าง 20-30 ปี ผู้ฟ้อนมี 16 คน ซึ่งจำนวนผู้ฟ้อนนั้นขึ้นอยู่กับการความเหมาะสมตามลักษณะของงาน โดยส่วนใหญ่การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจหน้าพระที่นั่งนี้ จำนวนของผู้ฟ้อนในบางครั้งถูกกำหนดจากหน่วยงาน ว่าจะกำหนดให้ไม่เกิน 20 คน เป็นต้น[25]

ง. สถานที่ใช้ในการฟ้อน

สถานที่ที่ใช้แสดงการฟ้อนภูไทจะเป็นลานหญ้า ทั้งนี้เนื่องการฟ้อนสำหรับถวาย

[25] สัมภาษณ์แสงจันทร์ ศรีสำราญ อายุ 65 ปี, 6 กรกฎาคม 2547.

หน้าพระที่นั่งส่วนใหญ่จะแสดง ณ ที่ประทับแรมเขื่อนน้ำอูน พื้นที่จะเป็นบริเวณลานหญ้ากว้าง ๆ ไม่ปรากฏการยกพื้นเวทีในการฟ้อน

สรุปได้ว่าการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง จะใช้ผู้ฟ้อนที่เป็นหญิงทั้งหมด ผู้ฟ้อนมีทั้งหมด 14 - 16 คน มีอายุระหว่าง 20-30 ปี ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ยุคฟื้นฟู กล่าวคือ จะเป็นท่าฟ้อนในลักษณะที่ผสมผสานของดั้งเดิม และการคิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ประกอบกันซึ่งเป็นการฟ้อนตามบทร้องหรือฟ้อนตีบท

3.2.2 **ที่มาของฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับงานบันเทิงทั่วไป**

ชาวภูไทวาริชภูมิเป็นกลุ่มชนที่มีการอนุรักษ์ศิลปะการฟ้อน และสืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีพัฒนาการและมีการปรับเปลี่ยนมาอย่างต่อเนื่อง อาจกล่าวได้ว่า ฟ้อนภูไทถือเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงวิถีแห่งวัฒนธรรมประจำเผ่าเสมอมา นอกจากนี้ศิลปะการฟ้อนของชาวภูไทวาริชภูมิ ยังเป็นสิ่งสะท้อนถึงลักษณะนิสัย และเอกลักษณ์เฉพาะตัวได้เป็นอย่างดี

การฟ้อนรูปแบบที่ 2 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไป ซึ่งเป็นการฟ้อนอีกรูปแบบที่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาการและรูปแบบการฟ้อนภูไท โดยจะปรากฏการฟ้อนในงานเฉพาะกิจต่าง ๆ ที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของกลุ่มชนชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเท่านั้นซึ่งการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไปปรากฏการฟ้อนอยู่ 2 โอกาส ดังนี้

3.2.2.1 การฟ้อนในงานเฉพาะกิจสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์

3.2.2.2 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ในงานรวมน้ำใจสกลนคร หรืองานกาชาด

จากการศึกษาค้นคว้าและเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ผู้วิจัยพบว่าการฟ้อนภูไทวาริชภูมิซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นการฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ แต่ในขณะเดียวกันพบว่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ได้ปรากฏการฟ้อนในงานเฉพาะกิจต่าง ๆ ที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของกลุ่มชนชาวภูไทวาริชภูมิ การฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจนี้ถือเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการ และรูปแบบของการฟ้อนภูไทวาริชภูมิในปัจจุบัน

3.2.2.1 ที่มาของฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์

ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ เป็นศิลปะการฟ้อนที่มีปรากฏรูปแบบการฟ้อนขึ้นในปี พ.ศ. 2521 สืบเนื่องมาจากชาวภูไทวาริชภูมิ ได้ฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์เป็นประจำทุกปี และยังมีโอกาสได้นำฟ้อนภูไทวาริชภูมิ เพื่อฟ้อนถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์ทุกครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินเยือนพระสกนิกรในท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร จึงส่งผลทำให้ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเป็นที่รู้จักแพร่หลาย ทั้งในชนเผ่าภูไทด้วยกันเองและชาวอีสานโดยทั่วไป

ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้น เมื่อสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรมได้ติดต่อกับนายประสิทธ์ พรรณพิสุทธิ์ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งนายอำเภอวาริชภูมิ ให้ไปแสดงฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ร่วมกับการแสดงฟ้อนสาละวันจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ฟ้อนภูไทวาริชภูมิจึงปรากฏรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจขึ้นครั้งแรก เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2521 ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม

จากการสัมภาษณ์อาจารย์แสงจันทร์ ศรีสำราญ ผู้ฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม กล่าวว่า การฟ้อนภูไทวาริชภูมิครั้งนั้น มีจุดประสงค์ในการฟ้อน คือเพื่อแสดงศักยภาพและความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวภูไทวาริชภูมิให้เป็นที่ประจักษ์ กล่าวคือท้องที่อำเภอวาริชภูมิแต่เดิมเคยเป็นเขตพื้นที่สีแดง ซึ่งประสบปัญหาจากการรุกรานของคอมมิวนิสต์ทำให้ประชาชนได้รับความเดือนร้อน ท้องที่อำเภอวาริชภูมิจึงถูกจัดเป็นเขตพื้นที่อันตรายและต้องควบคุมพื้นที่จากทางการทหาร ส่งผลให้อำเภอวาริชภูมิขาดการติดต่อกับสังคมภายนอกระยะหนึ่ง ทำให้การฟ้อนครั้งนี้มีส่วนสำคัญที่จะแสดงศักยภาพให้เห็นว่า ชาวภูไทวาริชภูมิแม้ประสบกับปัญหาด้านการเมือง แต่ในขณะเดียวกันชาวภูไทวาริชภูมิก็มีความสามัคคีในชุมชน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นกลุ่มชนที่มีความเข้มแข็งในชุมชนสูง ทั้งนี้ยังมีศิลปะการฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนภูไทวาริชภูมิอีกด้วย จึงทำให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตปัญหานั้นไปได้ [26] นอกจากการฟ้อนภูไทวาริชภูมิแล้ว ยังมีการบรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีรวมถึงวัฒนธรรมของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ทำให้ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น

---

[26] สัมภาษณ์แสงจันทร์ ศรีสำราญ, 22 มิถุนายน 2547.

3.2.2.1.1 **รูปแบบ และพัฒนาการของฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์**

รูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจรูปแบบการฟ้อนไม่เปลี่ยนแปลงมากนักยังคงยึดรูปแบบการฟ้อนเช่นเดียวกันกับฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ที่แตกต่างคือมีการกำหนดจำนวนผู้ฟ้อนคือ 10 คน ทั้งนี้การกำหนดผู้ฟ้อนขึ้นอยู่กับงบประมาณที่มีให้และการกำหนดจำนวนคนจากผู้ว่าจ้าง ซึ่งรูปแบบการนำเสนอมี 3 แบบ คือแถวตอน 2 แถว แถวตอน 2 แถวหมุนรอบตัวเองและแถวหน้ากระดาน

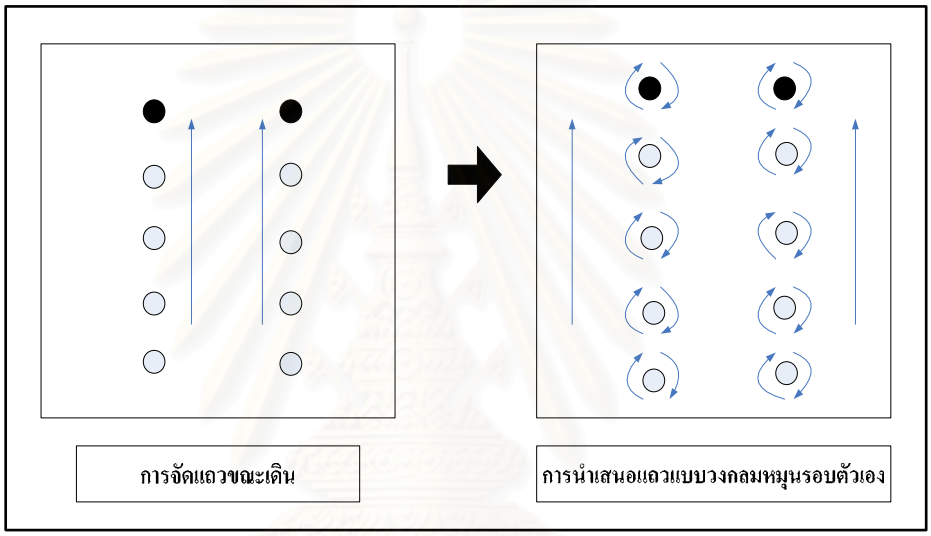

แผนภูมิที่ 7 ทิศทางการเคลื่อนไหวฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจแบบที่ 1

จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นได้ว่ารูแบบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจนั้น ยังคงยึดรูปแบบการฟ้อนที่มีอยู่เดิมในพิธีกรรม ซึ่งเป็นรูปแบบการฟ้อนดั้งเดิมของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 46 การจัดรูปแบบฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ แบบที่ 1

คำอธิบายภาพ : รูปแบการฟ้อนจะแบ่งเป็นแถวตอน 2 แถว หลังจากนั้นผู้ฟ้อนจะฟ้อนหมุนรอบตัวเองในลักษณะวงกลม 1 รอบ โดยเริ่มจากด้านซ้ายมือ ทำทั้งสองข้างทั้งด้านซ้ายมือและขวามือ แสดงเมื่อ วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2521

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

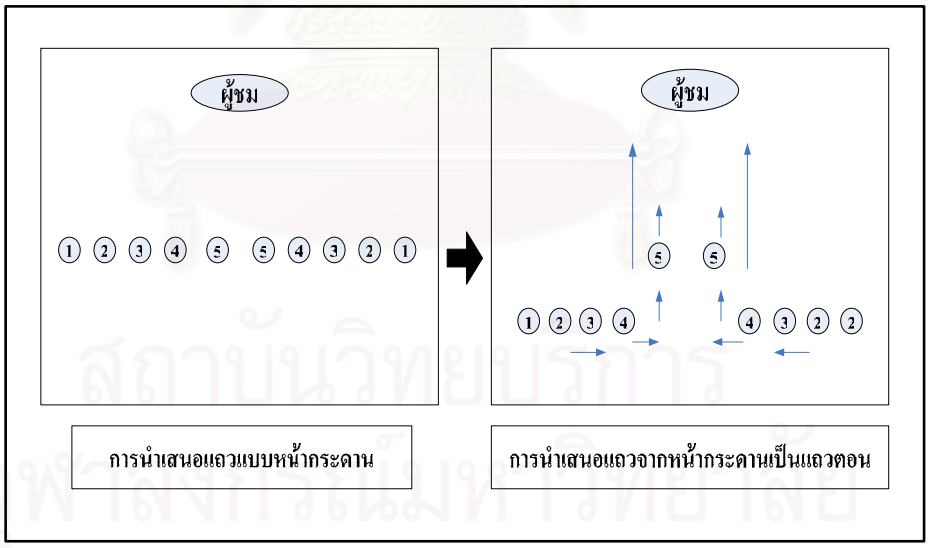

แผนภูมิที่ 8 ทิศทางการเคลื่อนไหวฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจแบบที่ 2

ภาพที่ 47 การจัดรูปแบบฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ แบบที่ 2

คำอธิบายภาพ : วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2521 ชาวภูไทวาริชภูมิ ได้นำการฟ้อนภูไทไปแสดง ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม ผู้ฟ้อนแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

ภาพที่ 48 การจัดรูปแบบฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ แบบที่ 3

คำอธิบายภาพ : ชาวภูไทวาริชภูมิ ได้นำการฟ้อนภูไทไปแสดง ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม ผู้ฟ้อนแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2521

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

ภาพที่ 49 นักดนตรีกำลังบรรเลงดนตรี

คำอธิบายภาพ : นักดนตรีกำลังบรรเลงดนตรีประกอบการฟ้อนภูไทชาวภูไทวาริชภูมิ ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม นักดนตรีแต่งกายดนตรีชุดพื้นเมืองภูไทแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2521

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

ภาพที่ 50 การบรรยายการฟ้อน ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม

คำอธิบายภาพ : วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2521 ตัวแทนจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมและการฟ้อนของชาวภูไทวาริชภูมิโดยอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ (ทางด้านขวามือคนสุดท้าย) ผู้ฟ้อนเก่าแก่ของหมู่บ้านวาริชภูมิ

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

3.2.2.1.2 องค์ประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์

ในส่วนเนื้อหารายละเอียดขององค์ประกอบการฟ้อนนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบของการแต่งกายประกอบการฟ้อนและดนตรี ผู้ฟ้อนและสถานที่ที่ใช้ในการฟ้อนเท่านั้น ในส่วนรายละเอียดของท่าฟ้อนจะกล่าวในเนื้อหาบทต่อไป

ก. การแต่งกายประกอบการฟ้อน

การแต่งกายประกอบการฟ้อนถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ชุดการแสดงเกิดความสวยงาม โดยมีรายละเอียดดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 51 การแต่งกายฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ สำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนสวมเสื้อสีดำแขนกระบอกยาว นุ่งผ้าถุงต่อตีนซิ่นสีดำยาวกรอมเท้า (ในสมัยก่อนนุ่งห่มเสื้อผ้าสีเข้มมีทั้งสีดำ สีกรมท่า ซึ่งเป็นผ้าฝ้ายย้อมมือ) มีผ้าแพรพาดบ่าคล้ายการห่มผ้าสไบ โดยผ้าแพรที่ห้อยชายมาด้านหน้านั้น จะอยู่บนไหล่ข้างซ้าย เครื่องประดับคอ แขน และขา ทำมาจากลูกปัดเงิน หรือเหรียญสตางค์ แดง โดยเท่าที่ผู้ฟ้อนจะหามาใส่ได้

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

อธิบายภาพเพิ่มเติม

หมายเลข 1 ผ้าแพรหรือผ้าพาดบ่า ทำมาจากผ้าฝ้าย โดยส่วนใหญ่จะใช้ผ้าพาดบ่าสีแดง

หมายเลข 2 ผ้าถุงยาวสีดำต่อตีนซิ่น จะเป็นลักษณะแนวขวางขนานกับผ้าถุง นิยมใช้สีแดงหมายเลข 3 เครื่องประดับจะประกอบด้วยสร้อยคอ กำไลข้อมือและกำไลข้อเท้า ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับผู้ฟ้อนจะหามาสวมใส่ได้

หมายเลข 4 เสื้อจะเป็นเสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ บริเวณชายเสื้อ แขน และคอจะขลิบด้วยผ้าสีแดง บริเวณกระดุมจะขลิบด้วยสีแดงเช่นกันส่วนกระดุมจะนำมาเรียงกัน ทำด้วยเงิน ลักษณะของทรงผม จะเป็นทรงผมที่ปล่อยตามธรรมชาติของผู้ฟ้อนแต่ละคน

ข. เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อน

การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ณ สถานีโทรทัศน์ ช่อง 4 บางขุนพรม ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีหลายหลายชนิด เนื่องจากเนื่องเป็นการฟ้อนเฉพาะกิจครั้งแรก กล่าวคือ การฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิครั้งนั้น มีจุดประสงค์ในการฟ้อน คือเพื่อแสดงศักยภาพและความเป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไทวาริชภูมิให้เป็นที่ประจักษ์ซึ่งประสบปัญหาจากการรุกรานของคอมมิวนิสต์ ถูกจัดให้เป็นเขตพื้นที่ต้องควบคุมพื้นที่จากทางการทหาร ส่งผลให้อำเภอวาริชภูมิขาดการติดต่อกับสังคมภายนอกระยะหนึ่งทำให้การฟ้อนครั้งนี้ มีส่วนสำคัญที่จะแสดงศักยภาพให้เห็นว่าชาวภูไทวาริชภูมิแม้ประสบกับปัญหาด้านการเมือง แต่ในขณะเดียวกันชาวภูไทวาริชภูมิก็มีความสามัคคีในชุมชนและกันเป็นกลุ่มชนที่มีความเข้มแข็งในชุมชนสูง ทั้งนี้ยังมีศิลปะการฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนภูไทวาริชภูมิอีกด้วยจึงทำให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตปัญหาเหล่านั้นไปได้

จากการศึกษาในเรื่องเครื่องดนตรีนั้น พบว่าเครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจที่ ช่อง 4 บางขุนพรม พบว่ามีการนำเอาเครื่องดนตรีหลากหลายชนิดมาบรรเลงร่วมกับการฟ้อนภูไทมากขึ้น เพื่อให้เกิดความหลากหลายและน่าสนใจมากขึ้น ซึ่งดนตรีที่กล่าวมามี ดังนี้

ภาพที่ 52 กลองเส็ง

คำอธิบายภาพ : กลองเส็งเป็นเครื่องดนตรีหลักในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ มีลักษณะเป็นกลองสองหน้า หนึ่งชุดมี 2 ลูก ใช้ตีเป็นคู่ กลองเส็งที่ใช้ในการฟ้อนภูไทวาริชภูมิ มีขนาดด้านหน้ากลอง 18 ซ.ม. ด้านหลังกลอง 15 ซ.ม. ความยาวของกลอง 36 ซ.ม. ตีด้วยไม้มะขามหรือไม้เส็ง [27]

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 53 กลองหาง หรือกลองยาว

คำอธิบายภาพ : กลองหางหรือกลองยาวทำมาจากไม้ประดู่และไม้ขนุน ทำรูปทรงยาว โดยเฉพาะกลองยาวของชาวภูไท มีขนาดความยาวของกลองประมาณ 150 เซนติเมตร หน้ากลองจะหุ้มด้วยหนังวัว ใช้ตีเป็นจังหวะ “ติ้ง – ติ้ง – ทิ่ง” เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บังคับจังหวะ

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

---

[27] สัมภาษณ์ กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ, 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547.

ภาพที่ 54 กลองตุ้ม

คำอธิบายภาพ : กลองตุ้มเป็นดนตรีประเภทเครื่องตีของชาวอีสานและชาวภูไท ซึ่งทำมาจากไม้ประดู่ ไม้ขนุน หรือไม้เนื้อแข็งต่าง ๆ ขนาดความกว้างของหน้ากลองตั้งแต่ 40 เซนติเมตรขึ้นไป หุ้มด้วยหนัง เวลาบรรเลงจะมีเสียง “ตุม – ตุม – ตุม – ตุม”

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 55 โปงลาง หรือกะลอ

คำอธิบายภาพ : เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในการตี เคาะจังหวะ มีลักษณะเป็นรางคล้ายระนาดของภาคกลาง ทำจากไม้เนื้อแข็งที่นิยมใช้โดยทั่วไป คือ ไม้มะหาดใน 1 รางจะมี 12 ลูก ไล่เสียงตามโน้ตเสียงดนตรีสากล เชื่อกันว่าเป็นเครื่องดนตรีที่พัฒนาการมาจากเกราหรือกระดิ่ง

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 56 พังฮาด

คำอธิบายภาพ : พังฮาดเป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของชาวภูไท ส่วนใหญ่ใช้ควบคู่กับกลองตุ้ม ใช้ 2 คนหามเดินตีในขบวนแก่ พังฮาดทำมาจากทองเหลือง ทองแดงและเงิน นำมาผสมกัน เวลาตีเสียงจะดัง ผ่าง- ผ่าง- ผาง มีลักษณะทรงกลมขนาดใหญ่

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 57 แคน

คำอธิบายภาพ : แคนเป็นดนตรีพื้นบ้านที่สำคัญและเป็นที่นิยมที่สุดของภาคอีสาน จัดเป็นดนตรีประเภทเครื่องเป่าที่มีความไพเราะ ส่วนประกอบของแคนแบ่งเป็น 4 ส่วน คือกู่แคน ลิ้นแคน เต้าแคน ชันมะโรงในส่วนของลิ้นแคนจะทำมาจากโลหะเงินและทองแดงมีหน้าที่ทำให้เกิดเสียง

ที่มา : ผู้วิจัย 2 สิงหาคม พ.ศ. 2548

ภาพที่ 58 ปี่ภูไท

คำอธิบายภาพ : ปี่เป็นเครื่องดนตรีของชาวภูไทซึ่งมีขนาดเล็กตัวปี่ทำด้วยไม้เฮี้ย มีขนาดความยาวประมาณ 30 ซ.ม. เป็นเครื่องดนตรีชนิดลิ้นเดี่ยวมีลิ้นติดอยู่ที่ปลายด้านหนึ่ง มีรูเสียง 5 รูเสียง เสียงดังกังวาน และมีเอกลักษณ์ของเสียงในขณะที่เล่นผสมวงกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 59 โหวด

คำอธิบายภาพ : โหวดทำด้วยไม้ซางที่มีขนาดเล็ก มีรูตรงกลางของไม้ขนาดนิ้วมือของคน ไม้ซางที่นำมาทำโหวดจะมีขนาดไม่เท่ากันมีรูใหญ่และเล็กไปตามลำดับ ความยาวของโหวดจะไม่เท่ากันนำมาเรียงรอบกันเป็นวงกลมมีหางยาวประมาณ 1 ศอก ปัจจุบันได้พัฒนาโหวดมาทำให้มีเสียงครบตามลูกแคนจะมีเสียงสูงต่ำตามตัวโน้ตของแคน นิยมเล่นกับโปงลางและวงแคน

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 60 ซอบั้ง หรือซอกระบอกไม้ไผ่

คำอธิบายภาพ : ซอบั้ง หรือซอกระบอกไม้ไผ่ เป็นเครื่องสายใช้สีทำด้วยไม้ไผ่ เสียงของซออยู่ด้านหลังตรงข้ามกับที่ขึงสายสายจะทำด้วยลวดและสีด้วยคันชักส่วนคันชักทำด้วยไม้ยาวประมาณ 40 ซ.ม. ซอบั้งประมาณเส้นผ่าศูนย์กลาง 7 เซนติเมตร ยาวประมาณ 45 เซนติเมตร

ที่มา : ผู้วิจัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 61 พิณ

คำอธิบายภาพ : พิณหรือกระจับปี่ เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องดีดชนิดหนึ่งของชาวภูไทมีลักษณะคล้ายกีต้าร์ มี 2 สาย 3 สาย หรือ 4 สาย การเล่นจะเล่นไปในแนวเดียวกันกับลาย

ที่มา : ผู้วิจัย 2 สิงหาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 62 ฉิ่ง

คำอธิบายภาพ : ฉิ่ง เป็นเครื่องดนตรีอย่างหนึ่งที่ทำมาจากโลหะประเภททองเหลืองลงหิน เสียงจะดีกว่าฉิ่งที่ใช้เหล็กกลึง ใช้ตีบรรเลงเป็นเสียง “ฉิ่ง – ฉับ –ฉิ่งฉิ่ง - ฉับ”

ที่มา : ผู้วิจัย 2 สิงหาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 63 ฉาบหรือแซง

คำอธิบายภาพ : ฉาบ เป็นเครื่องดนตรีที่ตีกำหนดจังหวะอีกชนิดหนึ่ง มีหลายขนาดตามความต้องการของเสียง มีตั้งแต่ขนาดใหญ่ที่สุดจนถึงเล็กที่สุดประมาณ 9 เซนติเมตร มีจังหวะตีเป็นลักษณะ “ฉาบ – ฉาบ – ฉาบ - ฉาบ” โดยส่วนมากจะตีเน้นจังหวะหลัก

ที่มา : ผู้วิจัย 2 สิงหาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 64 ไม้กั๊บแก๊บ

คำอธิบายภาพ : ไม้กั๊บแก๊บ เป็นเครื่องดนตรีของชาวภูไทอีกชนิดหนึ่ง เป็นไม้คู่ละ 2 ท่อน มีทั้งไม้สั้นและไม้ยาว ทำให้มันกระทบกันจนเกิดเสียง “กั๊บ - แก๊บ”

ที่มา : ผู้วิจัย 2 สิงหาคม พ.ศ. 2547

จะเห็นได้ว่าการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ มีเครื่องดนตรีที่นำมาบรรเลงในการฟ้อน มี 10 ชนิด และผสมผสานกับเครื่องดนตรีในยุคดั้งเดิม อีก 3 ชนิด จากการศึกษาพบว่าเครื่องดนตรีที่นำมาผสมกับเครื่องดนตรีดั้งเดิมนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลจากวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในช่วงปี พ.ศ. 2526-2521ถือเป็นเครื่องดนตรีในการแสดงประจำท้องถิ่นของการแสดงในภาคอีสาน นิยมเล่นกันเป็นวง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วงโปงลาง จากการที่ได้นำเครื่องดนตรีหลายชิ้นเข้ามาประกอบการบรรเลงในการฟ้อนภูไท ทำให้การมีและองค์ประกอบการฟ้อนมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

ค. จำนวนนักแสดงในการฟ้อน

นักแสดงในการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม ผู้ฟ้อนจะเป็นผู้หญิงล้วนอายุระหว่าง 20-30 ปี ผู้ฟ้อนมี 10 คน และนิยมฟ้อนเป็นเลขคู่ เนื่องจากสามารถจัดรูปแบบแถวได้สะดวก และผู้ฟ้อนสามารถจดจำคู่ฟ้อนได้ง่ายทั้งนี้จำนวนผู้ฟ้อนนั้นขึ้นอยู่

กับการความเหมาะสมตามลักษณะของงาน โดยส่วนใหญ่การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจหน้าพระที่นั่งนี้จำนวนของผู้ฟ้อนในบางครั้งถูกกำหนดจากหน่วยงานว่าจะกำหนดให้ไม่เกิน 20 คน เป็นต้น [28]

ง. สถานที่ใช้ในการฟ้อน

สถานที่ที่ใช้แสดงการฟ้อนพบว่า ลักษณะของเวทีจะเป็นเวทีที่ยกพื้นขึ้นเล็กน้อย จะเป็นเวทีลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้าซึ่งเป็นเวทีที่ทางสถานีจัดเตรียมไว้ และไม่สามารถเคลื่อนที่ได้

3.2.2.2 ที่มาของฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ในงานรวมน้ำใจสกลนคร

ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจในในงานรวมน้ำใจสกลนคร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าฟ้อนภูไทในงานกาชาดประจำปี ซึ่งเป็นการฟ้อนเฉพาะกิจอีกอย่างหนึ่งที่ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิจะจัดการฟ้อนเพื่อเข้าร่วมงานในทุก ๆ ปี

การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในงานรวมน้ำใจนี้ ปรากฏรูปแบบการฟ้อนขึ้นในปี พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน พ.ศ. 2547โดยจังหวัดสกลนครได้จัดงานรวมน้ำใจสกลนครขึ้นเป็นประจำทุกปีและได้จัดทำหนังสือขอความร่วมมือเพื่อแสดงในพิธีเปิดงานรวมน้ำใจสกลนคร ซึ่งอำเภอวาริชภูมิเป็นตัวแทนของชนเผ่าภูไท ของจังหวัดสกลนคร นอกจากนี้ยังมีการแสดงจากอำเภอต่าง ๆในจังหวัดสกลนครที่เข้าร่วมในพิธีเปิด อาทิ ชนเผ่าโย้ย จากอำเภออากาศอำนวย ชนเผ่ากะเลิง ชนเผ่าแสก ฯลฯ เป็นต้น

การนำฟ้อนภูไทวาริชภูมิเข้าร่วมฟ้อนในงานรวมน้ำใจสกลนครนี้ ถือเป็นการฟ้อนเฉพาะกิจที่สำคัญอย่างหนึ่ง กล่าวคือการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเดิมทีเป็นการฟ้อนในพิธีกรรมประจำในชนเผ่า แต่ในปัจจุบันได้นำการฟ้อนเพื่อฟ้อนเฉพาะกิจต่าง ๆ ที่สำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากเพื่อเผยแพร่ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และศิลปะการฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น นอกจากการฟ้อนแล้ว ในงานรวมน้ำใจสกลนครยังมีการจัดนิทรรศการทางวิชาการเกี่ยวกับชุมชนภูไทวาริชภูมิให้ผู้สนใจได้ศึกษาเพิ่มเติมอีกด้วย[29]

---

[28] สัมภาษณ์แสงจันทร์ ศรีสำราญ อายุ 65 ปี, 6 กรกฎาคม 2547.

[29] สัมภาษณ์พูลสวัสดิ์ บัวพาคำ อายุ 46 ปี, นักวิชาการวัฒนธรรม 12 กรกฎาคม 2547.

การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร แต่ละครั้งจะขึ้นอยู่กับการกำหนดวันของหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ เทศบาลเมืองสกลนครและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในช่วงเดือนมกราคมหรือเดือนกุมภาพันธ์ของทุก ๆ ปี ผู้วิจัยจึงได้นำรายละเอียดเกี่ยวกับสติติด้านการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ในงานรวมน้ำใจไทสกลนครซึ่งแสดงเป็นตารางเพื่อจะได้เข้าใจมากยิ่งขึ้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วัน/ เดือน/ ปี	รายละเอียด	ผู้ฟ้อน	จำนวนผู้ฟ้อน
1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ - ชาวบ้าน	40 คน
2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2536	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ - ชาวบ้าน	30 คน
4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	25 คน
3 มกราคม พ.ศ. 2538	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด)	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	30 คน
1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2539	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	40 คน
3 มกราคม พ.ศ. 2540	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	20 คน
28 เมษายน พ.ศ. 2541	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	20 คน
2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	24 คน

วัน/ เดือน/ ปี	รายละเอียด	ผู้ฟ้อน	จำนวนผู้ฟ้อน
4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	30 คน
3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	35 คน
7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	24 คน
2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547	- นำการแสดงฟ้อนภูไทเข้าร่วมงานพิธีเปิดรวมน้ำใจสกลนคร (งานกาชาด) โดยเป็นตัวแทนของอำเภอวาริชภูมิ	- เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ	40 คน

ตารางที่ 4 แสดงการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ ในงานรวมน้ำใจสกลนคร

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร หรืองานกาชาดนั้น ผู้ฟ้อนมีทั้งชาวบ้านและนักเรียนจากอำเภอวาริชภูมิ ซึ่งเป็นสถานศึกษาในท้องถิ่น และที่สำคัญสถานศึกษาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการฟ้อนของชุมชน และให้การสนับสนุนในเรื่องของเอกลักษณ์ของชุมชนมาโดยตลอด มีการฝึกหัดการฟ้อนในสถานศึกษาในรูปแบบของชมรม และกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ผู้ฟ้อนมีทั้งชาวบ้านและนักเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการฟ้อนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในเรื่องของกลุ่มชน ทั้งนี้ส่งผลให้การฟ้อนภูไทมีการอนุรักษ์และสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์อาจารย์วิราวัณ เหมะธุลิน ซึ่งเป็นผู้ฝึกซ้อมและควบคุมการฟ้อนภูไทในโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ ทราบว่าโรงเรียนได้มีส่วนในการบริการชุมชนอยู่บ่อยครั้ง ทั้งงานในส่วนของชุมชนเองคืองานพิธีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ที่นักเรียนได้ร่วมฝึกหัดการฟ้อนและเข้าร่วมฟ้อนในงานประเพณีนี้อยู่เป็นประจำทุกปี และในงานรวมน้ำใจสกลนครหรืองานการชาดซึ่งเป็นชาวบ้านและ

นักเรียนเป็นตัวแทนของอำเภอ และชาวภูไทวาริชภูมิในการแสดงศิลปะการฟ้อนประจำชนเผ่า นอกจากนี้ในส่วนงานเฉพาะกิจอื่น ๆ อาทิ งานบริการวิชาการด้านการสาธิตการฟ้อนของชาเผ่าภูไทวาริชภูมิ เพื่อเผยแพร่ศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า เป็นต้น[30]

3.2.2.2.1 รูปแบบและพัฒนาการของฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร

การฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ ในงานรวมน้ำใจสกลนครหรืองานกาชาด รูปแบบไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ซึ่งการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนครจะเป็นลักษณะรูปแบบการฟ้อนในขบวนแห่ จะจัดขบวนฟ้อนเป็นลักษณะแถวตอน 4 แถว แบ่งจำนวนผู้ฟ้อนให้ได้สัดส่วนเท่า ๆ กัน โดยจะมีผู้ฟ้อนนำอยู่หน้าขบวนซึ่งจะฟ้อนไปเรื่อยๆ หลังจากนั้นแล้วเมื่อผู้ฟ้อนได้ฟ้อนถึงจุดที่กำหนดให้ ผู้ฟ้อนก็จะฟ้อนตามที่ได้จัดเตรียมมาในส่วนของตนเองอย่างเต็มรูปแบบ โดยส่วนใหญ่จะฟ้อนตามลำดับการแสดงที่ผู้จัดงานงานจัดลำดับในการฟ้อน

ภาพที่ 65 การจัดรูปแบบฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร

คำอธิบายภาพ : รูปแบบการฟ้อนจะเป็นลักษณะแถวตอน 4 แถว ผู้ฟ้อนยืนประจำจุด เมื่อดนตรีบรรเลงจึงเริ่มการฟ้อน ผู้ฟ้อนเป็นนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิและชาวบ้าน อำเภอวาริชภูมิ ผู้ฟ้อนมีจำนวน 40 คน วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2539

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

---

[30] สัมภาษณ์วิราวัณ เหมะธุลิน, ผู้ฝึกหัดและควบคุมการฟ้อนภูไทโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ, 4 เมษายน 2547.

ภาพที่ 66 รูปแบบฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจในขบวนแห่ แบบที่ 1

คำอธิบายภาพ : รูปแบบการฟ้อนยังคงเป็นลักษณะแถวตอน 4 แถว ผู้ฟ้อนเดินฟ้อนเพื่อเข้าประจำจุดฟ้อนที่กำหนดให้ เมื่อวันที่1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

ภาพที่ 67 รูปแบบฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ ในขบวนแห่ 2

คำอธิบายภาพ : รูปแบบการฟ้อนยังคงเป็นลักษณะแถวตอน 4 แถว ผู้ฟ้อนเดินฟ้อนเพื่อเข้าประจำจุดฟ้อนที่กำหนดให้ เมื่อวันที่1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

ภาพที่ 68 แสดงการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร 1

คำอธิบายภาพ : ฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีเปิดงานรวมน้ำใจสกลนครวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

ภาพที่ 69 แสดงการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร 2

คำอธิบายภาพ : ฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีเปิดงานรวมน้ำใจสกลนครวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

ภาพที่ 70 รูปแบบขบวนฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร

คำอธิบายภาพ : การจัดรูปแบบขบวนฟ้อน ยังคงยึดการจัดรูปแบบแถวตอน 4 แถว ผู้ฟ้อนเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ ผู้ฟ้อนมีทั้งหมด 40 คน

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

3.2.2.2.2 **องค์ประกอบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ**

จากการศึกษาข้อมูลของการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ผู้วิจัยพบว่าองค์ประกอบของการฟ้อนเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ศิลปะการฟ้อนดังกล่าว ซึ่งฟ้อนภูไทมีจุดกำเนิดมาจากท้องถิ่นมีสภาพสังคมแบบชนเผ่า ดังนั้นองค์ประกอบของฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจจึงเกิดจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมบ่งบอกถึงเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชนได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบของการแต่งกายในการฟ้อน และดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนเท่านั้น ส่วนรายละเอียดของท่าฟ้อนจะกล่าวในเนื้อหาบทต่อไป

ก. การแต่งกายประกอบการฟ้อน

การแต่งกายประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ จะแต่งกายด้วยชุดพื้นบ้านภูไท หรืออาจเรียกว่าชุดประจำชนเผ่าภูไท นอกเหนือจากากรฟ้อนภูไทแล้ว ยังสวมใส่ชุดเหล่านี้ในงานสำคัญ ๆ เช่น งานประเพณีของชนเผ่า การต้อนรับแขกผู้มาเยือน เป็นต้น

ภาพที่ 71 การแต่งกายประกอบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนสวมเสื้อสีดำแขนกระบอกยาวขลิบด้วยผ้าฝ้ายสีแดงบริเวณชายคอเสื้อและแถบกระดุมด้านหน้าและแขนเสื้อทั้งสองข้าง นุ่งผ้าถุงสีดำยาวกรอมเท้ามีผ้าแพรพาดบนบ่าแล้วจับจีบติดเข็มกลัด เครื่องประดับคอ แขน ขา เข็มกลัดติดสไบทำมาจากลูกปัดเงินหรือเหรียญสตางค์แดงเท่าที่ผู้ฟ้อนจะหามาใส่ได้ ศีรษะจะเป็นอุบะร้อยด้วยดอกรักห้อยระหว่างศีรษะทางด้านขวามือ

ที่มา : ผู้วิจัย มิถุนายน 2547

อธิบายภาพเพิ่มเติม

หมายเลข 1 ผ้าแพรหรือผ้าพาดบ่า ทำมาจากผ้าฝ้าย โดยส่วนใหญ่จะใช้ผ้าพาดบ่าสีแดง

หมายเลข 2 ผ้าถุงยาวสีดำต่อตีนซิ่น จะเป็นลักษณะแนวขวางขนานกับผ้าถุง นิยมใช้สีแดงหมายเลข 3 อุบะห้อยบริเวณศีรษะด้านขวา ทำด้วยดอกไม้

หมายเลข 4 เครื่องประดับนั้นจะประกอบด้วยสร้อยคอ กำไลข้อมือและกำไลข้อเท้า โดยส่วนใหญ่เครื่องประดับของผู้ฟ้อน จะขึ้นอยู่กับผู้ฟ้อนจะหามาสวมใส่ได้

หมายเลข 5 เสื้อที่สวมใส่จะเป็นเสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ บริเวณชายเสื้อ แขน และคอจะขลิบด้วยผ้าสีแดง บริเวณกระดุมจะขลิบด้วยสีแดงเช่นกัน ส่วนกระดุมจะนำมาเรียงกัน ทำด้วยเงิน

ข. เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อน

เครื่องดนตรีที่ใช้ในฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร ผู้วิจัยพบว่าดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนจะแบ่งเป็นสองลักษณะ กล่าวคือ

ลักษณะ ที่ 1 ยังคงใช้กลองเส็ง พิณ เป็นเครื่องดนตรีหลัก นอกจากนี้แล้วยังมีพังฮาด เป็นเครื่องดนตรีเสริมในการฟ้อน เช่นเดียวกันกับเครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนในพิธีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ยุคดั้งเดิม

ลักษณะที่ 2 จะเป็นการใช้เครื่องดนตรีในลักษณะที่ใช้บรรเลงเป็นกับวงโปงลาง เครื่องดนตรีที่ใช้จะประกอบไปด้วย กลองเส็ง กลองตุ้ม กลองหาง โหวด แคน ปี่ภูไท พิณ ซอบั้ง หรือซอไม้ไผ่ โปงลาง ฉิ่ง ฉาบ พังฮาด และไม้กั๊บแก๊บ ซึ่งจะใช้บรรเลงการฟ้อนภูไทในขบวนแห่เป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน (ดูรายละเอียดเครื่องดนตรีได้ใน หน้า 51-57) จะเห็นได้ว่าเครื่องดนตรีที่ใช้ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในมีอยู่หลายชนิดดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นในขณะเดียวกันดนตรีในการฟ้อนเฉพาะกิจไม่จำเป็นที่จะต้องเล่นครบทุกชิ้นก็ได้ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับผู้เล่นดนตรีแต่ละชิ้นว่ามีความชำนาญเพียงใด ดนตรีที่ใช้เป็นเครื่องดนตรีหลักที่จะต้องมีในการฟ้อนทุกครั้ง คือ กลองเส็ง และพิณที่ใช้บรรเลงร่วมกันนอกจากนี้ยังมี ฉิ่งที่เป็นเครื่องประกอบจังหวะเสริม

จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่าเครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจในปัจจุบันนิยมเครื่องดนตรีที่ใช้เล่นเป็นวงใหญ่ เช่นวงโปงลางแต่ในขณะเดียวกันการจัดเล่นเครื่องดนตรีในการฟ้อนเฉพาะกิจในงานต่าง ๆ จะขึ้นอยู่กับผู้ควบคุมการฟ้อนว่าจะให้เล่นดนตรีแบบใดและใช้เครื่องดนตรีชนิดใดบ้าง ซึ่งทำให้เครื่องดนตรีบางชนิดไม่นำมาบรรเลงในการฟ้อนภูไท ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากไม่ได้รับการฝึกฝนและสืบทอดในเครื่องดนตรีชนิดนั้น และอีกสาเหตุหนึ่งอาจมาจากเครื่องดนตรีหลายชนิดไม่สะดวกในการเคลื่อนย้ายไปแสดงในที่ต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงนำเอาเฉพาะเครื่องดนตรีที่เป็นหลักในการบรรเลงควบคู่กับการฟ้อน เป็นต้น[31]

[31]สัมภาษณ์ กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ, 4 เมษายน 2547.

สรุปท้ายบทที่ 3

ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิมีศิลปะการฟ้อนที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของชุมชนอย่างชัดเจน คือ การฟ้อนภูไท ซึ่งถือว่าเป็นศิลปะการฟ้อนดั้งเดิมของชาวบ้าน ที่มีพัฒนาการและการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ การฟ้อนภูไทในบ้านวาริชภูมิจะฟ้อนในงานสำคัญ ๆ ของชุมชนอยู่ 2 ประเภท คือ ฟ้อนภูไทในประเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ฟ้อนภูไทสำหรับถวายหน้าพระที่นั่ง และฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจซึ่งจะสรุปตามลำดับดังนี้

ฟ้อนภูไทในประเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์

ถือได้ว่าเป็นการฟ้อนที่สำคัญต่อชุมชนชาวภูไทบ้านวาริชภูมิเป็นอย่างยิ่ง ฟ้อนภูไทแต่เดิมนั้นเป็นการฟ้อนเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ให้เกิดความสวัสดิมงคลแก่ตนเองและชุมชน ซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่อำเภอวาริชภูมิ

เหตุแห่งการเกิดฟ้อนภูไท ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามาจากความเชื่อของคนในชุมชน และเกิดจากความต้องการใช้นาฏยศิลป์ในพิธีกรรมเพื่อความเป็นสวัสดิมงคล โดยแสดงกิริยาท่าฟ้อนในแบบของตนเองออกมา ซึ่งท่าโดยส่วนใหญ่มาจากการเลียนแบบธรรมชาติที่พบเห็น แล้วนำมาฟ้อนเลียนแบบ เมื่อเห็นว่าสวยงามจึงปฏิบัติต่อ ๆ กัน จนปรากฏเป็นรูปแบบที่ชัดเจนในการฟ้อนมากขึ้น นอกจากนี้ยังสันนิษฐานได้อีกว่าเพื่อจะแสดงออกถึงความรื่นเริงยินดีอันเกิดจากการสร้างสรรค์ของคนในท้องถิ่น ทั้งนี้อาจยังรวมถึงการได้แสดงออกเพื่อความบันเทิงใจของชนเผ่า

ฟ้อนภูไทในประเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ของชาวภูไทบ้านวาริชภูมิมีพัฒนาการแบ่งออกเป็น 3 ยุคได้แก่

ยุคดั้งเดิม คือ ตั้งแต่อดีต ประมาณ ปี พ.ศ. 2469-2496 มีท่าฟ้อนทั้งหมด 4 ท่า ดังนี้ คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ ท่ายอขาเดียว ซึ่งท่าฟ้อนจะมาจากการเลียนแบบธรรมชาติ โดยท่าฟ้อนสามารถสื่อความหมายได้ในชีวิตประจำวัน รูปแบบการฟ้อนจะฟ้อนเป็นลักษณะวงกลมวนทางด้านขวามือ

ยุคฟื้นฟู ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2498 - พ.ศ. 2520 ภายหลังจากปี พ.ศ. 2469 - พ.ศ. 2496 ฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ได้หายไปจากชุมชนชาวภูไทวาริชภูมิ เป็นระยะเวลาเกือบ 27

ปี จึงได้คิดฟื้นฟูศิลปะการฟ้อนภูไทวาริชภูมิขึ้น การฟื้นฟูการฟ้อนยึดรูปแบบการฟ้อนยุคดั้งเดิม และคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ประกอบกัน ในปี พ.ศ. 2514 ได้มีการเพิ่มท่าฟ้อน 2 ท่า ได้แก่ ท่าสอดสร้อยมามาลา และท่ายูงฟ้อนหาง เพื่อใช้เป็นท่าเชื่อมระหว่างการแปรแถวจากแถวหนึ่ง

ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2521 – ปัจจุบัน พ.ศ. 2547 มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อน ท่าฟ้อน และองค์ประกอบต่าง ๆ จึงทำให้การฟ้อนในยุคนี้ถูกปรับปรุงและประยุกต์มากขึ้น เดิมทีมีการกำหนดรูปแบบแถวจะต้องเป็นแถวตอน 4 แถวในการฟ้อนแต่ในยุคปัจจุบันจะใช้แถวตอน 2 แถว ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้ฟ้อนและสถานที่ที่ใช้ในการฟ้อน หากผู้ฟ้อนมีจำนวนมากก็เพิ่มจำนวนแถวให้มากขึ้นและสถานที่ในการฟ้อนมีพื้นที่คับแคบก็ปรับเปลี่ยนแถวได้ตามสภาพของพื้นที่ในการฟ้อนและมีการลดข้อจำกัดบางอย่างและเปิดกว้างในด้านการฟ้อนมากขึ้น

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้ฟ้อนภูไทในหมู่บ้านวาริชภูมิ ในประเพณีพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์เกิดพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดเป็นฟ้อนภูไทประเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ทั้ง 3 ยุค คือ

1. ปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม ส่งผลหรือมองข้ามระเบียบแบบแผนข้อจำกัดด้านประเพณีที่เคยปฏิบัติมา ทำให้คุณค่าแห่งภูมิปัญญาบางอย่างได้หายไปกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม

2. ปัจจัยด้านค่านิยม เมื่อได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคม ย่อมส่งผลให้ระบบค่านิยมในแบบชาวบ้านถูกปรับเปลี่ยนไป ส่งผลต่อท่าฟ้อนให้มีการเปลี่ยนไปเช่นกัน เช่นเดียวกันกับเรื่องการแต่งกายในการฟ้อน

3. ปัจจัยด้านบุคคล มีการเปิดกว้างทางสังคมมากขึ้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดหรือหยิบยืมวัฒนธรรมกันเกิดขึ้นจากตัวบุคคล ซึ่งบุคคลล้วนเป็นบุคคลที่มีความสำคัญและคนในชุมชนให้ความเคารพเป็นส่วนใหญ่ในขณะเดียวกันบุคคลถือ เป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนการฟ้อนในปัจจุบันอีกด้วย

4. ปัจจัยด้านอื่น ๆ ได้แก่ นโยบายของรัฐบาล การส่งเสริมการท่องเที่ยว ข้อนี้เห็นได้ การฟ้อนจึงมีบทบาทในการสนองต่อนโยบายดังกล่าว ทำให้ฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรม มีปรากฏในงานของชุมชน หรืองานบริการสังคมต่าง ๆ มากขึ้น

ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ

ฟ้อนภูไทเป็นศิลปะการฟ้อนที่บ่งบอกเอกลักษณ์ของชนชาวภูไทวาริชภูมิได้อย่างชัดเจน และถือเป็นการฟ้อนดั้งเดิมที่เกิดขึ้นในชุมชนวาริชภูมิ จากการวิจัยพบว่าการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ปรากฏรูปแบบการฟ้อนอยู่ 2 ประเภท คือ 1. การฟ้อนภูไทวาริชภูมิเพื่อการบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์ 2. เป็นการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไป

การฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิง จากการวิจัยพบว่าการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ เพื่อการบันเทิงนั้นปรากฏรูปแบบการฟ้อนอยู่ 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 เป็นการฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์

รูปแบบที่ 2 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไป ซึ่งแบ่งได้ 2 ประเภท ของงาน คือ 1) ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม ปรากฏรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจขึ้นครั้งแรก เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2521 มีจุดประสงค์ในการฟ้อน คือเพื่อแสดงศักยภาพและความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวภูไทวาริชภูมิให้เป็นที่ประจักษ์และเผยแพร่ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น รูปแบบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจนี้ยึดรูปแบบการฟ้อนเช่นเดียวกันกับฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ในยุคฟื้นฟู มีท่าฟ้อนทั้งหมด 4 ท่า ดังนี้ คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ ท่ายอขาเดียว ซึ่งท่าฟ้อนจะมาจากการเลียนแบบธรรมชาติโดยท่าฟ้อนสามารถสื่อความหมายได้ในชีวิตประจำวัน 2) ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจสกลนคร

องค์ประกอบการฟ้อน กล่าวคือ ผู้ฟ้อนจะเป็นผู้หญิงล้วน อายุระหว่าง 20-30 ปี ผู้ฟ้อนมีประมาณ 30 – 50 คนต่อการฟ้อน1 ครั้ง ผู้ฟ้อนประกอบด้วยชาวบ้าน และนักเรียนระดับมัธยมศึกษา แต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองภูไท ทรงผมเกล้าผมมวยสูง ติดผมอุบะ เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนยังคงใช้ มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะ ที่ 1 ยังคงใช้กลองเส็ง พิณ เป็นเครื่องดนตรีหลัก นอกจากนี้แล้วยังมีพังฮาด เป็นเครื่องดนตรีเสริมในการฟ้อน เช่นเดียวกันกับเครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนในพิธีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ยุคดั้งเดิม ลักษณะที่ 2 จะเป็นการใช้เครื่องดนตรีในลักษณะที่ใช้บรรเลงเป็นกับวงโปงลาง เครื่องดนตรีที่ใช้จะประกอบไปด้วย กลองเส็ง กลองตุ้ม กลองหางโหวด แคน ปี่ภูไท พิณ ซอบั้งหรือซอไม้ไผ่ โปงลาง ฉิ่ง ฉาบ พังฮาด และไม้กั๊บแก๊บ ซึ่งจะใช้บรรเลงการฟ้อนภูไทในขบวนแห่เป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน

บทที่ 4

วิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

จากการวิจัยการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนครซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาการฟ้อนของชาวภูไทที่มีจุดกำเนิดจากชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสภาพทางสังคมเป็นแบบชนเผ่าและเป็นกลุ่มชนขนาดเล็กที่มีพัฒนาการตามสังคม และปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยเรื่อยมาเมื่อสังคมมีการปรับเปลี่ยน วัฒนธรรมการฟ้อนจึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามพร้อมกับกระแสสังคมแต่ในขณะเดียวกันรูปแบบการฟ้อนก็ยังคงเอกลักษณ์เป็นแบบชาวบ้านดั้งเดิม

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ซึ่งปรากฏท่าฟ้อนอยู่ 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การใช้ท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมเป็นการฟ้อนตามแบบวิถีชาวบ้าน แบ่งลักษณะท่าฟ้อนออกเป็น 3 ยุค คือ

ยุคดั้งเดิม (ยุคเก่า) มีท่าฟ้อนทั้งหมด 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำและท่ายอขาเดียว ซึ่งท่าฟ้อนทั้งหมดเกิดจากการเลียนแบบธรรมชาติ มีรูปแบบการฟ้อนที่อิสระโดยถ่ายทอดท่าฟ้อนออกไปตามแต่ความถนัดของแต่ละบุคคล

ยุคฟื้นฟู จะเป็นการฟ้อนในลักษณะยึดตามท่าฟ้อนดั้งเดิม และผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ประกอบกัน โดยอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นเป็นท่าฟ้อนแบบตีบท หรือฟ้อนตามบทร้องซึ่งท่าฟ้อนจะสื่อความหมายของเนื้อร้อง

ยุคปัจจุบัน ยังคงยึดโครงสร้างท่าฟ้อนเช่นเดียวกับการฟ้อนยุคฟื้นฟู กล่าวคือ ยังเป็นท่าฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง และมีปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบทแบบเดิมในยุคฟื้นฟูในบางท่าให้มีความสอดคล้องกับบทร้องมากขึ้น ซึ่งท่าฟ้อนในยุคปัจจุบันนี้จะมีแนวทางคล้ายคลึงกับยุคฟื้นฟู ที่มีการผสมผสานท่าฟ้อนดั้งเดิมและการคิดประยุกต์ขึ้นใหม่ประกอบกัน

2. การใช้ท่าฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจ ซึ่งแบ่งการฟ้อนออกเป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) การฟ้อนภูไทเพื่อการบันเทิงจากการวิจัยพบว่าการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ เพื่อการบันเทิงนั้นปรากฏรูปแบบการฟ้อนอยู่ 2 รูปแบบ กล่าวคือ

รูปแบบที่ 1 เป็นการฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์ซึ่งท่าฟ้อนจะยึดตามท่าฟ้อนดั้งเดิมและการผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ซึ่งเป็นการฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนประกอบบทร้อง

รูปแบบที่ 2 การฟ้อนภูไทเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไป การฟ้อนภูไทรูปแบบนี้ส่วนท่าฟ้อนจะเป็นลักษณะการฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง

2) เป็นการฟ้อนเพื่อบริการงานวิชาการ ท่าฟ้อนจะเป็นท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง โดยยึดท่าฟ้อนในยุคปัจจุบัน

กล่าวได้ว่าเอกลักษณ์ในกระบวนการฟ้อนของแต่ละประเภทนั้น มีลักษณะเฉพาะตัวตามแบบอย่างที่ได้สืบทอด หากแต่รูปแบบที่กล่าวนั้น พบว่าเอกลักษณ์ในการใช้ท่าฟ้อนมี 2 แบบ คือ

1) ท่าฟ้อนที่เลียนแบบธรรมชาติ เป็นลักษณะการใช้ท่าฟ้อนที่สื่อความหมายได้ในการใช้ชีวิตประจำวัน

2) ท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นให้มีความเหมาะสมต่อบทร้องและทำนองเพลง

ดังนั้น เพื่อที่จะได้ทราบถึงรายละเอียดการใช้ท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิทั้ง 2 รูปแบบ ดังที่ได้กล่าวมาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์นั้น ผู้วิจัยจึงสรุปท่าฟ้อนภูไททั้ง 2 รูปแบบ เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ท่าฟ้อนและสรุปนาฏยลักษณ์ได้อย่างชัดเจนมากขึ้นตามลำดับ ดังนี้

4.1 การฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

จากการเก็บข้อมูลฟ้อนภูไทในพิธีกรรมซึ่งปรากฏการฟ้อน 3 ยุค คือ ยุคดั้งเดิม ยุคฟื้นฟูการฟ้อนและยุคปัจจุบันนั้น ผู้วิจัยพบว่าฟ้อนภูไททั้ง 3 ยุคในพิธีกรรมมีลักษณะที่แตกต่างกันในบางส่วน แต่ทั้งนี้ยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์การฟ้อนได้เป็นอย่างดี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1.1 ท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิม

ท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิม มีรูปแบบการฟ้อนค่อนข้างอิสระซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่มีลักษณะเฉพาะตามแบบการฟ้อนของวิถีชาวบ้านโดยท่าฟ้อนเกิดจากการเลียนแบบธรรมชาติ จะมีเพียงการเคลื่อนไหวร่างกายแบบต่าง ๆ เท่านั้นที่เคลื่อนไหวแบบอิสระตามความถนัดของผู้ฟ้อนการใช้ท่าฟ้อนในแต่ละท่าจะขึ้นอยู่กับผู้ฟ้อนนำในขบวนดังนั้นท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตามลักษณะท่าฟ้อนของผู้ฟ้อนเก่าแก่ของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน คือ อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 81 ปี พบว่าท่าฟ้อนยุคดั้งเดิมประกอบด้วย ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ และท่ายอขาเดียว ผู้วิจัยได้อธิบายท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิม ดังนี้

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
1.	(ดนตรี)	(ท่าเดิน)	**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนทั้งสองข้างปล่อยลงข้างลำตัว **มือ** : มือทั้งสองข้างแนบลำตัวปล่อยมือตามสบาย เคลื่อนมือตามจังวหะของขา ทำสลับกัน **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
2.	(ดนตรี)	 (ท่าดอกบัวตูมบัวบาน)	**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : ตั้งมือทั้งสองข้างยื่นมาด้านหน้าอยู่ระดับหน้าอก ในลักษณะไขว้มือ โดยให้ข้อมือซ้ายอยู่บนข้อมือขวา จากนั้นให้ข้อมือขวาอยู่บนข้อมือซ้าย ทำมือสลับกันตามจังหวะ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ
3.	(ดนตรี)	 (ท่าลอยน้ำ)	**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนขวาอยู่ในลักษณะยื่นมาด้านหน้า แขนซ้ายส่งไปด้านหลัง **มือ** : มือขวาอยู่ในลักษณะแบมือ มือซ้ายแทงมือไปด้านหลัง ทำสลับกันซ้ายขวา (ท่ารำส่าย) **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้างลงพร้อมกัน **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างยืนขนานกันอยู่กับที่

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
4.	(ดนตรี)	 (ท่ายอขาเดียว)	**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : แขนขวาตั้งฉากขนานกับพื้นในระดับศีรษะทางด้านขวามือ แขนซ้ายเหยียดตึง **มือ** : มือซ้ายตั้งมือข้างลำตัวทางซ้าย ในระดับหน้าขา มือขวาแบมือและให้นิ้วทั้งสี่เหยียดตึง เก็บนิ้วหัวแม่มือระดับข้างศีรษะ **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : เข่าขวาย่อเข่าลง เข่าซ้ายงอค้างไว้อยู่ด้านหลัง **เท้า** : เท้าขวาย่อเข่าเล็กน้อย เท้าซ้ายยกเท้าไปด้านข้าง

ตารางที่ 5 แสงรายละเอียดท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิยุคดั้งเดิม

วิเคราะห์ท่ารำ รูปแบบดั้งเดิม

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าการใช้ท่าฟ้อนในรูปการฟ้อนดั้งเดิมตามแบบวิถีชาวบ้านนั้น ท่าฟ้อนจะมีจำนวน 4 ท่า ประกอบไปด้วย ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ และท่ายอขาเดียว ซึ่งผู้ฟ้อนจะปฏิบัติท่าฟ้อนทั้ง 4 ท่าโดยเริ่มจากท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ และจบด้วยท่ายอขาเดียวตามลำดับ จากนั้นก็จะเริ่มต้นฟ้อนด้วยท่าเดินอีกครั้งและฟ้อนไปเรื่อย ๆ จบครบตามจำนวนท่าฟ้อน โดยท่าฟ้อนจะเป็นท่าที่เลียนแบบธรรมชาติและลักษณะการเคลื่อนไหวของคนในการทำมาหากิน ในส่วนการเปลี่ยนท่าฟ้อนจากท่าหนึ่งไปสู่อีกท่าหนึ่งนั้น จะขึ้นอยู่กับผู้ฟ้อนนำในขบวน จะสังเกตได้ว่าในท่าฟ้อนเดียวกันผู้ฟ้อนอาจปฏิบัติท่าฟ้อนที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้ฟ้อนบางคนใช้มือขวา บางคนใช้มือซ้าย บางคนย่ำเท้าซ้าย บางคนย่ำเท้าขวา ในขณะที่ปฏิบัติท่าฟ้อนเดียวกัน เป็นต้น ดังนั้นผู้วิจัยจะวิเคราะห์ท่าฟ้อนโดยใช้ส่วนประกอบของร่างกายตามลำดับ ดังนี้

1. **การใช้ส่วนศีรษะ**

การใช้ส่วนของศีรษะผู้ฟ้อนในยุคดั้งเดิม พบว่ามีการใช้ศีรษะในการปฏิบัติท่าฟ้อนจะมีความสอดคล้องกับมือ ลำตัวและเท้า ดังปรากฏในท่าฟ้อนข้างต้นพบว่า การใช้ส่วนของศีรษะจะเป็นลักษณะการเอียงตามการใช้มือ เช่น มือซ้ายอยู่ในท่าสอดสูงศีรษะเอียงตามมือซ้าย และการเอียงตามการย่ำเท้า

การเอียงศีรษะ หมายถึง การใช้ศีรษะและไหล่กดไปข้างเดียวกัน มีการใช้ทั้งเอียงซ้ายและขวา ไม่ปรากฏการลักคอ (ศีรษะและไหล่กดไปคนละข้าง)

2. **การใช้ส่วนของลำตัว**

การใช้ส่วนของลำตัวในการฟ้อนยุคดั้งเดิม พบว่าการใช้ลำตัวส่วนใหญ่มักจะเป็นการโยกลำตัวให้สอดคล้องกับการใช้มือและเท้าเช่นเดียวกับการใช้ศีรษะ (โยกลำตัว หมายถึง การใช้ร่างกายโดยถ่ายน้ำหนักตัวและศีรษะไปด้านเดียวกัน ในขณะที่ปฏิบัติท่าฟ้อนอยู่) และการย่อลำตัวในลักษณะการนั่งในบางท่าฟ้อน ซึ่งการโยกลำตัวในการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคนี้ผู้ฟ้อนอาจจะโยกลำตัวไปคนละข้าง เช่นบางคนโยกลำตัวทางด้านซ้ายก่อน บางคนโยกด้านขวาก่อน เป็นต้น

3. **การใช้ส่วนแขนและมือ**

มีระดับในการใช้อยู่ 3 ระดับ คือ

1) ระดับศีรษะในการตั้งมือ ใช้ในท่ายอขาเดียว (ดูรายละเอียดในท่าที่ 4)
2) ระดับไหล่ ใช้ในท่าดอกบัวตูมบัวบาน (ดูรายละเอียดในท่าที่ 2)
3) ระดับอกและใบหน้า ใช้ในท่าลอยน้ำ (ดูรายละเอียดในท่าที่ 3)
4) ระดับหน้าขาข้างลำตัว ใช้ในท่าเดิน เป็นลักษณะการแกว่งแขน (ดูรายละเอียดในท่าที่ 1)

4. **การใช้มือ**

การใช้มือในฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิมนี้มีประกอบด้วย

- การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ ใช้ในท่าเดิน

- การตั้งมือไขว้ทั้งสองข้าง ใช้ในท่าดอกบัวตูมบัวบานท่ายอขาเดียว
- แบมือและหักข้อมือ ใช้ในกระบวนท่าฟ้อนในท่าลอยน้ำ
- ม้วนมือและสอดสูง ใช้ในกระบวนท่าฟ้อน คล้ายท่าสอดสูงแต่อีกมือหนึ่งเป็นตั้งมือข้างลำตัว
- และตั้งมือ ใช้ในกระบวนท่าฟ้อน

จะสังเกตได้ว่าการใช้มือที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ไม่ปรากฏการใช้มือในลักษณะการจีบมือแบบนาฏยศิลป์ไทยแต่อย่างใด มีเพียงการม้วนมือและคล้ายมือออกเป็นตั้งมือเท่านั้น การม้วนมือเป็นการเชื่อมท่าเพื่อเคลื่อนท่าฟ้อนจากอีกด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่ง ซึ่งจะใช้ในกระบวนท่าฟ้อนในท่ายอขาเดียว

การจีบ หมายถึง การแตะหรือกดนิ้วระหว่างนิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือให้มาบรรจบกัน

การม้วนมือ หมายถึง การดึงนิ้วทั้ง 4 เข้าหาลำตัวแล้วคลายนิ้วออก นิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือจะต้องไม่บรรจบกัน

5. **การใช้ส่วนขาและเท้า**

ขาและเท้าเป็นองค์ประกอบของการฟ้อน ที่จะต้องมีความสัมพันธ์กันไม่เฉพาะขาและเท้าเท่านั้น หากแต่จะต้องมีความสัมพันธ์ในการเคลื่อนไหวของลำตัวและท่าทางของผู้ฟ้อนให้มีความสอดคล้องกันไปด้วย จากการสังเกตการฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิมพบว่ามีการใช้ส่วนขาและเท้าดังนี้

1) การย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน การย่ำเท้าไปข้างหน้าให้สอดคล้องกับจังหวะของกองเส็งหรือกลองแต้ การย่ำเท้าเดินนั้นถือเป็นนาฏยลักษณ์การใช้เท้าอย่างหนึ่งที่สำคัญในการฟ้อนภูไท

2) การยกขาข้างเดียว หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการยอขาเดียว เป็นลักษณะการใช้ขาข้างใดข้างหนึ่งยืนรับน้ำหนัก ส่วนอีกข้างหนึ่งยกขาขึ้นโดยให้ส้นเท้าอยู่ในระดับขนานกับหัวเข่า คล้ายการกระดกเท้า

6. วิธีการใช้รูปแบบในการฟ้อน

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าลักษณะรูปแบบการฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิมนี้ มีรูปแบบการฟ้อนเพียงลักษณะเดียว คือ การเคลื่อนวงฟ้อนเป็นลักษณะวงกลมตามเข็มนาฬิกา เนื่องจากการเคลื่อนวงฟ้อนนั้นจะเคลื่อนไหวไปรอบ ๆ ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งท่าฟ้อนส่วนใหญ่ใช้การเดินย่ำเท้าหรือเป็นการก้าวเดินไปเรื่อย ๆ ในส่วนการกำหนดตำแหน่งในการฟ้อนนั้นมีปรากฏเพียงการกำหนดตำแหน่งเดียว คือ ผู้ฟ้อนนำเท่านั้นส่วนผู้ฟ้อนคนอื่น ๆ ไม่มีการกำหนดตำแหน่งในการฟ้อน หากแต่สามารถเลือกอยู่ตรงจุดใดที่สามารถฟ้อนและเดินเป็นวงกลมได้

□ ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ● ผู้ฟ้อนนำ ○ ผู้ฟ้อนในขบวน

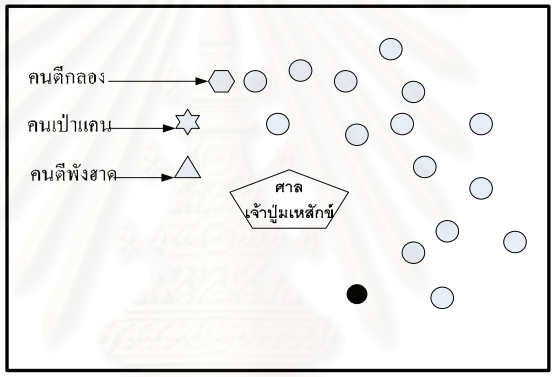

แผนภูมิที่ 9 แสดงลักษณะรูปแบบแถวแบบวงกลมยุคดั้งเดิม

ลักษณะของการเคลื่อนวงในการฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิม การเคลื่อนวงฟ้อนจะเคลื่อนตามเข็มนาฬิกาไม่มีการเปลี่ยนตำแหน่งของผู้ฟ้อนเพียงแต่ผู้ฟ้อนจะเคลื่อนวงฟ้อนไปเรื่อย ๆ ตามผู้ฟ้อนนำ

7. อารมณ์ของผู้ฟ้อน

เนื่องจาการฟ้อนภูไทเป็นการฟ้อนในพิธีกรรม ฉะนั้นอารมณ์ของผู้ฟ้อนจะแสดงอารมณ์ด้วยสีหน้าเบิกบาน ยิ้มแย้ม มีการลอยหน้าในการฟ้อน

สรุปการฟ้อนแบบภูไทดั้งเดิม

ลักษณะรูปแบบท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิม จะยึดหลักการดำเนินท่าฟ้อนไปเรื่อย ๆ ตามลำดับจนครบตามจำนวนท่าฟ้อน ท่าฟ้อนทั้งหมดมาจากการเลียนแบบธรรมชาติที่พบเห็นในชีวิตประจำวันมีทั้งหมด 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำและท่ายอขาเดียว ส่วนการใช้มือมีอยู่ 5 ลักษณะ คือ แกว่งมือ การตั้งมือไขว้ แบมือ หักข้อมือ และม้วนมือ การใช้เท้ามีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การก้าวเดิน การยกขาข้างเดียวหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการยอขาเดียว รูปแบบการการฟ้อนเคลื่อนวงจะเป็นในลักษณะการเคลื่อนตามเข็มนาฬิกา มีการกำหนดตำแหน่งผู้ฟ้อนเพียงตำแหน่งเดียวคือผู้ฟ้อนนำ ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนท่าฟ้อนจากท่าหนึ่งไปสู่อีกท่าหนึ่งนั้นจะขึ้นอยู่กับผู้ฟ้อนนำเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่าการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิมเป็นการฟ้อนตามแบบชาวบ้าน มีการกำหนดท่าฟ้อนและรูปแบบการฟ้อนที่ชัดเจน หากมีเพียงแต่การเคลื่อนไหวร่างกายเท่านั้นที่ค่อนข้างอิสระตามลักษณะและความถนัดของผู้ฟ้อนแต่ละคน อย่างไรก็ตามการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคดั้งเดิมนี้ ถือเป็นต้นแบบของการท่าฟ้อนที่สำคัญอันเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

4.1.2 ท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคฟื้นฟู

ลักษณะท่าฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟู หมายถึง การนำท่าฟ้อนที่มีอยู่แล้วในยุคดั้งเดิมมาจัดระเบียบท่าฟ้อนให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นและนำมาประยุกต์ผสมผสานกับท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ จากการศึกษารูปแบบท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคฟื้นฟู ผู้วิจัยพบว่าท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นจะเป็นท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่สามารถสื่อความหมายของบทเพลง ในขณะเดียวกันท่าฟ้อนบางท่าไม่สื่อความหมายของท่าฟ้อนได้โดยตรง ผู้คิดฟื้นฟูและประดิษฐ์ท่าฟ้อนภูไท คือ อาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ซึ่งเป็นผู้ฟ้อนภูไทเก่าแก่และเป็นแกนนำสำคัญที่ส่งเสริมการอนุรักษ์การฟ้อนภูไทในหมู่บ้านวาริชภูมิ โดยได้รับการถ่ายทอดการฟ้อนฝึกฝนการฟ้อนภูไทมาตั้งแต่เด็กจากนางหนูอิ่น เหมะธุลิน (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ผู้เป็นมารดาและเป็นทายาทชั้นหลานของพระสุรินทร์บริรักษ์เจ้าเมืองวาริชภูมิ ดั้งนั้นผู้วิจัยจึงได้อธิบายท่าฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟูและเนื้อเพลงที่ใช้ในการฟ้อนเพื่อความชัดเจนในการวิเคราะห์ดังนี้

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
1.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : ตั้งมือทั้งสองข้างยื่นมาด้านหน้าอยู่ระดับหน้าอก ในลักษณะไขว้มือ โดยให้ข้อมือซ้ายอยู่บนข้อมือขวา จากนั้นให้ข้อมือขวาอยู่บนข้อมือซ้ายทำมือสลับกันตามจังหวะ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
2.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : ตั้งมือทั้งสองข้างยื่นมาด้านหน้าในลักษณะไขว้มือ จากนั้นให้ข้อมือขวาอยู่บนข้อมือซ้ายทำสลับกัน **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวา **ทิศทาง** : ด้านขวา หมุนตัวทางขวาเป็นลักษณะครึ่งวงกลม แล้วจึงหมุนกลับมาหน้าตรง ดังภาพที่ 1

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
3.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือซ้ายตั้งวงระดับศีรษะ มือขวาจีบระดับสะดือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
4.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือซ้ายตั้งวงระดับศีรษะ มือขวาจีบระดับสะดือ **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** หมุนตัวโดยเริ่มจากทางด้านขวามือ และหมุนในลักษณะ 4 ทิศ จนครบ และจะหยุดทิศทางด้านหน้าตรง ดังภาพที่ 1

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
5.	มาเด้อเฮามา		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเข้าหาลำตัวเล็กน้อย **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบและม้วนมือเข้าลำตัว จากนั้นคลายมือออกเป็นตั้งมือ โดยให้มือซ้ายอยู่เหลื่อมมือขวาเล็กน้อย **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
6.	มาเด้อเฮามา (ร้องซ้ำ)		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเข้าหาลำตัวเล็กน้อย **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบและม้วนมือเข้าลำตัว จากนั้นคลายมือออกเป็นตั้งมือ โดยให้มือขวาอยู่เหลื่อมมือซ้ายเล็กน้อย **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
7.	ภูไทเฮามา		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยเข้าหาลำตัว **มือ** : ตั้งมือทั้งสองข้างจีบคว่ำยื่นมาด้านหน้าในระดับชายพก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
8.	ซุมซ้อง		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยในลักษณะตั้งฉากขนานกับพื้น **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้นนิ้วเหยียดตึงพร้อมงอนิ้วหัวแม่มือ ในท่าพรหมสี่หน้า **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
9.	มาโฮมอ้ายโฮมน้อง		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยเข้าหาลำตัว **มือ** : นำมือทั้งสองข้างมาประสานกัน โดยให้มือซ้ายทับมือขวาอยู่ในระดับสะดือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
10.	โฮมภูไทฮองเฮา		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกเล็กน้อย **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบไขว้เข้าหาลำตัว ในระดับหน้าอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
11.	ข้อยอยู่เทิ่งเขา		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือซ้ายชี้ไปด้านข้างลำตัว ทางด้านซ้าย มือขวาตั้งมือแนบไว้ข้างลำตัว ระดับหน้าขา โดยให้นิ้วนางนิ้วกลางและนิ้วก้อยงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
12.	ข้อยยังเอาเจ๋อมาซอย		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบไขว้เข้าหาลำตัว ในระดับหน้าอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
13.	พวกข้อยขออำนวย		**ศีรษะ** : ตรง ก้มลงมองตามมือ **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบคว่ำยื่นมาด้านหน้า อยู่ระดับชายพก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
14.	อวยชัยเฮ่อละเน้อ		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อยในลักษณะตั้งฉากขนานกับพื้น **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น นิ้วเหยียดตึงพร้อมงอนิ้วหัวแม่มือ (ในท่าพรหมสี่หน้า) **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
15.	เทิ่งเขาแสนไกล		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือซ้ายชี้ไปด้านข้างลำตัว ทางด้านซ้าย มือขวาตั้งมือแนบไว้ข้างลำตัว ระดับหน้าขา โดยให้นิ้วนางนิ้วกลางและนิ้วก้อยงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
16.	ทางไปกะแฮงยาก		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย **มือ** : มือซ้ายจีบหงายระดับชายพก มือขวานิ้วทั้งสี่เหยียดตึงเก็บนิ้วหัวแม่มือแล้วแทงมือไปด้านข้างลำตัวทางขวามือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงตามแรงโน้มถ่วง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
17.	ไทข้อยมิได่ลำบาก		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย โดยแขนขวางอในลักษณะมุมฉาก **มือ** : มือซ้ายตั้งวงระดับหน้าข้างลำตัวทางซ้ายมือ มือขวาจีบหงายระดับชายพก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
18.	มาฟ้อนรำ		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนทั้งสองเล็กน้อยเข้าหาลำตัว โดยให้ขนานกับพื้น **มือ** : ยื่นมือซ้ายมาข้างลำตัวทางซ้ายมือ โดยมือซ้ายอยู่ในลักษณะแทงมือลง มือขวาจีบคว่ำ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
19.	เฮ่อเจ้าเบิ่ง		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : แขนขวาตั้งฉากขนานกับพื้นในระดับศีรษะทางด้านขวามือ แขนซ้ายเหยียดตึง **มือ** : มือซ้ายตั้งมือข้างลำตัวทางซ้ายในระดับหน้าขา มือขวาแบมือและให้นิ้วทั้งสี่เหยียดตึง เก็บนิ้วหัวแม่มือระดับข้างศีรษะ **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : เข่าขวาย่อเข่าลง เข่าซ้ายงอค้างไว้อยู่ด้านหลัง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
20.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : ยื่นมือทั้งสองข้างมาด้านหน้าในลักษณะจีบคว่ำ ในระดับชายพก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
21.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อยในลักษณะตั้งฉากขนานกับพื้น **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น นิ้วเหยียดตึงพร้อมงอนิ้วหัวแม่มือ (ในท่าพรหมสี่หน้า) **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง * (ท่าที่21-22 เป็นท่าต่อเนื่องกัน)
22.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือทังสองข้างแทงมือไปด้านหลัง (ท่ายูงฟ้อนหาง) **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
23.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนขวาอยู่ในลักษณะยื่นมาด้านหน้า แขนซ้ายส่งไปด้านหลัง **มือ** : มือขวาอยู่ในลักษณะแบมือ มือซ้ายแทงมือไปด้านหลัง จากนั้นมือทำสลับกันซ้ายขวา (ท่ารำส่าย) **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้างลงพร้อมกัน **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างยืนขนานกันอยู่กับที่ **ทิศทาง** : หน้าตรง * ศีรษะจะเอียงสลับกันตามการเปลี่ยนของมือที่ส่งไปด้านหลัง
24.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนซ้ายเล็กน้อยแล้วยื่นมาด้านหน้า แขนขวาส่งหลังเหยียดตึง **มือ** : มือซ้ายตั้งวงระดับหน้าโดยให้ฝ่ามือหันออกด้านนอกลำตัว มือซ้ายเหยียดตึง พร้อมกับแทงมือไปด้านหลัง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงในลักษณะนั่งคุกเข่า **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานกันในลักษณะท่านั่งคุกเข่าทับส้นเท้า **ทิศทาง** : หน้าตรง * (ท่าที่ 23-24 เป็นท่าต่อเนื่องกัน)

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
25.	ขออำนาจมเหสักข์		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย **มือ** : แบมือทั้งสองข้างโดยให้ฝ่ามือประกบกัน ทางด้านไหล่ซ้าย ในลักษณะพนมมือ **ลำตัว** : เอียงซ้าย **เข่า** : นั่งคุกเข่า **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานกันในลักษณะท่านั่งคุกเข่าทับส้นเท้า **ทิศทาง** : หน้าตรง
26.	จงปกปัก		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อยเข้าหาลำตัว **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบคว่ำระดับไหล่ **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลงนั่งคุกเข่า **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานกันในลักษณะท่านั่งคุกเข่าทับส้นเท้า **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
27.	ฮักษา		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : ชูแขนทั้งสองข้างระดับศีรษะ **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น โดยให้นิ้วชี้ทังสองข้างชี้เข้าหากัน อยู่ในระดับศีรษะ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : นั่งคุกเข่า **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานกันในลักษณะท่านั่งคุกเข่าทับส้นเท้า **ทิศทาง** : หน้าตรง
28.	เฮ่อภูไททั่วหน้า		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนทั้งสองขนานกับหน้าขา ยื่นแขนมาด้านหน้า งอแขนเล็กน้อย **มือ** :มือทั้งสองข้างยื่นมาด้านหน้า ในลักษณะจีบคว่ำทั้งสองข้าง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : นั่งคุกเข่ากับพื้น **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานกันในลักษณะท่านั่งคุกเข่าทับส้นเท้า **ทิศทาง** : หน้าตรง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
29.	ให้วัฒนาฮุ่งเฮืองต่อไป		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย **มือ** : เปิดมือออกด้านข้างลำตัว ในลักษณะหงายฝ่ามือออกทางด้านนอกของลำตัว **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : งอนั่งคุกเข่ากับพื้น **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานกันในลักษณะท่านั่งคุกเข่าทับส้นเท้า **ทิศทาง** : หน้าตรง
30.	เวลาก็โจน		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือซ้ายชี้ไปด้านข้างลำตัว ทางด้านซ้าย มือขวาตั้งมือแนบไว้ข้างลำตัว ระดับหน้าขา โดยให้นิ้วนางนิ้วกลางและนิ้วก้อยงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
31.	ไทข้อย		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนซ้ายงอแขนเข้าหาลำตัวเล็กน้อย แขนขวาเหยียดตึงข้างลำตัว **มือ** : มือซ้ายจีบหงาย ระดับหน้าอก มือขวาตั้งมือแนบไว้ข้างลำตัว ระดับหน้าขา โดยให้นิ้วนาง นิ้วกลางและนิ้วก้อยงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
32.	ละด่วนเมอ		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : เปิดแขนซ้ายออกด้านข้างลำตัวทางซ้าย แขนขวาเหยียดตึงข้างลำตัว **มือ** : มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวทางซ้าย นิ้วเหยียดตึง มือขวามือขวาตั้งมือแนบไว้ข้างลำตัว ระดับหน้าขา โดยให้นิ้วนาง นิ้วกลางและนิ้วก้อยงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
33.	เห่ออ้ายน้องเลิศเลอ		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อยในลักษณะตั้งฉากขนานกับพื้น **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น นิ้วเหยียดตึงพร้อมงอนิ้วหัวแม่มือ (ในท่าพรหมสี่หน้า) **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง
34.	สู่ผู้สู่คน		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : แขนขวางอเล็กน้อย โดยให้ข้อศอกชี้ไปด้านข้างลำตัวทางขวามือ แขนซ้ายเหยียดตึงข้างลำตัว **มือ** : มือซ้ายตั้งมือแนบไว้ข้างลำตัวระดับหน้าขา โดยให้นิ้วนาง นิ้วกลาง และนิ้วก้อยงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ มือขวาอยู่ในลักษณะให้นิ้วชี้ ชี้ไปด้านหน้า **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
35.	ข้อยละได่เมอละเน้อ		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย ขนานกับลำตัว **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบหงายและไขว้มือเข้าหาลำตัว ในระดับหน้าอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
36.	ข้อยละได่เมอละเน้อ		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือทังสองข้างแทงมือไปด้านหลัง (ท่ายูงฟ้อนหาง) **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

ตารางที่ 6 แสดงรายละเอียดท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิยุคฟื้นฟู

วิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟู

จากการวิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟู ผู้วิจัยพบว่าท่าฟ้อนมาจากการนำท่าฟ้อนที่มีอยู่แล้วหรือท่าฟ้อนดั้งเดิมที่มีทั้งหมดมาประยุกต์และผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้น โดยได้ยึดหลักการประดิษฐ์ท่าฟ้อนที่สามารถตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องและทำนองเพลงได้ ดั้งนั้นการฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟูที่ปรากฏจึงมีลักษณะท่าฟ้อนที่มีการตีบทเข้ามาเกี่ยวข้องและผสมผสานกับการฟ้อนยุคดั้งเดิมที่เป็นการฟ้อนเลียนแบบธรรมชาติ โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นการอนุรักษ์ท่าฟ้อนดั้งเดิมในแบบชาวบ้าน และเป็นการประดิษฐ์การฟ้อนตีบทนำมาประยุกต์ในการฟ้อนภูไท รวมทั้งนำท่ารำวงมาตรฐานกรมศิลปากรมาใช้เป็นในท่าเชื่อม คือ ท่าสอดสร้อยมาลา และท่ายูงฟ้อนหางเป็นท่าที่ใช้ในการแปรแถว โดยลักษณะท่าฟ้อนที่ปรากฏมีอยู่ 3 รูปแบบ ดังนี้

1) ท่าฟ้อนที่นำมาจากท่าฟ้อนดั้งเดิม มี 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ และท่ายอขาเดียว (ดูรายละเอียดท่าฟ้อน 1, 2, 19, 23,)

2) ท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่คิดประดิษฐ์ขึ้น มี 19 ท่า (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 5, 6, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34) ท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นจะเน้นใช้มือในการสื่อความหมายของท่าฟ้อน ในลักษณะการม้วนมือ การจีบ ผสมกับการทำมือในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ สอดมือขึ้น การรวมมือ การตั้งมือ ท่าชี้มือ นอกจากนี้ท่าฟ้อนที่ใช้ในการตีบทในบางท่านั้นจะเป็นท่าฟ้อนที่ซ้ำกันแต่สื่อความหมายของเพลงแตกต่างกัน เป็นต้น

3) ท่าฟ้อนที่มีอยู่เดิมจากรำวงมาตรฐานกรมศิลปากร มี 2 ท่า คือ ท่าสอดสร้อยมาลาและท่ายูงฟ้อนหาง (ดูรายละเอียดท่าฟ้อน ท่า 3, 21และ 22 เป็นท่าฟ้อนต่อเนื่องกัน)

เพื่อเป็นการวิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟูให้ละเอียดยิ่งขึ้นนั้น ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์ท่าฟ้อนโดยใช้ส่วนประกอบของร่างกายตามลำดับ ดังนี้

1. การใช้ส่วนศีรษะ

การใช้ศีรษะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์และความต่อเนื่องกับการใช้ช่วงของแขน มือ

และลำตัว เนื่องมาจากทิศทางในการใช้ศีรษะจะขึ้นอยู่กับทิศทางของการใช้มือเช่นกัน ท่าฟ้อนส่วนใหญ่พบว่าการใช้ส่วนศีรษะจะประกอบด้วยการใช้ศีรษะตรง การเอียง มีทั้งการเอียงซ้าย เอียงขวา ลอยหน้าลอยตา แต่ไม่มีการลักคอ ซึ่งการใช้ศีรษะมี ลักษณะ 4 ดังนี้

1) การใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า
2) การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ)
3) การใช้ศีรษะในการเอียง ที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ
4) การใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า

การใช้ศีรษะส่วนใหญ่ที่พบบ่อยในยุคฟื้นฟูคือการการใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า และการใช้ศีรษะในการเอียง ซึ่งการใช้ท่าฟ้อนและศีรษะที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยยึดตามท่าฟ้อนของผู้ฟ้อนเก่าแก่ของหมู่บ้านวาริชภูมิที่ยังมีชีวิตในปัจจุบัน หากแต่ท่าฟ้อนในบางท่านั้นผู้ฟ้อนจะฟ้อนแตกต่างกันไปบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความถนัดและความสามารถที่ได้รับจากการถ่ายทอด ดังนั้นลักษณะการใช้ศีรษะที่ปรากฏในท่าฟ้อนเดียวกันมีความแตกต่างกันไปบ้าง กล่าวคือ ผู้ฟ้อนจะฟ้อนในท่าเดียวกัน แต่บางคนเอียงศีรษะไปทางซ้ายบางคนเอียงขวาตามแต่ผู้ฟ้อนนั้นจะถนัดในทางใด

2. การใช้ส่วนของลำตัว

ลำตัวเป็นส่วนที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวของร่างกายมีความสมดุล และสัมพันธ์กับแขนและขา จากการศึกษาการใช้ลำตัวในการฟ้อภูไทยุคฟื้นฟูพบว่ามีการใช้ลำตัว 3 ลักษณะดังนี้

2.1 การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน
2.2 การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ
2.3 การย่อตัว พบได้ในลักษณะท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น

3. การใช้ส่วนแขนและมือ

การใช้ส่วนแขนและมือถือเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ท่าฟ้อนมีความสมดุลและสวยงาม ในส่วนการใช้แขนและมือในการฟ้อนยุคฟื้นฟูมีการใช้แขนและมือ 3 ระดับ ดังนี้

3.1 ลักษณะที่ 1 ระดับสูง หมายถึง ระดับศีรษะและสุงกว่าศีรษะมีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 9 ท่า ไม่นับรวมในท่าซ้ำ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 3, 8, 11, 15, 17, 19, 24, 25, 27)

3.2 ลักษณะที่ 2 ระดับกลาง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 2, 5, 7, 9, 10, 18, 26, 31)

3.3 ลักษณะที่ 3 ระดับล่าง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 5 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 1, 16, 22, 29, 36)

4. การใช้มือ

การใช้มือในการฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟู ผู้วิจัยพบการใช้มือมี 5 รูปแบบ ดังนี้

4.1 การม้วนมือ พบได้ในลักษณะม้วนมือแล้วคลายมือออกเปลี่ยนเป็นตั้งมือพบได้ในลักษณะตั้งไขว้ทั้งสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่2) และการตั้งมือคู่ขนาน (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 5, 6) เป็นต้น

4.2 การจีบ พบได้ในลักษณะการจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 3, 7, 10, 18)

4.3 การกรายมือ พบได้ในลักษณะการกรายมือออกจากลำตัว ทั้งการกรายมือข้างเดียว และกรายมือแบบสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 16, 29, 32)

4.4 แบมือและหักข้อมือ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 24)

4.6 การใช้มือในลักษณะอื่น ๆ พบได้ในลักษณะการแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ การใช้มือในลักษณะการชี้ การส่ายมือ การม้วนมือแล้วสอดสูง การแทงมือไปด้านหลัง การไหว้ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 1, 11, 17, 19, 22, 25)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. การใช้ส่วนขาและเท้า

การใช้ส่วนขาและเท้า ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ท่าฟ้อนมีการเคลื่อนไหวไปเรื่อย ๆ ตามรูปแบบการแปรแถว ดังนั้นกลวิธีในการใช้ส่วนขาและเท้าจึงถือเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ผู้ฟ้อนจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อความพร้อมเพรียงกัน การใช้ส่วนของขาและเท้า มี 3 ลักษณะ ดังนี้

5.1 การย่ำเท้าอยู่กับที่ เป็นการย่ำเท้าข้างใดข้างหนึ่งโดยวางลงในลักษณะเต็มฝ่าเท้าในขณะเดียวกันเท้าอีกข้างหนึ่งก็ยกขึ้นเพื่อเตรียมวางลงต่อไป ในการย่ำเท้านี้ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตามจังหวะการตีของกลองเส็งการย่ำเท้าอยู่กับที่นี้จะเป็นท่าเตรียมพร้อมเสียส่วนใหญ่ (โดยดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 30, 31, 32, 33, 34)

5.2 การก้าวเดิน เป็นการก้าวเท้าข้างใดข้างหนึ่งในลักษณะเต็มฝ่าเท้าแล้วถ่ายน้ำหนักไปยังเท้าที่ก้าวออกไป เท้าที่ตามมาจะเปิดส้นเท้าเล็กน้อยเพื่อที่จะเตรียมก้าวเท้าต่อไปข้างหน้า ซึ่งการก้าวเดินจะก้าวตามจังหวะกลองเส็งไปเรื่อย ๆ โดยการใช้เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อนภูไท (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 2, 3, 21, 22, 23, 36)

5.3 การยกขาข้างเดียว หรือเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าการยอขาเดียว เป็นลักษณะการใช้ขาข้างใดข้างหนึ่งยืนรับน้ำหนัก ส่วนอีกข้างหนึ่งยกขาขึ้นโดยให้ส้นเท้าอยู่ในระดับขนานกับหัวเข่า คล้ายการกระดกเท้า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 19)

จากการศึกษาพบว่าลักษณะการใช้ขาในส่วนของการยก จะไม่ยกขาสูงเท่าใดนัก ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากข้อ 2 ประเด็น คือ

1. กำหนดในเรื่องของพิธีกรรม ที่จะไม่นิยมยกเท้าสูง ถือเป็นการไม่สำรวมและไม่ให้การเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งผู้ชมจะนั่งชมอยู่กับพื้นอาจจะเป็นการไม่สุภาพ

2. การแต่งกายที่ผู้ฟ้อนจะนุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้า หรือนุ่งผ้าซิ่นต่อตีน อาจไม่เอื้อต่อการยกเท้า ลักษณะการใช้ขาและเท้าที่พบบ่อยในการฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟู คือ การย่ำเท้าและ การก้าวเดินไปเรื่อย ๆ

6. วิธีการใช้รูปแบบการฟ้อน

รูปแบบการฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟูมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อน กล่าวคือรูปแบบการฟ้อนจะเป็นลักษณะการเคลื่อนแถวแบบวงกลม เมื่อผู้ฟ้อนมีจำนวนมากขึ้นจึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบมาจัดเป็นขบวนแถวในแบบลักษณะแถวตอน และมีการกำหนดจุดหรือตำแหน่งของผู้ฟ้อนแต่ละคน แต่ยังคงมีผู้ฟ้อนนำอยู่ด้านหน้าแถวเพื่อเป็นต้นแบบให้ผู้ฟ้อนมีความพร้อมเพรียงกันมากขึ้น และเพื่อที่จะได้มองเห็นผู้ฟ้อนได้ทั้งหมดจากการศึกษาพบว่าการจัดรูปแบบการฟ้อนมี 3 ลักษณะ ดังนี้

6.1 การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอน

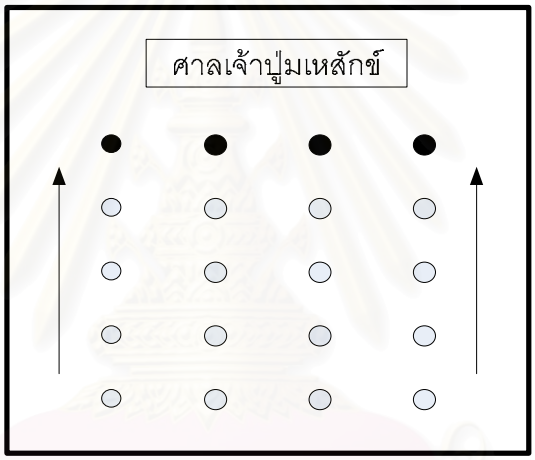

แผนภูมิที่ 10 แสดงจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนในยุคฟื้นฟู

จะเห็นได้ว่าการจัดรูปแบบในยุคฟื้นฟูนี้ จะเน้นการจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอน ซึ่งแถวตอนในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะใช้ในการตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องทั้งนี้เนื่องมาจากการจัดแถวในลักษณะนี้สามารถมองเห็นผู้ฟ้อนได้ทั้งหมดและทำให้มีความพร้อมเพรียงและเป็นระเบียบในการจัดรูปแบบฟ้อนที่มากกว่าการใช้รูปแบบแถววงกลม

6.2 การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง

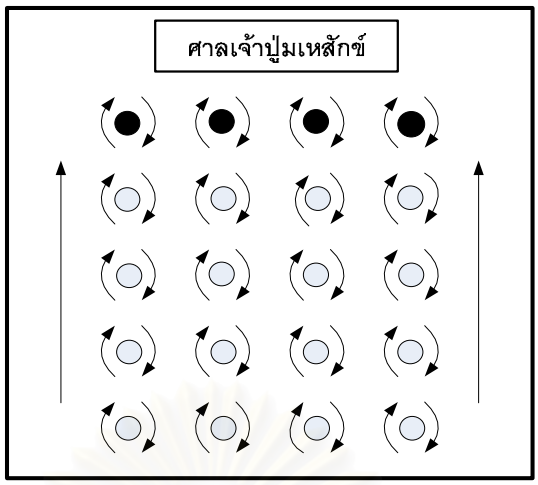

แผนภูมิที่ 11 แสดงรูปแบบการฟ้อนลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเองในยุคฟื้นฟู

การจัดแถวตอน 4 แถวแล้วหมุนรอบตัวเองทั้งไปและกลับนี้ จะเป็นรูปแบบแถวที่ใช้สำหรับการแปรแถวในการฟ้อนสอดสร้อยมาลา โดยผู้ฟ้อนทั้งหมดจะหมุนรอบตัวเองตามจังหวะตามผู้ฟ้อนนำและเสียงของกลองเส็ง

6.2 การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนถลกหางงู

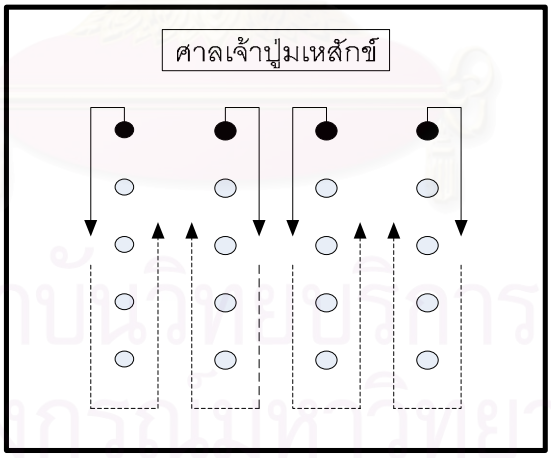

แผนภูมิที่ 12 แสดงรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวถลกหางงูในยุคฟื้นฟู

สืบเนื่องมาจากการจัดแถวตอนแล้วนั้น จึงได้มีการเพิ่มเติมรูปแบบแถวอีกอย่างหนึ่ง คือ การเดินแถวแบบถลกหางงู การใช้รูปแบบแถวเช่นนี้สืบเนื่องมาจากการใช้ท่าฟ้อนกล่าวคือ ท่า

ฟ้อนในช่วงการแปรแถวรูปแบบแถวนี้จะใช้ท่ายูงฟ้อนหาง จึงได้คิดรูปแบบแถวให้สอดคล้องท่าฟ้อน และที่สำคัญรูปแบบแถวสามารถที่จะเคลื่อนที่ได้

เป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะรูปแบบการฟ้อนในยุคฟื้นฟูนี้ จะไม่ปรากฏลักษณะเดินแบบสลับกันขึ้น-ลงหรือการเดินสลับที่ในการฟ้อน หากแต่จะมีเพียงการเดินแถวแบบวนรอบตัวเอง (ดูรายละเอียดข้อที่ 6.2) ที่รับเอารูปแบบการฟ้อนยุคดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ซึ่งแต่เดิมนั้นจะฟ้อนเป็นวงกลมรอบศาลเจ้าปู่มเหสักข์ แต่ในยุคดั้งเดิมนำมาประยุกต์โดยฟ้อนหมุนรอบตัวเองแทนการหมุนรอบศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแม้การฟ้อนภูไทในยุคฟื้นฟูแม้จะมีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนและรูปแบบการฟ้อนไปบ้าง แต่ก็ยังคงอนุรักษ์ท่าฟ้อนและรูปแบบการฟ้อนดั้งเดิมในอดีตโดยสอดแทรกและผสมผสานไปกับท่าฟ้อนและรูปแบบการฟ้อนซึ่งยังคงรักษาไว้มิให้สูญหาย

7. **อารมณ์ของผู้ฟ้อน**

เนื่องจาการฟ้อนภูไทเป็นการฟ้อนในพิธีกรรม ฉะนั้นอารมณ์ของผู้ฟ้อนจะแสดงอารมณ์ด้วยสีหน้าเบิกบาน แวดตาบ่งบอกถึงความศรัทธาในเจ้าปู่มเหสักข์ นอกจากนี้ผู้ฟ้อนบางคนจะยิ้มในหน้า และมีการลอยหน้าในการฟ้อน แต่ไม่ปรากฏการลักคอ

สรุปการฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟู

การฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟู เป็นการสืบทอดรูปแบบการฟ้อนภูไทในยุคดั้งเดิมและการฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ดังนั้นท่าฟ้อนที่ปรากฏจึงมีทั้งท่าฟ้อนแบบดั้งเดิมและท่าฟ้อนแบบตีบทที่ประดิษฐ์ขึ้น ดังนี้

1. ท่าฟ้อนดั้งเดิมที่พบในยุคฟื้นฟู มี 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ (คล้ายท่ารำส่าย) และท่ายอขาเดียว

2. ท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้น จะเป็นท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง มี 19 ท่า (ไม่นับรวมกับท่าฟ้อนที่ซ้ำกัน) ใช้ในท่าฟ้อนที่สื่อความหมายตามบทร้องและเนื้อหาของเพลง ซึ่งรูปแบบการฟ้อนมีการใช้ท่าฟ้อน 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 เป็นท่าฟ้อนที่สามารถสื่อความหมายได้ตามเนื้อหาของบทร้อง

ลักษณะที่ 2 ท่าฟ้อนที่ประกอบตามเสียงจังหวะดนตรี ซึ่งจะใช้เป็นท่าเชื่อมเพื่อเข้าสู่การตีบทร้องในภายหลัง มี 2 ท่า

ลักษณะที่ 3 การใช้ท่าซ้ำ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นใช้ในการตีบทร้อง

การใช้ศีรษะ ประกอบไปด้วย การเอียงศีรษะทั้งด้านซ้ายและขวา การส่ายหน้า และการใช้ศีรษะในลักษณะตรง การใช้ลำตัว มี 3 ลักษณะ คือการโยกหรือเอนลำตัวไปทางใดทางหนึ่ง การย่อและลำตัวตรง

การใช้ส่วนแขนและมือมี 3 ระดับ คือ ระดับสูง ระดับกลาง ระดับล่างการใช้มือมี 5 ลักษณะ คือ การม้วนมือ การจีบ การกรายมือ แบมือและหักข้อมือ การใช้มือในลักษณะการแกว่งมือตาม

การใช้ส่วนขาและเท้ามี 3 ลักษณะคือ การย่ำเท้าอยู่กับที่ การก้าวเดิน การยกขาข้างเดียว หรือเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าการยอขาเดียว

การใช้รูปแบบการฟ้อนจะเป็นลักษณะการจัดแถวตอน ซึ่งประกอบด้วย แถวตอน 4 แถว การเดินแถวถลกหางงูและแถวตอนหมุนรอบตัวเอง เนื่องจากการฟ้อนภูไทในยุคฟื้นฟูเป็นการฟ้อนที่เน้นการใช้บทหรือฟ้อนตามบทร้องนั้น เอกลักษณ์ในการฟ้อนจึงอยู่ที่ท่าฟ้อนที่สื่อความหมายและสอดคล้องและตรงตามบทร้องรวมทั้งทำนองเพลง ในขณะเดียวกันองค์ประกอบในด้านอื่น ๆ จึงมีส่วนช่วยให้การฟ้อนมีความสมบูรณ์และสวยงามมากขึ้น จะพบได้ว่าการเคลื่อนที่หรือทิศทางในการฟ้อนมีไม่มากนัก ซึ่งจะมีเพียงการเคลื่อนที่และการหยุดเท่านั้นเพื่อสร้างความสมดุลต่อการฟ้อน โดยผู้ฟ้อนจะหยุดกับที่ในการฟ้อนตีบทและเคลื่อนที่ตามทิศทางการฟ้อนต่อไปด้วยท่าเชื่อม

จะเห็นได้ว่าการฟ้อนในยุคฟื้นฟูจะเป็นการอนุรักษ์ท่าฟ้อนภูไทในยุคดั้งเดิมที่มีอยู่และเป็นการผสมผสานกับท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่คิดประดิษฐ์ขึ้นประกอบกัน ท่าฟ้อนตีบทที่คิดประดิษฐ์ขึ้นได้แนวทางจากท่าทางตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังได้นำท่ารำวงมาตรฐานของกรมศิลปากรมาประกอบการฟ้อนเช่นเดียวกัน จึงก่อเกิดเป็นท่าฟ้อนภูไทชุดนี้ขึ้น

4.1.3 ท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน

จากการศึกษารูปแบบการฟ้อนภูไทในยุคปัจจุบัน ในหมู่บ้านวาริชภูมิมีเพียงรูปแบบเดียว ได้แก่ กระบวนท่าฟ้อนที่ได้รับการถ่ายทอดจากอาจารย์อรพินธ์ วงศ์อนันต์ ผู้ฟ้อนภูไทเก่าแก่ในหมู่บ้านวาริชภูมิ ลักษณะท่าฟ้อนภูไทในยุคปัจจุบันนี้มีรูปแบบการฟ้อนเช่นเดียวกับยุคฟื้นฟู คือ การอนุรักษ์ท่าฟ้อนภูไทในยุคดั้งเดิมที่มีอยู่ และเป็นการผสมผสานกับท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่คิดประดิษฐ์ขึ้นประกอบกัน

การฟ้อนในยุคปัจจุบันลักษณะท่าฟ้อนมีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบทในบางท่าให้มีความสอดคล้องและสื่อความหมายของบทร้องได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และปรับเปลี่ยนรูปแบบแถวให้มีความหลากหลายมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มเติมท่าฟ้อนในส่วนของการแปรแถวอีกด้วย

ผู้วิจัยได้อธิบายลักษณะของท่าฟ้อนในแต่ละท่าเพื่อให้เกิดความชัดเจน เพื่อใช้ประกอบกับการวิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทในยุคปัจจุบัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
1.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : ยื่นแขนมาข้างหน้าระดับหน้าอก แล้วงอแขนเล็กน้อย **มือ** : ข้อมือทั้งสองชิดติดกัน มือซ้ายตั้งมือ มือขวาจีบคว่ำ ทำมือสลับกันตามจังหวะ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรงแล้วหมุนตัวไปด้านขวา เป็นลักษณะครึ่งวงกลม แล้วจึงหมุนกลับมาหน้าตรง
2.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย **มือ** : มือซ้ายจีบหงายระดับสะดือ มือขวาตั้งวงระดับศีรษะ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หมุนตัวโดยเริ่มจากด้านขวามือ และหมุนในลักษณะ 4 ทิศ จนครบ จะหยุดทิศทางด้านหน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
3.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยเข้าหาลำตัว **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบคว่ำยื่นมาด้านหน้าในระดับชายพก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
4.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยในลักษณะตั้งฉากขนานกับพื้น **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้นนิ้วเหยียดตึงพร้อมงอนิ้วหัวแม่มือ ในท่าพรหมสี่หน้า **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
5.	(ดนตรี)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนทั้งสองข้างเหยียดตึง **มือ** : มือทั้งสองข้างแทงมือไปด้านหลังในลักษณะท่ายูงฟ้อนหาง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
6.	มาเด้อเฮามา (ซ้ำ)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนซ้ายงอเล็กน้อย แขนขวาเหยียดตึง **มือ** : มือซ้ายวาดมือมาด้านข้างลำตัว มือขวาจีบส่งหลัง จากนั้นทำมือในลักษณะเดียวกันทางด้านขวามือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
7.	ภูไทเฮามา		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือทั้งสองจีบคว่ำข้างยื่นมาด้านหน้าอยู่ระดับหน้าอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
8.	ซุมซ้อง		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยในลักษณะตั้งฉากขนานกับพื้น **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้นนิ้วเหยียดตึงพร้อมงอนิ้วหัวแม่มือ ในท่าพรหมสี่หน้า **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
9.	มาโฮมอ้ายโฮมน้อง		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยเข้าหาลำตัว **มือ** : นำมือทั้งสองข้างมาประสานกัน โดยให้มือซ้ายทับมือขวาอยู่ในระดับสะดือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
10.	โฮมภูไทฮองเฮา		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อยขนานกับลำตัว **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบหงายและไขว้มือเข้าหาลำตัว ในระดับหน้าอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
11.	ข้อยอยู่เทิงเขา		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนซ้ายเหยียดตึง แขนขวางอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือขวาจะอยู่ในลักษณะชี้ไปด้านบน มือซ้ายจีบส่งหลัง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
12.	ข้อยยังเอาเจ๋อมาซอย		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนซ้ายงอแขนเล็กน้อยเข้าหาลำตัว แขขวาเหยียดตึงไปด้านหลัง **มือ** : มือซ้ายจีบหงายระดับหน้าอก มือขวาจีบส่งหลัง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
13.	พวกข้อยขออำนวย		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย **มือ** : ตั้งมือทั้งสองข้างในลักษณะพนมมือ อยู่ในระดับหน้าอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้น **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
14.	อวยชัยเฮ่อละเน้อ		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยในลักษณะตั้งฉากขนานกับพื้น **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น นิ้วเหยียดตึงพร้อมงอนิ้วหัวแม่มือ ในท่าพรหมสี่หน้า **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
15.	เทิ่งเขาแสนไกล		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : แขนซ้ายเหยียดตึงไปด้านหลัง แขนขวางอแขนเล็กน้อยในลักษณะขนานกับพื้น **มือ** : มือซ้ายจีบส่งหลัง มือขวาชี้ไปด้านหลัง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
16.	ทางไปกะแฮงยาก		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนซ้ายงอเล็กน้อย ข้างลำตัวขนานกับพื้น แขนขวาเหยียดตึงไปด้านหลัง **มือ** : มือซ้ายผายมือ มือขวาจีบส่งหลัง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
17.	ไทข้อย		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนซ้ายเหยียดตึงไปด้านหลัง แขนขวางอแขนข้าหาลำตัวระดับอก **มือ** : มือซ้ายจีบส่งหลัง มือขวาจีบหงายเข้าหาลำตัวระดับอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
18.	มิได้ลำบาก		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนซ้ายเหยียดตึงไปด้านหลัง แขนขวางอแขนเล็กน้อยระดับอก **มือ** : มือซ้ายจีบส่งหลัง มือขวาจีตั้งมือหงายระดับอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตร

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
19.	มาฟ้อนรำ		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อยทั้งสองข้างลำตัวทางด้านขวา **มือ** : มือซ้ายจีบคว่ำ มือขวาแทงมือลงข้างลำตัว **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
20.	เฮ่อเจ้าเบิ่ง		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนซ้ายงอแขนและข้อศอกเล็กน้อย แขนขวาเหยียดตึงไปด้านหลัง **มือ** : มือซ้ายตั้งมือให้นิ้วทั้งสี่เหยียดตึง ส่วนมือขวาจีบส่งหลัง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : เท้าซ้ายยืนย่อเข่าเล็กน้อย เท้าขวายกเท้าไปด้านหลัง **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
21.	ดนตรี		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : แขนทั้งสองเหยียดตึงไปด้านหลัง **มือ** : แทงมือทั้งสองไปด้านหลังในท่ายูงฟ้อนหาง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : เริ่มต้นด้านข้างทางด้านขวามือ
22.	ดนตรี		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : มือทั้งสองจีบคว่ำข้างยื่นมาด้านหน้าอยู่ระดับหน้าอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
23.	ดนตรี		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยในลักษณะตั้งฉากขนานกับพื้น **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น นิ้วเหยียดตึงพร้อมงอนิ้วหัวแม่มือ ในท่าพรหมสี่หน้า **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
24.	ดนตรี		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อย **มือ** : วาดมือซ้ายมาตั้งวง มือขวาแทงมือไปด้านหลัง ทำสลับกันทั้งซ้ายและขวา **ลำตัว** : เอียงตามมือที่อยู่ด้านหลัง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างยืดอยู่กับที่ น้ำหนักเท้าทั้งสองเท่ากัน **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
25.	ดนตรี		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อยทั้งสองข้าง **มือ** : วาดมือขวามาตั้งวง มือซ้ายแทงมือไปด้านหลัง ทำสลับกัน **ลำตัว** : เอียงตามมือที่ส่งไปด้านหลัง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้างตามจังหวะการวาดมือ **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างยืดอยู่กับที่ น้ำหนักเท้าทั้งสองเท่ากัน **ทิศทาง** : หน้าตรง **(ท่าที่ 24-25 เป็นท่าต่อเนื่องกัน)**
26.	ขออำนาจ		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนเล็กน้อยเข้าหาลำตัวในระดับไหล่ **มือ** : ตั้งมือทั้งสองข้างในลักษณะพนมมือ อยู่ในระดับไหล่ทางด้านขวา **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : นั่งคุกเข่าทับส้นเท้าทั้งสองข้าง **เท้า** : เท้าทั้งสองชิดขนานกัน **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
27.	มเหสักข์		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : งอแขนเล็กน้อยเข้าหาลำตัวในระดับไหล่ **มือ** : ตั้งมือทั้งสองข้างในลักษณะพนมมือ อยู่ในระดับไหล่ทางด้านซ้าย **ลำตัว** : เอียงซ้าย **เข่า** : นั่งคุกเข่าทับส้นเท้าทั้งสองข้าง **เท้า** : เท้าทั้งสองชิดขนานกัน **ทิศทาง** : หน้าตรง
28.	จงปกปัก		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อยเข้าหาลำตัว **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบคว่ำระดับไหล่ **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : นั่งคุกเข่าทับส้นเท้าทั้งสองข้าง **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานชิดติดกัน **ทิศทาง** : หน้าตรง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
29.	ฮักษา		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย เข้าหาลำตัว **มือ** : มือทั้งสองข้างอยู่ในลักษณะตั้งมือ นิ้วมือชิดติดกันในระดับไหล่ **ลำตัว** : เอียงซ้าย **เข่า** : นั่งคุกเข่าทับส้นเท้าทั้งสองข้าง **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานชิดติดกัน **ทิศทาง** : หน้าตรง
30.	เฮ้อภูไท		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อยทั้งสองข้าง **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบคว่ำ ยื่นมาด้านหน้า ในระดับหน้าขา **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : นั่งคุกเข่าทับส้นเท้า **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานชิดติดกัน **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
31.	ทั่วหน้า		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกเล็กน้อย ด้านข้างลำตัวทั้งสองข้าง **มือ** : ผายมือทั้งสองข้างด้านข้างลำตัว โดยให้มืออยู่ในลักษณะนิ้วมือเหยียดตึง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : นั่งคุกเข่าทับส้นเท้า **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างขนานชิดติดกัน **ทิศทาง** : หน้าตรง
32.	ให้วัฒนา		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย ข้างลำตัวทางขวา **มือ** : มือซ้ายจีบคว่ำ มือขวาแทงมือลงข้างลำตัวทางขวา **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง **เท้า** : เท้าซ้ายวางเท้าขนานกับพื้น เท้าซ้ายนั่งทับส้นเท้า **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
33.	ฮุ่งเฮืองต่อไป		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : แขนซ้ายงอแขนและข้อศอกเล็กน้อยข้างลำตัวทางซ้าย แขนขวาเหยียดแขนไปด้านหลัง **มือ** : มือซ้ายตั้งมือขึ้นให้ นิ้วทั้งสี่เหยียดตึง มือขวาจีบส่งหลัง **ลำตัว** : เอียงซ้าย **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง **เท้า** : เท้าซ้ายยืนเต็มเท้า เท้าขวางอไปด้านหลัง **ทิศทาง** : หน้าตรง
34.	เวลาก็จวน		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : แขนขวางอแขนและข้อศอกเล็กน้อยข้างลำตัว แขนซ้ายเหยียดแขนไปด้านหลัง **มือ** : มือซ้ายจีบส่งหลัง มือขวาทำมือในลักษณะการชี้ไปด้านหลัง **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
35.	ข้อยละด่วนเมือ		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : แขนซ้ายงอเล็กน้อย ข้างลำตัว ขนานกับพื้น แขนขวาเหยียดตึงไปด้านหลัง **มือ** : มือซ้ายผายมือ มือขวาจีบส่งหลัง **ลำตัว** : เอียงซ้าย **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้างแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง
36.	เฮ่ออ้ายน้อง		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อยทั้งสองข้างมาด้านหน้าลำตัว ระดับสะดือ **มือ** : มือทั้งสองจีบคว่ำข้างยื่นมาด้านหน้าอยู่ระดับหน้าอก **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้างตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
37.	เลิศเลอ		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกทั้งสองข้างเล็กน้อยในลักษณะตั้งฉากขนานกับพื้น **มือ** : มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น นิ้วเหยียดตึงพร้อมงอนิ้วหัวแม่มือ ในท่าพรหมสี่หน้า **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้างแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
38.	สู่ผู้สู่คน		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนเล็กน้อยข้างลำตัวทางขวามือ แขนซ้ายเหยียดตึงไปด้านหลัง **มือ** : มือซ้ายจีบส่งหลัง มือขวาทำมือในลักษณะการชี้ **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้างแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ ด้านซ้าย **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
39.	ข้อยละได่เมอ		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อยทั้งสองข้างเข้าหาลำตัว ระดับอก **มือ** : มือทั้งสองข้างแนบติดกันในลักษณะพนมมือ **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้างแล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
40.	ละเด้อ (ซ้ำ)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนและข้อศอกเล็กน้อยด้านข้างลำตัวทั้งสองข้าง **มือ** : ผายมือทั้งสองข้างด้านข้างลำตัว โดยให้มืออยู่ในลักษณะนิ้วมือเหยียดตึง **ลำตัว** : ตรง **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง แล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** :ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
41.	(ดนตรีตอนกลับ)		**ศีรษะ** : ตรง **ไหล่** : ตรง **แขน** : งอแขนเล็กน้อยทั้งสองข้าง **มือ** : วาดมือซ้ายมาตั้งวง มือขวาแทงมือไปด้านหลัง ทำสลับกัน **ลำตัว** : เอียงตามมือที่วาดมาด้านหน้า **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง แล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง
42.	(ดนตรีตอนกลับ)		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย ข้างลำตัวทางขวามือ **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบหงาย อยู่ในระดับเอว **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง แล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
43.	(ดนตรีตอนกลับ)		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย ข้างลำตัวทางขวามือ **มือ** : มือทั้งสองจีบหงายแล้วม้วนมือเข้าหาลำตัว จากนั้นคลายออกเป็นตั้งมือข้างลำตัวระดับเอว **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง แล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง **(ท่าที่ 42-43 เป็นท่าต่อเนื่องกัน)**
44.	(ดนตรีตอนกลับ)		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย ข้างลำตัวทางซ้ายมือ **มือ** : มือทั้งสองข้างจีบหงาย อยู่ในระดับเอว **ลำตัว** : เอียงซ้าย **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง แล้วยืดเข่าขึ้นตามจังหวะ **เท้า** : ย่ำเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาตามจังหวะ **ทิศทาง** : หน้าตรง

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
45.	(ดนตรีตอนกลับ)		**ศีรษะ** : เอียงซ้าย **ไหล่** : เอียงซ้าย **แขน** : งอแขนทั้งสองข้างเล็กน้อย ข้างลำตัวทางซ้ายมือ **มือ** : มือทั้งสองจีบหงายแล้วม้วนมือเข้าหาลำตัว จากนั้นคลายออกเป็นตั้งมือข้างลำตัวระดับเอว **ลำตัว** : เอียงซ้าย **เข่า** : ย่อเข่าลงทั้งสองข้าง **เท้า** : เท้าทั้งสองยืนอยู่กับที่ **ทิศทาง** : หน้าตรง
46.	(ดนตรีตอนกลับ)		**ศีรษะ** : เอียงขวา **ไหล่** : เอียงขวา **แขน** : งอแขนเล็กน้อยข้างลำตัวทางขวามือ **มือ** : มือทั้งสองจีบหงายแล้วม้วนมือเข้าหาลำตัว จากนั้นคลายออกเป็นตั้งมือข้างลำตัวระดับเอว ทำสลักกันทั้งซ้ายและขวา **ลำตัว** : เอียงขวา **เข่า** : ย่อเข่าลงนั่งคุกเข่า **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างชิดติดกัน **ทิศทาง** : หน้าตรง (ท่าที่ 44-45-46 เป็นท่าต่อเนื่อง)

ท่าที่	เนื้อร้อง/ดนตรี	ท่ารำ	อธิบายท่ารำ
47.	ท่าจบ		**ศีรษะ** : ก้มศีรษะลงกับพื้น **ไหล่** : ตรงขนานราบกับพื้น **แขน** : งอแขนเล็กน้อยทั้งสองข้างด้านหน้าลำตัว **มือ** : มือทั้งสองข้างแบชิดกันในลักษณะพนมมือ กราบลงกับพื้น **ลำตัว** : ตรงขนานราบกับพื้น **เข่า** : งอเข่าทั้งสองข้างในท่าพับเพียบ **เท้า** : เท้าทั้งสองข้างวางราบกับพื้น **ทิศทาง** : หน้าตรง

ตารางที่ 7 แสดงรายละเอียดท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิยุคปัจจุบัน

วิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทยุคปัจจุบัน

จากการศึกษาการใช้ท่าฟ้อนภูไทยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่าท่าฟ้อนมีความคล้ายคลึงกับท่าฟ้อนในยุคฟื้นฟู กล่าวคือ ท่าฟ้อนภูไทยุคปัจจุบันได้รับสืบทอดและยึดหลักตามแบบท่าฟ้อนจากยุคฟื้นฟู ซึ่งเป็นท่าฟ้อนแบบตีบทหรือตามบทร้อง หากแต่ท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูมีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนแบบตีบทบางท่าให้มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับบทร้อง และมีการใช้มือในลักษณะจีบแบบนาฏยศิลป์ไทยแทนการม้วนมือในการฟ้อนมากขึ้น

เพื่อให้การวิเคราะห์ท่าฟ้อนมีความชัดเจนมากขึ้นผู้วิจัยจึงแจกแจงรายละเอียดเป็นตารางในการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนในยุคฟื้นฟู สู่ท่าฟ้อนที่ใช้ในยุคปัจจุบัน ซึ่งที่ฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยนมีทั้งหมด 5 ท่า ดังรายละเอียดตามตาราง ดังนี้

ท่าที่	ดนตรี/เนื้อร้อง	ท่าฟ้อนยุคฟื้นฟู	ท่าฟ้อนยุคปัจจุบัน
1.	ดนตรี ท่าดอกบัวตูมบัวบาน	ใช้มือในลักษณะไขว้ทั้งสองข้าง จากนั้นให้ทำมือสลับกันขึ้นลง (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนในท่าที่ 2)	ใช้หลังมือทั้งสองข้างชิดติดกัน โดยให้มือข้างใดข้างหนึ่งตั้งมือส่วนอีกข้างหนึ่งจีบคว่ำ จากนั้นให้มือทั้งสองข้างทำสลับกันไปมา (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนในท่าที่ 1)
2.	มาเด้อเฮามา	ยื่นมือทั้งสองมาข้างลำตัวจากนั้นให้ม้วนมือเข้าหาลำตัวแล้วคล้ายออกเป็นตั้งมือทำสลับกันทั้งด้านซ้ายและขวา (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนในท่าที่ 6)	ปฏิบัติท่าฟ้อนโดยให้มือขวาจีบส่งหลัง ส่วนมือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวจากนั้นวาดมือขึ้นลงน้อยระดับชายพก (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนในยุคฟื้นฟูท่าที่ 6)
3.	ข้อยยังเอาเจ๋อมาซอย	มือทั้งสองข้างจีบหงายในลักษณะไขว้มือให้มือทั้งสองแนบลำตัวบริเวณหน้าอก (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนในท่าที่ 12)	มือขวาจีบส่งหลัง มือซ้ายจีบหงายเข้าหาลำตัวบริเวณหน้าอก (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนในท่าที่ 12)
4.	พวกข้อยขออำนวย	มือทั้งสองข้างจีบคว่ำยื่นมาด้านหน้า อยู่ระดับชายพก (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนในท่าที่ 13)	ตั้งมือทั้งสองข้างในลักษณะพนมมืออยู่ในระดับหน้าอก (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนในท่าที่ 13)
5.	ข้อยละได่เมอละเด้อ	มือทั้งสองข้างจีบหงายและไขว้มือเข้าหาลำตัวในระดับหน้าอกจากนั้นมือทังสองข้างแทงมือไปด้านหลังคล้ายท่ายูงฟ้อนหาง (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนท่าที่ 35,36)	มือทั้งสองข้างแนบติดกันในลักษณะพนมมือจากนั้นผายมือทั้งสองข้างด้านข้างลำตัว โดยให้มืออยู่ในลักษณะนิ้วมือเหยียดตึง (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนท่าที่ 39,40)

ตารางที่ 8 แสดงรายละเอียดการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบทในยุคฟื้นฟูและยุคปัจจุบัน

จากตารางแสดงรายละเอียดข้างต้นจะเห็นได้ว่า ท่าฟ้อนที่ปรับเปลี่ยนนั้นจะไม่แตกต่างจากท่าฟ้อนเดิมมากนัก โดยท่าที่ปรับเปลี่ยนนั้นจะเป็นการใช้มือเพื่อสื่อความหมายของท่าแค่มือข้างเดียวเปลี่ยนเป็นใช้มือแสดงท่าสองข้าง อาทิ เนื้อร้องข้อยละไดเมอละเด้อ (ดูรายละเอียดตารางในท่าที่ 5) เป็นต้น

นอกจากการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบทแล้ว ท่าฟ้อนภูไทในยุคปัจจุบันยังมีการเพิ่มท่าฟ้อนซึ่งท่าฟ้อนส่วนใหญ่จะเป็นท่าฟ้อนที่ใช้ในการแปรรูปแบบแถว อีก ท่า 2 ดังนี้

1) ท่าฟ้อนข้าง ปฏิบัติท่าฟ้อนโดยวาดมือซ้ายมาตั้งวง ส่วนมือขวาแทงมือไปด้านหลังทำสลับกัน (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนยุคปัจจุบันในท่าที่ 41)

2) ท่าม้วนมือจีบทั้งสองข้างลำตัวแล้วคล้ายจีบออกเป็นตั้งมือ (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนยุคปัจจุบันในท่าที่ 42, 43)

เพื่อให้การวิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทยุคปัจจุบันให้ละเอียดยิ่งขึ้นนั้น ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์ท่าฟ้อนโดยใช้ส่วนประกอบของร่างกายตามลำดับ ดังนี้

1. การใช้ส่วนศีรษะ

การใช้ศีรษะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์และความต่อเนื่องกับการใช้ช่วงของแขน มือ และลำตัว เนื่องมาจากทิศทางในการใช้ศีรษะจะขึ้นอยู่กับทิศทางของการใช้มือเช่นกัน ท่าฟ้อนส่วนใหญ่พบว่าการใช้ส่วนศีรษะจะประกอบด้วยการใช้ศีรษะตรง การเอียง มีทั้งการเอียงซ้าย เอียงขวา ลอยหน้าลอยตา แต่ไม่มีการลักคอ ซึ่งการใช้ศีรษะมี 4 ลักษณะ ดังนี้

1) การใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า

2) การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) มีทั้งเอียงซ้าย เอียงขวา

3) การใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า

4) การใช้ศีรษะในลักษณะการก้ม

การใช้ศีรษะส่วนใหญ่ที่พบบ่อยในยุคปัจจุบัน คือการการใช้ศีรษะในลักษณะตรง โดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า และการใช้ศีรษะในการเอียง

2. การใช้ส่วนของลำตัว

ลำตัวเป็นส่วนที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวของร่างกายมีความสมดุล และสัมพันธ์กับแขนและขา จาการศึกษาการใช้ลำตัวในการฟ้อภูไทยุคปัจจุบันพบว่ามีการใช้ลำตัว 3 ลักษณะดังนี้

2.1 การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน

2.2 การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ

2.3 การย่อตัว พบได้ในลักษณะท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น

3. การใช้ส่วนแขนและมือ

การใช้ส่วนแขนและมือถือเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ท่าฟ้อนมีความสมดุลและสวยงาม ในส่วนการใช้แขนและมือในการฟ้อนยุคปัจจุบันมีการใช้แขนและมือ 3 ระดับ ดังนี้

3.1 ลักษณะที่ 1 ระดับสูง (ศีรษะ) หมายถึง ระดับศีรษะและสูงกว่าศีรษะมีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือมี 8 ท่า ไม่นับรวมในท่าซ้ำ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 2, 4, 6, 11, 20, 26, 28, 29)

3.2 ลักษณะที่ 2 ระดับกลาง (ไหล่) มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 1, 7, 10, 12, 13, 18, 19, 24) ไม่นับรวมในท่าซ้ำ

3.3 ลักษณะที่ 3 ระดับล่าง (เอว) มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 7 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 3, 5, 9, 16, 31, 42, 47) ไม่นับรวมในท่าซ้ำ

4. การใช้มือ

การใช้มือในการฟ้อนภูไทยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยพบการใช้มือมี 5 รูปแบบ ดังนี้

4.1 การจีบ พบได้ในลักษณะการจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้างซึ่งเป็นเชื่อม (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 10, 36, 7)

4.2 การกรายมือ พบได้ในลักษณะการกรายมือออกจากลำตัว ทั้งการกรายมือข้างเดียว และกรายมือแบบสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 16, 31)

4.3 แบมือและหักข้อมือ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 24, 25)

4.4 การใช้มือในลักษณะลักษณะการชี้ การพนมมือ และการส่ายมือ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 11, 13, 18)

4.5 การใช้มือในลักษณะอื่น ๆ อาทิ การแทงมือไปด้านหลัง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 21)

5. การใช้ส่วนขาและเท้า

การใช้ส่วนขาและเท้า เป็นส่วนที่สัมพันธ์กันที่จะต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เกิดความสมดุลของท่าฟ้อน ขาและเท้าถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ท่าฟ้อนมีการเคลื่อนไหวไปเรื่อย ๆ ตามรูปแบบการแปรแถว ดังนั้นกลวิธีในการใช้ส่วนขาและเท้าจึงถือเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ผู้ฟ้อนจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อความพร้อมเพรียงกัน การใช้ส่วนของขาและเท้า มี 3 ลักษณะ ดังนี้

5.1 การย่ำเท้าอยู่กับที่ เป็นการย่ำเท้าข้างใดข้างหนึ่งโดยวางลงในลักษณะเต็มฝ่าเท้าในขณะเดียวกันเท้าอีกข้างหนึ่งก็ยกขึ้นเพื่อเตรียมวางลงต่อไป ในการย่ำเท้านี้ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตามจังหวะการตีของกลองเส็ง การย่ำเท้าอยู่กับที่นี้จะพบได้ในท่าเตรียมการฟ้อนเริ่มต้น และใช้ในการฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง

5.2 การก้าวเดิน เป็นการก้าวเท้าข้างใดข้างหนึ่งในลักษณะเต็มฝ่าเท้าแล้วถ่ายน้ำหนักไปยังเท้าที่ก้าวออกไป เท้าที่ตามมาจะเปิดส้นเท้าเล็กน้อยเพื่อที่จะเตรียมก้าวเท้าต่อไปข้างหน้า ซึ่งการก้าวเดินจะก้าวตามจังหวะกลองเส็งไปเรื่อย ๆ โดยการใช้เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อน

5.3 การยกขาข้างเดียว หรือเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าการยอขาเดียว ซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่สืบทอดมาจากยุคดั้งเดิมจนมาถึงปัจจุบัน การยอขาข้างเดียวเป็นลักษณะการใช้ขาข้างใดข้างหนึ่งยืนรับน้ำหนัก ส่วนอีกข้างหนึ่งยกขาขึ้นโดยให้ส้นเท้าอยู่ในระดับขนานกับหัวเข่า คล้ายการกระดกเท้า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 20, 33)

6. การใช้ท่าฟ้อนซ้ำ

(ดูรายละเอียดท่าซ้ำ ท่าที่ 19, 20 ซ้ำกับท่าที่ 32, 33) ซึ่ง

7. วิธีการใช้รูปแบบการฟ้อน

รูปแบบการฟ้อนยุคปัจจุบันผู้วิจัยพบว่ามีรูปแบบการฟ้อน 2 ลักษณะ คือ การจัดรูปแบบการฟ้อนแบบแถวตอนและการจัดรูปแบบแถวหน้ากระดาน ซึ่งผู้วิจัยจะแจกแจงรายละเอียด ดังนี้

1) การจัดรูปแบบแถวในลักษณะแถวตอน มี 3 แบบ ดังนี้

1.1 การจัดแถวตอนแบบ 2 แถว

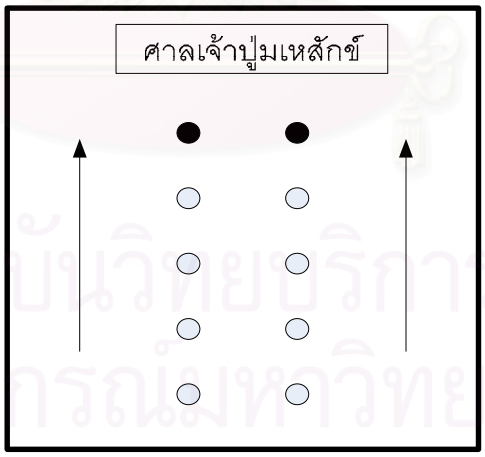

แผนภูมิที่ 13 แสดงการจัดแถวตอนแบบ 2 แถวในยุคปัจจุบัน

1.2 การจัดแถวตอนแบบ 4 แถว

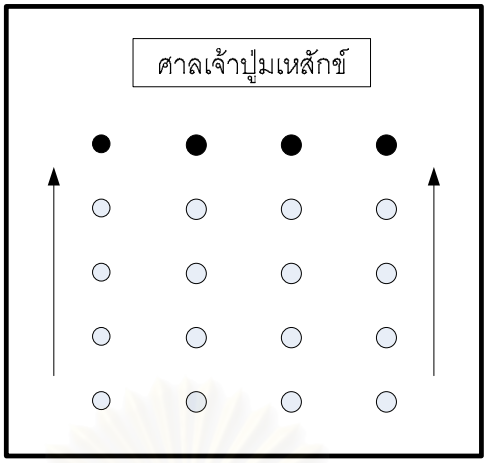

แผนภูมิที่ 14 แสดงการจัดแถวตอนแบบ 4 แถวในยุคปัจจุบัน

การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวทั้ง 2 แบบที่กล่าวมาข้างต้นนั้นรูปแบบการจัดแถวตอน 2 แถว หรือ 4 แถว จะขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้ฟ้อนหากผู้ฟ้อนมีจำนวนมากก็จะใช้การจัดแถวตอน 4 แถว ในทางกลับกันหากผู้ฟ้อนมีจำนวนไม่มากนักก็จะใช้ตอน 2 แถว รูปแบบการฟ้อนส่วนใหญ่จะใช้เป็นแถวคู่ ทั้งนี้เนื่องมาจากเป็นแถวที่จดจำได้ง่ายและยังสามารถที่ประยุกต์ใช้กับรูปแบบแถวอื่นๆ ได้ง่าย

1.3 การจัดรูปแบบแถวตอนหมุนรอบตัวเอง

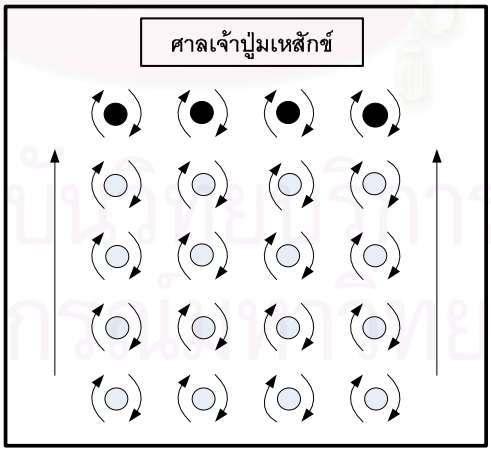

แผนภูมิที่ 15 แสดงการจัดแถวตอนแบบ 4 แถวหมุนรอบตัวเองในยุคปัจจุบัน

2) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวถลกหางงูมี 2 แบบ คือ

2.1 แบบแถวถลกหางงู 2 แถว

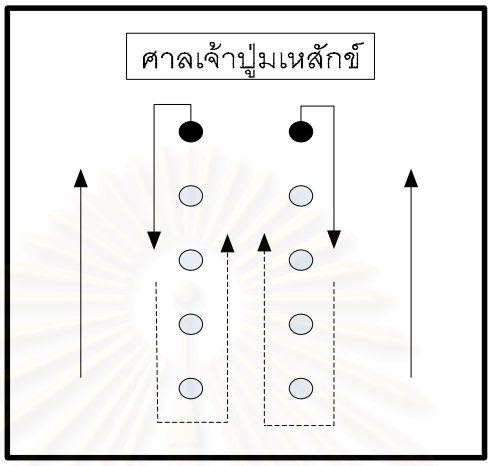

แผนภูมิที่ 16 แสดงการจัดแถวตอนแบบถลกหางงู 2 แถวในยุคปัจจุบัน

2.2 แบบแถวถลกหางงู 4 แถว ดังนี้

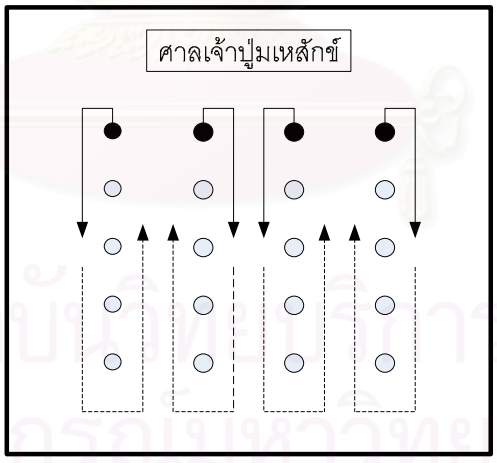

แผนภูมิที่ 17 แสดงการจัดแถวตอนแบบถลกหางงู 4 แถวในยุคปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3) การใช้รูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหน้ากระดาน

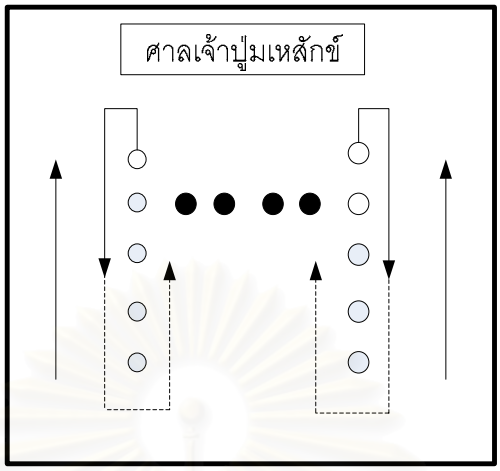

แผนภูมิที่ 18 แสดงการจัดแถวตอนแบบถลกหางงู และแถวหน้ากระดานในยุคปัจจุบัน

8. **อารมณ์ของผู้ฟ้อน**

เนื่องจาการฟ้อนภูไทเป็นการฟ้อนในพิธีกรรม ฉะนั้นอารมณ์ของผู้ฟ้อนจะแสดงอารมณ์ด้วยสีหน้าเบิกบาน ยิ้มแย้ม นอกจากนี้ผู้ฟ้อนบางคนยิ้มในหน้า และมีการลอยหน้าในการฟ้อน แต่ไม่ปรากฏการลักคอ

สรุปการฟ้อนภูไทยุคปัจจุบัน

การฟ้อนภูไทในยุคปัจจุบันเป็นการสืบทอดการฟ้อนจากดั้งเดิมและยุคฟื้นฟู ดังนั้นท่าฟ้อนที่ปรากฏในยุคปัจจุบันประกอบไปด้วยท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูและท่าฟ้อนแบบตีบทปรับเปลี่ยนจากยุคฟื้นฟูและการประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่ จะเป็นท่าฟ้อนตีบท ดังนี้

1. ท่าฟ้อนดั้งเดิมที่พบในการฟ้อนยุคปัจจุบันมี 4 ท่า คือ

1. ท่าเดิน
2. ท่าดอกบัวตูมบัวบาน
3. ท่าลอยน้ำ (คล้ายท่ารำส่าย)
4. และท่ายอขาเดียว

2. ท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่สืบทอดจากยุคฟื้นฟู มีทั้งหมด 17 ท่า (ไม่นับรวมกับท่าฟ้อนที่ซ้ำกัน (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนที่ 1, 2, 5, 9, 10, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 28, 29, 30, 31)

3. ท่าฟ้อนตีบทที่ปรับเปลี่ยนจากยุคฟื้นฟู มีทั้งหมด 10 ท่า (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนที่ 1, 6, 12, 13, 16, 39, 40,) (ไม่นับรวมกับท่าฟ้อนที่ซ้ำกัน)

4. ท่าฟ้อนตีบทที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนที่ 41, 42,) (ไม่นับรวมกับท่าซ้ำ)

รูปแบบการใช้ในท่าฟ้อนที่สื่อความหมายตามบทร้องและเนื้อหาของเพลงมีรูปแบบการฟ้อนการใช้ท่าฟ้อน 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 เป็นท่าฟ้อนที่สามารถสื่อความหมายได้ตามเนื้อหาของบทร้อง อาทิ บทร้องว่า ไทข้อย ก็จะปฏิบัติท่าฟ้อนโดยมือซ้ายจีบหงายแนบกับลำตัวระดับอก มือซ้ายจีบส่งหลัง หรือบทร้องกล่าวว่า “มิได้ลำบาก” ปฏิบัติท่าฟ้อนโดยมือซ้ายทำท่าส่ายมือไปมา มือขวาจีบส่งหลัง ซึ่งท่าฟ้อนที่สามารถสื่อความหมายได้ตามเนื้อหาของบทร้อง

ลักษณะที่ 2 ท่าฟ้อนที่ประกอบตามเสียงจังหวะดนตรี ซึ่งจะใช้เป็นท่าเชื่อมเพื่อเข้าสู่การตีบทร้องในภายหลัง มี 8 ท่า (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนที่ 1, 2, 3, 4, 5, 24, 41, 42และ43 เป็นท่าต่อเนื่องกัน

ลักษณะที่ 3 การใช้ท่าซ้ำซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นท่าฟ้อนที่ใช้ในการตีบทร้อง

การใช้ศีรษะ ประกอบไปด้วย การเอียงศีรษะทั้งด้านซ้ายและขวา การส่ายหน้า และการใช้ศีรษะในลักษณะตรง

การใช้ลำตัว มี 4 ลักษณะ คือ การโยกหรือเอนลำตัวไปทางใดทางหนึ่ง การย่อ การก้ม และการใช้ลำตัวในลักษณะตรง

การใช้ส่วนแขนและมือมี 3 ระดับ คือ ระดับสูง ระดับกลาง ระดับล่าง

การใช้มือมี 4 ลักษณะ คือ การจีบ การกรายมือ แบมือและหักข้อมือ การพนมมือไหว้

การใช้ส่วนขาและเท้ามี 3 ลักษณะ คือ การย่ำเท้าอยู่กับที่ การก้าวเดิน การยกขาข้างเดียว

การใช้รูปแบบการฟ้อนจะเป็นลักษณะการจัดแถวตอนซึ่งประกอบด้วย แถวตอน 4 แถว การเดินแถวถลกหางงู แถวตอนหมุนรอบตัวเอง และแถวหน้ากระดาน

เนื่องจากการฟ้อนภูไทในยุคปัจจุบันเป็นการฟ้อนที่เน้นการใช้บทหรือฟ้อนตามบทร้องนั้น เอกลักษณ์ในการฟ้อนจึงอยู่ที่ท่าฟ้อนที่สื่อความหมาย และสอดคล้องและตรงตามบทร้องรวมทั้งทำนองเพลง ท่าฟ้อนตีบทเป็นท่าที่ประดิษฐ์ขึ้นซึ่งในบางท่าจะคล้ายกับท่าใช้เชิงนาฏยศิลป์ไทย อาทิ ท่าไทข้อย (ท่าตัวเรา) เป็นต้น นอกจากนี้พบได้ว่าการเคลื่อนที่หรือทิศทางในการฟ้อนมีไม่มากนัก ซึ่งมีเพียงการเคลื่อนที่และการหยุดเท่านั้นเพื่อสร้างความสมดุลต่อการฟ้อน โดยผู้ฟ้อนจะหยุดกับที่ในการฟ้อนตีบทและเคลื่อนที่ตามทิศทางการฟ้อนต่อไปด้วยท่าเชื่อม

4.2 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ

จากการศึกษารูปแบบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ซึ่งผู้วิจัยได้พบว่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจมีลักษณะรูปแบบการฟ้อนที่แตกต่างกันในบางส่วน แต่ทั้งนี้ยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์การฟ้อนได้เป็นอย่างดี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การใช้ท่าฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจ

ท่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเป็นรูปแบบการฟ้อนที่ได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดท่าฟ้อนจากยุคดั้งเดิมซึ่งเป็นการฟ้อนตามแบบวิถีชาวบ้านท่าฟ้อนเกิดจากการเลียนแบบธรรมชาติมาผสมผสานกับท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่คิดประดิษฐ์ขึ้นนั้น จากการวิจัยพบว่าการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจปรากฏรูปแบบการฟ้อนอยู่ 2 ประเภท คือ

1. การฟ้อนภูไทเพื่อการบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์
2. การฟ้อนเพื่อการบันเทิงทั่วไป

เพื่อให้การวิเคราะห์รูปแบบท่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจให้มีความละเอียดและชัดเจนมากขึ้น ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตามลำดับประเภทดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิง จากการวิจัยพบว่าการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงนั้นปรากฏรูปแบบการฟ้อนอยู่ 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 เป็นการฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์ท่าฟ้อนจะเป็นท่าที่สืบทอดจากการฟ้อนดั้งเดิม ซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่เลียนแบบธรรมชาติ มาผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยได้ยึดหลักการประดิษฐ์ท่าฟ้อนที่สามารถตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องและทำนองเพลงได้ ท่าฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งจะใช้ท่าฟ้อนแบบเดียวกันกับท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคฟื้นฟู ซึ่งเป็นการฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนบทร้อง ลักษณะท่าฟ้อนที่ปรากฏมีอยู่ 3 รูปแบบดังนี้

1. ท่าฟ้อนที่นำมาจากท่าฟ้อนดั้งเดิม มี 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ และท่ายอขาเดียว (ดูรายละเอียดท่าฟ้อน 1, 2, 19, 23,)

2. ท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่คิดประดิษฐ์ขึ้น มี 19 ท่า (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 5, 6, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34) ท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นจะเน้นใช้มือในการสื่อความหมายของท่าฟ้อน ในลักษณะกา การจีบ ผสมกับการทำมือในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ สอดมือขึ้น การรวมมือ การตั้งมือ ท่าชี้มือ เป็นต้น นอกจากนี้ท่าฟ้อนที่ใช้ในการตีบทในบางท่านั้นจะเป็นท่าฟ้อนที่ซ้ำกัน และการสื่อความหมายของเพลงก็แตกต่างกัน

3. ท่าฟ้อนที่มีอยู่เดิมจากรำวงมาตรฐานกรมศิลปากร มี 2 ท่า คือ ท่ารำสอดสร้อยมาลา และท่ายูงฟ้อนหาง (ดูรายละเอียดท่าฟ้อน ท่า 3, 21และ 22 เป็นท่าฟ้อนต่อเนื่องกัน)

เพื่อเป็นการวิเคราะห์ท่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจรูปแบบที่ 1 มีความละเอียดยิ่งขึ้นนั้นผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์ท่าฟ้อนโดยใช้ส่วนประกอบของร่างกายตามลำดับ ดังนี้

1. **การใช้ส่วนศีรษะ**

การใช้ศีรษะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์และความต่อเนื่องกับการใช้ช่วงของแขน มือ

และลำตัว เนื่องมาจากทิศทางในการใช้ศีรษะจะขึ้นอยู่กับทิศทางของการใช้มือเช่นกัน ท่าฟ้อนส่วนใหญ่พบว่าการใช้ส่วนศีรษะจะประกอบด้วยการใช้ศีรษะตรง การเอียง มีทั้งการเอียงซ้าย เอียงขวา ลอยหน้าลอยตา แต่ไม่มีการลักคอ ซึ่งการใช้ศีรษะมี 4 ลักษณะ ดังนี้

1) การใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า
2) การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ)
3) การใช้ศีรษะในการเอียง ที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ
4) การใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า

การใช้ศีรษะส่วนใหญ่ที่พบบ่อย คือ การใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้าและการใช้ศีรษะในการเอียง ซึ่งการใช้ท่าฟ้อนและศีรษะที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยยึดตามท่าฟ้อนของผู้ฟ้อนเก่าแก่ของหมู่บ้านวาริชภูมิที่ยังมีชีวิตในปัจจุบัน

2. การใช้ส่วนของลำตัว

ลำตัวเป็นส่วนที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวของร่างกายมีความสมดุล และสัมพันธ์กับแขนและขา จากการศึกษาการใช้ลำตัวในการฟ้อภูไทยุคฟื้นฟูพบว่ามีการใช้ลำตัว 3 ลักษณะดังนี้

2.1 การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน
2.2 การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ
2.3 การย่อตัว พบได้ในลักษณะท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น

3. การใช้ส่วนแขนและมือ

การใช้ส่วนแขนและมือถือเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ท่าฟ้อนมีความสมดุลและสวยงาม ในส่วนการใช้แขนและมือในการฟ้อนยุคฟื้นฟูมีการใช้แขนและมือ 3 ระดับ ดังนี้

3.1 ลักษณะที่ 1 ระดับสูง หมายถึง ระดับศีรษะและสูงกว่าศีรษะมีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 9 ท่า ไม่นับรวมในท่าซ้ำ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 3, 8, 11, 15, 17, 19, 24, 25, 27)

3.2 ลักษณะที่ 2 ระดับกลาง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 2, 5, 7, 9, 10, 18, 26, 31)

3.3 ลักษณะที่ 3 ระดับล่าง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 5 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 1, 16, 22, 29, 36)

4. การใช้มือ

การใช้มือในการฟ้อน ผู้วิจัยพบการใช้มือมี 5 รูปแบบ ดังนี้

4.1 การม้วนมือ พบได้ในลักษณะม้วนมือแล้วคลายมือออกเปลี่ยนเป็นตั้งมือพบได้ในลักษณะตั้งไขว้ทั้งสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่2) และการตั้งมือคู่ขนาน (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 5, 6) เป็นต้น

4.2 การจีบ พบได้ในลักษณะการจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 3, 7, 10, 18)

4.3 การกรายมือ พบได้ในลักษณะการกรายมือออกจากลำตัว ทั้งการกรายมือข้างเดียว และกรายมือแบบสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 16, 29, 32)

4.4 แบมือและหักข้อมือ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 24)

4.5 การใช้มือในลักษณะอื่น ๆ พบได้ในลักษณะการแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ การใช้มือในลักษณะการชี้ การส่ายมือ การม้วนมือแล้วสอดสูง การแทงมือไปด้านหลัง การไหว้ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 1, 11, 17, 19, 22, 25)

5. การใช้ส่วนขาและเท้า

การใช้ส่วนขาและเท้า ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ท่าฟ้อนมีการเคลื่อนไหวไปเรื่อย ๆ ตามรูปแบบการแปรแถว ดังนั้นกลวิธีในการใช้ส่วนขาและเท้าจึงถือเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ผู้ฟ้อนจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อความพร้อมเพรียงกัน การใช้ส่วนของขาและเท้า มี 3 ลักษณะ ดังนี้

5.1 การย่ำเท้าอยู่กับที่ เป็นการย่ำเท้าข้างใดข้างหนึ่งโดยวางลงในลักษณะเต็มฝ่าเท้าในขณะเดียวกันเท้าอีกข้างหนึ่งก็ยกขึ้นเพื่อเตรียมวางลงต่อไป ในการย่ำเท้านี้ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตามจังหวะการตีของกลองเส็งการย่ำเท้าอยู่กับที่นี้จะเป็นท่าเตรียมพร้อมเสียส่วนใหญ่ (โดยดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 30, 31, 32, 33, 34)

5.2 การก้าวเดิน เป็นการก้าวเท้าข้างใดข้างหนึ่งในลักษณะเต็มฝ่าเท้าแล้วถ่ายน้ำหนักไปยังเท้าที่ก้าวออกไป เท้าที่ตามมาจะเปิดส้นเท้าเล็กน้อยเพื่อที่จะเตรียมก้าวเท้าต่อไปข้างหน้า ซึ่งการก้าวเดินจะก้าวตามจังหวะกลองเส็งไปเรื่อย ๆ โดยการใช้เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อนภูไท (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 2, 3, 21, 22, 23, 36)

5.3 การยกขาข้างเดียว หรือเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าการยอขาเดียว เป็นลักษณะการใช้ขาข้างใดข้างหนึ่งยืนรับน้ำหนัก ส่วนอีกข้างหนึ่งยกขาขึ้นโดยให้ส้นเท้าอยู่ในระดับขนานกับหัวเข่า คล้ายการกระดกเท้า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 19)

6. วิธีการใช้รูปแบบการฟ้อน

รูปแบบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจรูปแบบที่ 1 กล่าวคือรูปแบบการฟ้อนจะเป็นลักษณะการจัดเป็นขบวนแถวในแบบลักษณะแถวตอน มีการกำหนดจุดหรือตำแหน่งของผู้ฟ้อนแต่ละคน แต่ยังคงมีผู้ฟ้อนนำอยู่ด้านหน้าแถวเพื่อเป็นต้นแบบให้ผู้ฟ้อนมีความพร้อมเพรียงกัน และเพื่อที่จะได้มองเห็นผู้ฟ้อนได้ทั้งหมดจากการศึกษาพบว่าการจัดรูปแบบการฟ้อนมี 3 ลักษณะ ดังนี้

6.1 การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอน

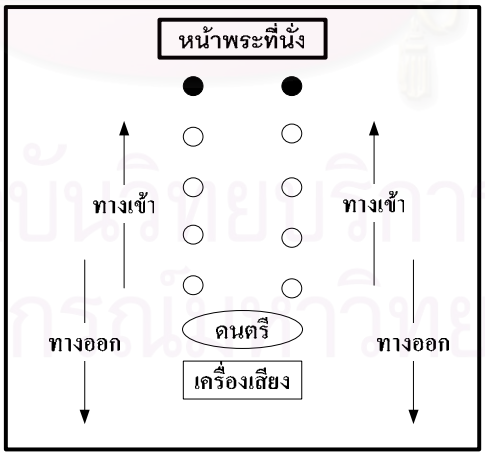

แผนภูมิที่ 19 แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 1 ในลักษณะแถวตอน 2 แถว

6.2 การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง

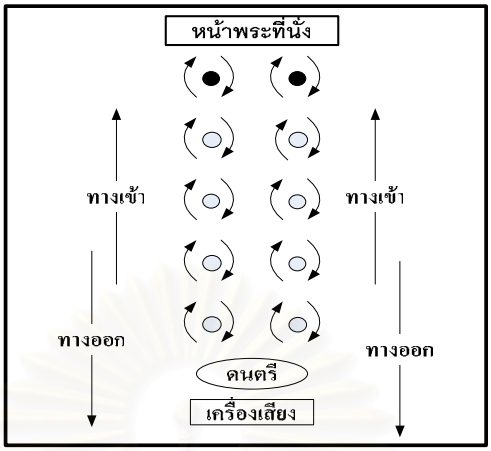

แผนภูมิที่ 20 แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 1 ในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว

การจัดแถวตอน 2 แถว ส่วนใหญ่จะใช้ในการตีบท ส่วนรูปแบบแถวที่หมุนรอบตัวเองทั้งไปและกลับจะใช้สำหรับการแปรแถวในท่าฟ้อนสอดสร้อยมาลา โดยผู้ฟ้อนจะหมุนรอบตัวเองตามจังหวะของเสียงกลองเส็งการจัดรูปแบบแถวเช่นนี้เนื่องมาจากสามารถมองเห็นผู้ฟ้อนได้ทุกคน และสามารถเชื่อมต่อรูปแบบแถวอื่น ๆได้ง่าย

6. การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนถลกหางงู

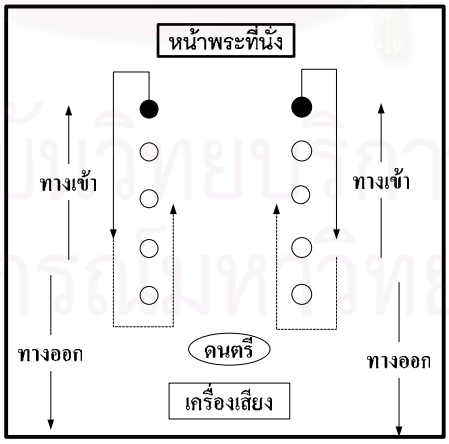

แผนภูมิที่ 21 แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 1 ในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถว

เป็นที่น่าสังเกตว่า ลักษณะรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่ง รูปแบบการฟ้อนทั้งหมดเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดจากการฟ้อนภูไทในยุคฟื้นฟูทั้งสิ้น หากแต่จะแตกต่างกันก็เพียงมีการจำกัดจำนวนของผู้ฟ้อนเท่านั้น

7. อารมณ์ของผู้ฟ้อน

เนื่องจาการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่ง ฉะนั้นอารมณ์ของผู้ฟ้อนจะแสดงอารมณ์ด้วยสีหน้าเบิกบาน ยิ้มแย้ม นอกจากนี้ผู้ฟ้อนบางคนยิ้มในหน้า บางคนและมีการลอยหน้าลอยตาในการฟ้อน แต่ไม่ปรากฏการลักคอ

รูปแบบที่ 2 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไป เป็นการฟ้อนอีกรูปแบบที่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาการและรูปแบบการฟ้อนภูไท โดยจะปรากฏการฟ้อนในงานเฉพาะกิจต่าง ๆ ที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของกลุ่มชนชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเท่านั้นซึ่งการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไปปรากฏการฟ้อนอยู่ 2 งาน คือ

1) การฟ้อนในงานเฉพาะกิจเพื่อถ่ายทอดทางโทรทัศน์ กล่าวคือ การฟ้อนเพื่อการบันเทิงโดยทั่วสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์นั้น อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2521 การใช้ท่าฟ้อนจะใช้ท่าฟ้อนเดียวกันกับการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคฟื้นฟู ส่วนที่แตกกันนั้นจะมีเพียงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อนและจำนวนผู้ฟ้อน ซึ่งผู้วิจัยพบว่าท่าฟ้อนมาจากการนำท่าฟ้อนที่มีอยู่แล้ว คือ ท่าฟ้อนดั้งเดิมมาประยุกต์และผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นโดยยึดหลักการประดิษฐ์ท่าฟ้อนที่สามารถตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องและทำนองเพลงได้ ฟ้อน โดยลักษณะท่าฟ้อนที่ปรากฏมีอยู่ 3 รูปแบบ ดังนี้

1. ท่าฟ้อนที่นำมาจากท่าฟ้อนดั้งเดิม มี 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ และท่ายอขาเดียว (ดูรายละเอียดท่าฟ้อน 1, 2, 19, 23,)

2. ท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่คิดประดิษฐ์ขึ้น มี 19 ท่า (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 5, 6, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34) ท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นจะเน้นใช้มือในการสื่อความหมายของท่าฟ้อน ในลักษณะการม้วนมือ

การจีบ ผสมกับการทำมือในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การรวมมือ การตั้งมือ ท่าชี้มือ นอกจากนี้ท่าฟ้อนใช้ในการตีบทในบางท่านั้นจะเป็นท่าฟ้อนที่ซ้ำกันแต่สื่อความหมายของเพลงแตกต่างกัน เป็นต้น

3. ท่าฟ้อนจากรำวงมาตรฐานกรมศิลปากร มี 2 ท่า คือ ท่าสอดสร้อยมาลา และท่ายูงฟ้อนหาง (ดูรายละเอียดท่าฟ้อนยุคฟื้นฟู ท่า 3, 21และ 22 เป็นท่าฟ้อนต่อเนื่องกัน)

เพื่อให้การวิเคราะห์ท่าฟ้อนเฉพาะกิจรูปแบบที่ 2 เพื่องานบันเทิงทั่วไปสำหรับการถ่ายทอดทางโทรทัศน์มีละเอียดยิ่งขึ้นนั้น ผู้วิจัยจะใคร่ขอวิเคราะห์ท่าฟ้อนโดยใช้ส่วนประกอบของร่างกายตามลำดับ ดังนี้

1. **การใช้ส่วนศีรษะ**

การใช้ศีรษะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์และความต่อเนื่องกับการใช้ช่วงของแขน มือ และลำตัว เนื่องมาจากทิศทางในการใช้ศีรษะจะขึ้นอยู่กับทิศทางของการใช้มือเช่นกัน ท่าฟ้อนส่วนใหญ่พบว่าการใช้ส่วนศีรษะจะประกอบด้วยการใช้ศีรษะตรง การเอียง มีทั้งการเอียงซ้าย เอียงขวา ลอยหน้าลอยตา แต่ไม่มีการลักคอ ซึ่งการใช้ศีรษะมี ลักษณะ 4 ดังนี้

1) การใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า
2) การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ)
3) การใช้ศีรษะในการเอียง ที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ
4) การใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า

การใช้ศีรษะส่วนใหญ่ที่พบบ่อย คือ การใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า และการใช้ศีรษะในการเอียงซึ่งการใช้ท่าฟ้อนและศีรษะที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยยึดตามท่าฟ้อนของผู้ฟ้อนเก่าแก่ของหมู่บ้านวาริชภูมิที่ยังมีชีวิตในปัจจุบัน หากแต่ท่าฟ้อนในบางท่านั้นผู้ฟ้อนจะฟ้อนแตกต่างกันไปบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความถนัดและความสามารถที่ได้รับจากการถ่ายทอด ดังนั้นลักษณะการใช้ศีรษะที่ปรากฏในท่าฟ้อนเดียวกันมีความแตกต่างกันไปบ้าง กล่าวคือ ผู้ฟ้อนจะฟ้อนในท่าเดียวกัน แต่บางคนเอียงศีรษะไปทางซ้ายบางคนเอียงขวาตามแต่ผู้ฟ้อนนั้นจะถนัดในทางใด

2. การใช้ส่วนของลำตัว

ลำตัวเป็นส่วนที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวของร่างกายมีความสมดุล และสัมพันธ์กับแขนและขา จากการศึกษาการใช้ลำตัวในการฟ้อภูไทยุคฟื้นฟูพบว่ามีการใช้ลำตัว 3 ลักษณะดังนี้

2.1 การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน

2.2 การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ

2.3 การย่อตัว พบได้ในลักษณะท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น

3. การใช้ส่วนแขนและมือ

การใช้ส่วนแขนและมือถือเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ท่าฟ้อนมีความสมดุลและสวยงาม ในส่วนการใช้แขนและมือในการฟ้อนยุคฟื้นฟูมีการใช้แขนและมือ 3 ระดับ ดังนี้

3.1 ลักษณะที่ 1 ระดับสูง หมายถึง ระดับศีรษะและสุงกว่าศีรษะมีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 9 ท่า ไม่นับรวมในท่าซ้ำ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 3, 8, 11, 15, 17, 19, 24, 25, 27)

3.2 ลักษณะที่ 2 ระดับกลาง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่า ที่ 2, 5, 7, 9, 10, 18, 26, 31)

3.3 ลักษณะที่ 3 ระดับล่าง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 5 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 1, 16, 22, 29, 36)

4 การใช้มือ

การใช้มือในการฟ้อน ผู้วิจัยพบการใช้มือมี 5 รูปแบบ ดังนี้

4.1 การม้วนมือ พบได้ในลักษณะม้วนมือแล้วคลายมือออกเปลี่ยนเป็นตั้งมือพบได้ในลักษณะตั้งไขว้ทั้งสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่2) และการตั้งมือคู่ขนาน (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 5, 6) เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.2 การจีบ พบได้ในลักษณะการจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูที่ 3, 7, 10, 18)

4.3 การกรายมือ พบได้ในลักษณะการกรายมือออกจากลำตัว ทั้งการกรายมือข้างเดียว และกรายมือแบบสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูที่ 16, 29, 32)

4.4 แบมือและหักข้อมือ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูที่ 24)

4.5 การใช้มือในลักษณะอื่น ๆ พบได้ในลักษณะการแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ การใช้มือในลักษณะการชี้ การส่ายมือ การม้วนมือแล้วสอดสูง การแทงมือไปด้านหลัง การไหว้ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 1, 11, 17, 19, 22, 25)

5. การใช้ส่วนขาและเท้า

การใช้ส่วนขาและเท้า ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ท่าฟ้อนมีการเคลื่อนไหวไปเรื่อย ๆ ตามรูปแบบการแปรแถว ดังนั้นกลวิธีในการใช้ส่วนขาและเท้าจึงถือเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ผู้ฟ้อนจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อความพร้อมเพรียงกัน การใช้ส่วนของขาและเท้า มี 3 ลักษณะ ดังนี้

5.1 การย่ำเท้าอยู่กับที่ เป็นการย่ำเท้าข้างใดข้างหนึ่งโดยวางลงในลักษณะเต็มฝ่าเท้าในขณะเดียวกันเท้าอีกข้างหนึ่งก็ยกขึ้นเพื่อเตรียมวางลงต่อไป ในการย่ำเท้านี้ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตามจังหวะการตีของกลองเส็งการย่ำเท้าอยู่กับที่นี้จะเป็นท่าเตรียมพร้อมเสียส่วนใหญ่ (โดยดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 30, 31, 32, 33, 34)

5.2 การก้าวเดิน เป็นการก้าวเท้าข้างใดข้างหนึ่งในลักษณะเต็มฝ่าเท้าแล้วถ่ายน้ำหนักไปยังเท้าที่ก้าวออกไป เท้าที่ตามมาจะเปิดส้นเท้าเล็กน้อยเพื่อที่จะเตรียมก้าวเท้าต่อไปข้างหน้า ซึ่งการก้าวเดินจะก้าวตามจังหวะกลองเส็งไปเรื่อย ๆ โดยการใช้เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อนภูไท (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 2, 3, 21, 22, 23, 36)

5.3 การยกขาข้างเดียว หรือเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าการยอขาเดียว เป็นลักษณะการ

ใช้ขาข้างใดข้างหนึ่งยืนรับน้ำหนัก ส่วนอีกข้างหนึ่งยกขาขึ้นโดยให้ส้นเท้าอยู่ในระดับขนานกับหัวเข่า คล้ายการกระดกเท้า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคฟื้นฟูท่าที่ 19)

6. วิธีการใช้รูปแบบการฟ้อน

รูปแบบการฟ้อนภูไทในงานเฉพาะกิจสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ พบว่าการจัดรูปแบบการฟ้อนมี 5 ลักษณะ ดังนี้

6.1 การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอน

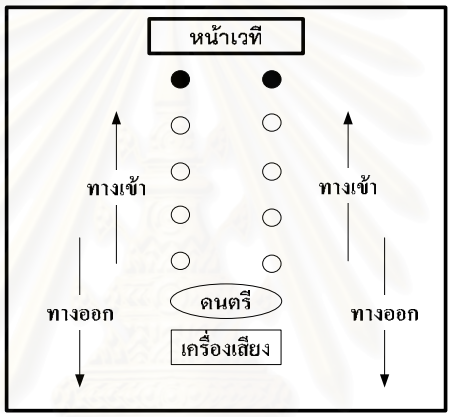

แผนภูมิที่ 22 แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะแถวตอน 2 แถว

6.2 การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง

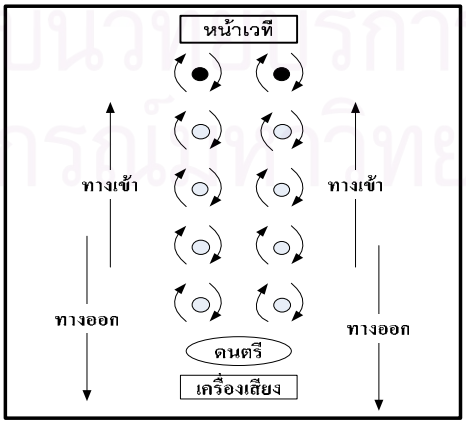

แผนภูมิที่ 23 รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะแถวหมุนรอบตัวเอง 2 แถว

6.3 การจัดแถวตอนแบบถลกหางงู

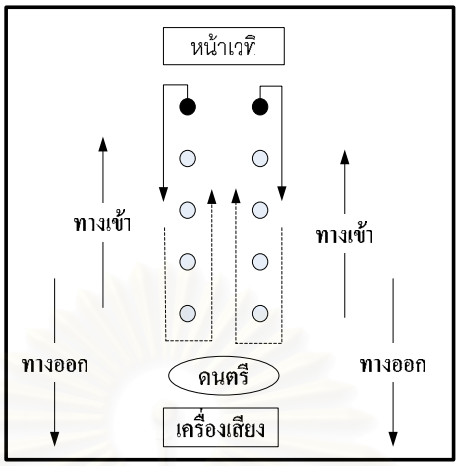

แผนภูมิที่ 24 แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถว

6.4 การจัดแถวแบบด้านกระดาน 1 แถว

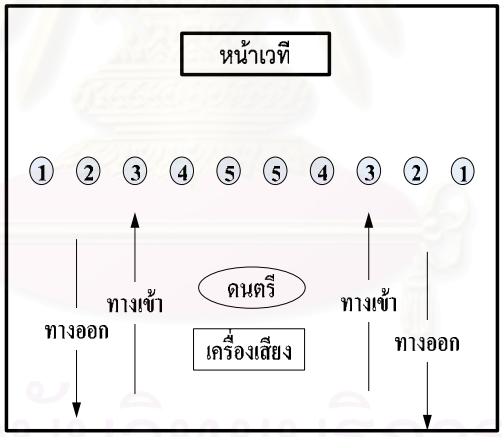

แผนภูมิที่ 25 แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะแถวหน้ากระดาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.5 การจัดแถวแบบด้านกระดาน เปลี่ยนไปเป็นแถวตอน

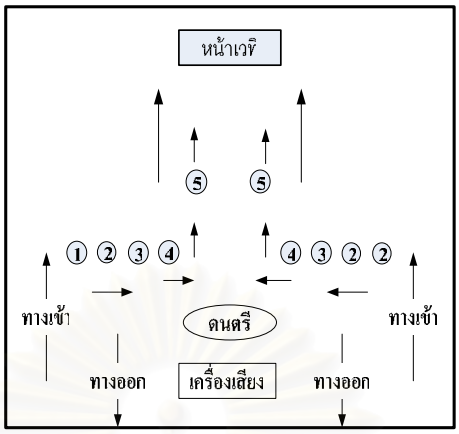

แผนภูมิที่ 26 แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจแบบที่ 2 ในลักษณะหน้ากระดานและแถวตอน

7. อารมณ์ของผู้ฟ้อน

เนื่องเป็นการฟ้อนเพื่อความบันเทิง ฉะนั้นอารมณ์ของผู้ฟ้อนจะแสดงอารมณ์ด้วยสีหน้าเบิกบาน ยิ้มแย้ม (บางคนยิ้มในหน้า บางคนยิ้มเห็นฟัน) และมีการลอยหน้าในการฟ้อน แต่ไม่ปรากฏการลักคอ

2) รูปแบบการฟ้อนในงานเฉพาะกิจสำหรับการบันเทิงทั่วไปในงานรวมน้ำใจไทสกล หรืองานกาชาดประจำปี กล่าวคือ การฟ้อนเพื่อบันเทิงในงานกาชาดเป็นอีกรูปหนึ่งที่ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชได้นำการฟ้อนเพื่อร่วมในงานประเพณีประจำปีของจังหวัดสกลนครซึ่งได้ปรากฏรูปแบบการฟ้อนขึ้นในปี พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน พ.ศ. 2547

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าท่าฟ้อนในงานรวมน้ำใจไทสกลหรืองานกาชาดนั้น จะใช้ท่าฟ้อนเดียวกันกับการภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน ซึ่งท่าฟ้อนได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดท่าฟ้อนจากยุคฟื้นฟู มาผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้น ท่าฟ้อนเป็นแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องและมีการใช้มือในลักษณะจีบและการฟ้อนแบบนาฏยศิลป์ไทยในการฟ้อนมากขึ้น

เนื่องจากการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานการชาด เป็นการฟ้อนที่เน้นการใช้บทหรือฟ้อนตามบทร้อง เอกลักษณ์ในการฟ้อนจึงอยู่ที่ท่าฟ้อนที่สื่อความหมาย และสอดคล้องและตรงตามบท

ร้องรวมทั้งทำนองเพลง ท่าฟ้อนตีบทเป็นท่าที่ประดิษฐ์ขึ้นซึ่งในบางท่าจะคล้ายกับท่าใช้เชิงนาฏยศิลป์ไทย อาทิ ท่าไทข้อย (ท่าตัวเรา) เป็นต้น

เพื่อให้การวิเคราะห์ท่าฟ้อนมีความชัดเจน ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ท่าฟ้อนโดยใช้ส่วนประกอบของร่างกายตามลำดับ ดังนี้

1. การใช้ส่วนศีรษะ

การใช้ศีรษะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์และความต่อเนื่องกับการใช้ช่วงของแขน มือ และลำตัว เนื่องมาจากทิศทางในการใช้ศีรษะจะขึ้นอยู่กับทิศทางของการใช้มือเช่นกัน ซึ่งท่าฟ้อนส่วนใหญ่พบว่าการใช้ส่วนศีรษะจะประกอบด้วยการใช้ศีรษะตรง การเอียง มีทั้งการเอียงซ้าย-ขวา ลอยหน้าลอยตา แต่ไม่มีการลักคอ ซึ่งการใช้ศีรษะมี 4 ลักษณะ ดังนี้

1) การใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า
2) การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) มีทั้งเอียงซ้าย เอียงขวา
3) การใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า
4) การใช้ศีรษะในลักษณะการก้ม

การใช้ศีรษะส่วนใหญ่ที่พบบ่อย คือ การการใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า และการใช้ศีรษะในการเอียง

2. การใช้ส่วนของลำตัว

ลำตัวเป็นส่วนที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวของร่างกายมีความสมดุล และสัมพันธ์กับแขนและขา จาการศึกษาการใช้ลำตัวในการฟ้อภูไทยุคปัจจุบันพบว่ามีการใช้ลำตัว 3 ลักษณะดังนี้

2.1 การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน
2.2 การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ
2.3 การย่อตัว พบได้ในลักษณะท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น

3. การใช้ส่วนแขนและมือ

การใช้ส่วนแขนและมือถือเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ท่าฟ้อนมีความสมดุลและสวยงาม ในส่วนการใช้แขนและมือในการฟ้อนการใช้แขนและมือ 3 ระดับ ดังนี้

3.1 ลักษณะที่ 1 ระดับสูง (ศีรษะ) หมายถึง ระดับศีรษะและสูงกว่าศีรษะมีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือมี 8 ท่า ไม่นับรวมในท่าซ้ำ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนในยุคปัจจุบันท่าที่ 2, 4, 6, 11, 20, 26, 28, 29)

3.2 ลักษณะที่ 2 ระดับกลาง (ไหล่) มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนในยุคปัจจุบันที่ 1, 7, 10, 12, 13, 18, 19, 24) ไม่นับรวมในท่าซ้ำ

3.3 ลักษณะที่ 3 ระดับล่าง (เอว) มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 7 ท่า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนในยุคปัจจุบันท่าที่ 3, 5, 9, 16, 31, 42, 47) ไม่นับรวมในท่าซ้ำ

4. การใช้มือ

การใช้มือในการฟ้อน ผู้วิจัยพบการใช้มือมี 4 รูปแบบ ดังนี้

4.1 การจีบ พบได้ในลักษณะการจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้างซึ่งเป็นเชื่อม (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนในยุคปัจจุบันท่าที่ 10, 36, 7)

4.2 การกรายมือ พบได้ในลักษณะการกรายมือออกจากลำตัว ทั้งการกรายมือข้างเดียว และกรายมือแบบสองข้าง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนนุคปัจจุบันท่าที่ 16, 31)

4.3 แบมือและหักข้อมือ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคปัจจุบันท่าที่ 24, 25)

4.4 การใช้มือในลักษณะลักษณะการชี้ การพนมมือ และการส่ายมือ (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคปัจจุบันท่าที่ 11, 13, 18)

4.5 การใช้มือในลักษณะอื่น ๆ อาทิ การแทงมือไปด้านหลัง (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนยุคปัจจุบันท่าที่ 21)

5. การใช้ส่วนขาและเท้า

ขาและเท้า ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ท่าฟ้อนมีการเคลื่อนไหวไปเรื่อย ๆ ตามรูปแบบการแปรแถว การใช้ส่วนขาและเท้า เป็นส่วนที่สัมพันธ์กันที่จะต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เกิดความสมดุลของท่าฟ้อน ดังนั้นกลวิธีในการใช้ส่วนขาและเท้าจึงถือเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ผู้ฟ้อนจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อความพร้อมเพรียงกัน การใช้ส่วนของขาและเท้า มี 3 ลักษณะ ดังนี้

5.1 การย่ำเท้าอยู่กับที่ เป็นการย่ำเท้าข้างใดข้างหนึ่งโดยวางลงในลักษณะเต็มฝ่าเท้าในขณะเดียวกันเท้าอีกข้างหนึ่งก็ยกขึ้นเพื่อเตรียมวางลงต่อไป ในการย่ำเท้านี้ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตามจังหวะการตีของกลองเส็ง การย่ำเท้าอยู่กับที่นี้จะพบได้ในท่าเตรียมการฟ้อนเริ่มต้น และใช้ในการฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง

5.2 การก้าวเดิน เป็นการก้าวเท้าข้างใดข้างหนึ่งในลักษณะเต็มฝ่าเท้าแล้วถ่ายน้ำหนักไปยังเท้าที่ก้าวออกไป เท้าที่ตามมาจะเปิดส้นเท้าเล็กน้อยเพื่อที่จะเตรียมก้าวเท้าต่อไปข้างหน้า ซึ่งการก้าวเดินจะก้าวตามจังหวะกลองเส็งไปเรื่อย ๆ โดยการใช้เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อน

5.3 การยกขาข้างเดียว หรือเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าการยอขาเดียว ซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่สืบทอดมาจากยุคดั้งเดิมจนมาถึงปัจจุบัน การยอขาข้างเดียวเป็นลักษณะการใช้ขาข้างใดข้างหนึ่งยืนรับน้ำหนัก ส่วนอีกข้างหนึ่งยกขาขึ้นโดยให้ส้นเท้าอยู่ในระดับขนานกับหัวเข่า คล้ายการกระดกเท้า (ดูรายละเอียดในท่าฟ้อนที่ 20, 33)

6. การใช้ท่าฟ้อนซ้ำ

การใช้ท่าฟ้อนซ้ำ โดยส่วนใหญ่นั้นจะเป็นท่าที่ใช้ในการตีบทหรือตามบทร้องเป็นส่วนใหญ่ อาทิ ท่าไทข้อย (ท่าตัวเรา) เป็นต้น (ดูรายละเอียดท่าซ้ำ ท่าที่ 19, 20 ซ้ำกับท่าที่ 32, 33)

7. วิธีการใช้รูปแบบการฟ้อน

รูปแบบการฟ้อนในงานรวมน้ำใจไทสกล ผู้วิจัยพบว่ามีรูปแบบการฟ้อนเพียงลักษณะเดียว คือการจัดรูปแบบการฟ้อนแบบแถวตอนซึ่งผู้วิจัยจะแจกแจงรายละเอียด ดังนี้

1) การจัดรูปแบบแถวในลักษณะแถวตอน มี 3 แบบ ดังนี้

1.1 การจัดแถวตอนแบบ 2 แถว

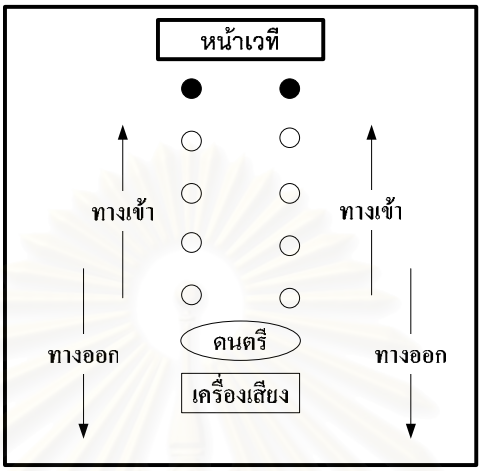

แผนภูมิที่ 27 แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร ในลักษณะหน้ากระดาน 2 แถว

1.2 การจัดแถวตอนแบบ 4 แถว

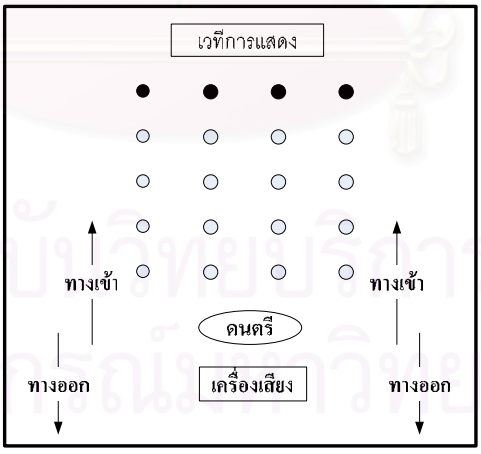

แผนภูมิที่ 28 แสดงรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร ในลักษณะหน้ากระดาน 4 แถว

การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวทั้ง 2 แบบข้างต้นนั้น รูปแบบการจัดแถวตอน 2 แถว หรือ 4 แถว จะขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้ฟ้อนหากผู้ฟ้อนมีจำนวนมากก็จะใช้การจัดแถวตอน 4

แถว ในทางกลับกันหากผู้ฟ้อนมีจำนวนไม่มากนักก็จะใช้ตอน 2 แถว รูปแบบการฟ้อนส่วนใหญ่จะใช้เป็นแถวคู่

2) การจัดรูปแบบแถวตอนหมุนรอบตัวเอง มีทั้งหมุนรอบตัวเองมี 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1 การจัดรูปแบบแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว

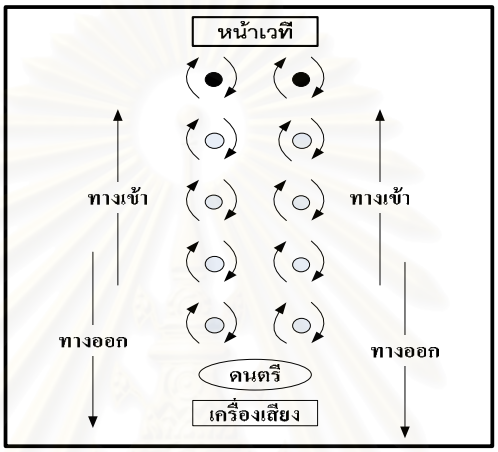

แผนภูมิที่ 29 รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร ในลักษณะแถวหมุนรอบตัวเอง 2 แถว

2.2 การจัดรูปแบบแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 4 แถว

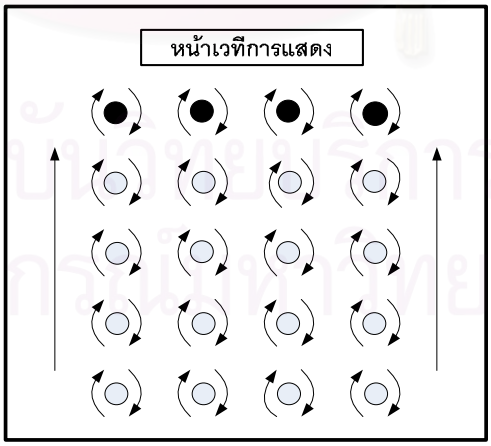

แผนภูมิที่ 30 รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร ในลักษณะแถวหมุนรอบตัวเอง 4 แถว

3) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวถลกหางงูมี 2 แบบ คือ

2.1 แบบแถวถลกหางงู 2 แถว

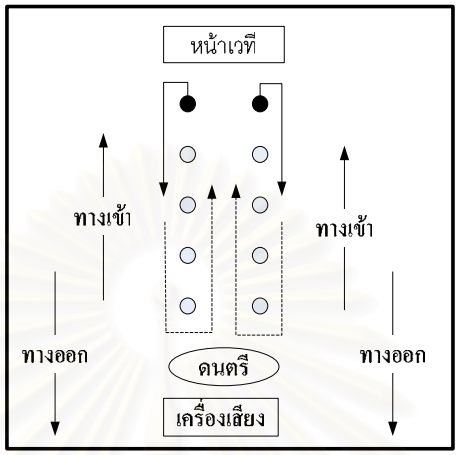

แผนภูมิที่ 31 รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร ในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถว

1.2 แบบแถวถลกหางงู 4 แถว ดังนี้

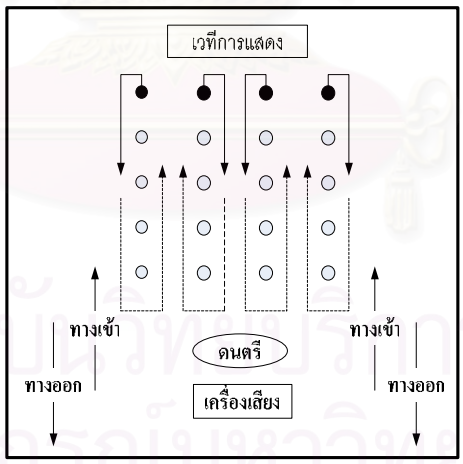

แผนภูมิที่ 32 รูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจรวมน้ำใจสกลนคร ในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 4 แถว

8. อารมณ์ของผู้ฟ้อน

เนื่องจาการเป็นการฟ้อนเพื่อความบันเทิง ฉะนั้นอารมณ์ของผู้ฟ้อนจะแสดงอารมณ์ด้วย

สีหน้าเบิกบาน ยิ้มแย้ม นอกจากนี้ผู้ฟ้อนบางคนยิ้มในหน้า บางคนยิ้มเห็นฟันและมีการลอยหน้าในการฟ้อน แต่ไม่ปรากฏการลักคอ

สรุปการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ

การฟ้อนภูไทสำหรับงานบันเทิงทั่วไป ผู้วิจัยพบว่าปรากฏรูปแบบการฟ้อนอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 เป็นการฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์ โดยส่วนมากท่าฟ้อนจะเป็นท่าที่สืบทอดจากการฟ้อนดั้งเดิม ซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่เลียนแบบธรรมชาติ มาผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยได้ยึดหลักการประดิษฐ์ท่าฟ้อนที่สามารถตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องและทำนองเพลงได้ รูปแบบที่ 2 คือฟ้อนภูไทเพื่องานบันเทิงโดยทั่วไป พบว่าจะฟ้อนสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ ช่อง 4 และฟ้อนงานรวมน้ำใจไทสกล หรืองานกาชาด

ท่าฟ้อนที่ใช้มี 3 ลักษณะ คือ 1) ท่าฟ้อนที่นำมาจากท่าฟ้อนดั้งเดิม มี 4 ท่า 2) ท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่คิดประดิษฐ์ขึ้นและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันมี มี 19 ท่า ซึ่งท่าที่คิดประดิษฐ์ขึ้นจะเน้นการตีบทโดยใช้ท่าที่สื่อความหมายของท่าฟ้อนได้ ท่าฟ้อนที่ในการตีบทในบางท่านั้นจะเป็นท่าฟ้อนที่ซ้ำกัน และการสื่อความหมายของเพลงก็แตกต่างกัน 3) การนำท่าฟ้อนที่มีอยู่เดิมจากรำวงมาตรฐานกรมศิลปากร มี 2 ท่ามาเพิ่มเติมใช้ในการแปรแถวเพื่อให้เกิดความหลากหลายมากขึ้น และประดิษฐ์เพิ่มขึ้นอีก 2 ท่า เป็นที่น่าสังเกตว่าฟ้อนภูไทเฉพาะกิจจะมีรูปแบบการฟ้อนไม่แตกต่างกันมากนัก โดยจะใช้รูปแบบแถวแบบแถวตอน 2 แถว หรือ 4 แถวทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้ฟ้อนในแต่ละครั้ง นอกจากนี้ยังมีแถวตอนแบบหมุนรอบตัวเอง การเดินแถวแบบถลกหางงู ซึ่งเป็นรูปแบบการฟ้อนหลักที่ถือปฏิบัติมา

การใช้ส่วนศีรษะจะประกอบด้วยการใช้ศีรษะตรง การเอียง มีทั้งการเอียงซ้าย เอียงขวา ลอยหน้าลอยตา แต่ไม่มีการลักคอ ซึ่งการใช้ศีรษะมี 4 ลักษณะ ดังนี้ 1) การใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า 2) การใช้ศีรษะในการเอียงโดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) 3) การใช้ศีรษะในการเอียง ที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ 4) การใช้ศีรษะในลักษณะการส่าย

การใช้ส่วนของลำตัวพบว่ามีการใช้ลำตัว 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน 2) การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ 3) การย่อตัว ลักษณะท่าฟ้อนมีการใช้มือ 3 ระดับ คือ ระดับสูง ระดับกลาง ระดับล่าง ลักษณะการใช้มือมี 5 ลักษณะ คือ การม้วนมือ การจีบ การกรายมือ แบมือและหักข้อมือการส่ายมือ ส่วนการใช้ส่วนขา

ประกอบด้วยการย่ำเท้าอยู่กับที่ การก้าวเดิน การยกขาข้างเดียวซึ่งเป็นลักษณะการใช้เท้าที่สืบทอดจากยุคดั้งเดิมจนถึงปัจจุบัน

สรุปท้ายบทที่ 4

ผู้วิจัยได้สรุปการวิเคราะห์เป็นตาราง เพื่อให้เห็นความชัดเจนโดยเปรียบเทียบลักษณะของการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมทั้ง 3 ยุค และการเปรียบเทียบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจว่ามีความคล้ายคลึงกันในด้านองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วย ยุคดั้งเดิม ยุคฟื้นฟู และยุคปัจจุบัน ดังตารางแสดงรายละเอียดดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ประกอบ	ยุคดั้งเดิม	ยุคฟื้นฟู	ยุคปัจจุบัน
1. รูปแบบการฟ้อน	**รูปแบบการฟ้อน** มีรูปแบบการฟ้อนเพียงรูปแบบเดียวโดยท่าฟ้อนเป็นท่าที่มาจากการเลียนแบบธรรมชาติที่เคยพบเห็นมาและท่าฟ้อนจะสื่อที่มาจากการเลียนแบบธรรมชาติได้อย่างชัดเจน อาทิ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ ท่ายอขาเดียว เป็นต้น	**รูปแบบการฟ้อน** มีอยู่ 3 รูปแบบ คือ 1. ท่าฟ้อนที่ได้รับการสืบทอดมาจากท่าฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิม 2.ท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ คือ เป็นท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง ซึ่งแบ่งท่าฟ้อนตีบทได้ 3 รูปแบบคือ 1)ท่าฟ้อนที่สื่อความหมายตามบทร้อง 2)ท่าฟ้อนที่ไม่สื่อความหมายได้ตามบทร้อง 3) เป็นการผสมกันระหว่างท่าฟ้อนที่สื่อความหมายและไม่สื่อความหมาย 3. นำท่าฟ้อนที่มีอยู่ในรำวงมาตรฐานกรมศิลปากรมาฟ้อนเป็นท่าเชื่อม	**รูปแบบการฟ้อน** มีรูปแบบการฟ้อนคล้ายคลึงกับการฟ้อนยุคฟื้นฟู คือ 1. นำท่าฟ้อนที่ได้รับการสืบทอดมาจากท่าฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิมและยุคฟื้นฟูมาฟ้อน 2. ท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ คือ ท่าฟ้อนข้างและท่าซึ่งเป็นท่าเชื่อม 3. มีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบทในบางท่าเพื่อให้สอดคล้องกับบทร้องมากขึ้น
2. การใช้เพลง/ดนตรี	**ลักษณะการเพลงและดนตรี** ในรูปแบบดั้งเดิมนี้ ไม่ปรากฏการใช้เพลง หากแต่การเป็นเพียงฟ้อนประกอบจังหวะดนตรีเท่านั้น	**การใช้เพลงและดนตรี** ในยุคฟื้นฟูนี้ มีการฟ้อนโดยใช้เนื้อเพลงประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ที่เรียกว่าเพลงภูไทวาริชภูมิ เป็นลักษณะเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการมารวมตัวกันของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ เพื่อมาสักการะเจ้าปู่มเหสักข์	**การใช้เพลงและดนตรี** ในยุคปัจจุบันจะใช้เพลงเช่นเดียวกันกับยุคฟื้นฟู

องค์ประกอบ	ยุคดั้งเดิม	ยุคฟื้นฟู	ยุคปัจจุบัน
	ดนตรี ที่ใช้เป็นเครื่องดนตรีหลัก คือ กลองเส็ง เครื่องประกอบจังหวะเสริม ได้แก่ แคนและพังฮาด	**ดนตรี** ที่ใช้เป็นเครื่องดนตรีหลัก คือ กลองเส็ง เครื่องประกอบจังหวะเสริม ได้แก่ แคน พังฮาด และได้มีการเพิ่มจำนวนเครื่องดนตรีประกอบการฟ้อน ได้แก่ กลองหางหรือกลองยาว พิณ ซอบั้งหรือซอกระบอกไม้ไผ่ ปี่ภูไท โหวด โปงลาง ฉิ่ง ฉาบ หรือแซง ไม้กั๊บแก๊บ นำมาเล่นผสมวงร่วมกันในการฟ้อน นอกจากนี้ยังได้นำเครื่องขยายเสียงมาใช้ประกอบกับเครื่องดนตรี	**ดนตรี** ที่ใช้เป็นเครื่องดนตรีหลัก คือ กลองเส็ง เครื่องประกอบจังหวะเสริม ได้แก่ พิณ ฉิ่ง ฉาบ
3. ลักษณะท่าฟ้อน	**ท่าฟ้อนหลัก** ท่าฟ้อนมี 4 ท่า เป็นท่าฟ้อนโบราณดั้งเดิม ได้แก่ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่ายอขาเดียว และท่าลอยน้ำเป็นท่าฟ้อนที่มาจากการเลียนแบบธรรมชาติ	**ท่าฟ้อนหลัก** เป็นท่าฟ้อนโบราณดั้งเดิม มี 4 ท่า และท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นซึ่งแสดงตามการตีบทหรือตามบทร้องมี 19 ท่า และท่าฟ้อนที่มีอยู่เดิมจากรำวงมาตรฐานกรมศิลปากร มี 2 ท่า คือ ท่าสอดสร้อยมาลา และท่ายูงฟ้อนหาง	**ท่าฟ้อนหลัก** เป็นท่าฟ้อนในลักษณะเดียวกันกับยุคฟื้นฟู คือ เป็นท่าฟ้อนโบราณดั้งเดิมและท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นซึ่งแสดงตามการตีบทหรือตามบทร้อง มีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบท 5 ท่า ได้แก่ - ท่าดอกบัวตูมบัวบาน - ท่ามาเด้อเฮามา - ข้อยยังเอาเจ๋อมาซอย - พวกข้อยขออำนวย - ข้อยละไดเมอละเด้อ

องค์ประกอบ	ยุคดั้งเดิม	ยุคฟื้นฟู	ยุคปัจจุบัน
			นอกจากการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบทแล้วยังมีการเพิ่มท่าฟ้อนอีก 2 ท่า - ท่าฟ้อนข้าง - ท่าม้วนมือจีบทั้งสองข้างลำตัวแล้วคล้ายจีบออกเป็นตั้งมือ
	ท่าเชื่อม ไม่ปรากฏท่าเชื่อม หากเพียงจะใช้ท่าฟ้อนทั้ง 4 ท่าฟ้อนไปเรื่อย ๆ	**ท่าเชื่อม** มีอยู่ด้วยกัน 2 ท่า คือ 1. ท่าสอดสร้อยมาลา 2. ท่ายูงฟ้อนหาง จะพบท่าฟ้อนทั้ง 2 ท่านี้ระหว่างการฟ้อนในช่วงดนตรีที่ไม่มีเนื้อร้อง อาทิ ดนตรีก่อนเข้าเนื้อเพลง มาเด้อเอามา ภูไทเอามาซุมซ้อง และช่วงดนตรีหลังจากที่ตีบทร้องแล้ว	**ท่าเชื่อม** มีอยู่ด้วยกัน 4 ท่า คือ 1.ท่าสอดสร้อยมาลา 2. ท่ายูฟ้อนหาง 3. ท่าฟ้อนข้าง 4. ท่าม้วนมือแล้วคลายมือออกเป็นตั้งมือข้างลำตัวจะพบท่าฟ้อนทั้ง 2 ท่าระหว่างการฟ้อนในช่วงดนตรีที่ไม่มีเนื้อร้อง เช่นเดียวกันกับท่าเชื่อมในยุคฟื้นฟูและท่าฟ้อนอีก 2 ท่าหลัง จะพบได้หลังจากท่าฟ้อนตีบท
4. การใช้ส่วนของศีรษะ	มีการเอียงศีรษะเอียงซ้าย/เอียงขวา - ลอยหน้าลอยตา - ไม่ปรากฏการลักคอ โดยใช้ศีรษะอยู่ 2 ลักษณะเอียงศีรษะตาม	เนื่องจากท่าฟ้อนส่วนใหญ่เป็นการตีบท จึงมีลักษณะการใช้ศีรษะมี 5 ลักษณะ 1)เอียงศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า ทั้งซ้ายและขวา	การใช้ส่วนของศีรษะในยุคปัจจุบันการใช้ศีรษะมีเช่นเดียวกันกับยุคฟื้นฟู 1) เอียงศีรษะในลักษณะตรงสัมพันธ์กับการย่ำเท้า ทั้งซ้ายขวา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ประกอบ	ยุคดั้งเดิม	ยุคฟื้นฟู	ยุคปัจจุบัน
	1) การใช้ศีรษะในการเอียงที่มีทิศทางเดียวกับทิศทางการใช้มืออาทิ ในท่ายอขาเดียว	2) การใช้ศีรษะในการเอียงโดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) 2) การใช้ศีรษะในการเอียงที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ 3) การใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า 4) การใช้ศีรษะในลักษณะตรงการใช้ศีรษะนั้นไม่ปรากฏการลักคอ	2) การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการการจีบ 3) การใช้ศีรษะในการเอียงที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ 4) การใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า 5) การใช้ศีรษะในลักษณะตรงการใช้ศีรษะนั้นไม่ปรากฏการลักคอเนื่องจากเป็นการฟ้อนตามแบบชาวบ้าน
5. การใช้ส่วนของลำตัว	การใช้ลำตัวส่วนใหญ่มักจะเป็นการโยกลำตัวให้สอดคล้องกับการใช้มือและเท้าเช่นเดียวกับการใช้ศีรษะ (โยกลำตัว หมายถึง การใช้ร่างกายโดยถ่ายน้ำหนักตัวและศีรษะไปด้านเดียวกัน ในขณะที่ปฏิบัติท่าฟ้อนอยู่) และการย่อลำตัวในลักษณะการนั่งในบางท่าฟ้อน	ลำตัวเป็นส่วนที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวของร่างกายมีความสมดุล และสัมพันธ์กับแขนและขา การใช้ลำตัว 4 ลักษณะดังนี้ 1) การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน 2) การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ 3) การย่อตัวพบได้ในท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น 4) การใช้ลำตัวตรงพบได้ในการตีบท	การใช้ส่วนลำตัวในยุคปัจจุบันจะใช้ลำตัวเช่นเดียวกันกับยุคฟื้นฟู ซึ่งมี 4 ลักษณะ ดังนี้ 1) การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน 2) การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ 3) การย่อตัว พบได้ในลักษณะท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น 4) การใช้ลำตัวตรงพบได้ในการตีบท

องค์ประกอบ	ยุคดั้งเดิม	ยุคฟื้นฟู	ยุคปัจจุบัน
6. การใช้ส่วนของแขนและมือ	ระดับในการส่วนแขนและมือมี 3 ระดับ คือ 1) ระดับศีรษะในการตั้งมือ ใช้ในท่ายอขาเดียว 2) ระดับไหล่ ใช้ในท่าดอกบัวตูมบัวบาน 3) ระดับอกและใบหน้า ใช้ในท่าลอยน้ำ 4) ระดับหน้าขาข้างลำตัว ใช้ในท่าเดิน เป็นลักษณะการแกว่งแขน **การใช้มือมี 4 ลักษณะ** 1) การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ ใช้ในท่าเดิน 2) การตั้งมือไขว้ทั้งสองข้าง ใช้ในท่าดอกบัวตูมบัวบานท่ายอขาเดียว 3) แบมือและหักข้อมือ ใช้ในกระบวนท่าฟ้อนในท่าลอยน้ำ 4) ม้วนมือและสอดสูง ใช้ในกระบวนท่าฟ้อนคล้ายท่าสอดสูงแต่อีกมือหนึ่งเป็นตั้งมือข้างลำตัวและตั้งมือ ท่าฟ้อน	การใช้มือมีอยู่ 3 ระดับเช่นกัน คือ 1) ระดับสูง หมายถึงระดับศีรษะและสูงกว่าศีรษะมีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 9 ท่า 2) ระดับกลาง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า 3) ระดับล่าง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 5 ท่า **การใช้มือมี 6 ลักษณะ** 1) การม้วนมือ พบได้ในลักษณะม้วนมือแล้วคลายมือออกเป็นตั้งมือ 2) การตั้งมือคู่ขนาน 3) การจีบ - จีบหงาย - จีบคว่ำ - จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง 4) การกรายมือ พบได้ในลักษณะ - การกรายมือออกจากลำตัว	การใช้ส่วนแขนและมือยุคปัจจุบันมี การใช้มือ 3 ระดับเช่นเดียวกับยุคฟื้นฟู 1) ระดับสูง (ศีรษะ) หมายถึง ระดับศีรษะและสูงกว่าศีรษะท่าฟ้อนมี 8 ท่า 2) ระดับกลาง (ไหล่) มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า 3) ระดับล่าง (เอว) มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 7 ท่า **การใช้มือมี 5 ลักษณะ** 1) การจีบ พบได้ในลักษณะการจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง จีบมือข้างเดียว 2) การกรายมือ พบได้ในลักษณะ - การกรายมือออกจากลำตัว - การกรายมือข้างเดียว - กรายมือแบบสองข้าง 3) แบมือและหักข้อมือ

องค์ประกอบ	ยุคดั้งเดิม	ยุคฟื้นฟู	ยุคปัจจุบัน
	ไม่ปรากฏการใช้มือในลักษณะการจีบมือแบบนาฏยศิลป์ไทยมีเพียงการม้วนมือและคล้ายมือออกเป็นตั้งมือเท่านั้น	- การกรายมือข้างเดียว - กรายมือแบบสองข้าง 5) แบมือและหักข้อมือ 6) การใช้มือในลักษณะอื่น ๆ พบได้ในลักษณะ - การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ - การใช้มือในลักษณะการชี้ - การส่ายมือ - การม้วนมือแล้วสอดสูง - การแทงมือไปด้านหลัง - การไหว้	4) การใช้มือในลักษณะลักษณะการชี้ การพนมมือ และการส่ายมือ 5) การใช้มือในลักษณะอื่น ๆ พบได้ในลักษณะ - การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ - การใช้มือในลักษณะการชี้ - การส่ายมือ - การม้วนมือแล้วสอดสูง - การแทงมือไปด้านหลัง - การไหว้
7. การใช้ส่วนขาและเท้า	การใช้ส่วนของขาและเท้ามี 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การย่ำเท้าอยู่กับที่พบได้ในท่าเตรียมการฟ้อนเริ่มต้น และใช้ในการฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง 2) การก้าวเดินไปข้างหน้า เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรแถวในการฟ้อน 3) การยกขาข้างเดียว	การใช้ส่วนขาและเท้า มีอยู่ 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การย่ำเท้าอยู่กับที่พบได้ในท่าเตรียมการฟ้อนเริ่มต้น และใช้ในการฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง 2) การก้าวเดินไปข้างหน้า เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรแถวในการฟ้อน 3) การยกขาข้างเดียว	การใช้ส่วนของขาและเท้า มี 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การย่ำเท้าอยู่กับที่พบได้ในท่าเตรียมใช้ในการฟ้อนตีบท 2) การก้าวเดินไปข้างหน้า เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรแถวในการฟ้อน 3) การยกขาข้างเดียว

องค์ประกอบ	ยุคดั้งเดิม	ยุคฟื้นฟู	ยุคปัจจุบัน
8. การใช้รูปแบบการฟ้อนและการแปรแถว	รูปแบบการฟ้อนมีเพียงรูปแบบเดียวคือ การเคลื่อนวงฟ้อนเป็นลักษณะวงกลมตามเข็มนาฬิกา โดยจะเคลื่อนไหวไปรอบ ๆ ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ส่วนการกำหนดตำแหน่งในการฟ้อนนั้นมีเพียงการกำหนดตำแหน่งเดียว คือ ผู้ฟ้อนนำเท่านั้นส่วนผู้ฟ้อนคนอื่น ๆ ไม่มีการกำหนดตำแหน่งในการฟ้อน แต่สามารถเลือกอยู่ตรงจุดใดที่สามารถฟ้อนและเดินเป็นวงกลมได้	การจัดรูปแบบการฟ้อนจะใช้ลักษณะการจัดรูปแบบแถวตอนซึ่งมี 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอน 2) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 3) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนถลกหางงู	การจัดรูปแบบการฟ้อนพบว่ามี 2 ลักษณะ คือ 1) การจัดรูปแบบการฟ้อนแบบแถวตอน ซึ่งลักษณะแถวตอนจะประกอบด้วย - แถวตอนแบบ 2 แถว - แถวตอนแบบ 4 แถว - แถวตอนหมุนรอบตัวเอง - แถวตอนถลกหางงู ซึ่งมี 2 แบบ - แถวถลกหางงู 2 แถว - แถวถลกหางงู 4 แถว 2) และกา จัดรูปแบบแถวหน้ากระดาน

ตารางที่ 9 แสดงการเปรียบเทียบการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมทั้ง 3 ยุค

นอกจากนี้ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจทั้ง 2 ประเภท เพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น ซึ่งการฟ้อนเฉพาะกิจประกอบไปด้วย

- ฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์
- ฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ ช่อง 4
- ฟ้อนภูไทในงานรวมน้ำใจสกลนคร

องค์ประกอบ	ฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์	ฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ช่อง 4	ฟ้อนภูไทในงานรวมน้ำใจสกลนคร
1. รูปแบบการฟ้อน	เนื่องจากการฟ้อนภูไทหน้าพระที่นั่ง รูปแบบการฟ้อนทั้งหมดเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดจากการฟ้อนภูไทในยุคฟื้นฟูรูปแบบการฟ้อนจึงมีลักษณะเช่นเดียวกันกับยุคฟื้นฟูซึ่งมีอยู่ 3 รูปแบบ คือ 1. ท่าฟ้อนที่ได้รับการสืบทอดมาจากท่าฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิม 2.ท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ เป็นท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง ซึ่งแบ่งท่าฟ้อนตีบทได้ 3 รูปแบบคือ 1)ท่าฟ้อนที่สื่อความหมายตามบทร้อง 2)ท่าฟ้อนที่ไม่สื่อความหมายได้ตามบทร้อง 3) เป็นการผสมกันระหว่างท่าฟ้อนที่สื่อความหมายและไม่สื่อความหมาย 3. นำท่าฟ้อนที่มีอยู่ในรำวงมาตรฐานกรมศิลปากรมาฟ้อนเป็นท่าเชื่อม	เนื่องจากการฟ้อนอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2521 การใช้ท่าฟ้อนจะใช้ท่าฟ้อนเดียวกันกับการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคฟื้นฟู ซึ่งมีอยู่ 3 รูปแบบ คือ 1. ท่าฟ้อนที่ได้รับการสืบทอดมาจากท่าฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิม 2.ท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ เป็นท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง ซึ่งแบ่งท่าฟ้อนตีบทได้ 3 รูปแบบคือ 1)ท่าฟ้อนที่สื่อความหมายตามบทร้อง 2)ท่าฟ้อนที่ไม่สื่อความหมายได้ตามบทร้อง 3) เป็นการผสมกันระหว่างท่าฟ้อนที่สื่อความหมายและไม่สื่อความหมาย 3. นำท่าฟ้อนที่มีอยู่ในรำวงมาตรฐานกรมศิลปากรมาฟ้อนเป็นท่าเชื่อม	รูปแบบการฟ้อนจะใช้ลักษณะเดียวกันกับการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน ท่าฟ้อนได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดท่าฟ้อนจากยุคฟื้นฟู มาผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้น ท่าฟ้อนเป็นแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องและมีการใช้มือในลักษณะจีบและการฟ้อนแบบนาฏยศิลป์ไทยในการฟ้อนมากขึ้น

องค์ประกอบ	ฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์	ฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ ช่อง 4	ฟ้อนภูไทในงานรวมน้ำใจสกลนคร
2. การใช้เพลงและดนตรี	**การใช้เพลงและดนตรี** ใช้เพลงที่แต่งขึ้นในการฟ้อนในยุคฟื้นฟู เรียกว่าเพลงภูไทวาริชภูมิ เป็นลักษณะเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการมารวมตัวกันของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ เพื่อมาสักการะเจ้าปู่มเหสักข์	**การใช้เพลงและดนตรี** ใช้เพลงในลักษณะเดียวกันกับการฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์	**การใช้เพลงและดนตรี** ใช้เพลงในลักษณะเดียวกันกับการฟ้อนภูไทถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์และการฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ ช่อง 4 ซึ่งการใช้เพลงและดนตรีสำหรับงานเฉพาะกิจนี้ จะเป็นเพลงที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่การฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคฟื้นฟูที่มีการแต่งเนื้อเพลงขึ้นครั้งแรก
3. ลักษณะท่าฟ้อน	**ท่าฟ้อนหลัก** จะเป็นท่าฟ้อนที่สืบทอดมาจากท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคฟื้นฟู ลักษณะท่าฟ้อนมีอยู่ 3 รูปแบบดังนี้ 1. ท่าฟ้อนที่นำมาจากท่าฟ้อนดั้งเดิม 4 ท่า 2. ท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่คิดประดิษฐ์ขึ้น มี 19 ท่า 3. ท่าฟ้อนที่มีอยู่เดิมจากรำวงมาตรฐานกรมศิลปากร มี 2 ท่า คือ ท่ารำสอดสร้อย มาลา และท่ายูงฟ้อนหาง	**ท่าฟ้อนหลัก** ใช้ท่าฟ้อนเช่นเดียวกันกับการฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์	**ท่าฟ้อนหลัก** ใช้ท่าฟ้อนในพิธีกรรมยุคปัจจุบันคือ เป็นท่าฟ้อนดั้งเดิมที่สืบทอดมาและท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นซึ่งแสดงตามการตีบทหรือตามบทร้อง มี 5ลักษณะ 1. ท่าฟ้อนที่นำมาจากท่าฟ้อนดั้งเดิม 4 ท่า 2. ท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องที่คิดประดิษฐ์ขึ้น มี 19 ท่า 3. ท่าฟ้อนที่มีอยู่เดิมจากรำวงมาตรฐานศิลปากร มี 2 ท่า คือ ท่า

องค์ประกอบ	ฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์	ฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ช่อง 4	ฟ้อนภูไทในงานรวมน้ำใจสกลนคร
			4. เพิ่มท่าฟ้อนอีก 2 ท่า - ท่าฟ้อนข้าง - ท่าม้วนมือจีบทั้งสองข้างลำตัวแล้วคล้ายจีบออกเป็นตั้งมือ 5. การปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบท 5 ท่า ได้แก่ - ท่าดอกบัวตูมบัวบาน - ท่ามาเด้อเฮามา - ข้อยยังเอาเจ๋อมาซอย - พวกข้อยขออำนวย - ข้อยละได่เมอละเด้อ
	ท่าเชื่อม มีอยู่ด้วยกัน 2 ท่า คือ 1. ท่าสอดสร้อยมาลา 2. ท่ายูงฟ้อนหาง จะพบท่าฟ้อนทั้ง 2 ท่านี้ระหว่างการฟ้อนในช่วงดนตรีที่ไม่มีเนื้อร้อง อาทิ ดนตรีก่อนเข้าเนื้อเพลง มาเด้อเอามา ภูไทเอามา ซุมซ้อง และช่วงดนตรีหลังจากที่ตีบทร้องแล้ว	**ท่าเชื่อม** มีอยู่ด้วยกัน 2 ท่า คือ 1.ท่าสอดสร้อยมาลา 2. ท่ายูงฟ้อนหาง จะพบท่าฟ้อนทั้ง 2 ท่านี้ระหว่างการฟ้อนในช่วงดนตรีที่ไม่มีเนื้อร้อง อาทิ ดนตรีก่อนเข้าเนื้อเพลง มาเด้อเอามา ภูไทเอามา ซุมซ้อง และช่วงดนตรีหลังจากที่ตีบทร้องแล้ว	**ท่าเชื่อม** มีอยู่ด้วยกัน 4 ท่า คือ 1.ท่าสอดสร้อยมาลา 2. ท่ายูฟ้อนหาง 3. ท่าฟ้อนข้าง 4. ท่าม้วนมือแล้วคลายมือออกเป็นตั้งมือข้างลำตัวจะพบท่าฟ้อนทั้ง 2 ท่าระหว่างการฟ้อนในช่วงดนตรีที่ไม่มีเนื้อร้อง เช่นเดียวกันกับท่าเชื่อมในยุคฟื้นฟูและท่าฟ้อนอีก 2 ท่าหลัง จะพบได้หลังจากท่าฟ้อนตีบท

องค์ประกอบ	ฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์	ฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ ช่อง 4	ฟ้อนภูไทในงานรวมน้ำใจสกลนคร
4. การใช้ส่วนของศีรษะ	การใช้ศีรษะที่เป็นตามบทร้อง 5 ลักษณะ ดังนี้ 1)เอียงศีรษะลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้าทั้งซ้ายและขวา 2) ใช้ศีรษะในการเอียงโดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) 3) ใช้ศีรษะในการเอียงที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ 4) ใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า 5)ใช้ศีรษะลักษณะตรงการใช้ศีรษะนั้นไม่ปรากฏการลักคอ	การใช้ศีรษะมี 5 ลักษณะ ดังนี้ 1) ใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้าทั้งซ้ายและขวา 2) ใช้ศีรษะในการเอียงโดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) 3) ใช้ศีรษะในการเอียง ที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ 4) ใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า 5) ใช้ศีรษะในลักษณะตรง	การใช้ศีรษะเช่นเดียวกันกับฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์และฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ ช่อง 4 บางขุนพรมซึ่ง 4 ลักษณะ ดังนี้ 1) ใช้ศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้าทั้งซ้ายและขวา 2) ใช้ศีรษะในการเอียงโดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) 3) ใช้ศีรษะในการเอียงที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ 4) ใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า 5) ใช้ศีรษะลักษณะตรง
5. การใช้ส่วนของลำตัว	การใช้ลำตัว 3 ลักษณะ 1. การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน 2. การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ 3. การย่อตัวพบได้ในท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น 4. การใช้ลำตัวตรงพบได้ในการตีบท	ลำตัวมี 4 ลักษณะ ดังนี้ 1) การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน 2) ใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ 3) การย่อตัว ในลักษณะท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น 4) การใช้ลำตัวตรงพบได้ในการตีบท	ลำตัวมี 4 ลักษณะ ดังนี้ 1) การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน 2) ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ 3) การย่อตัว พบได้ในลักษณะท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น 4) การใช้ลำตัวตรงใน

องค์ประกอบ	ฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์	ฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ช่อง 4	ฟ้อนภูไทในงานรวมน้ำใจสกลนคร
6. การใช้ส่วนของแขนและมือ	การใช้มือมีอยู่ 3 ระดับ คือ 1) ระดับสูง หมายถึง ระดับศีรษะมีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 9 ท่า 2) ระดับกลาง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า 3) ระดับล่าง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 5 ท่า **การใช้มือมี 6 ลักษณะ** 1) การม้วนมือ พบได้ในลักษณะม้วนมือแล้วคลายมือออกเปลี่ยนเป็นตั้งมือ พบได้ในลักษณะตั้งมือไขว้ทั้งสองข้าง 2) การตั้งมือคู่ขนาน 3) การจีบ - จีบหงาย - จีบคว่ำ - จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง 4) การกรายมือ พบได้ในลักษณะ - การกรายมือออกจากลำตัว - การกรายมือข้างเดียว - กรายมือแบบสองข้าง 5) แบมือและหักข้อมือ 6) การใช้มือลักษณะอื่น	การใช้มือมีอยู่ 3 ระดับคือ 1) ระดับสูง หมายถึง ระดับศีรษะและสูงกว่าศีรษะมีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 9 ท่า 2) ระดับกลาง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า 3) ระดับล่าง มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 5 ท่า **การใช้มือมี 6 ลักษณะ** 1) การม้วนมือ พบได้ในลักษณะม้วนมือแล้วคลายมือออกเปลี่ยนเป็นตั้งมือ 2) การตั้งมือคู่ขนาน 3) การจีบ - จีบหงาย - จีบคว่ำ - จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง 4) การกรายมือ พบได้ในลักษณะ - การกรายมือออกจากลำตัว - การกรายมือข้างเดียว - กรายมือสองข้าง 5) แบมือและหักข้อมือ 6) การใช้มือในลักษณะ	การใช้มือมี 3 1) ระดับสูง (ศีรษะ) มี 8 ท่า 2) ระดับกลาง (ไหล่) มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 8 ท่า 3) ระดับล่าง (เอว) มีท่าฟ้อนที่ใช้ส่วนแขนและมือ 7 ท่า **การใช้มือมี 5 ลักษณะ** 1) การจีบ พบได้ในลักษณะการจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง จีบมือข้างเดียว 2) การกรายมือ พบได้ในลักษณะ - การกรายมือออกจากลำตัว - การกรายมือข้างเดียว - กรายมือแบบสองข้าง 3) แบมือและหักข้อมือ

องค์ประกอบ	ฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์	ฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ช่อง 4	ฟ้อนภูไทในงานรวมน้ำใจสกลนคร
	อื่น ๆ พบได้ในลักษณะ - การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ - การใช้มือในลักษณะการชี้ - การส่ายมือ - การม้วนมือแล้วสอดสูง - การแทงมือไปด้านหลัง - การไหว้	อื่น ๆ พบได้ในลักษณะ - การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ - การใช้มือในลักษณะการชี้ - การส่ายมือ - การม้วนมือแล้วสอดสูง - การแทงมือไปด้านหลัง - การไหว้	4) การใช้มือในลักษณะลักษณะการชี้ การพนมมือ และการส่ายมือ 5) การใช้มือในลักษณะอื่น ๆ พบได้ในลักษณะ - การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ - การใช้มือในลักษณะการชี้ - การส่ายมือ - การม้วนมือแล้วสอดสูง - การแทงมือไปด้านหลัง
7. การใช้ส่วนขาและเท้า	การใช้ส่วนขาและเท้า มีอยู่ 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การย่ำเท้าอยู่กับที่พบได้ในท่าเตรียมการฟ้อนเริ่มต้นและการฟ้อนตีบท 2) การก้าวเดินไปข้างหน้า เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อน 3) การยกขาข้างเดียว	การใช้ส่วนขาและเท้า มีอยู่ 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การย่ำเท้าอยู่กับที่พบได้ในท่าเตรียมการฟ้อนเริ่มต้น และใช้ในการฟ้อนตีบท 2) การก้าวเดินไปข้างหน้า เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อน 3) การยกขาข้างเดียว	การใช้ส่วนขาและเท้า มีอยู่ 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การย่ำเท้าอยู่กับที่พบได้ในท่าเตรียม และการฟ้อนตีบท 2) การก้าวเดินไปข้างหน้า เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อน 3) การยกขาข้างเดียว

องค์ประกอบ	ฟ้อนภูไทสำหรับถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่งกษัตริย์	ฟ้อนภูไทสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ช่อง 4	ฟ้อนภูไทในงานรวมน้ำใจสกลนคร
8. การใช้รูปแบบการฟ้อนและการแปรแถว	จัดรูปแบบการฟ้อนมี 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) จัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอน 2 แถว 2) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว 3) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถว	การจัดรูปแบบการฟ้อนมี 5 ลักษณะ ดังนี้ 1) จัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอน 2 แถว 2) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว 3) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถว 4) การจัดแถวแบบด้านกระดาน 1 แถว 5) การจัดแถวแบบด้านกระดาน เปลี่ยนไปเป็นแถวตอน	จัดรูปแบบการฟ้อนมี 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) จัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอน 2 แถว และ 4 แถว 2) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว และ 4 แถว 3) การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถวและ 4 แถว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้ฟ้อนหากผู้ฟ้อนมีจำนวนมากก็จัดแถวเป็นแถวตอน 4 แถว เป็นต้น

ตารางที่ 10 แสดงการเปรียบเทียบการฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ

สรุปนาฏยลักษณ์ท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิ

ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า ท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิทั้ง 2 ประเภท คือ ฟ้อนภูไทในพิธีกรรมและการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ผู้วิจัยพบว่าได้ใช้ท่าฟ้อนครบทั้ง 2 ประเภทของการฟ้อน คือ

1. การใช้ท่าฟ้อนดั้งเดิมในการฟ้อน ทั้ง 4 ท่า ซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่อนุรักษ์และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังภาพ

ภาพที่ 72 ท่าฟ้อนในลักษณะการท่าเดิน

ลักษณะท่าเดินพบในลักษณะ การย่ำเท้าอยู่กับที่ซึ่งปรากฏได้ในท่าเตรียมการฟ้อนเริ่มต้น และใช้ในการฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง และการก้าวเดินไปข้างหน้าพบได้ว่าเท้าในลักษณะนี้จะใช้ในการเคลื่อนไหวเพื่อการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อน

ภาพที่ 73 ท่าฟ้อนดอกบัวตูมบัวบาน

ท่าดอกบัวตูมบัวบานเป็นท่าฟ้อนที่ปรากฏเป็นท่าฟ้อนแรกควบคู่กับการใช้ท่าเดินของการฟ้อนภูไท ซึ่งจะฟ้อนตามจังหวะดนตรีเพื่อเข้าสู่การฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง

ภาพที่ 74 ท่าลอยน้ำ

ท่าลอยน้ำเป็นท่าฟ้อนที่อยู่ในช่วงการฟ้อนประกอบดนตรี ซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่เกิดขึ้นหลังจากการฟ้อนตีบทแล้ว ใช้เป็นท่าฟ้อนเชื่อมเพื่อเข้าสู่การตีบท

ภาพที่ 75 ท่ายอขาเดียว

ท่าฟ้อนยอขาเดียวเป็นท่าฟ้อนเดียวที่อยู่ในท่าฟ้อนตีบทร้อง ในเนื้อร้องที่กล่าวว่า มาฟ้อนรำเฮ่อเจ้าเบิ่ง และเนื้อเพลงที่กล่าวว่าให้วัฒนาฮุ่งเฮืองต่อไป

นอกจากนี้ท่าฟ้อนที่สืบทอดมาตังแต่การฟ้อนภูไทพิธีกรรมยุคฟื้นฟู มาจนถึงยุคปัจจุบัน และใช้ท่าฟ้อนนี้ในการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ คือ ท่าฟ้อนสอดสร้อยมาลา และท่ายุงฟ้อนหาง ซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่นำมาจากท่ารำวงมาตรฐานกรมศิลปากร มาบรรจุใส่ในการฟ้อนภูไท เพื่อใช้ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อน ดังภาพ

ภาพที่ 76 ท่าฟ้อนสอดสร้อยมาลา

ภาพที่ 77 ท่ายูงฟ้อนหาง

ส่วนท่าฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง จะใช้ท่าเหมือนเหมือนกันนับตั้งแต่ท่าฟ้อนที่ใช้ตีบทร้องในยุคฟื้นฟู ท่าฟ้อนตีบทในการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจหน้าพระที่นั่ง ท่าฟ้อนตีบทในการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจสำหรับถ่ายทอดทางโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม

นอกจากนี้มีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบท จากท่าฟ้อนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น มี 5 ท่า ซึ่งท่าฟ้อนตีบทที่ปรับเปลี่ยนทั้ง 5 ท่านี้ พบว่าท่าฟ้อนจะใช้ในการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมยุคปัจจุบัน และในการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจในงานรวมน้ำใจไทสกล หรืองานกาชาดประจำปี ดังภาพ

ภาพที่ 78 ท่าดอกบัวตูมบัวบานที่มีการปรับเปลี่ยน 1

จากการใช้มือในลักษณะไขว้ทั้งสองข้างจากนั้นให้ทำมือสลับกันขึ้นลง ปรับเปลี่ยนเป็นใช้หลังมือทั้งสองข้างชิดติดกัน โดยให้มือข้างใดข้างหนึ่งตั้งมือส่วนอีกข้างหนึ่งจีบคว่ำ จากนั้นให้มือทั้งสองข้างทำสลับกันไปมา กาใช้มือจะเป็นแบบนาฏยศิลป์ไทย

ภาพที่ 79 ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยน 2

ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยนจะอยู่ในบทร้องว่า มาเด้อเฮามา จากที่ปฏิบัติท่าฟ้อนโดยยื่นมือทั้งสองมาข้างลำตัวจากนั้นให้ม้วนมือเข้าหาลำตัวแล้วคล้ายออกเป็นตั้งมือทำสลับกันทั้งด้านซ้ายและขวา เปลี่ยนเป็นปฏิบัติท่าฟ้อนโดยยื่นมือทั้งสองมาข้างลำตัวจากนั้นให้ม้วนมือเข้าหาลำตัวแล้วคล้ายออกเป็นตั้งมือทำสลับกันทั้งด้านซ้ายและขวา ลำตัวจากนั้นวาดมือขึ้นลงน้อยระดับชายพก

ภาพที่ 80 ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยน 3

ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยนจะอยู่ในบทร้องว่า ข้อยยังเอาเจ๋อมาซอย จากที่ปฏิบัติท่าฟ้อนโดยให้มือทั้งสองข้างจีบหงายในลักษณะไขว้มือให้มือทั้งสองแนบลำตัวบริเวณหน้าอก ปรับเปลี่ยนเป็นมือขวาจีบส่งหลัง มือซ้ายจีบหงายเข้าหาลำตัวบริเวณหน้าอก

ภาพที่ 81 ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยน 4

ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยนจะอยู่ในบทร้องว่า พวกข้อยขออำนวย จากที่ปฏิบัติท่าฟ้อนโดยมือทั้งสองข้างจีบคว่ำยื่นมาด้านหน้าอยู่ระดับชายพกจากนั้นจีบม้วนมือเปลี่ยนเป็นท่าพรมสี่หน้า ปรับเปลี่ยนเป็นตั้งมือทั้งสองข้างในลักษณะพนมมืออยู่ในระดับหน้าอก

ภาพที่ 82 ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยน 5

ท่าฟ้อนตีบทที่มีการปรับเปลี่ยนจะอยู่ในบทร้องว่า ข้อยละได่เมอละเด้อ จากเดิมที่ปฏิบัติท่าฟ้อนโดยมือทั้งสองข้างจีบหงายและไขว้มือเข้าหาลำตัวในระดับหน้าอกจากนั้นมือทั้งสองข้างแทงมือไปด้านหลังคล้ายท่ายูงฟ้อนหาง ปรับเปลี่ยนเป็นมือทั้งสองข้างแนบติดกันในลักษณะพนมมือจากนั้นผายมือทั้งสองข้างด้านข้างลำตัวโดยให้มืออยู่ในลักษณะนิ้วมือเหยียดตึง

เพื่อความเข้าใจถึงพัฒนาการและนาฏยลักษณ์ในด้านองค์ประกอบของร่างกายทั้งหมดในท่าฟ้อนภูไทวาริชภูมิ ทั้ง 2 ประเภท ผู้วิจัยได้อธิบายแยกตามประเภทของการฟ้อน ดังนี้

ศีรษะ การฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

ยุคดั้งเดิม

การใช้ศีรษะมีความอิสระเป็นไปตามความถนัดของผู้ฟ้อนแต่ละบุคคล มีเพียงการลอยน้าลอยตา การยิ้มตามธรรมชาติของผู้ฟ้อน ไม่ปรากฏการลักคอ

ยุคฟื้นฟู

เนื่องจากท่าฟ้อนส่วนใหญ่เป็นการตีบท เริ่มมีการกำหนดท่าฟ้อนตายตัว จึงทำให้การปฏิบัตศีรษะมีทิศทางที่กำหนดแน่นอน หากแต่ในรูปแบบการฟ้อนภูไทเป็นการฟอนของชาวบ้านดั้งเดิม ยังคงมีลักษณะรูปแบบการปฏิบัติศีรษะที่มีความอิสระอยู่บ้าง ผสมผสานกับท่าฟ้อนที่มีการพัฒนาขึ้น จึงมีลักษณะการใช้ศีรษะ ดังนี้

- เอียงศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า ทั้งซ้ายและขวา
- การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ)
- การใช้ศีรษะในการเอียงที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ
- การใช้ศีรษะใน
- ลักษณะการส่ายหน้า (ท่าทางเลียนแบบธรรมชาติ)
- การใช้ศีรษะในลักษณะตรง

ยุคปัจจุบัน

มีการกำหนดทิศทางในการปฏิบัติที่ชัดเจน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นท่าฟ้อนตีบท ที่บ่งบอกชัดเจน อาทิ

- เอียงศีรษะตามการย่ำเท้า ทั้งซ้ายและขวา
- เอียงตามมือจีบ
- การใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า
- เอียงศีรษะตามมือสูง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศีรษะ การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ

ศีรษะการฟ้อนภูไทหน้าพระที่นั่ง และฟ้อนภูไทสำหรับงานบันเทิงทั่วไป ทั้ง 2 ประเภทนี้จะใช้ศีรษะในลักษณะเดียวกันกับการใช้ศีรษะในยุคฟื้นฟู ซึ่งมีการกำหนดทิศทางในการปฏิบัติที่ชัดเจน อาทิ

- เอียงศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า ทั้งซ้ายและขวา
- การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ)
- การใช้ศีรษะในการเอียงที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ
- การใช้ศีรษะใน
- ลักษณะการส่ายหน้า (ท่าทางเลียนแบบธรรมชาติ)
- การใช้ศีรษะในลักษณะตรง

ลำตัว

ยุคดั้งเดิม

ไม่ค่อยมีการใช้ลำตัวมากนัก การใช้ลำตัวส่วนใหญ่มักจะเป็นการโยกลำตัวให้สอดคล้องกับการใช้มือและเท้าเช่นเดียวกับการใช้ศีรษะ (โยกลำตัว หมายถึง การใช้ร่างกายโดยถ่ายน้ำหนักตัวและศีรษะไปด้านเดียวกัน ในขณะที่ปฏิบัติท่าฟ้อนอยู่) และการย่อลำตัวในลักษณะการนั่งในบางท่าฟ้อน

ยุคฟื้นฟู

เนื่องจากในยุคฟื้นฟูมีการประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ คือท่าฟ้อนตีบท ฉะนั้นลำตัวจึงเป็นส่วนที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวของร่างกายมีความสมดุล และสัมพันธ์กับแขนและขาส่งผลให้การใช้ส่วนของลำตัวมีมากขึ้น ในยุคนี้มีการใช้ลำตัว ดังนี้

- การใช้ลำตัวโยกไปมาซ้าย- ขวา
- การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ
- การใช้ลำตัวตรงพบ
- ย่อตัวลง

ยุคปัจจุบัน

ได้นำเอาการใช้ลำตัวทั้งหมดที่มีอยู่มาปรับปรุงให้สอดคล้องกับท่าฟ้อน คือ กำหนดว่าท่าฟ้อนนี้ใช้ส่วนของลำตัวอย่างไร ยกตัวอย่าง ท่าลอยน้ำซึ่งเป็นท่าฟ้อนดั้งเดิม เมื่อมีการพัฒนาปรับปรุงจึงมีการกำหนดทิศทางในการดยกลำตัวว่า หากวาดมือไปทางซ้ายก้จะต้องโยกตัวไปทางซ้าย เป็นต้น

ลำตัวการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจทั้ง 2 ประเภท

ลำตัวเป็นส่วนที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวของร่างกายมีความสมดุล และสัมพันธ์กับแขนและขา ซึ่งมีการใช้ลำตัวดังนี้

- การใช้ลำตัวโยกไปมาซ้าย- ขวา
- การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ
- การใช้ลำตัวตรงพบ
- ย่อตัวลง

มือและแขน

ยุคดั้งเดิม

เป็นการม้วนมือ วาดมือขึ้น-ลง แกว่งมือและแขนตามการย่ำของเท้า ไม่มีการจีบ การตั้งมือ แบมือและหักข้อมือ

ยุคฟื้นฟู

การใช้มือเริ่มมีการพัฒนาท่าฟ้อนมาจากรำวงมาตรฐาน ซึ่งมีการใช้ส่วนแขนและมือมี ดังนี้

- การม้วนมือ
- การจีบ มีทั้งจีบหงาย จีบคว่ำ
- การตั้งวง

รำวงมาตรฐานในการปฏิบัติมือในท่าฟ้อนต่าง ๆ ที่ปรากฏที่มีการนำมาใช้

- ท่าสอดสร้อยมาลา
- ท่ายูงฟ้อนหาง
- ท่าพรมสี่หน้า

การใช้มือในท่าฟ้อนที่เลียนแบบธรรมชาติ ยกตัวอย่าง

- การส่ายมือ บ่งบอกถึงการปฏิเสธ
- การชี้นิ้ว
- การไหว้หรือพนมมือ
- การม้วนมือ แสดงออกถึงการฟ้อน
- การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ

การใช้มือและแขนมีเพิ่มมากขึ้นตามบทร้อง ที่มีการเพิ่มเติมในเนื้อของบทร้อง ซึ่งนิยมการฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง จึงส่งผลให้การแสดงออกท่าฟ้อนที่ใช้มือเป็นสื่อ ถือเป็นส่วนสำคัญอย่างมากซึ่งจากเดิมนั้นมีเพียงการเคลื่อนไหวมือแบบอิสระ มีพัฒนาการของการใช้มือในท่าฟ้อนแบบต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งที่เป็นท่าจีบ ตั้งวง แทงมือในท่ายุงฟ้อนหาง จนถึงการใช้มอในท่าทางที่เลียนแบบธรรมชาติที่มีการส่ายมือ การชี้นิ้ว การไหว้ ซึ่งปัจจัยที่มีบทร้องเหล่านี้เป็นตัวกำหนดหลักที่มีความนิยมในขณะนั้น

ยุคปัจจุบัน

กล่าวได้ว่าในยุคนี้การใช้มือและแขนถือเป็นส่วนสำคัญ ในการที่ทำให้ท่าฟ้อนมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กับการใช้มือ การใช้แขนมีอยู่ทุกระดับเช่นเดียวกับยุคฟื้นฟู เป็นยุคที่มีการรวมเอาแบบแผนการปฏิบัติในส่วนของการใช้ในมือทุก ๆ ลักษณะมาปรับปรุงให้มีการใช้ที่ชัดเจนมากขึ้น ตามแบบแผนที่มีการประยุกต์อย่างนาฏยศิลป์ไทยมากขึ้น มีการจัดระดับการใช้แขนและมือที่มีตำแหน่งชัดเจน อาทิ มือซ้ายจีบส่งหลังแขนเหยียดตึง มือขวาจีบหงายแนบลำตัวบริเวณหน้าอก เป็นต้น

มือและแขนในการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ

ลักษณะการใช้มือเป็นแบบเดียวกันกับการใช้มือในยุคปัจจุบันการใช้มือมีอยู่ 3 ระดับ คือ

- ระดับสูง มีการฟ้อนที่มืออยู่เหนือศีรษะ ตั้งวงสูง
- ระดับกลาง มีอยู่ทั่วไปในการฟ้อน อาทิ ท่าสอดสร้อยมาลา ท่าจีบมือเข้าหาลำตัวระดับอก
- ระดับล่าง มีการจีบส่งหลัง การกราบ

การใช้มือและแขนมีเพิ่มมากขึ้นตามบทร้องที่มีมาตั้งแต่ยุคฟื้นฟู ซึ่งการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจได้รับการสืบทอดท่าฟ้อนและรูปแบบมาจากยุคฟื้นฟู จึงส่งผลให้การแสดงออกท่าฟ้อนที่ใช้มือเป็นสื่อ ถือเป็นส่วนสำคัญอย่างมาก มีพัฒนาการของการใช้มือในท่าฟ้อนแบบต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งที่เป็นท่าจีบ ตั้งวง แทงมือในท่ายูงฟ้อนหาง จนถึงการใช้มือในท่าทางที่เลียนแบบธรรมชาติที่มีการส่ายมือ การชี้นิ้ว การไหว้

ขาและเท้า

ยุคดั้งเดิม

ใช้การย่ำเท้าและการก้าวเดินไปข้างหน้า และการยอขาข้างเดียวในท่ายอขาเดียวเป็นลักษณะธรรมชาติ คือการย่ำเท้าตามจังหวะกลองเส็งไปเรื่อย ๆ เพราะในยุคนี้มีจังหวะของกลองเส็งที่เป็นเครื่องดนตรีหลัก และมีแคน พังฮาด เป็นเครื่องดนตรีเสริม ซึ่งกลองเส้งมีเพียงจังหวะเดียว คือ ปึ - ปึง – ปึ – ปึง – ปึ – ปึง – ปึ่ง การใช้เท้ามีเพียงการย่ำเท้าและยอขาข้างเดียวเท่านั้น ซึ่งการใช้ขายังไม่มีมากนัก มีเพียงการย่ำเท้าตามจังหวะลักษณะการย่ำมีทั้งการย่ำอยู่กับที่และการย่ำเท้าก้าวเดินไปข้างหน้าเรื่อย ๆ

ยุคฟื้นฟู

การใช้ส่วนขาและเท้า ดังนี้

- การย่ำเท้าอยู่กับที่ พบได้ในท่าเตรียมการฟ้อนเริ่มต้นและใช้ในการฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง

- การก้าวเดินไปข้างหน้า เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อน

- การยกขาข้างเดียว

ยุคปัจจุบัน

การใช้ขาและเท้ายังคงเป็นลักษณะเดียวกันกับยุคดั้งเดิมและยุคฟื้นฟู ซึ่งการใช้เท้ามีเพียง 3 แบบ คือ

- การย่ำเท้าอยู่กับที่ พบได้ในท่าเตรียมการฟ้อนเริ่มต้นและใช้ในการฟ้อนตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง

- การก้าวเดินไปข้างหน้า เท้าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ในการแปรรูปแบบแถวในการฟ้อน

- การยกขาข้างเดียว

การใช้ขาและเท้าทั้ง 3 แบบนี้เป็นการใช้ขาและเท้าที่มีมาตั้งแต่ยุคดั้งเดิม ซึ่งถือได้ว่าเป็นนาฏยลักษณ์การใช้เท้าที่สำคัญและบ่งบอกถึงการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิได้เป็นอย่างดี

ลักษณะการแปรรูปแบบแถว

ยุคดั้งเดิม

รูปแบบการฟ้อนมีเพียงรูปแบบเดียวคือ การเคลื่อนวงฟ้อนเป็นลักษณะวงกลมตามเข็มนาฬิกา โดยจะเคลื่อนไหวไปรอบ ๆ ศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ส่วนการกำหนดตำแหน่งในการฟ้อนนั้นมีเพียงการกำหนดตำแหน่งเดียว คือ ผู้ฟ้อนนำเท่านั้นส่วนผู้ฟ้อนคนอื่น ๆ ไม่มีการกำหนดตำแหน่งในการฟ้อน แต่สามารถเลือกอยู่ตรงจุดใดที่สามารถฟ้อนและเดินเป็นวงกลม

ยุคฟื้นฟู

รูปแบบการฟ้อนในยุคนี้มีการปรับเปลี่ยนจากการฟ้อนแบบวงกลมเปลี่ยนเป็นการจัดรูปแบบการฟ้อนแบบแถวตอน เนื่องจากต้องการให้รูปแบบการฟ้อนมีความชัดเจนและเป็นระเบียบมากขึ้น ทั้งนี้จะได้มองเห็นผู้ฟ้อนทุกคนได้ชัดเจนซึ่งมีการจัดรูปแบบ ดังนี้

- จัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอน 2 แถว
- การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนหมุนรอบตัวเอง 2 แถว
- การจัดรูปแบบการฟ้อนในลักษณะแถวตอนถลกหางงู 2 แถว
- การจัดแถวแบบด้านกระดาน 1 แถว
- การจัดแถวแบบด้านกระดาน

การจัดรูปแบบแถวทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์กับการฟ้อนตีบท ฉะนั้นลักษณะรูปแบบแถวที่พบส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะแถวตอน ซึ่งการฟ้อนตีบทนั้นจะเป็นการฟ้อนอยู่กับที่ รูปแบบแถวจึงมีไม่มากนัก

จากพัฒนาการการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ทั้งการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมและการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ส่งผลให้รูปแบบการฟ้อนมีเอกลักษณ์เฉพาะเป็นของตนเอง แม้การฟ้อนจะปรับเปลี่ยนไปในรูปแบบเพื่อตอบสนองความต้องการสังคมหลายด้าน แต่ขณะเดียวการฟ้อนที่เป็นแบบแผนและลักษณะเฉพาะของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิก็ยังคงอยู่ โดยอยู่ในรูปแบบของพิธีกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน แม้สังคมจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลก แต่วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิยังคงอนุรักษ์และสืบทอดให้คงอยู่คู่ชาวภูไทวาริชภูมิสืบไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

ชาวภูไท เดิมอาศัยอยู่ในอาณาจักรสิบสองจุไทย ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของเวียงจันท์ ในปี 2321 ซึ่งเป็นสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อไทยยกทัพไปตีเวียงจันท์และหลวงพระบางได้แล้วนั้น จึงทำให้ดินแดนสิบสองจุไทยต้องตกมาเป็นของไทย ในราวสมัยรัชกาลที่ 1 หรือต้นรัชกาลที่ 2 เกิดฝนแล้งที่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนูทำให้บ้านเมืองดังกล่าวเกิดความอัตคัดราษฎรอดอยากและเดือนร้อนเป็นอย่างมาก เจ้าเมืองที่ปกครองเมืองกดขี่ข่มเหงราษฎรจึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกับท้าวก่า ท้าวก่าจึงได้เกลี้ยกล่อมราษฎรภูไท แล้วอพยพมาพึ่งโพธิ์สมภารที่นครเวียงจันท์ ในราว พ.ศ. 2347-2369 พระเจ้าอนุรุธราชผู้ครองนครเวียงจันท์จึงรีบรับสั่งให้ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองวัง ซึ่งอยู่ในเขตของเวียงจันท์ทางทิศตะวันออก

ในปี พ.ศ. 2396 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าอนุวงศ์ซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครเวียงจันท์ได้ก่อกบฏ กองทัพไทยจึงได้ไปปราบการก่อกบฏ และได้กวาดต้อนผู้คนอพยพชาวภูไทเข้าสู่ประเทศไทย 3 ละรอก คือ

ระลอกที่ 1 ระหว่างปี พ.ศ. 2321 - 2322 ได้กวาดต้อนเอาลาวทรงดำเป็นผู้ไทยระลอกแรกที่เข้ามายังประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีรับสั่งให้ตั้งบ้านเรือนที่เพชรบุรี

ระลอกที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2335-2338 ได้กวาดต้อนลาวทรงดำหรือผู้ไทยดำ และลาวพวน เป็นเชลยส่งมาที่กรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีรับคำสั่งให้ลาวทรงดำไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรีเช่นเดียวกับชาวภูไทดำในระลอกแรก

ระลอกที่ 3 เป็นการอพยพระลอกใหญ่ที่สุด คือ การอพยพชาวภูไทยและประชากรกลุ่มอื่นๆ บริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาไว้ในภาคอีสาน สาเหตุของการอพยพเกิดจากรัฐบาลไทยในรัชกาลที่ 3 เกิดการขัดแย้งกับรัฐบาลญวน และต้องใช้ทรัพยากรมนุษย์ไปเป็นอันมาก

การอพยพในช่วงหลังจากเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งเป็นการอพยพครั้งใหญ่ และกวาดต้อนชาวภูไทมาถึง 8 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เป็นภูไทเมืองวัง มาตั้งถิ่นฐานที่ อำเภอ สหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอคำม่วง ตำบลโพน ตำบลทุ่งครอง ตำบลสำราญ ตำบลโนนศิลา

กลุ่มที่ 2 เป็นภูไทเมืองวังเช่นเดียวกันถูกกวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยตั้งถิ่นฐานที่ตำบลบัวขาว ตำบลแจนแลน ตำบลภูแล่นช้าง ตำบลสงเปือย ตำบลคุ้มเก่า

กลุ่มที่ 3 อพยพจากเมืองวัง มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

กลุ่มที่ 4 อพยพมาจากเมืองวังและเมืองคำอ้อ มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองสูงและบ้านคำชะอี ซึ่งสมัยนั้นขึ้นอยู่กับเมืองมุกดาหาร

กลุ่มที่ 5 อพยพจากเมืองวัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2373 มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหัวขัว บ้านบ่อควายและบ้านดงหวาย ภูไทในจังหวัดนครพนมอาศัยอยู่ในอำเภอนาแก อำเภอเรณูนคร อำเภอธาตุพนม อำเภอศรีสงคราม อำเภอเมือง

กลุ่มที่ 6 อพยพจากเมืองตะโปน มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านช่องนางชาวภูไทกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในท้องที่อำเภอเสนางคนิคมและอำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

กลุ่มที่ 7 อพยพจากเมืองตะโปน มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านคำเมืองแก้ว อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร

กลุ่มที่ 8 อพยพจากเมืองกะปอง มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองหอยในท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ทางราชการได้ยกกิ่งอำเภอวาริชภูมิขึ้นเป็นอำเภอวาริชภูมิเมื่อปี พ.ศ. 2496

จังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดที่มีชาวภูไทอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงทำให้จังหวัดมีประชากรเพิ่มขึ้น และมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มากขึ้น จังหวัดสกลนครมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 9,605 ตารางกิโลเมตรแบ่งการปกครองออกเป็น 18 อำเภอ ชาวภูไทที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดกลนครนั้น ปัจจุบันได้ตั้งถิ่นฐานในบริเวณ อำเภอวาริชภูมิ อำเภอพรรณนิคม อำเภอพังโคน อำเภอวานรนิวาส อำเภอกุสุมาลย์ อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอกุดบาก

ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร เป็นกลุ่มชนชาวภูไทที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอวาริชภูมิ ซึ่งมีพื้นที่รวม ประมาณ 476.125 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 5 ตำบล 71 หมู่บ้าน หมู่บ้านวาริชภูมิ ตำบลวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ตั้งขึ้นราว พ.ศ. 2468

ลักษณะทางสังคมของชาวภูไทวาริชภูมิ มีลักษณะเป็นสังคมแบบชนบทมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย แต่เดิมนั้นจะไม่ติดต่อและพบปะกับสังคมภายนอกเท่าใดนัก แต่เมื่อมีความเจริญในด้านต่าง ๆ เข้ามาสู่ชุมชน ชาวภูไทจึงได้ปรับตัว และปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตตามสภาพของสังคม มีการติดต่อและยอมรับกับการปรับเปลี่ยนจากสังคมภายนอกมากขึ้น

วัฒนธรรมของชาวภูไทเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ โดยได้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง และเป็นที่มาของระเบียบแบบแผนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ชาวภูไทจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากประสบการณ์ตรงในการดำรงชีวิต และอีกส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมภูไทนั้นจะถูกถ่ายทอดจากทางสายเลือดของชาวภูไท วัฒนธรรมที่ได้ปฏิบัติสืบทอดมานี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไท

ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ แต่เดิมมีความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา จะนับถือผีบรรพบุรุษและผีหลักเมือง ต่อมาภายหลังจึงหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ควบคู่ไปกับระบบความเชื่อแบบเดิม และความเชื่อดังกล่าวเริ่มปรับเปลี่ยนไปตามความเจริญทางสังคมเช่นกัน ในขณะเดียวกันความเชื่อในอดีตยังส่งผลให้เกิดประเพณี พิธีกรรมอีกหลายอย่าง ได้แก่ พิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ พิธีเหยา และประเพณีตามฮีตสิบสอง

ประเพณีภูไทรำลึกหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าประเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ เกิดจากความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องบ้านเมือง อาทิ มเหสักข์ และวิญญาณบรรพบุรุษ ที่มีการจัดงานประเพณีสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การฟ้อนที่มีการสืบสานควบคู่กับงานประเพณีของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ คือ การฟ้อนภูไทในประเพณีภูไทรำลึก หรือการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งถือว่าเป็นการฟ้อนที่มีเอกลักษณ์โดยมีการพัฒนาและการปรับเปลี่ยนตามสภาพสังคม ซึ่งในปัจจุบันมีการอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่กับงานประเพณีสืบมา

อย่างไรก็ดีการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ เดิมทีการฟ้อนจะฟ้อนเฉพาะเพื่อประกอบพิธีกรรมในชุมชน เมื่อการฟ้อนพิธีกรรมมีความเฟื่องฟูและเป็นที่รู้จักแพร่หลายเป็นอย่างมาก จึงทำให้การฟ้อนมีการปรับเปลี่ยน ในลักษณะรูปแบบการฟ้อนภูไทเพื่องานเฉพาะกิจเพิ่มขึ้น ซึ่งการฟ้อนในงานเฉพาะกิจนี้เข้ามามีบทบาทต่อการสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน จนทำให้เป็นที่ยอมรับและทำให้ศิลปะการฟ้อนในกลุ่มชนชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียง

จากการศึกษาค้นคว้าการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ผู้วิจัยพบว่าการฟ้อนที่มีปรากฏในหมู่บ้านจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ การฟ้อนภูไทในพิธีกรรม และการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ซึ่งถือได้ว่าการฟ้อนทั้ง 2 ลักษณะนี้ ถือได้ว่าเป็นการฟ้อนที่มีเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมของกลุ่มชนได้เป็นอย่างดี ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

เป็นการฟ้อนในประเพณีภูไทรำลึกของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ เป็นการเพื่อประกอบพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

กำเนิดการฟ้อนภูไท ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่าเหตุที่ชาวภูไทลุกขึ้นมาฟ้อนครั้งแรกในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์นั้นมาจากความเชื่อของคนในชุมชน และเกิดจากความต้องการใช้นาฏยศิลป์ในพิธีกรรมเพื่อความเป็นสวัสดิมงคล โดยแสดงกิริยาท่าฟ้อนในแบบของตนเองออกมาซึ่งท่าโดยส่วนใหญ่มาจากการเลียนแบบธรรมชาติที่พบเห็นแล้วนำมาฟ้อนเลียนแบบ เมื่อเห็นว่าสวยงามจึงปฏิบัติต่อ ๆ กัน จนปรากฏเป็นรูปแบบที่ชัดเจนในการฟ้อนมากขึ้น นอกจากนี้ยังเพื่อแสดงความรื่นเริงยินดีอันเกิดจากการสร้างสรรค์ของคนในท้องถิ่นแล้ว อาจยังรวมถึงการได้แสดงออกเพื่อความบันเทิงใจของชนเผ่าอีกด้วย

พัฒนาการของฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

ฟ้อนภูไทในพิธีกรรมมีการพัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 ยุค ได้แก่

ยุคดั้งเดิม ระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2469-2496 มีท่าฟ้อนทั้งหมด 4 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าดอกบัวตูมบัวบาน ท่าลอยน้ำ ท่ายอขาเดียว ซึ่งท่าฟ้อนจะมาจากการเลียนแบบธรรมชาติ โดย

ท่าฟ้อนสามารถสื่อความหมายได้ในชีวิตประจำวัน รูปแบบการฟ้อนจะฟ้อนเป็นลักษณะวงกลมวนรอบศาลเจ้าปู่มเหสักข์ซึ่งจะทางด้านขวามือตามเข็มนาฬิกา

ยุคฟื้นฟู ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2498 - พ.ศ. 2520 ภายหลังจากปี พ.ศ. 2469 - พ.ศ. 2496 ฟ้อนในพิธีกรรมบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ ได้หายไปจากชุมชนชาวภูไทวาริชภูมิ เป็นระยะเวลาเกือบ 27 ปี เนื่องจากประสบปัญหาด้านการปกครอง หลังจากนั้นจึงได้คิดฟื้นฟูศิลปะการฟ้อนภูไทวาริชภูมิขึ้น การฟื้นฟูการฟ้อนยึดรูปแบบการฟ้อนยุคดั้งเดิม และคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ประกอบกันซึ่งเป็นท่าฟ้อนแบบตีบทหรือฟ้อนตามบทร้อง ในปี พ.ศ. 2514 ได้มีการเพิ่มท่าฟ้อน 2 ท่า ได้แก่ ท่าสอดสร้อยมามาลา และท่ายูงฟ้อนหาง เพื่อใช้เป็นท่าเชื่อมระหว่างการแปรแถวจากแถวหนึ่งไปสู่อีกแถวหนึ่ง ซึ่งเป็นท่าฟ้อนที่มีอยู่ในรำวงมาตรฐานกรมศิลปากร

ยุคปัจจุบัน ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2521 – ปัจจุบัน พ.ศ. 2547 มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อน ท่าฟ้อน และองค์ประกอบต่าง ๆ จึงทำให้การฟ้อนในยุคนี้ถูกปรับปรุงและประยุกต์มากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบทให้สอดคล้องกับบทร้อง 5 ท่า และได้เพิ่มท่าฟ้อนอีก 2 ท่า คือท่าฟ้อนข้าง และท่าท่าม้วนมือแล้วคลายมือออกเป็นตั้งวงข้างลำตัว ในส่วนการกำหนดรูปแบบแถวนั้นพบว่ารูปแบบแถวจะต้องเป็นลักษณะแถวตอน แต่ในยุคปัจจุบันจะใช้แถวตอน 2 แถว หรือ 4 แถว ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้ฟ้อนและสถานที่ที่ใช้ในการฟ้อน หากผู้ฟ้อนมีจำนวนมากก็เพิ่มจำนวนแถวให้มากขึ้นและสถานที่ในการฟ้อนมีพื้นที่คับแคบก็ปรับเปลี่ยนแถวได้ตามสภาพของพื้นที่ในการฟ้อนและมีการลดข้อจำกัดบางอย่างและเปิดกว้างในด้านการฟ้อนมากขึ้น

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดเป็นการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมทั้ง 3 ยุค คือ

1. ปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม ส่งผลหรือมองข้ามระเบียบแบบแผนข้อจำกัดด้านประเพณีที่เคยปฏิบัติมา ทำให้คุณค่าแห่งภูมิปัญญาบางอย่างได้หายไปกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม

2. ปัจจัยด้านค่านิยม ส่งผลต่อท่าฟ้อนให้มีการปรับเปลี่ยนไป เช่นเดียวกันกับเรื่องการแต่งกายในการฟ้อน

3. ปัจจัยด้านบุคคล มีการเปิดกว้างทางสังคมมากขึ้นทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางด้านความคิด หรือหยิบยืมวัฒนธรรมกันเกิดขึ้นจากตัวบุคคล ถือเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนการฟ้อนในปัจจุบัน

4. ปัจจัยด้านอื่น ๆ ได้แก่ นโยบายของรัฐบาล การส่งเสริมการท่องเที่ยว การฟ้อนจึงมีบทบาทในการสนองต่อนโยบายดังกล่าว ทำให้ฟ้อนภูไทวาริชภูมิในพิธีกรรม มีปรากฏในงานของชุมชน หรืองานบริการสังคมต่าง ๆ มากขึ้น

นาฏยลักษณ์ท่าฟ้อนภูไทในพิธีกรรม

ท่าฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิม มีนาฏยลักษณ์ที่เป็นรูปแบบเฉพาะ ที่สามารถจำแนกลักษณะเฉพาะตามการใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ดังนี้

การใช้ส่วนศีรษะ พบว่ามีการใช้ศีรษะจะมีความสอดคล้องกับมือ ลำตัวและเท้า ศีรษะจะเป็นลักษณะการเอียงตามการใช้มือ เช่น มือซ้ายอยู่ในท่าสอดสูงศีรษะเอียงตามมือซ้าย และการเอียงตามการย่ำเท้า

การใช้ส่วนของลำตัว พบว่ามีการใช้ลำตัว เอนลำตัวทางซ้าย- ขวา ลำตัวตรง

การใช้มือ พบว่ามีการแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระใช้ในท่าเดิน การตั้งมือไขว้ทั้งสองข้าง ใช้ในท่าดอกบัวตูมบัวบานท่ายอขาเดียว แบมือและหักข้อมือ ใช้ในท่าฟ้อนในท่าลอยน้ำ ม้วนมือและสอดสูง ใช้ท่าฟ้อนยอขาเดียว

การใช้ส่วนขาและเท้า พบว่ามีการย่ำเท้าอยู่กับที่ และย่ำเท้าก้าวเดินไปข้างหน้า การยกขาข้างเดียว

ท่าฟ้อนภูไทยุคฟื้นฟู พบว่าท่าฟ้อนมาจากการนำท่าฟ้อนที่มีอยู่แล้วหรือท่าฟ้อนดั้งเดิมที่มีทั้งหมดมาฟ้อนจัดระเบียบท่าฟ้อน และผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้น โดยได้ยึดหลักการประดิษฐ์ท่าฟ้อนที่สามารถตีบทหรือฟ้อนตามบทร้องและทำนองเพลงได้

การใช้ส่วนศีรษะ การใช้ศีรษะประกอบด้วยการใช้ศีรษะตรง การเอียง มีทั้งการเอียงซ้าย เอียงขวา การส่ายหน้า ลอยหน้าลอยตา แต่ไม่มีการลักคอ

การใช้ส่วนของลำตัว พบว่ามีการใช้ลำตัว ดังนี้ การใช้ลำตัวโยกไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือและ การย่อตัว

การใช้ส่วนแขนมือ พบว่าการใช้มือ ดังนี้ การม้วนมือ การจีบ พบได้ในลักษณะการจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง การกรายมือ พบได้ในลักษณะการกราย

มือออกจากลำตัว ทั้งการกรายมือข้างเดียว และกรายมือแบบสองข้าง แบมือและหักข้อมือ การใช้มือในลักษณะการชี้ การส่ายมือ การม้วนมือแล้วสอดสูง การแทงมือไปด้านหลัง การไหว้

การใช้ส่วนขาและเท้า พบว่าการการใช้ส่วนขาและเท้ามีดังนี้ การย่ำเท้าอยู่กับที่ การก้าวเดิน และการยกขาข้างเดียว

ท่าฟ้อนภูไทยุคปัจจุบัน

การใช้ส่วนศีรษะ พบว่ามีการกำหนดทิศทางในการปฏิบัติที่ชัดเจน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นท่าฟ้อนตีบท มีการเอียงศีรษะตามการย่ำเท้า ทั้งซ้ายและขวา เอียงตามมือจีบ การส่ายหน้าเอียงศีรษะตามมือสูง การก้ม

การใช้ส่วนของลำตัว พบว่ามีการโยกลำตัว การย่อตัว การใช้ลำตัวตรง การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ

การใช้ส่วนแขนและมือ พบว่ามีการใช้มือ คือ การม้วนมือ การจีบ มีทั้งจีบหงาย จีบคว่ำการตั้งวง การกรายมือ การใช้มือในท่าฟ้อนที่เลียนแบบธรรมชาติ ยกตัวอย่างการส่ายมือ บอกถึงการปฏิเสธ การชี้นิ้ว การไหว้หรือพนมมือ การม้วนมือ แสดงออกถึงการฟ้อนการแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ

การใช้ส่วนขาและเท้า พบว่ามีการการใช้ส่วนขาและเท้า ดังนี้ การย่ำเท้าอยู่กับที่ การก้าวเดินไปข้างหน้า และการยกขาข้างเดียว

ท่าฟ้อนภูไทในยุคปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนตีบท 5 ท่า เพื่อให้มีความสอดคล้องกับดนตรีบทร้องมากขึ้น ดังนี้ ดนตรีในท่าดอกบัวตูมบัวบาน บทร้องมาเด้อเฮามา บทร้องที่กล่าวว่า ข้อยยังเอาเจ๋อมาซอย บทร้องพวกข้อยขออำนวย บทร้องข้อยละได่เมอละเด้อ

นอกจากนี้ยังเพิ่มท่าฟ้อนอีก 2 ท่า คือ ท่าฟ้อนข้าง ปฏิบัติท่าฟ้อนโดยวาดมือซ้ายมาตั้งวงส่วนมือขวาแทงมือไปด้านหลังทำสลับกัน และท่าม้วนมือจีบทั้งสองข้างลำตัวแล้วคล้ายจีบออกเป็นตั้งมือ

ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ

ฟ้อนภูไทเป็นศิลปะการฟ้อนที่บ่งบอกเอกลักษณ์ของชนชาวภูไทวาริชภูมิได้อย่างชัดเจน และถือเป็นการฟ้อนดั้งเดิมที่เกิดขึ้นในชุมชนวาริชภูมิ จากการวิจัยพบว่าการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจปรากฏรูปแบบการฟ้อนอยู่ 2 ประเภท คือ

รูปแบบที่ 1 เป็นการฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์ ปรากฏรูปแบบการฟ้อนขึ้น ในปี พ.ศ. 2514 สืบเนื่องด้วยสมเด็จพระศรีนครินทราพระบรมราชชนนี เสด็จพระราชดำเนินเยือนพสกนิกรในท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิจึงได้นำการฟ้อนภูไทถวายการฟ้อนหน้าพระที่นั่ง เนื่องจากเป็นศิลปะการฟ้อนที่เอกลักลักษณ์ของกลุ่มชนชาวภูไท

รูปแบบที่ 2 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไป แบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1) ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม ปรากฏรูปแบบการฟ้อนเฉพาะกิจขึ้นครั้งแรก เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2521 มีจุดประสงค์ในการฟ้อนคือเพื่อแสดงศักยภาพและความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวภูไทวาริชภูมิให้เป็นที่ประจักษ์และเผยแพร่ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น

2) ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ในงานรวมน้ำใจสกลนคร การฟ้อนภูไทวาริชภูมิในงานรวมน้ำใจนี้ ปรากฏรูปแบบการฟ้อนขึ้นในปี พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน พ.ศ. 2547โดยจังหวัดสกลนครได้จัดงานรวมน้ำใจสกลนครขึ้นเป็นประจำทุกปีและได้จัดทำหนังสือขอความร่วมมือเพื่อแสดงในพิธีเปิดงานรวมน้ำใจสกลนคร ซึ่งอำเภอวาริชภูมิเป็น เกิดตัวแทนของชนเผ่าภูไท ของจังหวัดสกลนครการนำฟ้อนภูไทวาริชภูมิเข้าร่วมฟ้อนในงานรวมน้ำใจสกลนครนี้ ถือเป็นการฟ้อนเฉพาะกิจที่สำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากเพื่อเผยแพร่ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และศิลปะการฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น

นาฏยลักษณ์การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ

รูปแบบที่ 1 การฟ้อนภูไทเพื่อความบันเทิงสำหรับถวายหน้าพระที่นั่งกษัตริย์

การใช้ส่วนของศีรษะ พบว่ามีการใช้ศีรษะ คือ เอียงศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า ทั้งซ้ายและขวา การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) การใช้ศีรษะในการเอียงที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ การใช้ศีรษะในตรง และลักษณะการส่ายหน้า (ท่าทางเลียนแบบธรรมชาติ)

การใช้ส่วนของลำตัว ซึ่งมีการใช้ลำตัวดังนี้ การใช้ลำตัวโยกไปมาซ้าย- ขวา การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ การใช้ลำตัวตรง ย่อตัวลง

การใช้ส่วนแขนและมือ พบว่ามี ดังนี้ การม้วนมือ การตั้งมือคู่ขนาน การจีบ พบทั้งจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง การกรายมือ พบได้ในลักษณะการกรายมือออกจากลำตัว การกรายมือข้างเดียว กรายมือแบบสองข้าง การแบมือและหักข้อมือ

และการใช้มือในลักษณะ การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ การใช้มือในลักษณะการชี้ การส่ายมือ การม้วนมือแล้วสอดสูง การแทงมือไปด้านหลัง การไหว้

การใช้ส่วนขาและเท้า พบว่ามีการการใช้ส่วนขาและเท้า ดังนี้ การย่ำเท้าอยู่กับที่ การก้าวเดินไปข้างหน้า และการยกขาข้างเดียว

รูปแบบที่ 2 การฟ้อนภูไทเฉพาะกิจเพื่อการบันเทิงโดยทั่วไป

1) **ฟ้อนภูไทวาริชภูมิเฉพาะกิจ ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรม**

การใช้ส่วนของศีรษะ พบว่ามีการใช้ศีรษะ คือ มี ดังนี้ ใช้ศีรษะลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้าทั้งซ้ายและขวา ใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) ใช้ศีรษะในการเอียง ที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ ใช้ศีรษะในลักษณะการส่ายหน้า ใช้ศีรษะในลักษณะตรง

การใช้ส่วนของลำตัว ซึ่งมีการใช้ลำตัวมี ดังนี้ การโยกลำตัวไปมาตามการย่ำเท้าหรือการก้าวเดิน การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ การย่อตัว พบได้ในลักษณะท่าฟ้อนที่นั่งลงกับพื้น การใช้ลำตัวตรงพบได้ในการตีบท

การใช้ส่วนแขนและมือ พบว่ามี ดังนี้ การม้วนมือ การตั้งมือคู่ขนาน การจีบ พบทั้งจีบหงาย จีบคว่ำ จีบมือหงายแบบไขว้มือทั้งสองข้าง การกรายมือ พบได้ในลักษณะการกรายมือออกจากลำตัว การกรายมือข้างเดียว กรายมือแบบสองข้าง การแบมือและหักข้อมือ และการใช้มือในลักษณะ การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ การใช้มือในลักษณะการชี้ การส่ายมือ การม้วนมือแล้วสอดสูง การแทงมือไปด้านหลัง การไหว้

การใช้ส่วนขาและเท้า พบว่ามีการการใช้ส่วนขาและเท้า ดังนี้ การย่ำเท้าอยู่กับที่ การก้าวเดินไปข้างหน้า และการยกขาข้างเดียว

2) **ฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ ในงานรวมน้ำใจสกลนคร**

การใช้ส่วนของศีรษะ พบว่ามีการใช้ศีรษะ คือ เอียงศีรษะในลักษณะตรงโดยสัมพันธ์กับการย่ำเท้า ทั้งซ้ายและขวา การใช้ศีรษะในการเอียง โดยยึดหลักตามการม้วนมือ (การจีบ) การใช้ศีรษะในการเอียงที่มีทิศทางเดียวกันกับทิศทางของมือ การใช้ศีรษะในตรง และลักษณะการส่ายหน้า (ท่าทางเลียนแบบธรรมชาติ)

การใช้ส่วนของลำตัว พบว่ามีการโยกลำตัว การย่อตัว การใช้ลำตัวตรง การใช้ลำตัวโยกตามทิศทางการใช้ศีรษะและมือ

การใช้ส่วนแขนและมือ พบว่ามีการใช้มือ คือ การม้วนมือ การจีบ มีทั้งจีบหงาย จีบคว่ำการตั้งวง การกรายมือ การใช้มือในท่าฟ้อนที่เลียนแบบธรรมชาติ ยกตัวอย่างการ

ส่ายมือ บอกถึงการปฏิเสธ การชี้นิ้ว การไหว้หรือพนมมือ การม้วนมือ แสดงออกถึงการฟ้อน การแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระ

การใช้ส่วนขาและเท้า พบว่ามีการการใช้ส่วนขาและเท้า ดังนี้ การย่ำเท้าอยู่กับที่ การก้าวเดินไปข้างหน้า และการยกขาข้างเดียว

จากการศึกษาที่มา ลักษณะท่าฟ้อน และองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ของการฟ้อนภูไททั้ง 2 ประเภท ซึ่งเป็นการฟ้อนในแบบชาวบ้านดั้งเดิมของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมินั้น ผู้วิจัยพบว่า เอกลักษณ์เฉพาะ ที่ปรากฏในการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิทั้ง 2 ประเภท คือ การฟ้อนภูไทในพิธีกรรมและการฟ้อนภูไทเฉพาะกิจ มีดังนี้

1. ลักษณะท่าฟ้อนภูไทที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีดังนี้

1) การย่ำเท้าอยู่กับที่

2) การย่ำเท้าก้าวเดินไปข้างหน้า กล่าวคือ การย่ำเท้าก้าวเดินของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมินี้ จะก้าวเท้าซ้ายสลับกับเท้าขวาและก้าวเดินไปเรื่อย ๆ ซึ่งการก้าวเท้านั้นจะก้าวในลักษณะให้ปลายเท้าข้างหนึ่งต่อกับส้นเท้าที่ก้าวไปอีกข้างหนึ่ง คล้ายลักษณะการเดินจงกลม จากนั้นปฏิบัติสลับกันไปเรื่อย ๆ ซึ่งการใช้ในลักษณะนี้มีปรากฏเฉพาะในการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเท่านั้น

3) การยอขาข้างเดียว (ยกขาข้างเดียว) เป็นลักษณะการใช้ขาและเท้า มีปรากฏเฉพาะในการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิเท่านั้น

2. เนื้อร้องและทำนองเพลง

เนื้อร้องหรือบทร้องที่ใช้ในการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ จะใช้เนื้อร้องเป็นภาษาภูไทและสำเนียงการร้องเป็นภาษาภูไทเช่นกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง ที่ปรากฏในการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

3. เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิใช้ใส่ผ้าพาดบ่าสีแดงบริเวณไหล่ด้านซ้าย (คล้ายลักษณะการห่มสไบ) ซึ่งแตกต่างจากภูไทสกลนครกลุ่มอื่น ที่จะใส่ผ้าพาดบ่าในลักษณะ

การพาดผ้าจากไหล่ทางด้านขวามือ พาดเฉียงมาทางด้านซ้ายมือตามแนวของผ้า จากนั้นจะมัดปลายผ้าทั้งสองข้างเข้าหากัน ซึ่งการใส่ผ้าพาดบ่าในลักษณะถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

4. รูปแบบแถว

รูปแบบแถวที่ปรากฏในการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ การใช้รูปแบบแถวในลักษณะแถวตอนและการแปรแถวแบบถลกหางงู

การฟ้อนภูไททั้ง 2 ประเภท มีความเกี่ยวเนื่องกันหลายด้านดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งนี้เนื่องมาจากมีการอนุรักษ์และสืบทอดของท่าฟ้อน รวมทั้งมีการหยิบยืมและผสมผสานสิ่งที่เคยพบเห็นมาในอดีตนำมาปรับใช้ในการฟ้อน จนปรากฏเป็นเอกลักษณ์การฟ้อนเฉพาะกลุ่มชนที่มีการสืบทอดและอนุรักษ์ให้ท่าฟ้อนภูไทคงอยู่สืบมา

แม้ในปัจจุบันการฟ้อนภูไทได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการฟ้อนจากอดีตไปบ้าง และมีประเภทของการฟ้อนเพื่องานเฉพาะกิจมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาการฟ้อนภูไทในพิธีกรรมซึ่งเป็นการฟ้อนแบบชาวบ้านดั้งเดิม และถือเป็นต้นกำเนิดการฟ้อนภูไทในปัจจุบันไว้ได้เป็นอย่างดี แม้กระแสสังคมในปัจจุบันจะมีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ซึ่งส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนองค์ประกอบการฟ้อนต่าง ๆ ไปบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ต่างๆ และความเข้าใจในเรื่องของศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิที่ได้ยึดถือและปฏิบัติสืบมานั่นเอง

จากการศึกษาการฟ้อนของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ทำให้ผู้วิจัยให้ค้นพบและเข้าใจในศิลปะการฟ้อนในแบบของชาวดั้งเดิมได้ชัดเจนมากขึ้น เมื่อพิจารณาจากท่าฟ้อนและพัฒนาการของการฟ้อน ผู้วิพบว่าท่าฟ้อนดั้งเดิมในอดีตที่มีการสืบทอดจนถึงปัจจุบันนั้น ล้วนเป็นท่าฟ้อนที่เกิดจากการเลียนแบบธรรมชาติทั้งสิ้นแล้วนำมาผสมผสานกับท่าฟ้อนที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยจะสอดแทรกรูปแบบการฟ้อนและท่าฟ้อนดั้งเดิมที่มีมาในอดีตได้อย่างครบถ้วน แต่ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนท่าฟ้อนที่เน้นไปในลักษณะนาฏยศิลป์ไทยมากขึ้น ทั้งนี้อาจส่งผลให้ท่าฟ้อนและรูปแบบการฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิในอนาคต อาจมีความแตกต่างไปจากการฟ้อนช่วงแรกเริ่มก็เป็นได้

ข้อเสนอแนะ

1. จากการศึกษาค้นคว้า การฟ้อนภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ทำให้ผู้วิจัยได้รับองค์ความรู้ใหม่ที่เอื้อต่อการศึกษาการฟ้อนอีสาน ผู้วิจัยได้สัมผัสกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชาวภูไทในหมู่บ้านวาริชภูมิ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษา วัฒนธรรมการกิน รวมทั้งด้านศิลปะด้านการฟ้อนที่มีลักษณะเฉพาะตามแบบของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

ผู้วิจัยได้ประมวลองค์ความรู้จากการศึกษาค้นคว้า และข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นแนวทางให้กับผู้ที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนาฏยศิลป์อีสานต่อไป ดังนี้

1. องค์ความรู้ใหม่ที่ผู้วิจัยพบในการทำวิจัยฉบับนี้ คือ ผู้วิจัยทราบกระบวนการในการอนุรักษ์ศิลปะการฟ้อนภูไท กล่าวคือ กระบวนอนุรักษ์การฟ้อนภูไทของหมู่บ้านวาริชภูมิ จะทำการอนุรักษ์โดยให้เยาวชนนักเรียนในท้องที่ ฝึกการฟ้อนภูไทไม่เฉพาะเพียงการฝึกฟ้อนในงานประเพณีประจำปีของชุมชนเท่านั้น แต่ยังให้การฟ้อนภูไทนี้เข้าไปมีส่วนในสถานศึกษา เพื่อให้เยาวชนและนักเรียนได้ฝึกฟ้อนและปลูกฝังให้เยาวชนเห็นคุณค่าของเอกลักษณ์ประจำกลุ่มชนในรูปแบบของกิจกรรมของโรงเรียน อาทิ กิจกรรมชมรม ชุมนุมต่าง ๆ ที่โรงเรียนได้จัดขึ้น เป็นต้น

2. ปัจจุบันยังมีชนกลุ่มชนที่มีศิลปวัฒนธรรม และการสืบสานประเพณีอีกมายมายในภาคอีสาน ไม่ว่าจะเป็นชนกลุ่มย้อ โย้ย แสก โส้ ที่มีวัฒนธรรมที่เอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มที่ชัดเจน แต่ในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าในเกี่ยวกับกลุ่มชนเหล่านี้ ซึ่งควรทำการศึกษาและจัดเก็บเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษานาฏยศิลป์ต่อไป

3. การทำการวิจัยที่จะต้องเข้าไปใช้ชีวิตกับชุมชนนั้น ควรทำการศึกษาในส่วนของข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ทั้งด้านประเพณีและวัฒนธรรม ตลอดจนข้อห้ามต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน รวมทั้งเพื่อมิให้เกิดการดูหมิ่นเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ฉะนั้นควรทำการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ให้เข้าใจ เพื่อจะได้ไม่ประสบกับปัญหาในการทำวิจัย

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. **พงศาวดารเมืองแถงประชุมพงศาวดาร ภาคที่** 9. พระนคร: โรงพิมพ์ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2517.

กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ.สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2548.

กิตติศักดิ์ ศรีสำราญ.สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2547.

กาญจนา คูวัฒนะศิริ, เจริญชัย ชนไพโรจน์, เทพบังอร บุญเสนอ, พเยาว์ เข็มนาค และวิจิตร ขอนยาง. **สกลนครศึกษา**. สกลนคร: วิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สหวิทยาลัยอีสานเหนือ

เกศิณี พูนพิพัฒน์.สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2547.

คำภา แก้วคำแสน. สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2547.

คำภา แก้วคำแสน. สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2547.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. **ประวัติบางเรื่องเกี่ยวกับภาคอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. **อีสานคดี**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. **คติชาวบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, 2539.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. **คติชาวบ้านสำหรับนิสิต–นักศึกษา**. มหาสารคาม: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.

จิราภรณ์ วุฒิพันธุ์. **ฟ้อนผู้ไทย**. ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535.

จำลอง นวลมณี อายุ 91 ปี.สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2547.

ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์. สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2547.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **เที่ยวต่าง ๆ ภาคที่** 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากรการพิมพ์, 2463.

ถวิล จันลาวงศ์. **ผู้ไทยรำลึกกาฬสินธุ์**. กาฬสินธุ์: โรงพิมพ์สุ่งไค่การพิมพ์, 2515.

ถวิล เกษรราช. **ประวัติผู้ไทย**. กรุงเทพมหานคร: กรุงสยามการพิมพ์, 2512.

ธวัช ปุณโณฑก. **วัฒนธรรมพื้นบ้านความเชื่อ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.

ปาน แก้วคำแสน. **ตำนานภูไทวาริชภูมิ**. สกลนคร: โรงพิมพ์สกลนครการพิมพ์, 2518.

ปาน แก้วคำแสน. **ประวัติภูไทก่าป่อง อำเภอวาริชภูมิ**. สกลนคร: โรงพิมพ์เทศบาลตำบลวาริชภูมิ, 2545.

ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล. **เจ้าแม่ คุณปู่ ช่างซอ ช่างฟ้อนและเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีและนาฏกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2535.

ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล. **เบิกโรงข้อพิจารณานาฏกรรมในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, 2534.

มณี พยอมยงค์. **ความเชื่อของคนไทย วัฒนธรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ราชบัณฑิตยสถาน. **สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 19**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2527.

วิภาดา นามโสภา. **อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ อนุรักษ์ แก้วอุ่นเรือน**. สกลนคร: สกลนครการพิมพ์, 2548.

วิศิษฐ์ วัฒนสุชาติ. **สกลนครในอดีต**. สกลนคร: สกลนครการพิมพ์, 2532.

วิราวัณ เหมะธุลิน. สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2547.

วาริชภูมิ, กรม. **บรรยายสรุปอำเภอวาริชภูมิ**. สกลนคร: กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น, 2547. (เอกสารอัดสำเนา)

วัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **ชีวิตไทย ชุด บูชาพระยาแถน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมสามัญศึกษา. โรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ. **ประวัติภูไทกะป่อง**. สกลนคร: กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ, 2520. (อัดสำเนา)

ศรีพรหม กฤดากร, ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, ปราณี วงศ์เทศ และอาภรณ์ อุกฤษณ์. **พื้นถิ่นพื้นฐานอมิติใหม่ของคติชนวิทยา และวิถีชีวิตสามัญของพื้นบ้านพื้นเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปะวัฒนธรรม, 2531.

สัทธา อินทรพานิช. **ที่ระลึกเนื่องในโอกาสพระราชพิธียกยอดองค์พระธาตุศรีมงคลและพระราชทานพิธีอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นบรรจุในองค์พระธาตุศรีมงคล**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ป.สัมพันธ์พานิช, 2526.

สุภาพร คำยุธา. **การฟ้อนของชาวผู้ไทย กรณีศึกษาบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์**. ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

สุรจิตร จันทรสาขา. กลุ่มชาติพันธุ์. **การสัมมนาทางวิชาการชนชาติพันธุ์กับการเปลี่ยนแปลง**

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 4. มุกดาหาร : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร, 2539.

สุรีพร อินทรประสิทธิ์. สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2547.

แสงจันทร์ ศรีสำราญ. สัมภาษณ์,19,30 พฤษภาคม 2548.

แสงจันทร์ ศรีสำราญ. สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2547.

แสงจันทร์ ศรีสำราญ. สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2547.

แหล่งท่องเที่ยวจังหวัดสกลนคร เอกสารแนะนำจังหวัดสกลนคร. สกลนคร: สกลนครการพิมพ์, 2543.

อรนุช บุญรักษา. สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์ 2547.

อรพินธ์ วงศ์อนันต์. สัมภาษณ์, 2,9 มิถุนายน 2547.

อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี. สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2547.

อรพินธ์ วงศ์อนันต์ อายุ 80 ปี. สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2548.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดสกลนคร และอำเภอวาริชภูมิ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ประวัติเมืองสกลนคร

สกลนครเป็นเมืองพุทธศาสน์ พระธาตุห้าแห่ง แหล่งอารยธรรมสามพันปี ในตามตำนานเล่าว่า เมืองหนองหานหลวงในอดีตหรือสกลนครในปัจจุบันนั้น สร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 16 ในยุคที่ขอมมีอำนาจในดินแดนนี้ ต่อมาเมื่ออิทธิพลขอมเสื่อมลง เมืองหนองหานหลวงตกไปอยู่ในความปกครองของอาณาจักรล้านช้าง เรียกชื่อเมืองว่า “เมืองเชียงใหม่หนองหาน” และเมื่อมาอยู่ในความปกครองของไทย ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “เมืองสกลทวาปี” ต่อมา ในปี พ.ศ. 2373 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เปลี่ยนชื่อจากเมืองสกลทวาปี เป็น “**เมืองสกลนคร**” ในปัจจุบัน

1. ที่ตั้งและอาณาเขตตังหวัดสกลนคร

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมุกดาหาร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดนครพนม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดกาฬสินธุ์

2. การแบ่งพื้นที่การปกครองจังหวัดสกลนคร

ปัจจุบันจังหวัดสกลนคร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 647 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 9,605 ตารางกิโลเมตรแบ่งการปกครองออกเป็น 18 อำเภอ คือ

1. อำเภอเมืองสกลนคร
2. อำเภอกุสุมาลย์
3. อำเภอกุดบาก
4. อำเภอพรรณานิคม
5. อำเภอวาริชภูมิ
6. อำเภอส่องดาว
7. อำเภอสว่างแดนดิน
8. อำเภอวานรนิวาส
9. อำเภออากาศอำนวย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

10. อำเภอบ้านม่วง
11. อำเภอพังโคน
12. อำเภอคำตากล้า
13. อำเภอนิคมน้ำอูน
14. อำเภอเต่างอย
15. อำเภอโคกศรีสุพรรณ
16. อำเภอเจริญศิลป์
17. อำเภอโพนนาแก้ว
18. และอำเภอภูพาน

ระยะทางจากอำเภอเมืองไปยังอำเภอไปยังอำเภอต่าง ๆ

โคกศรีสุพรรณ	22	กิโลเมตร	เต่างอย	28	กิโลเมตร
ภูพาน	33	กิโลเมตร	โพนนาแก้ว	35	กิโลเมตร
พรรณานิคม	39	กิโลเมตร	กุสุมาลย์	40	กิโลเมตร
พังโคน	54	กิโลเมตร	กุดบาด	69	กิโลเมตร
อากาศอำนวย	57	กิโลเมตร	วาริชภูมิ	69	กิโลเมตร
สว่างแดนดิน	84	กิโลเมตร	วานรนิวาส	85	กิโลเมตร
เจริญศิลป์	90	กิโลเมตร	นิคมน้ำอูน	99	กิโลเมตร
คำตากล้า	109	กิโลเมตร	ส่องดาว	109	กิโลเมตร
บ้านม่วง	120	กิโลเมตร			

ระยะทางจากจังหวัดสกลนครไปยังจังหวัดใกล้เคียง

นครพนม	93	กิโลเมตร	มุกดาหาร	119	กิโลเมตร
กาฬสินธุ์	128	กิโลเมตร	อุดรธานี	159	กิโลเมตร[1]

[1]วาริชภูมิ, กรม. **บรรยายสรุปอำเภอวาริชภูมิ** .สกลนคร: กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น, 2547. (เอกสารอัดสำเนา)

2. สถานที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร

สถานที่สำคัญทางธรรมชาติ

1. **อุทยานแห่งชาติภูพาน** มีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในเขตของอำเภอเมือง อำเภอพรรณานิคม อำเภอภูพานจังหวัดสกลนคร และอำเภอสมเด็จ อำเภอห้วยผึ้ง อำเภอกุดบาก จังหวัดกาฬสินธุ์ มีเนื้อที่ทั้งสิ้นประมาณ 655 ตารางกิโลเมตร หรือ 415,439 ไร่ ประกาศเป็นอุทยานฯ เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2525 ที่ทำการอุทยานฯ ตั้งอยู่บนเทือกเขาภูพาน ตามเส้นทางสายสกลนคร-กาฬสินธุ์ ห่างจากตัวเมืองประมาณ 25 กิโลเมตร ภายในอุทยานฯ มีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ได้แก่

1) **น้ำตกคำหอม และ โค้งปิ้งงู** อยู่ห่างจากจังหวัดประมาณ 14 กิโลเมตร บริเวณใกล้เคียงกันจะเป็นที่ตั้งของน้ำตกต่าง ๆ อีกหลายแห่ง เช่น น้ำตกเหวสินธุ์ชัย น้ำตกตาดโตน น้ำตกสามหลั่น น้ำตกสาวไห้ ผาหินซ้อน อยู่ท่ามกลางป่าไม้ที่ร่มเย็น และหน้าทางเข้าน้ำตกคำหอม บนถนนสายสกลนคร-กาฬสินธุ์

2) **ผานางเมิน และลานสาวเอ้** อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานฯ ตามเส้นทางเดินเท้าประมาณ 700 เมตร และ 2 กิโลเมตร ตามลำดับ สองข้างทางจะเป็นป่าพลวงไปตลอดถึงริมหน้าผา ซึ่งเป็นลาดหินทอดยาวหันหน้าไปทางทิศตะวันตกมองเห็นธรรมชาติเบื้องล่างได้อย่างชัดเจนสวยงาม ส่วนด้านล่างหน้าผามีทางเดินไปลานสาวเอ้ ซึ่งเป็นลานหินธรรมชาติที่สวยงาม ในเดือนสิงหาคม-ตุลาคม จะได้พบเห็นดอกไม้ขึ้นสลับสี เป็นทุ่งกว้าง เหมาะสำหรับพักผ่อน ถ่ายภาพ และชมธรรมชาติ

3) **ภาพรอยสลักผาสามพันปีที่ภูผายล** ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 38 กิโลเมตร ภูผายลเป็นที่ตั้งของสำนักสงฆ์ ในบริเวณนั้นมีภาพแกะสลักบนหน้าผาหินเป็นรูปภาพต่าง ๆ แสดงชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ ที่ใช้ของแข็งขูดขีดลงบนหน้าผา เช่น ภาพสัตว์ คน ไร่นา เป็นต้น

4) **น้ำตกห้วยใหญ่** อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานฯ ประมาณ 12 กิโลเมตร ลักษณะเป็นลำน้ำที่ยุบตัวลงลดหลั่นเป็นชั้น ๆ รายล้อมด้วยสภาพป่าเขาทึบที่ร่มเย็น

5) **ถ้ำเสรีไทย** อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานฯ ประมาณ 4.5 กิโลเมตร เป็นถ้ำที่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝ่ายเสรีไทยได้ใช้เป็นที่สะสมอาวุธ และเสบียง เพราะเป็นทำเลที่เหมาะสม ปกปิดด้วยป่าไม้ที่เขียวชอุ่ม

6) **น้ำตกปรีชาสุขสันต์** ตั้งอยู่ในเทือกเขาภูพาน เขตอำเภอเมือง ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 24 กิโลเมตร ตามเส้นทางสายสกลนคร-อุดรธานี ลักษณะเป็นน้ำตกที่ไหลมาตามลานหินลาดเขาลดหลั่นเป็นชั้น อยู่ท่ามกลางสภาพป่าไม้ที่สมบูรณ์ สามารถลงเล่นน้ำได้อย่างปลอดภัย น้ำจะมีมากในฤดูฝน

7) **หนองหาน** เป็นทะเลสาบน้ำจืด ที่มีชื่อเสียง และกว้างใหญ่มากแห่งหนึ่งของประเทศไทย มีเนื้อที่ประมาณ 213 ตารางกิโลเมตร เป็นแหล่งรับน้ำตกของลำห้วยต่าง ๆ หลายสาย และยังเป็นต้นน้ำของลำน้ำก่ำซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม อำนวยประโยชน์ในด้านการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมง ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านในชุมชนรอบหนองหาน

8) **สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์** ตั้งอยู่ติดกับหนองหาน บริเวณตำบลธาตุเชิงชุม ในตัวเมืองเป็นสวนสาธารณะที่สวยงาม มีเนื้อที่ประมาณ 120 ไร่ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้เสด็จเป็นองค์ประธานพิธีเปิด เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2530 มีลักษณะเป็นสวนล้อมสระน้ำขนาดใหญ่ ชื่อสระพังทอง เป็นสระโบราณ เชื่อกันว่าสร้างมาพร้อมกับการสร้างพระธาตุเชิงชุม ภายในบริเวณสวนประกอบด้วยสวนไม้ดอกไม้ประดับ สวนป่า สวนน้ำ สวนหิน สวนออกกำลังกาย

9) **สวนเทิดพระเกียรติ 60 พรรษา มหาราชินี** ได้สร้างขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 60 พรรษา เมื่อ พ.ศ. 2536 เป็นสวนขนาดใหญ่ บริเวณประกอบด้วยสวน พฤกษชาติ ศาลาพักร้อน น้ำพุ จุดชมวิว ที่อาศัยของนกนานาชนิด และยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวสกลนคร

10) **ผาดงก่อ และผาน้ำโจ้ก** อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพิพิธภัณฑ์อาจารย์วัน ก่อนถึงพิพิธภัณฑ์มีทางลูกรังแยกซ้ายระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร เส้นทางนี้ตัดเลียบผาน้ำโจ้ก และผาดงก่อ ซึ่งอยู่บนภูผาเหล็กอันเป็นยอดสูงสุดของเทือกเขาภูพาน มีก้อนหินขนาดใหญ่วางพาดอยู่ริมหน้าผาที่ดูเหมือนจะหล่นลงไปข้างล่าง หากยืนบนภูเขาแห่งนี้จะมองเห็น

ทิวเขาอันสลับซับซ้อนของภูพาน

11) ถ้ำพระพุทธไสยาสน์ (ถ้ำพระทอง หรือภูผาทอง) ตั้งอยู่ที่ตำบลค้อเขียว ห่างจากที่ว่าการอำเภอวาริชภูมิประมาณ 9 กิโลเมตร บริเวณถ้ำมีลักษณะนำเพิงหินมาดัดแปลงก่อสร้างเพิ่มเติมเป็นศาลาการเปรียญบริเวณใกล้ถ้ำมีหินธรรมชาติรูปร่างแปลก ๆ มากมาย

สถานที่สำคัญทางประวัตศาสตร์และโบราณคดี

1. **พระธาตุเชิงชุม** ตั้งอยู่ในวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร ปลายถนนเจริญเมือง ในเขตเทศบาลเมืองสกลนคร เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูน ฐานรูปสี่เหลี่ยม สูงประมาณ ๒๔ เมตร ยอดฉัตรทองคำเหนือองค์พระธาตุเชิงชุมทำด้วยทองคำบริสุทธิ์มีน้ำหนัก 247 บาท มีซุ้มประตู 4 ด้าน ข้างในทึบ สร้างครอบรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าสี่พระองค์ ซึ่งหมายถึง พระกกุสันธะ พระโกนาคม พระกัสสะปะ และพระโคตมะหรือพระศรีอารียเมตตรัย (คือ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ชาวพุทธศาสนิกชนเคารพสักการะบูชาอยู่ทุกวันนี้) สร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานชัด แต่นับเป็นปูชนียสถานสำคัญคู่บ้านคู่เมืองสกลนครมาแต่โบราณ ภายในวิหารใกล้พระธาตุเชิงชุมเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อองค์แสนอันศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพนับถือในจังหวัดสกลนคร

2. **พระธาตุดุม** อยู่ที่วัดพระธาตุดุม บ้านธาตุดุม ตำบลงิ้วดอน ถนนสาย รพช. ทางไปโรงเรียนพัฒนาศึกษา ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 3 กิโลเมตร มีปรางค์องค์เดียวสร้างด้วยศิลาแลงสมัยเดียวกับพระธาตุนารายณ์เจงเวง แต่องค์ปราสาทเล็กกว่ามีเพียงยอดเดียวไม่มีฐานรองรับ พบทับหลังทั้ง 4 ด้าน การกำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-17 ศิลปะเขมรแบบบาปวน

3. **พระธาตุภูเพ็ก** ตั้งอยู่ที่ตำบลนาหัวบ่อ บนเส้นทางหลวงสายสกลนคร-อุดรธานี ห่างจากตัวเมืองสกลนครไปประมาณ 22 กิโลเมตร มีทางแยกซ้ายไปอีก 14 กิโลเมตร องค์พระธาตุสร้างด้วยหินทราย อยู่บนฐานศิลาแลง มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ด้านหน้าเชื่อมต่อกับมณฑป รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งยังสร้างไม่แล้วเสร็จ ไม่มีหลังคา และยอดปราสาทเพียงแต่ทำขื่อตั้งไว้เท่านั้น พระธาตุภูเพ็กสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 เพื่อเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธศาสนสถานและมีการยกเรื่องประวัติศาสตร์ การก่อสร้างไว้ในตำนานพระอุรังคธาตุ หรือตำนานพระธาตุพนม ซึ่งกล่าวไว้ว่า พระธาตุภูเพ็กสร้างโดยกลุ่ม

ผู้ชายเพื่อแข่งขันกับกลุ่มผู้หญิงซึ่งสร้างพระธาตุนารายณ์เจงเวงเพื่อรอบรรจุพระอุรังคธาตุของพระพุทธเจ้า แต่กลุ่มผู้ชายได้ยุติการสร้างเมื่อเห็นดาวเพ็กบนท้องฟ้า ซึ่งเป็นกลลวงของกลุ่มผู้หญิงผู้สร้างพระธาตุนารายณ์เจงเวง ปราสาทหลังนี้จึงได้ชื่อว่า ปราสาทพระธาตุภูเพ็ก ตามชื่อดาว “เพ็ก”

4. **พิพิธภัณฑ์อาจารย์มั่น ภูริทัตโต** ตั้งอยู่ในวัดป่าสุทธาวาส การเดินทางไปตามถนนสุขเกษมจนถึงศูนย์ราชการจังหวัดมีทางแยกซ้ายไปอีกประมาณ 250 เมตร ตัวพิพิธภัณฑ์มีลักษณะการก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ประยุกต์ สร้างด้วยกระเบื้องดินเผา ภายในพิพิธภัณฑ์มีรูปหล่อเหมือนองค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในท่านั่งสมาธิ ภายในมีเรื่องประวัติความเป็นมาของท่านตั้งแต่เกิดจนมรณภาพ

4. **สะพานขอม หรือสะพานหิน** อยู่ก่อนเข้าตัวเมือง เป็นโบราณสถานเล็ก ๆ ริมถนนสายสกลนคร-อุดรธานี สันนิษฐานว่าเป็นสะพานโบราณที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเส้นทางสัญจรจากตัวเมืองสกลนครไปยังนอกเมือง เนื่องจากบริเวณนี้เดิมเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมขัง สะพานที่เห็นในปัจจุบันก่อด้วยศิลาแลง

5. **ปราสาทพระธาตุนารายณ์เจงเวง** ตั้งอยู่ภายในวัดพระธาตุนารายณ์เจงเวง บ้านธาตุ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นพระธาตุประกอบด้วยปรางค์องค์เดียว สร้างด้วยหินทรายบนฐานศิลาแลงขนาดใหญ่ สลักลวดลายลงบนเนื้อหิน มีทับหลังจำหลักภาพพระกฤษณะฆ่าสิงห์ ในรูปแบบศิลปะเขมร สมัยบาปวน ลักษณะคล้ายกับปราสาทหินของขอมที่ปรากฏหลายแห่งภาคอีสาน

6. **พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์** ตั้งอยู่กลางเทือกเขาภูพาน บนเส้นทางหลวงสายสกลนคร -กาฬสินธุ์ เส้นทางหลวงหมายเลข 213 ห่างจากตัวเมืองสกลนคร 13 กิโลเมตร มีทางแยกเข้าไปทางด้านขวามือ ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 2106 เป็นสถานที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ตลอดจนพระราชวงศ์ ในคราวเสด็จแปรพระราชฐานเยี่ยมพสกนิกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

7. **ปราสาทบ้านพันนา** ตั้งอยู่ที่บ้านพันนา อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 70 กิโลเมตร ในเส้นทางสายสกลนคร-อุดรธานี ลักษณะของปราสาทมียอดเดียว ฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า

สร้างด้วยศิลาแลง บริเวณใกล้กับตัวปราสาทมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลงเป็นชั้น ๆ มีน้ำขังตลอดปี เชื่อว่าสร้างสมัยเดียวกับปราสาทพระธาตุภูเพ็ก ปราสาทบางส่วนยังคงสภาพสมบูรณ์

8. **พระธาตุศรีมงคล** ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุศรีมงคล ตำบลบ้านธาตุ ริมเส้นทางสายวาริชภูมิพังโคน ลักษณะเป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมยอดแหลม ตกแต่งด้วยศิลปกรรมยุคใหม่ ก่ออิฐถือปูนประดับด้วยลายปั้นดินเผา บริเวณฐานเป็นพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าสร้างด้วยดินเผาที่สร้างขึ้นครอบพระธาตุองค์เดิมนับเป็นพระธาตุคู่บ้านคู่เมืองของชาวอำเภอวาริชภูมิ

9. **วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม และพิพิธภัณฑ์อาจารย์วัน อุตตโม** พิพิธภัณฑ์พระอุดม สังวรวิสุทธิ สร้างเป็นรูปทรงจตุรมุข 2 ชั้น ประดับด้วยหินอ่อนทั้งหลัง ชั้นล่าง ตกแต่งเป็นห้องแสดงภาพวาดเกี่ยวกับประวัติของพระอาจารย์ตั้งแต่เกิด ส่วน ชั้นบน มีรูปปั้นของท่านในท่านั่งขัดสมาธิ พร้อมเครื่องสักการะบูชาที่ตกแต่งสวยงาม และตู้กระจกแสดงเครื่องอัฐบริขารของท่าน บริเวณใกล้เคียงกันมีถ้ำพวงซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระมุจรินทร์องค์ใหญ่

10. **พิพิธภัณฑ์อาจารย์ฝั้น อาจาโร** ตั้งอยู่ที่วัดป่าอุดมสมพรตำบลพรรณานิคมตามเส้นทางสกลนคร-อุดรธานี จากสกลนครถึงอำเภอพรรณานิคมประมาณ 37 กิโลเมตร จะมีทางแยกเลี้ยวขวาผ่านตัวอำเภอพรรณานิคมไปประมาณ 2 กิโลเมตร ลักษณะตัวพิพิธภัณฑ์เป็นรูปเจดีย์ฐานกลมกลีบบัวสามชั้น ภายในมีรูปปั้นพระอาจารย์ฝั้นมีขนาดเท่ารูปจริง ในท่านั่งห้อยเท้า และถือไม้ เท้าไว้ในมือ มีตู้กระจกบรรจุอัฐิ และแสดงเครื่องอัฐบริขารที่ท่านใช้เมื่อยามมีชีวิต รวมทั้งประวัติความเป็นมาตั้งแต่เกิดจนมรณภาพ

3. เทศกาล และงานประเพณี

1. **งานประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง** จัดขึ้นในช่วงออกพรรษา ระหว่างวันขึ้น 12-15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ในตอนกลางคืนของวันขึ้น 13 ค่ำ ก่อนวันทำการแห่ขบวนปราสาทผึ้ง ชาวคุ้มต่าง ๆ จะนำปราสาทผึ้งของตนที่ตกแต่งอย่างสวยงามประดับโคมไฟหลากสีมาตั้งประกวดแข่งขันกัน ณ สนามมิ่งเมือง เพื่อให้ประชาชนได้ชมความสวยงามอย่างใกล้ชิด สำหรับวันขึ้น 14 ค่ำ จะเป็นวันแห่ขบวนปราสาทผึ้งที่ตกแต่งอย่างวิจิตรสวยงามของคุ้มวัดต่าง ๆ แห่ไปตามถนนในเขตเทศบาลไปสู่วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร ปราสาทผึ้งที่แต่ละขบวนนำมาจะมาตั้งไว้เพื่อเป็นพุทธบูชา

บริเวณวัดพระธาตุเชิงชุม ด้วยความศรัทธาของชาวอีสานเหล่านั้นที่เชื่อว่าในเทศกาลออกพรรษา พระพุทธเจ้าจะเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อมาโปรด เวไนยสัตว์ในโลกมนุษย์ให้พ้นทุกข์

2. **งานประเพณีแข่งเรือ** จัดขึ้นร่วมกับงานประเพณีแห่ปราสาทผึ้งในเทศกาลออกพรรษา ในวันขึ้น 12-13 ค่ำ เดือน 11 ในน่านน้ำหนองหาร ซึ่งจัดเป็นประเพณีมาช้านานเป็นร่องน้ำสำหรับแข่งเรือมีอยู่ 2 แห่ง คือ หน้าสระพังทอง ทางทิศตะวันออก และท่านางอาบ บ้านท่าวัด นอกจากนั้นงานประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง และแข่งเรือจังหวัดสกลนคร จัดต่อเนื่องกับการจัดประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม

3. **งานเที่ยวหนองหาน ชมภูพานเผ่าไทย ชิมข้าวหอมใหม่ไทสกล** เป็นงานประจำปีของจังหวัดสกลนคร ที่จัดขึ้นหลังจากที่ได้มีการจัดงานฉลองเมืองสกลนคร 150 ปี เมื่อปี พ.ศ. 2531 โดยกำหนดจัดงานขึ้นในวันเสาร์สัปดาห์ที่ 3 ของเดือนธันวาคมของทุกปี โดยมีกำหนดปีละ 7 วัน บริเวณศาลากลางจังหวัดสกลนครในวันเสาร์ซึ่งเป็นวันเปิดงานจะมีการแสดงขบวนแห่ประเพณีศิลปวัฒนธรรม ของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่อยู่ในจังหวัดทุกกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ไทย (ภูไท) โส้ ย้อ โย้ย กะเลิง กะตาก ลาว ญวน และจีน เป็นต้น

4. **งานภูไทรำลึก** หรือ ประเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ จัดขึ้นในวันที่ 6 เมษายนของทุกปี ซึ่งถือเป็นวัน ภูไทรำลึกของชาวภูไทวาริชภูมิ จัดขึ้น ณ บริเวณหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

5. **งานเทศกาลโส้รำลึก** เป็นงานประจำปีของชาวโส้ ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ณ บริเวณที่ว่าการอำเภอกุสุมาลย์ การแสดงโส้ทั่งบั้ง จะเริ่มในตอนสายของวันขึ้น 4 ค่ำ ตามประเพณีความเชื่อที่สืบทอดมาแต่อดีต เป็นการแสดงพิธีเยา (เชิญวิญญาณเข้าทรงคนป่วยลงสนามหรือแซงสนาม) และพิธีเจี้ยศาลารวมเข้ากันเพื่อให้เกิดรูปขบวนที่สวยงามเป็นจังหวะสอดคล้องกับ เครื่องดนตรีพื้นบ้านที่ดีดสีตีเป่าเข้ากับท่วงท่ารำของสาวโส้ ที่มาร่วมแสดงเป็นจำนวนมาก ชาวโส้ถือว่าเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ในบริเวณงานจะมีการออกร้านจำหน่ายสินค้าพื้นบ้านนานาชนิดให้แก่ผู้ไปเที่ยวชมในราคาถูก การคมนาคมสะดวก รถยนต์เข้าถึงบริเวณงาน ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 40 กิโลเมตร

6. **งานเซิ้งผีโขน** เป็นงานประเพณีของชาวบ้านไฮหย่อง ตำบลไฮหย่อง อำเภอพังโคน จัดขึ้นในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 4 ของทุกปี ในงานมีขบวนของชาวบ้านแต่งชุดผีประเภทต่าง ๆ

จำนวนมากแห่ไปตามถนนในหมู่บ้านตามขบวนแห่พระเวสไปยังวัดไฮหย่องเพื่อทำบุญอุทิศกุศลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับ มีการแสดงท่ารำต่าง ๆ ของผีเป็นที่ครึกครื้น การคมนาคมสะดวก ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 48 กิโลเมตร

4. แหล่งผลิตหัตถกรรม และสินค้าพื้นเมือง

1. **ศูนย์ศิลปาชีพบ้านกุดนาขาม** อยู่ในท้องที่บ้านกุดนาขาม ตำบลเจริญศิลป์ อำเภอเจริญศิลป์ เดินทางไปตามเส้นทางสายสกลนคร-อุดรธานี ทางหลวงหมายเลข 22 ระยะทาง 84 กิโลเมตรถึงอำเภอสว่างแดนดิน แยกขวาเข้าเส้นทางหมายเลข 2091 และไปอีกประมาณ 23 กิโลเมตร การเดินทางสะดวกมาก เป็นแหล่งผลิตศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา การแกะสลักไม้ และการทอผ้าไหม และมีห้องแสดงการปั้นเขียนสีและแสดงผลิตภัณฑ์ ฝีมือในการผลิต และออกแบบสวยงามมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และเป็นที่ชื่นชอบของผู้ที่นิยมใช้ของไทย ผลิตภัณฑ์จากศูนย์มักนำออกแสดงให้ชม และจำหน่ายในงานนิทรรศการที่เกี่ยวกับสินค้าของที่ระลึกประจำจังหวัด รวมทั้งงานออกร้านในเทศกาลต่าง ๆ ในต่างจังหวัด และในกรุงเทพฯ เปิดให้เข้าชมตั้งแต่เวลา 08.00-16.30 น. ทุกวันอังคาร-วันเสาร์

2. **ศูนย์ศิลปาชีพบ้านจาร** ตั้งอยู่ที่บ้านจาร ตำบลม่วง อำเภอบ้านม่วง ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 126 กิโลเมตร ตามเส้นทางสายสกลนคร-พังโคน เมื่อถึงอำเภอพังโคนแล้วแยกขวาเข้าเส้นทางหมายเลข 222 ถึงบ้านคำตากล้า จากนั้นแยกซ้ายเข้าเส้นทางหมายเลข 2324 ศูนย์ฯ แห่งนี้เป็นที่ผลิต และฝึกอาชีพในด้านการทอผ้าไหม และผ้าพื้นเมืองอื่น ๆ ตลอดจนการตีเหล็ก การแกะสลักไม้ ผ้าที่ทอจากศูนย์ฯนี้มีคุณภาพดีจึงเป็นที่นิยมของคนทั่วไป ทางศูนย์ฯ เปิดให้ผู้สนใจเข้าชมได้ทุกวัน

3. **บ้านปั้นหม้อ** อยู่ที่บ้านเชียงเครือตำบลเชียงเครือ อำเภอเมืองห่าง จากตัวเมืองประมาณ 15 กิโลเมตร ตามเส้นทางสายสกลนคร-นครพนม ทางหลวงหมายเลข 22 ชาวบ้านมีอาชีพนอกเหนือจากการทำนา คือ การปั้นภาชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น โอ่ง หม้อ ไห กระถาง เป็นต้น นักท่องเที่ยวสามารถซื้อได้ในราคาย่อมเยาในบริเวณหมู่บ้าน และตลอดสองข้างทางที่เดินทางสู่หมู่บ้าน

4. **หมู่บ้านทอผ้าบ้านวาใหญ่ บ้านดอนแดง** ในเขตอำเภออากาศอำนวย ทางหลวงหมายเลข 2094 อยู่ห่างจากจังหวัดประมาณ 75 กิโลเมตร ผ้าที่ทอนั้นมีทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม

และผ้าขิด เป็นผ้าที่ย้อมด้วยสีธรรมชาติที่ได้จากเปลือกไม้ และผลิตผลจากไม้ พร้อมทั้งมีฝีมือการทอที่ประณีตลวดลายสวยงาม [2]

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับอำเภอวาริชภูมิ

1. ประวัติความเป็นมาของอำเภอวาริชภูมิ

ราษฎรชาวอำเภอวาริชภูมิส่วนใหญ่เป็นชาวภูไทกะป๋อง มีพื้นเพดั้งเดิมมาจากเมืองน้ำน้อยอ้อยหนูในเขตดินแดนสิบสองจุไท (เมืองแถง)บริเวณแม่น้ำหวง(ชงกอย)หรือแม่น้ำแดงในปัจจุบัน ต่อมาได้อพยพชนเผ่าไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองกะป๋อง ใกล้แดนญวน โดยการนำของขุนเพายาว

เมื่อประมาณ พ.ศ. 2387 ท้าวราชนิกูล ได้อพยพครอบครัวชนเผ่าประมาณ 400 ครอบครัว ผ่านเมืองมหาชัยกองแก้วของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ข้ามแม่น้ำโขง สู่ประเทศไทยที่จังหวัดนครพนม และได้อัญเชิญเจ้าปู่มเหสักข์ เทพเจ้าคู่บ้านคู่เมืองมาด้วย จนถึงจังหวัดสกลนคร ในสมัยพระยาจันตะประเทศธานี (ดำ) เป็นเจ้าเมือง และได้พักอาศัยอยู่ที่เมืองสกลนครเป็นเวลาประมาณ 3 ปี

เมื่อ พ.ศ. 2390 ท้าวราชนิกูล ได้อพยพ “ชาวภูไทกะป๋อง” ที่มีความสมัครใจมุ่งหน้าสู่ทางทิศตะวันตก จนในที่สุดได้มาพบทำเลที่เหมาะสม อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก จึงได้พร้อมใจกันตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ให้ชื่อว่า “บ้านหนองหอย” ต่อมาได้ขอตั้งเป็น “เมืองวาริชภูมิ” และยกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2440 ในสมัยของพระสุรินทร์บริรักษ์ซึ่งเป็นราชบุตรของท้าวราชนิกูล

เมื่อปี พ.ศ. 2457 อำเภอวาริชภูมิ ได้ถูกยุบเป็นตำบล ขึ้นกับอำเภอพรรณานิคม และเมื่อปี พ.ศ. 2469 ได้รับยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอ มีพื้นที่การปกครอง 4 ตำบล คือ ตำบลวาริชภูมิ ตำบลปลาโหล ตำบลคำบ่อ และตำบลหนองลาด โดยมีรองอำมาตย์กิ่ง เหมะธุลิน เป็นปลัดกิ่งเป็นคนแรก (ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ)

---

[2] **แหล่งท่องเที่ยวจังหวัดสกลนคร**, เอกสารแนะนำจังหวัดสกลนคร, (สกลนคร: สกลนครการพิมพ์,2543) หน้า 1-20.

ภาพที่ 83 เครื่องราชอิศรริยาภรณ์มงกุฎสยาม

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ถอดความจากแผ่นตราพระราชทานเครื่องราชอิศรริยาภรณ์มงกุฎสยาม

สมเดจพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้

แลดินแดนทั้งหลายที่ใกล้เคียงคือลาวเฉียงลาวกาวมาลายู กะเหรี่ยงแลอื่น ๆ ผู้เปนเจ้าเป็นใหญ่

ของเครื่องราชอิศรริยาภรณ์มงกุฎสยาม

ขอประกาศแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวง ผู้ซึ่งจะได้พบอ่านประกาศนิยบัตรนี้ให้ทราบว่า

ราชบุตร (ท้าวคำ) เมืองวาริชภูมิ์

สมควรจะรับเครื่องราชอิศริยาภรณ์มงกุฎสยามได้ จึ่งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ ราชบุตร ท้าวคำ รับเครื่องราชิอศริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ 5 วิจิตรภรณ์ เปนเกียรติยศสืบไป ขอให้มีความเจริญศุขสวัสดิทุกประการ เทอญ

พระราชทานแต่ณวันที่ 6 ธันวาคม รัตนโกสินทร์ 115

เปนวันที่ 1025 ในรัชกาลปัจจุบัน

เสาวภา ผ่องศิริ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๖ กิ่งอำเภอวาริชภูมิ ได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอ โดยมีนายอำเภอที่ดำรงตำแหน่งดังตารางต่อไปนี้

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	ปี พ.ศ. ที่ดำรงตำแหน่ง
1.	นายเอื้อน จิตสกุล	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2496 - 2498
2.	นายชลอ เทศแท้	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2498 - 2502
3.	นายธีระ ศิริธรรม	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2502 - 2503
4.	นายนพรัตน์ เวชศาสตร์	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2503
5.	นายวิชา ปุนนจิต	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2503 - 2504
6.	นายกาจ รักษ์มณี	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2505 - 2508
7.	นายประภัสส์ มัณฑุสินธุ์	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2508 - 2510
8.	พันตรีไพศาล โอวาทตระกูล	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2512 - 2513
9.	พันตรีดาวเรือง นิชรัตน์	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2513 - 2514
10.	ร้อยตรีสมจิตต์ จุลพงษ์	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2514 - 2515
11.	พันตรีประสิทธิ์ พรรณพิสุทธิ์	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2520 - 2522
12.	นายปราโมทย์ สุวรรณศรี	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2522 - 2524
13.	นายโยธิน เมธรัช	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2524 - 2526
14.	นายจารึก ปริญญาพล	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2527 - 2531
15.	นายสุวิทย์ สมานมิตร	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2531 - 2533
16.	นายอัมพร พ่วงทิพากร	ดำรงตำแหน่งระหว่างปี พ.ศ. 2533 -8 พ.ย. 2534
17.	นายเฉลิมวงศ์ สรรพศรี	ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ 9 พ.ย. 2534 - 18 ก.ย. 2537
18.	นายเกรียงศักดิ์ มหารัศมี	ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ 19 ก.ย. 2537- 1 พ.ย. 2541
19.	นายระเบียบ สมน้อย	ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ 2 พ.ย.2541 - 19 พ.ย.2543
20.	นายณรงค์ เกษประคอง	ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ 20 พ.ย.2543 – 3 พ.ย.2545
21.	นายชยาวุธ จันทร	ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ 23 ธ.ค. 2545 - ปัจจุบัน

2. วิถีชีวิตชาวอำเภอวาริชภูมิ

วิถีชีวิตชาวอำเภอวาริชภูมิ ยังยึดมั่นในวัฒนธรรมการพูด โดยการใช้ภาษาถิ่น (ภาษาภูไท) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่ยังคงอนุรักษ์และสืบทอดไว้ของชาวภูไทอำเภอวาริชภูมิ ซึ่งได้มีนักวิชาการที่ทำการศึกษาเรื่องลักษณะการใช้ภาษาของชาวภูไท ดังนี้

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้นำเสนอตัวอย่างหน่วยเสียงพยัญชนะภูไท ที่ออกเสียงตรงกับหน่วยเสียงพยัญชนะไทยกลาง และหน่วยเสียงของพยัญชนะภูไทที่ออกเสียงแตกต่างจากหน่วยเสียงภาษาไทย รวมไปถึงการเปรียบเทียบเสียง ในภาษาไทยกลาง ไทยอีสาน และภูไท ในหนังสือคติชาวบ้าน สำหรับนิสิต นักศึกษา ดังต่อไปนี้

"ภาษาภูไทเป็นภาษาที่มีลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างไปจากภาษาอีสานโดยทั่วไป ซึ่งหน่วยเสียงพยัญชนะภูไทออกเสียงตรงกับหน่วยเสียงพยัญชนะไทยกลาง 15 หน่วยเสียง คือ

- ก
- จ
- ด ฎ
- ฐ ถ ธ ท ฒ
- บ
- ผ ภ พ
- ล ฬ
- ห ฮ
- ง
- ซ ศ ษ ส
- ต ฏ
- น ณ
- ป
- ม
- ว

หน่วยเสียงของพยัญชนะภูไท ที่ออกเสียงแตกต่างจากหน่วยเสียงภาษาไทยกลางมีทั้งหมด 5 หน่วยเสีย คือ

- ข
- ย ญ
- ร
- ฉ ช
- ฝ ฟ

เสียง ญ ในภาษาอีสานและภาษาภูไทเป็นเสียงพยัญชนะทันตะนาสิก แต่ในภาษาไทยกลางจะเขียนด้วย ญ แต่ออกเสียงเป็น ย ดังตัวอย่าง

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาภูไท
หญ้า	หญ่า	ญา
ย่า	ญ่า	หญา
ยก	ญก	ญก
ใหญ่	ใญ	เญ้อ

เสียง ฉ ช ในภาษาไทยกลาง ไม่มีในภาษาอีสานและภาษาภูไท จะใช้ จ และ ซ แทน เช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาภูไท
ฉีก	จีก	จิ
ชื้น	จื้น	จื๊น
ฉาก	สาก	ซะ
ฉิ่ง	ซิง	ซิง
ช้าง	ซ่าง	ซ้าง
ชาย	ซ่าย	ซ่าย
เชือก	เซียก, เชือก	เซอะ, เซิก

เสียง ร ในภาษาไทยกลาง ภาษาอีสานและภาษาภูไทจะใช้หน่วยเสียง ล แทน ดังตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาภูไท
รถ	ลด	ลด
โรค	โลค	โละ
รัง	ฮั่ง	ฮั่ง
เรา	เฮ่า	เฮ่า
ร้าย	ฮ่าย	ฮ้าย
ริม	ฮิ่ม	ฮิ่ม
รู้	ฮู่	ฮู้
ร้อย	ฮ่อย	ฮ้อย

เสียงพยัญชนะตัวสะกดบางคำที่ภาษาภูไทออกเสียงพยัญชนะตัวสะกดไม่ค่อยชัด และพยัญชนะตัวสะกดบางคำ ภาษาไทยอีสานจะออกเสียงต่างจากภาษาไทยกลาง เช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาภูไท
กระบอกตา	กะโบงตา	กะเบ๋าตา, กะโบงตา
หางกุด	หางกิ้น, หางกุ้น	หางกิ๊

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เสียงตัวสะกดที่ภาษาภูไทออกเสียงไม่ชัด คือพยัญชนะตัวสะกดในแม่ กก คำในภาษาไทยภาคกลางบางคำภาษาไทยอีสาน ภาษาภูไทจะสับเสียงพยัญชนะและอาจเปลี่ยนเป็นพยัญชนะตัวอื่นไป เช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาภูไท
ตะกร้า	กะตา	กะซ้า, กะเป
ตะกร้อ	กะต้อ	มะตอ
ตะกรุด	กะตุ๋ด	กะตุ๋ด

พยัญชนะควบกล้ำในภาษาไทยกลาง เช่น ร ล หรือ ว ในภาษาไทยอีสานไม่มีเลย แต่ในภาษาไทยภูไทมีบางตัวคือ ว

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาภูไท
กล้า	ก้า	กา
กลาง	กาง	ก๋าง
กล้วย	ก้วย	โกย
คลอง	ค่อง	ค่อง
ปลา	ปา	ป๋า
เปลือย	เปียย	เป๋ย

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาภูไท
กรน	โกน	โก๋น
พริก	พิก	มะเผ็ด, มะขวิด
ความ	ค่วม	คว่าม

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาภูไท
ควาย	ค่วย	คว่าย
ขวาง	ขวง	ขวาง
ควัน	ค่วน	ควั่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สระในภาษาไทยกลางมี 21 รูป 32 เสียง หน่วยเสียงสระในภาษาไทยอีสานส่วนใหญ่จะตรงกับเสียงสระในภาษาไทยกลางยกเว้นเสียง เอียและเอือะ ภาษาไทยอีสานจะออกเสียงเป็น เอีย ในบางท้องถิ่น ดังตัวอย่าง

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาภูไท
เดือน	เดียน	เดิ๋น
เปลือก	เปียก	เปอะ
เรียน	เฮี่ยน	เฮิ่น
เรือด	เฮียด	เฮิด

เสียงวรรณยุกต์ ภาษาไทยกลางมีวรรณยุกต์ 5 เสียง 4 รูป ภาษาไทยอีสานมี 6 เสียง ส่วนภาษาไทยภูไทมี 5 เสียง แต่บางเสียงไม่ตรงกับภาษาไทยกลาง ดังตัวอย่าง

	ภาษาไทยกลาง	ภาษาภูไท
เสียงสามัญ		
	กา	ก๋า
	จีน	เจ๊ก
	แดง	แด๋ง
	บิน	บิ๋น
เสียงวรรณยุกต์เอก		
	ดอก	เดาะ
	แตก	แตะ
	ข้าว	เฮา
เสียงวรรณยุกต์โท		
	กล้า	กา
	ภาษาไทยกลาง	ภาษาภูไท
	แจ้ง	แจง
	ต้น	ตน
เสียงวรรณยุกต์ตรี		
	ค้า	ค้า

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ม้า	ม้า
ฟ้า	ฟ้า
เสียงวรรณยุกต์จัตวา	
ขา	ขา
หัว	โห
หมอ	หมอ” [3]

ในส่วนวัฒนธรรมการแต่งกาย ยังมีเพียงบางส่วนและบางเทศกาลเท่านั้นที่ยังคงมีให้พบเห็นส่วนมาก การแต่งกายของคนในท้องถิ่น จะเป็นไปตามสมัยนิยมและถูกกลืน ประเพณีของท้องถิ่น ยังยึดมั่นในประเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ หรืองานปรเพณีภูไทรำลึกซึ่งเป็นของชาวอีสานตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ส่วนมากในพิธีต่าง ๆ จะมีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นหลัก เช่น การทำบุญวันเกิด งานบวช งานแต่งงาน งานศพ งานทำบุญอุทิศส่วนกุศล เป็นต้น

คำกราบคารวะเจ้าปู่มเหสักข์

ส่าธุ สาธุ่ เจ๊าภูโหล่งก๊ำซ้าย	เจ๊าผาใญ่ก๊ำขวา เจ๊าภูโน่ยหน่า
เจ๊าผาโน่ยใญ่ เจ๊าหู่กว๊าง	ต่าทิพย์ เจ๊ามเหซักลักเมิงวาลิช
ผู่ก๊มโก่ม ป๊กปั๊กฮักษ่า	ผุไทเฮาตั้งแต่โบ่อานมาแล้ว
บาดนี้ มื้อนี้ ผุค้าลุหล่าน	มาก๊าบคาละวะ บุซ่าโบ่งโสง
ข่อบ่าละมี ข่ออ่านุภาพ	ห่องเจ๊าปุ่มเห่ซัก เฮ้อป๊กปั๊กฮักษ่า
ผุค้านี้ เฮ้ออยู่ดีมีแฮง	ฮ้าวหั่น มั้นยืน
เลิงฮ้ายยามาพาน	มารฮ้ายยามาเบ้ด
แต่นี้และตะลอดไป๋เด้อ	สาธุ

คำกราบคารวะเจ้าปู่มเหสักข์ ซึ่งถอดความหมายเป็นภาษาไทยแล้ว หมายความว่า ข้าฯ ผู้น้อยขอกราบคารวะ เจ้าแห่งภูสูงเบื้องซ้าย เจ้าแห่งผาใหญ่เบื้องขวา ขุนเขามหึมา ผาสูงเงื้อม

---

[3] จารุวรรณ ธรรมวัตร , **คติชาวบ้านสำหรับนิสิต–นักศึกษา** (ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม , 2530) หน้า 129 - 133.

ง้ำค่ำฟ้ำ เจ้าผู้มีหูทิพย์ตาทิพย์ นามว่าเจ้าปู่มหสักข์ ผู้พิทักษ์คนเมืองวาริชภูมิ ให้อยู่เย็นเป็นสุข สืบมาแต่อดีต ได้โปรดรับทราบการคาราวะของข้าฯ ผู้น้อย ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอบารมีและอานุภาพแห่งเจ้าปู่มเหสักข์ได้คุ้มครอง ปกปักรักษา คุ้มภัยข้าผู้น้อยฯ ผู้ลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข อุบัติเหตุเภทภัยเรื่องร้ายใด ๆ อย่าได้มาแผ้วพาน ขอให้พบแต่มงคลอันประเสริฐ เจริญทั้งด้านชีวิต การงาน ครอบครัว และโชคดี แต่นี้สืบไปด้วยเทอญ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข
ประเพณีภูไทรำลึกของชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 84 การเตรียมงานประเพณีบูชาเจ้าปู่มเหสักข์

คำอธิบายภาพ : ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิกำลังช่วยกันจัดเตรียมดอกไม้ ธูปเทียนเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ เมื่อถึงวันงาน

ที่มา : ผู้วิจัย 1 เมษายน 2547

ภาพที่ 85 การซ้อมฟ้อนภูไทบริเวณหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์

คำอธิบายภาพ : ชาวภูไทหมู่บ้านวาริชภูมิกำลังช่วยกันจัดเตรียมดอกไม้ ธูปเทียนเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ในวันงาน

ที่มา : ผู้วิจัย 1 เมษายน 2547

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 86 การจัดนิทรรศการงานประเพณีภูไทลำลึก 1

คำอธิบายภาพ : อาจารย์ปาน แก้วคำแสน กำลังบรรยายลักษณะถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของชาวภูไทวาริชภูมิ

ที่มา : ผู้วิจัย 1 เมษายน 2547

ภาพที่ 87 การจัดนิทรรศการงานประเพณีภูไทลำลึก 2

คำอธิบายภาพ : ซุ้มนิทรรศการของโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ ซึ่งจัดนิทรรศการเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชาวภูไทวาริชภูมิ

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 88 การจัดนิทรรศการงานประเพณีภูไทลำลึก 2

คำอธิบายภาพ : ซุ้มนิทรรศการของโรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ ซึ่งจัดนิทรรศการเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชาวภูไทวาริชภูมิ

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 89 อุปกรณ์ในการทำมาหากินของชาวภูไทวาริชภูมิ

คำอธิบายภาพ : อุปกรณ์ส่วนใหญ่ทำมาจากไม้ไผ่ ซึ่งเป็นเครื่องจักรสานเกี่ยวกับการจับสัตว์น้ำ อาทิ กะโซ้ ข้องใส่ปลา

ที่มา : ผู้วิจัย 2 เมษายน 2547

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 90 พวงมาลัยเพื่อสักการะเจ้าปู่มเหสักข์

คำอธิบายภาพ : พวงมาลัยมีสองแบบ คือ แบบที่เป็นดอกไม้สด และดอกไม้พลาสติก

ที่มา : ผู้วิจัย 5 เมษายน 2547

ภาพที่ 91 ชาวภูไทวาริชภูมิเดินทางมาร่วมงานเพื่อสักการะเจ้าปู่มเหสักข์

คำอธิบายภาพ : บริเวณด้านหน้าศาลเจ้าปู่มเหสักข์ชาวภูไทจะมาสักการะเจ้าปู่มเหสักข์
เพื่อความเป็นศิริมงคลต่อตนเองและครอบครัว

ที่มา : ผู้วิจัย 5 เมษายน 2547

ภาพที่ 92 บรรยากาศภายในงานประเพณีภูไทรำลึกบริเวณด้านข้างศาลเจ้าปู่มเหสักข์

คำอธิบายภาพ : บริเวณด้านข้างศาลเจ้าปู่มเหสักข์ ชาวภูไทจะมาสักการะเจ้าปู่มเหสักข์ และจับจองที่นั่งเพื่อในร่วมพิธี และชมการภูไทเพื่อบูชาเจ้าปู่มเหสักข์

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 93 ผู้ฟ้อนภูไทถ่ายภาพร่วมกันก่อนจะฟ้อนบูชาเจ้าปู่มเหสักข์

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนจะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง โดยใส่เสื้อแขนกระบอกแขนยาวและนุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้า มีผ้าพาดบ่าสีแดง เกล้าผมม้วยสูง ติดผมด้วยอุบะ

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 94 บรรยากาศการฟ้อนบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 1

คำอธิบายภาพ : ก่อนที่ฟ้อนบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 1 ผู้ฟ้อนจะทำความเคารพปู่มเหสักข์เพื่อความเป็นศิริมงคลก่อนเริ่มการฟ้อน

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

ภาพที่ 95 บรรยากาศการฟ้อนบูชาเจ้าปู่มเหสักข์ 2

คำอธิบายภาพ : ผู้ฟ้อนกำลังฟ้อนภูไทเพื่อถวายเจ้าปู่มเหสักข์

ที่มา : ผู้วิจัย 6 เมษายน 2547

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวรัตติยา โกมินทรชาติ เกิดเมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2523 ที่จังหวัดสกลนคร การศึกษา ปริญญาศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต วิชาเอกนาฏยศิลป์พื้นบ้าน สาขาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สำเร็จการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2544 และได้เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2545

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย